

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЩЕРБИНА НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА

УДК 929(477.51–2) (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ Ю.С. ВІНОГРАДСЬКОГО (1873–1965 рр.)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Науковий керівник:

Гринь Олена Володимирівна,

кандидат історичних наук, доцент

Чернігів – 2018

АНОТАЦІЯ

Щербина Н.О. Життєвий шлях та науково-просвітницька діяльність Ю.С. Виноградського (1873–1965). На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – історія України. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Чернігів, 2018.

У дисертаційному дослідженні на підставі писемних, речових, зображальних джерел та усних свідчень комплексно досліджено життєвий шлях та науково-просвітницьку діяльність історика та краєзнавця Ю.С. Виноградського (1873–1965).

Проаналізовано історіографію проблеми, у якій виділено два періоди. *Радянський період (1940-і – кінець 1980-х рр.)* представлений розвідками, в яких окреслено етапи життя Ю.С. Виноградського, основні напрямки його краєзнавчих досліджень, участь у заснуванні Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею (з 1947 р. – Сосницького краєзнавчого музею). *Новітній період (початок 90-х рр. ХХ ст. – до сьогодення)* характеризується зростанням уваги дослідників до постаті та наукового доробку краєзнавця. На цьому етапі побачили світ праці О.Б. Коваленка, В.В. Ткаченка, В.М. Пригоровського, М.П. Адаменка та ін.

Зазначено, що життєвий шлях Ю.С. Виноградського та його науково-просвітницька діяльність розглянуті на підставі загальнонаукових принципів історизму, науковості та об'єктивності. У процесі дисертаційного дослідження використовувалися загальнонаукові методи аналізу та синтезу, історичний, логічний, міждисциплінарний метод математичної статистики, спеціальні історичні методи – синхронний і діахронний, історичної періодизації, порівняльно-історичний, ретроспективного аналізу, а також конкретні методи біографічного дослідження – біографічного та мережевого

аналізу.

Визначено основні етапи життєвого шляху дослідника: дитинство і юнацькі роки (1873–1896 рр.); службова діяльність у судових установах Варшави та Чернігова (1897–1916 рр.); період інтенсивної краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності (1917–1965 рр.).

Відзначено, що на формування краєзнавчих інтересів Ю.С. Виноградського значною мірою вплинуло соціокультурне середовище. Він походив з родини священнослужителів, представники якої належали до місцевої інтелектуальної еліти. Вдалося встановити контакти з онукою краєзнавця Л.Д. Виноградською, яка надала матеріали родинного архіву.

Схарактеризовано пам'яткоохоронну діяльність Ю.С. Виноградського, який був активним членом Чернігівської губернської вченої архівної комісії, Комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини, видавничого товариства «Сіверянська думка», першим головою Чернігівського губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини, а згодом очолив Експертне бюро. У 1920 р. Ю.С. Виноградський переїхав до Сосниці, де заснував історико-археологічний та етнографічний музей та очолив історичну секцію Сосницького науково-дослідного товариства. Наголошено, що Ю.С. Виноградському належить помітний внесок у розгортання краєзнавчого та музейного руху на Чернігівщині. Приділено увагу його просвітницькій діяльності, що сприяла популяризації історичних знань.

У дисертаційному дослідженні виділено основні напрямки студій Ю.С. Виноградського: історію, археологію, топоніміку, етнологію, мовознавство, природознавство. Відзначено комплексність та універсальність його досліджень, у яких розглянуто природно-кліматичні умови, водні ресурси, рослинний і тваринний світ, пам'ятки природи, демографічні процеси, історію залюднення краю, мову, особливості господарювання, традиційну матеріальну та духовну культуру, історичні події та постаті, життя і діяльність яких були пов'язані з Сосниччиною.

Хронологічні межі його розвідок охоплюють період від найдавніших часів до середини XX ст.

Зауважено, що Ю.С. Виноградський започаткував систематичне археологічне вивчення Сосниччини. Він виявив і дослідив цілу низку археологічних пам'яток від доби палеоліту до давньоруського часу. Відзначено наукову цінність досліджень Ю.С. Виноградського у галузі історичної топоніміки, етнографії, мовознавства. Природознавчі нариси Ю.С. Виноградського висвітлюють особливості місцевої флори та фауни, корисних копалин, клімату регіону й засвідчують глибоку обізнаність дослідника у цій царині.

Наголошено, що Ю.С. Виноградський посідав помітне місце серед організаторів музейної та пам'яткоохоронної справи, відігравав вагомий роль у краєзнавчому русі, а його науковий доробок охоплює широке коло питань і містить цінні відомості щодо історичного розвитку Чернігівщини. Ю.С. Виноградський належав до кращих представників української інтелектуальної еліти кінця XIX – початку XX ст. і значною мірою прислужився розвитку вітчизняної науки та культури.

Ключові слова: Ю.С. Виноградський, Чернігівщина, Сосниця, пам'яткоохоронна та музейна справа, науково-просвітницька діяльність, краєзнавство, Сосницький краєзнавчий музей.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Бойко Н.О. Становлення Ю.С. Виноградського-краєзнавця // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2013. Вип. 6. С. 407–410.
2. Бойко Н.О. Варшавський період життя сосницького краєзнавця Ю.С. Виноградського // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. Київ – Глухів, 2014. Вип. 7. С. 198–201.

3. Бойко Н.О. Основні етапи життєвого шляху Ю.С. Виноградського // Сіверянський літопис. 2014. № 6. С. 298–308.
4. Бойко Н.О. Краєзнавча діяльність Ю.С. Виноградського у 1945–1965 роках // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. Київ, 2015. Вип. 20 (23). С. 187–193.
5. Бойко Н.О. Діяльність Сосницького краєзнавчого музею на чолі з Ю.С. Виноградським (1920–1938 рр.) // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2015. Вип. 8. С. 303–306.
6. Бойко Н.О. Історіографія життєвого шляху та наукового доробку Ю.С. Виноградського // Сіверянський літопис. 2015. №. 3. С. 140–148.
7. Бойко Н.О. Нововиявлена автобіографія Ю.С. Виноградського // Сіверянський літопис. 2015. №. 5. С. 52–57.
8. Wojko N. Działalność ukraińskiego krajoznawcy Juria Wynogradskiego w Warszawie (1897–1915) // Nauka i studia. 2015. Nr. 8. Ark. 85–90.
9. Бойко Н.А. Влияние белорусской колонизации на топонимику Черниговщины в исследованиях Ю.С. Виноградского // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. 2015. № 4. С. 15–20.
10. Щербина Н.О. Спогади сучасників про сосницького краєзнавця Ю.С. Виноградського // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. Ніжин – Київ, 2017. № 24(27). С. 143–155.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Бойко Н.О. Діяльність Ю. Виноградського на чолі Губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини // Шрагівські читання: збірник статей і матеріалів. Чернігів : Просвіта, 2014. Вип. 3. С. 227–231.
12. Бойко Н.О. Громадська діяльність Ю.С. Виноградського у 1917 р. – на початку 1920-х рр. на Чернігівщині // М. Коцюбинський: погляд з ХХІ століття: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної

конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Михайла Коцюбинського. Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2014. С. 42–51.

13. Бойко Н.О. «Формування наукового світогляду сосницького краєзнавця Ю.С. Виноградського» // Історико-археологічний та природно-екологічний потенціал Мезинської округи: минуле, сучасне та перспективи розбудови. Матеріали науково-практичної конференції. Чернігів, 2015. С. 37–42.

14. Бойко Н.О. Діяльність сосницького міського голови О.С. Виноградського (1905–1917 рр.) // Розумовські зустрічі: збірник наукових праць. Чернігів : Сіверський центр післядипломної освіти, 2015. Вип. 2. С. 169–176.

SUMMARY

N.O. Shcherbyna. The Life Path, Scientific and Educational Activity of Yu. Vynohrads'kyi (1873-1965). Manuscript.

Thesis for the scientific degree of a candidate of historical sciences, specialty 07.00.01. – History of Ukraine. "Chernihiv Collegium" National University named after Taras Shevchenko, Chernihiv, 2018.

The thesis comprehensive describes a life path, scientific and educational activities of the historian and investigator of local history Yu. Vynohrads'kyi, based on the variety of written, material, pictorial sources and oral testimonies.

The thesis analyzes the historiography of the research. Two periods are distinguished. *The soviet period (1940s-1980s.)* is represented mainly by small journalistic articles, where Yu. Vynohrads'kyi's main stages of life are outlined in general, the main directions of his local history studies are described, activity related to the founding of Sosnytsia historical-archaeological and ethnographic museum (since 1947 – Sosnytsia museum of local history) are presented. *The newest period (early 90's of the twentieth century – to the present time)* is

characterized by increasing attention of researchers to the personality and scientific work of Yu. Vynohrads'kyi. Among the authors of this period are O. Kovalenko, V. Tkachenko, V. Pryhorovskyi, M. Adamenko.

It is noted that the figure of Yu. Vynohrads'kyi and his scientific and educational activities are considered based on the general scientific principles of historicism, scientism and objectivity. In the course of the dissertation research, general scientific methods of analysis and synthesis, historical, logical, as well as special historical methods – synchronous and diachronic, historical periodization, comparative-historical, retrospective analysis and mathematical statistics, as well as concrete methods of biographical research: biographical analysis, network analysis.

The basic stages of the life path of the researcher are defined: childhood and youth years (1873–1896); service at the judicial institutions of Warsaw and Chernihiv (1897–1916); period of intensive local history investigations and memorial activities (1917–1965).

It is noted that socio-cultural environment was impacted to the formation of Yu. Vynohrads'kyi interest in local history. He came from the family of clerics, whose representatives obviously belonged to the local intellectual elite and were respected by Sosnytsia dwellers. We succeeded in contacting his granddaughter L. Vynohrads'ka, who provided materials from the family archive.

Memorial activity of Yu. Vynohrads'kyi in Chernihiv and in Sosnytsia region is characterized. He was an active member of the Protection of Monuments of Art and Antiquity Committee, the Scientific Archive Commission of Chernihiv Province, «Siverians'ka Dumka» publishing house. Also Yu. Vynohrads'kyi was a chairman of the Protection of Monuments of Art and Antiquity Committee, later he became a head of Excursion Bureau. In 1920 Yu. Vynohrads'kyi moved to Sosnytsia where he organized the Sosnytsia Historical-Archaeological and Ethnographic Museum and headed historical department of the Scientific and Research Community in Sosnytsia. It is emphasized that Yu. Vynohrads'kyi contributed to the development of local history and museum movement in

Chernihiv region. Attention is paid to his educational activities that contributed to the popularization of historical knowledge.

The main directions of Yu. Vynohrads'kyi's studios are distinguished: history, archeology, toponymy, ethnology, linguistics and natural science. The complexity and versatility of the research are noted. Yu. Vynohrads'kyi's studios consider the natural and climatic conditions, water resources, flora and fauna, nature monuments, demographic processes, history of localization, language, peculiarities of housekeeping, traditional material and spiritual culture, historical events and figures, life and activities of which were connected with Sosnytsia region. The chronological limits of his studios cover the period from the ancient times to the middle of the 19 century.

It is noted, that Yu. Vynohrads'kyi started a systematic archaeological study of Sosnytsia region. A number of archaeological monuments from the Paleolithic period to the Kievan Rus' were discovered and investigated by him. The scientific value of Yu. Vynohrads'kyi's research in the field of historical toponymy, ethnology and linguistics is noted.

It is emphasized that Yu. Vynohrads'kyi occupied a prominent place among the organizers of the museum and memorial activities, played a significant role in the local history movement, and his scientific heritage covers a wide range of issues and contains valuable information about the historical development of Chernihiv region. Yu. Vynohrads'kyi belonged to the best representatives of the Ukrainian intellectual elite of the late nineteenth and early twentieth centuries and he played a big part in the development of national science and culture.

Key words: Yu. Vynohrads'kyi, Sosnytsia, activities towards preservation of historical objects, scientific and educational activity, studies of local history, Sosnytsia Museum.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	15
1.1. Історіографія проблеми.....	15
1.2. Джерельна база роботи.....	23
1.3. Методологія та методи дослідження.....	34
РОЗДІЛ 2. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ Ю.С. ВІНОГРАДСЬКОГО ТА ЙОГО РОДИНИ.....	41
2.1. Основні етапи життєвого шляху Ю.С. Виноградського.....	41
2.2. Історія родини Виноградських.....	66
РОЗДІЛ 3. ПАМ'ЯТКООХОРОННА ТА МУЗЕЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ Ю.С. ВІНОГРАДСЬКОГО.....	82
3.1. Внесок Ю.С. Виноградського у становлення пам'яткоохоронної справи на Чернігівщині.....	82
3.2. Музеєзнавча діяльність Ю.С. Виноградського.....	92
РОЗДІЛ 4. КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ Ю.С. ВІНОГРАДСЬКОГО.....	105
4.1. Археологічні дослідження Ю.С. Виноградського.....	105
4.2. Історичні студії краєзнавця.....	113
4.3. Етнологічні студії.....	152
4.4. Мовознавча спадщина Ю.С. Виноградського.....	159
4.5. Природознавчі студії Ю.С. Виноградського.....	161
ВИСНОВКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	171
ДОДАТКИ.....	253

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АН УРСР	Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки
виконком	виконавчий комітет
ВУКСВ	Всеукраїнський комітет сприяння вченим
ВУАК	Всеукраїнський археологічний Комітет
ВУАН	Всеукраїнська Академія наук
ВУКОПМіС	Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини
Губкопміс	губернський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини
Губ наросвіта	губернський відділ народної освіти
Губоно	губернський відділ народної освіти
губполітпросвіта	губернський відділ політичної просвіти
Губ ревком	губернський революційний комітет
Губ фінвідділ	губернський фінансовий відділ
ІМК	Інститут історії матеріальної культури
НАН України	Національна академія наук України
НКВС	Народний комісаріат внутрішніх справ
НСПУ	Національна Спілка Письменників України
Окрполітосвіта	Окружна політична освіта
Упрнаросвіта	управління народної освіти
Упрнаука	Управління науковими установами

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку української історичної науки зростає увага до незаслужено призабутих діячів освіти, науки та культури доби «Розстріляного відродження». До цієї плеяди належав історик та краєзнавець Ю.С. Виноградський (1873–1965), який значною мірою прислужився розвитку пам'яткоохоронної та музейної справи на Чернігівщині. Він належав до рідкісного типу краєзнавців-універсалів і досліджував практично всі аспекти історії, археології, етнографії, топоніміки та діалектології Північного Лівобережжя України. Значний інтерес становлять також природознавчі студії та спостереження Ю.С. Виноградського.

Краєзнавчий доробок Ю.С. Виноградського має значний інформаційний потенціал і понині зберігає наукову цінність. Втім, більшість його розвідок у вигляді нотаток, чернеток, рукописів розпорошено по архівах і бібліотеках України і досі не запроваджено до наукового обігу.

Досвід Ю.С. Виноградського у галузі збирання, дослідження, збереження та популяризації пам'яток історії та культури має важливе значення у контексті розвитку пам'яткоохоронної справи та краєзнавства на Чернігівщині. Це зумовлює актуальність всебічного вивчення життєвого шляху та науково-просвітницького доробку Ю.С. Виноградського.

Зв'язок з науковими програмами. Дисертаційне дослідження «Життєвий шлях та науково-просвітницька діяльність Ю.С. Виноградського (1873–1965)» виконано згідно з планами науково-дослідної роботи кафедри історії України Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, у рамках держбюджетної теми «Регіональні еліти Лівобережної України у громадсько-політичному та соціокультурному житті XIX – початку XX ст.» (номер державної реєстрації 0115u002445).

Мета дослідження –полягає у всебічному висвітленні основних етапів життєвого шляху та напрямків науково-просвітницької діяльності Ю.С. Виноградського.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- узагальнити і систематизувати історіографію проблеми;
- визначити рівень репрезентативності актуалізованої джерельної бази;
- схарактеризувати методологію та методи дослідження;
- визначити основні етапи життєвого шляху Ю.С. Виноградського;
- розкрити соціокультурні чинники, які впливали на формування його особистості;
- схарактеризувати основні напрямки пам'яткоохоронної та музеєзнавчої діяльності Ю.С. Виноградського;
- окреслити внесок дослідника у вивчення історії Чернігово-Сіверщини;
- з'ясувати значення науково-просвітницької діяльності краєзнавця.

Об'єктом дослідження є постать Ю.С. Виноградського.

Предмет дослідження становлять життєвий шлях Ю.С. Виноградського, його внесок у розвиток пам'яткоохоронної та музейної справи на Чернігівщині.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що обрана проблема досі не була об'єктом комплексного вивчення.

У процесі дослідження було вперше:

- здійснено всебічний аналіз науково-просвітницької діяльності Ю. С. Виноградського;
- проаналізовано вплив соціокультурного середовища на формування його особистості;
- визначено коло наукового спілкування Ю.С. Виноградського;
- схарактеризовано історію родини Виноградських та простежено долю його нащадків;
- виявлено та опрацьовано неопублікованих праць краєзнавця;

- запроваджено до наукового обігу документи з архіву родини Виноградських, який містить унікальні писемні та зображальні джерела;
- впорядковано опис фонду дослідника у Сосницькому краєзнавчому музеї ім. Ю.С. Виноградського,
- зібрано усні свідчення осіб, які мали особисті контакти з Ю.С. Виноградським та членами його родини;

Подальший розвиток отримало дослідження:

- варшавського періоду життя та діяльності Ю.С. Виноградського;
- обставин його ув'язнення в роки «великого терору»;
- пам'ятних місць, пов'язаних з життям та діяльністю Ю.С. Виноградського;
- ролі та місця Ю.С. Виноградського у краєзнавчому та пам'яткоохоронному русі першої половини ХХ ст.

Хронологічні межі дисертаційного дослідження відповідають періоду життя Ю.С. Виноградського і охоплюють 1873–1965 рр. з врахуванням того факту, що його активна науково-просвітницька діяльність розпочалася у 1906 р. і тривала до останніх днів життя.

Територіальні межі дослідження охоплюють Чернігівщину, з якою насамперед була пов'язана діяльність Ю.С. Виноградського, а також інші регіони України (Київ), Росії (Санкт-Петербург) та Польщі (здебільшого Варшава), де він навчався і перебував на службі.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць і навчальних посібників з історії України та історичного краєзнавства, а також стануть у пригоді співробітникам місцевих музеїв, при підготовці путівників і буклетів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження та його результати були висвітлені у доповідях на регіональних, всеукраїнських та міжнародних конференціях: XII–XVIII Наукових конференціях молодих учених та студентів Інституту історії, етнології та

правознавства імені О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (Чернігів, 2009–2017), XI–XII та XIV Міжнародних студентських наукових конференціях «Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи» (Чернігів, 2011–2012, 2015), Круглому столі «О.Ф. Шафонський та його доба» (Чернігів, 2011), П'ятих Шрагівських читаннях (Чернігів, 2012), XII–XIV Науково-практичних конференціях «Сіверщина в історії України» (Глухів, 2013–2015), Другій науково-практичній конференції «Носівські читання» (Чернігів, 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «М. Коцюбинський: погляд з XXI століття» (Чернігів, 2015 р.), III Спаських міжнародних наукових читаннях (Ніжин – Батурин, 2014 р.), Міжнародній конференції Треті «Розумовські зустрічі» (Чернігів, 2014 р.), Науково-практичній конференції «Природно-екологічний та історико-археологічний потенціал Мезинської округи: минуле, сучасне та перспективи розбудови» (Чернігів – Свердловка Чернігівської області, 2015 р.), Міжнародній науковій конференції «Подесення в контексті Європейської історичної та природної спадщини» (Чернігів, 2016 р.), IV Спаських міжнародних наукових читаннях (Ніжин – Батурин, 2016 р.), Міжнародній конференції П'яті «Розумовські зустрічі» (Чернігів, 2016 р.), а також обговорювалися на засіданнях кафедри історії та археології України (нині – кафедра історії України) Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 25 публікаціях, з них 8 побачили світ у фахових виданнях, 2 – у іноземних виданнях.

Структура дисертації зумовлена предметом і об'єктом дослідження та відповідає меті та дослідницьким завданням. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків (загалом 170 сторінок), списку використаних джерел та літератури (1023 позиції джерел та літератури) і додатків (загалом 77 сторінок). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 329 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Постать та науковий доробок краєзнавця почали привертати увагу дослідників ще за його життя, відтак, у історіографії можна виділити два основні періоди: радянський (1940-і – кінець 1980-х рр.) і новітній (початок 90-х рр. ХХ ст. – до сьогодення).

Радянський період представлений здебільшого невеликими за обсягом публіцистичними розвідками, у яких у загальних рисах окреслено етапи життя Ю.С. Виноградського, виділено основні напрямки його краєзнавчих досліджень, участь у заснуванні Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею (з 1947 р. – Сосницького краєзнавчого музею).

У 1940–1960-х рр. побачили світ публікації письменника В.Г. Дрозда, тодішнього завідувача відділу Чернігівського історичного музею І.І. Єдомахи, директора Сосницького краєзнавчого музею Д.І. Лав'юка, заслуженого вчителя УРСР з с. Блистова Менського району М.А. Мишастого, історика, культуролога та письменника В.П. Петрова, журналісток Н.Ф. Решедько та О. Проценко, директора Сосницької середньої школи, краєзнавця І.Л. Сороки, Я. Халімоненка [889; 898; 936–938; 951; 962; 969; 979; 984–988; 999; 1013]. Вони містять відомості про окремі епізоди життя краєзнавця. Так, В.Г. Дрозд описав мужню поведінку Ю.С. Виноградського під час нацистської окупації [889]. Н.Ф. Решедько та О. Проценко звернули увагу на широке коло його професійного спілкування [979; 984–986]. І.І. Єдомаха схаактеризував пам'яткоохоронну діяльність дослідника, вказав на значення його археологічних студій, підкреслював, що він залучав до краєзнавства молодь [898, с. 2]. І.Л. Сорока повідомляв, що Ю.І. Солнцева під час екранізації повісті «Зачарована Десна» зверталася за консультаціями до Ю.С. Виноградського [999, с. 58–60]. М.А. Мишастий навів інформацію,

що праці Ю.С. Виноградського були відзначені нагородами Міністерства культури та Інститутом археології АН УРСР [944, с. 4].

У другій половині ХХ ст. вийшли друком публікації, які містили аналіз наукового доробку дослідника. Зокрема, у статті І.Л. Сороки «Слово про ентузіаста-краєзнавця», оприлюдненій у журналі «Народна творчість та етнографія» у 1964 р., зазначено загальну кількість наукових робіт Ю.С. Виноградського, проаналізовано найбільш вагомі праці, які відображають широке коло його краєзнавчих інтересів. Серед них – історична студія «Сосниця та її околиці», мовознавча – «Назви міст, сіл та річок Чернігівщини», природознавча – «В лісах понад Убіддю» [999, с. 58–60].

Досить ґрунтовний аналіз наукової діяльності дослідника здійснив В.П. Петров у публікації «Краєзнавець Ю.С. Виноградський», оприлюдненій у 1966 р. Він уперше розглянув етнографічні та фольклорні праці Ю.С. Виноградського, наголосив, що той належав до плеяди науковців, які надавали перевагу дослідженням на регіональному рівні. З-поміж джерел В.П. Петров відзначав кореспонденцію краєзнавця зі Всеукраїнською етнографічною комісією [969, с. 116]. На думку науковця, археологічні студії Ю.С. Виноградського започаткували новий після Д.Я. Самоквасова та П.В. Голубовського етап дослідження Сосниччини. Крім того, В.П. Петров навів перелік основних опублікованих робіт Ю.С. Виноградського. порушене дослідником питання про оприлюднення праць краєзнавця окремим виданням залишається актуальним понині [969, с. 116–117].

Згодом ім'я Ю.С. Виноградського згадувалося здебільшого напередодні річниць Сосницького краєзнавчого музею. Автори публікацій із вдячністю відзначали внесок Ю.С. Виноградського у заснування музею, збирання експонатів та формування колекцій [872; 909; 1013; 984–988; 936–938; 957; 961; 1005].

Загалом, значна частина публікацій радянського періоду була написана за життя краєзнавця або невдовзі після його смерті, що робить відомості

більш точними. З іншого боку, попри інформативність, вони містять чимало ідеологічних перекручень, деякі відомості щодо походження та біографії Ю.С. Виноградського замовчувалися. Наприклад, В.Г. Дрозд та Н.Ф. Решедько наголошували, що у роки нацистської окупації він мужньо оберігав найцінніші експонати музею – праці В.І. Леніна [888; 984–986], хоча з-поміж врятованих ним пам'яток були, зокрема, «Статут Великого князівства Литовського» та рукописний «Реєстр законів Литовського князівства» XVI ст. [874, с. 56]. Окрім того, у жодній з публікацій цього періоду не згадувалось, що Ю.С. Виноградський походив із родини священнослужителів, був репресований.

Розвиток історичного краєзнавства, який активізувався у 1990 рр., зумовив зростання уваги дослідників до наукового доробку Ю.С. Виноградського. Цінні свідчення про нього вміщено у нарисі І.Ф. Дяченка, оприлюдненому з нагоди 70-річчя заснування Сосницького краєзнавчого музею у 1990 р. [891–895]. Публікація ґрунтувалася на власних спогадах автора, а також його батька – Ф.М. Дяченка – близького друга та сусіда краєзнавця. Нарис має публіцистичний характер, однак проливає світло на низку маловідомих епізодів з життя дослідника. Особливий наголос зроблено на нерозумінні, яке відчував Ю.С. Виноградський наприкінці життя з боку керівництва музею та місцевої влади.

У 1990 р. побачив світ науковий збірник «Минуле Сосниці та її околиць», у якому декілька публікацій було присвячено Ю.С. Виноградському. Так, М.М. Мірошніченко звернула увагу на його внесок у заснування Сосницького краєзнавчого музею, навела динаміку збільшення кількості експонатів [954, с. 4–5]. В.В. Ткаченко та Л.В. Ясновська оприлюднили статтю про археологічні дослідження Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею на чолі з Ю.С. Виноградським [1009, с. 14–15]. О.Є. Черненко дослідила експонат з археологічної колекції, В.П. Коваленко описав давньоруську зброю, яка зберігається у фондах Сосницького краєзнавчого музею, О.М. Веремейчик

звернулася до зібраних Ю.С. Виноградським археологічних матеріалів з с. Баби (сучасне с. Покровське Менського району) [1014, с. 15–16; 906, с. 39–47; 878, с. 47–49]. В.М. Малиневська узагальнила основні напрямки фольклорно-етнографічних студій краєзнавця [944, с. 88–89].

У 1990–2000-х рр. були оприлюднені розвідки ніжинського педагога, музейного працівника, журналіста В.М. Пригоровського, присвячені Ю.С. Виноградському. Він виокремив основні напрямки краєзнавчих інтересів дослідника: мовознавство, діалектологія, історія, етнографія і фольклор, археологія, дослідження роду Довженків, проаналізував напрацювання Ю.С. Виноградського по кожному з них [977, с. 23–31]. У 2004 р. вийшов друком історико-краєзнавчий нарис В.М. Пригоровського «Залюблений у землю Сіверську», що містить стислу характеристику напрямків діяльності краєзнавця, а також бібліографію його праць [976].

Життєвий шлях та студії Ю.С. Виноградського стали об'єктом досліджень О.Б. Коваленка, В.В. Ткаченка, Л.В. Ясновської, Н.М. Дмитренко, Р.В. Маньковської, які приділяють особливу увагу його пам'яткоохоронній та музеєзнавчій діяльності [910–917; 1008–1010; 1022–1023; 886; 945]. О.Б. Коваленко є автором більшості біографічних довідок про краєзнавця у енциклопедичних виданнях [912–913]. Л.В. Ясновська навела загальну характеристику археологічних студій краєзнавця, при цьому найбільшу увагу приділила давньоруським старожитностям [1022–1023]. Н.М. Дмитренко розглянула внесок Ю.С. Виноградського у становлення історичного краєзнавства на теренах Північного Лівобережжя, схарактеризувала його археологічні експедиції [886, с. 120; 887, с. 156]. Дослідниця приділила увагу діяльності Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею, формуванню його фондів у 20–30-х рр. ХХ ст. у контексті розвитку музейництва Північного Лівобережжя [886, с. 120, 136, 139, 140]. Р.В. Маньковська звернула увагу на долю Ю.С. Виноградського у добу «Великого терору» [945, с. 305].

А.С. Яненко розглянула діяльність Ю.С. Виноградського у контексті розвитку музейної археології у 1920–1930-х рр. [980; 1019; 1020, с. 61, 134–137, 142–144, 165–166]. Дослідниця систематизувала інформацію щодо досліджених краєзнавцем археологічних пам'яток упродовж 1923–1934 рр. [1020, с. 336–339]. Характеризуючи стан археологічних колекцій музеїв Північного Лівобережжя у повоєнні роки, А.С. Яненко наголосила, що фонди Сосницького краєзнавчого музею перебували у кращому стані, ніж багатьох інших музейних установ, завдяки діяльності Ю.С. Виноградського [1019, с. 192].

Я.М. Гирич розглянув життєвий шлях краєзнавця, а також систематизував його науковий доробок за часом оприлюднення [881]. Дослідник дійшов висновку про важливе значення розвідок Ю.С. Виноградського, які, на його думку, можуть стати дороговказами подальших напрямків історико-краєзнавчих студій [881, с. 322].

На сучасному етапі дослідники приділяють значну увагу діяльності Ю.С. Виноградського на чолі Сосницького музею. Про це, зокрема, йдеться у студіях колишнього співробітника районної газети В.Т. Косяненка, директора Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського М.П. Кравченка та колишнього наукового співробітника цього музею Ф.Ф. Іваненка [924–928; 929–930; 926; 903–904; 992]. Н.Л. Сорока привертає увагу до спроб Ю.С. Виноградського врятувати сосницькі церкви від комуністичної влади [1000, с. 80–81]. М.П. Кравченко повідомляє про постійні контакти Ю.С. Виноградського з провідними вченими, а також про його листування з О.С. Грушевським, яке було знищено у 1937 р. під час арешту краєзнавця [926, с. 452, 454].

О.П. Степченко схарактеризувала життєвий шлях та коло наукових інтересів Ю.С. Виноградського, а також систематизувала архівні справи, пов'язані з його науковою діяльністю, які зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського [1006].

У 2010 р. В.М. Пригоровський та П.В. Грищенко впорядкували біобібліографічний покажчик праць Ю.С. Виноградського. Дослідники проаналізували біографію, схарактеризували основні напрямки діяльності краєзнавця, навели перелік 88 його публікацій, а також праць, які зберігаються у рукописах [1018].

Археологічні дослідження Ю.С. Виноградського привертали увагу О.М. Мельниковської, О.М. Веремейчик, В.П. Коваленка, [947; 877–878; 906–908; 946–947]. Так, О.М. Веремейчик згадувала Ю.С. Виноградського у контексті розвідувальної експедиції І.І. Ляпушкіна на Чернігівщині. Дослідниця відзначила, що І.І. Ляпушкін вказував на високий рівень археологічної колекції Сосницького краєзнавчого музею, що, на її думку, було заслугою Ю.С. Виноградського [869, с. 45].

І.В. Непотенко розглянула діяльність Чернігівського губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини у Чернігові, очільником якого був Ю.С. Виноградський, звернула увагу на зусилля, яких він докладав, щоб зберегти старожитності, які вилучалися радянською владою під час реквізицій [964, с. 125].

Низку публікацій, присвячених Ю.С. Виноградському, підготував М.П. Адаменко – сосницький поет і прозаїк, член Національної спілки письменників України [867–869]. Він особисто спілкувався з краєзнавцем наприкінці 1940-х рр., коли навчався у сосницькій середній школі. У роботах М.П. Адаменка помітно його захоплення Ю.С. Виноградським [1004, с. 3–5]. Він високо оцінює значення його наукового доробку, у тому числі для сучасних істориків: «Інформація з історії Сосниці Ю. С. Виноградського абсолютно надійна завдяки його особистій сумлінності і порядності, і завдяки тому, що він заглядав у такі першоджерела, які нам і не снилися» [1002, с. 5].

У 2013 р. побачив світ публіцистичний нарис М.П. Адаменка «Володар казкових скарбів», який містить біографічні відомості про Ю.С. Виноградського та уривки з його праць. Історичні джерела та факти

супроводжуються коментарем автора, який часто по-новому трактує певні епізоди життя дослідника. Наприклад, відмову Ю.С. Виноградського від високих посад та наукових звань автор пояснює тим, що за радянської влади краєзнавцю було небезпечно продовжувати кар'єру юриста, до того ж, його родина належала до почесних громадян міста, а батько був священиком. Зважаючи на це, зауважує письменник, Ю.С. Виноградський обрав найбільш оптимальний шлях, присвятивши подальше життя краєзнавству [867, с. 12]. У праці наявні численні авторські відступи: уривки з власних творів, спогади про інших дослідників, авторське трактування студій краєзнавця. М.П. Адаменко здійснив спробу критичного аналізу студій Ю.С. Виноградського. Так, він схарактеризував його роботу «До історії колонізації Середньої Чернігівщини» і навів власне бачення порушених проблем. Наприклад, автор не погоджується з поясненням Ю.С. Виноградським назви топоніму «Убідь». Студія М.П. Адаменка становить значний інтерес з огляду на багатство джерельної бази, проте її визначальною рисою є захоплення особистістю Ю.С. Виноградського [867].

Про Ю.С. Виноградського вміщено інформацію у виданнях, присвячених Сосниці: «Сосницький край у серці України», «Сосниця і Сосниччина на хвилях віків», «Сосниця – європейське місто». У них наведено біографічні дані, у загальних рисах окреслено коло наукових інтересів краєзнавця [1004, с. 3–6, 135–137; 1002, с. 127–137; 874, с. 32, 53–56].

Загальні відомості щодо постаті Ю.С. Виноградського зустрічаються в енциклопедичних виданнях, зокрема, у енциклопедичному довіднику «Чернігівщина», «Енциклопедії історії України», «Енциклопедії сучасної України» тощо [1015, с. 334, 764; 995, с. 511; 871, с. 24, 102; 942, с. 66]. Вміщені у них статті характеризують дослідника у контексті краєзнавчої діяльності заснованого ним Сосницького краєзнавчого музею.

Слід зазначити, що існують художні твори, присвячені Ю.С. Виноградському: вірш І.Ф. Дяченка, один з катренів М.П. Адаменка [896; 868]. Окрім того, прототипом одного з героїв його роману «Закон-

тайга» є Ю.С. Виноградський [867, с. 10; 869]. Окремі згадки про Ю.С. Виноградського містяться у романі С.П. Плачинди, присвяченому О.П. Довженку [972, с. 8, 11, 336].

Інформаційний потенціал студій Ю.С. Виноградського привертає увагу науковців. Так, наведені ним відомості про сосницький період життя П.Д. Дорошенка використав Д.Д. Дорошенко [888, с. 27, 608]. До робіт Ю.С. Виноградського звертаються сучасні історики та краєзнавці [864; 882; 900–901; 921–922; 932; 935; 994]. Так, І.В. Кондратьєв, П.М. Кулаковський критично проаналізували наведені ним відомості, вказали на низку неточностей [921, с. 5, 8, 10, 14, 17–18, 20, 28; 922, с. 50, 61, 78, 127, 142; 935, с. 11, 17, 19, 22, 34, 49, 451]. О.М. Салтан, аналізуючи різні погляди на походження міста Мени, з-поміж інших навів точку зору Ю.С. Виноградського, зазначивши, що сосницький краєзнавець був першим, хто пов'язав назву міста з інтенсивним товарообміном та обміном полонених [978, с. 93, 119]. Співробітники Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського Т.М. Запорожець, М.М. Мірошеченко, О.І. Сластьон використовують наведені Ю.С. Виноградським відомості у своїх публікаціях [900–901; 950; 952–954; 996–997].

На сучасному етапі дослідники продовжують оприлюднювати раніше неопубліковані студії дослідника з колекції Сосницького краєзнавчого музею імені Ю.С. Виноградського [908; 914; 930; 975; 978].

Відомості про краєзнавця та Сосницький краєзнавчий музей імені Ю.С. Виноградського наявні у мережі Інтернет [879; 880; 948; 963; 1003]. Про нього вміщено короткі згадки на туристичних сайтах [1003], причому, його ім'я згадується здебільшого в контексті створеного ним Сосницького краєзнавчого музею.

Отже, з середини ХХ ст. і по сьогодні накопичено значний масив інформації щодо життєвого шляху та основних напрямків наукових досліджень Ю.С. Виноградського. На сучасному етапі спостерігається тенденція до зростання інтересу до особистості та діяльності краєзнавця,

свідченням чого є поява нових публікацій. Втім, його життєвий шлях та науковий доробок залишаються недостатньо вивченими. Життєпис Ю.С. Виноградського понині містить чимало «білих плям». Зокрема, майже відсутня інформація про «варшавський» період його життя, мало відомо про арешт Ю.С. Виноградського органами НКВС у 1938 р. Суперечливі оцінки містять праці радянських та сучасних авторів про його діяльність на останньому етапі життя. Значна частина студій дослідника зберігається у рукописах у фондах Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського і потребує систематизації.

Таким чином, аналіз історіографії проблеми засвідчив, що, попри певні здобутки, життєвий шлях та науково-просвітницька діяльність Ю.С. Виноградського потребують всебічного комплексного вивчення.

1. 2. Джерельна база

Використані у процесі підготовки дисертаційного дослідження джерела за типо-видовою класифікацією можна розподілити на такі групи: писемні (приватно-правові акти, діловодна та судово-слідча документація, статистичні та описово-статистичні джерела, документи громадських установ, джерела особового походження, періодична преса, наукові праці Ю.С. Виноградського та його краєзнавчі замітки, оприлюднені на сторінках періодичної преси), речові, зображальні, усні свідчення.

Вагому роль у дисертаційному дослідженні відіграють писемні джерела. Їх можна умовно розподілити на кілька груп.

Першу групу становить *діловодна документація*, представлена метричними книгами, особовими справами, послужними списками представників родини Виноградських, службовим листуванням, похвальними листами, довідками та посвідченнями Ю.С. Виноградського, атестатом та заповітом Н.С. Виноградської [760]. Вони надали змогу відтворити основні етапи життєвого шляху краєзнавця та членів його родини, з'ясувати коло його наукових контактів, схарактеризувати ключові напрямки діяльності.

Так, аналіз даних метричних книг дозволив, зокрема, встановити обставини смерті одного з братів краєзнавця – М.С. Виноградського [71, арк. 13].

Важливим джерелом у контексті даного дослідження є особові справи, які детально висвітлюють життєпис не лише конкретної особи, а й містять послужні списки батьків. Особові справи дітей Ю.С. Виноградського (Андрія, Ірини, Дмитра) були укладені під час їх навчання у Київському університеті [11–12; 14]. Особливий інтерес становить справа А.Ю. Виноградського, яка містить найбільш повний формулярний список Ю.С. Виноградського, укладений у 1908 р. [11, арк. 7–17]. Аналогічні відомості містить особова справа племінника Ю.С. Виноградського – М.М. Виноградського з інформацією про його батька М.С. Виноградського (брата краєзнавця) [13]. Особова справа брата Ю.С. Виноградського – О.С. Виноградського, укладена у Сосницькому повітовому з'їзді мирових суддів, дозволяє простежити його просування про кар'єрній драбині, а також містить послужний список їхнього батька С.Ф. Виноградського [66].

Формулярні списки С.Ф. Виноградського, О.С. Виноградського та Ю.С. Виноградського дозволять відстежити їхнє кар'єрне зростання, з'ясувати певні особисті дані, зокрема, відомості щодо членів родини з датами народження, з'ясувати маловідомі епізоди життя [669; 671; 673; 679; 56–57]. Так, наприклад, з формулярного списку Ю.С. Виноградського можна довідатись про його службу у Варшавській судовій палаті [679]. Офіційні автобіографії краєзнавця доволі лаконічні і містять стислий виклад основних етапів його життєвого шляху [140; 682].

Протоколи засідання міської думи засвідчують плідну діяльність О.С. Виноградського на посаді міського голови Сосниці [58–65].

Витяги із засідань наукової ради Чернігівського державного історичного музею та Сосницького краєзнавчого музею містять схвальні відгуки про наукову діяльність Ю.С. Виноградського [147; 728–729; 732; 742].

Численні довідки, видані Ю.С. Виноградському, дають змогу

визначити місця його служби у різні роки життя, а медичні довідки засвідчують незадовільний стан здоров'я, починаючи з 1920-х рр. З них, зокрема, стає відомо про заборону лікарів Ю.С. Виноградському займатися розумовою працею через загрозу втрати зору [694–696; 700–702; 704–708; 712–714; 718–721; 727; 749–754].

На підставі службового листування Чернігівської духовної консисторії – клопотання священика І. Виноградського перед єпископом Чернігівським і Ніжинським про призначення своїх синів дияконами вдалося з'ясувати походження Ю.С. Виноградського, простежити його родовід до початку XIX ст. [67].

Ю.С. Виноградський вів службове листування з багатьма науковими інституціями: Інститутом мовознавства, Чернігівським державним історичним музеєм та особисто його директором А.І. Левенком, Українською Академію наук (передусім, Етнографічною Комісією ВУАН та Інститутом археології АН УРСР), редакцією щотижневої газети «Літературна Україна», Державною публічною бібліотекою (сучасна Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського), Чернігівською державною обласною бібліотекою ім. В.Г. Короленка (сучасна Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка), Українським комітетом охорони пам'ятників культури, Кабінетом музичної етнографії, Головною редакцією Української Радянської Енциклопедії, Чернігівською обласною філією Українського товариства охорони природи та сприяння розвитку природних багатств, журналами «Україна» та «Природа» [395–396; 392–393; 399; 426; 402; 407; 512; 734; 764–766; 769; 158; 420; 47; 578; 581; 421–422; 321–322; 424; 771; 416; 425; 397; 400; 406; 409; 412; 415; 417; 24; 427]. Це засвідчує широке коло наукових контактів Ю. С. Виноградського. У більшості листів йдеться про краєзнавчі студії дослідника, у багатьох вміщено схвальні відгуки про його діяльність. Деякі установи надсилали замовлення на написання статей з певної тематики. Так, Головна редакція Української Радянської Енциклопедії зверталася з проханням підготувати до 15 серпня 1962 р. історичну довідку

про Сосницю [412].

Листування директора Чернігівського державного історичного музею з Інститутом археології АН УРСР містить клопотання про надання Ю.С. Виноградському наукового ступеня без публічного захисту дисертації та про призначення Ю.С. Виноградському пенсії республіканського значення [148; 150; 728–735; 736–748].

Документи Ю.С. Виноградського: пенсійна книжка, посвідчення, членський квиток учнівського товариства «Юний краєзнавець» тощо, з одного боку, відбивають суспільно-політичні зміни першої половини ХХ ст., з іншого боку, дозволяють встановити певні факти біографії краєзнавця, зокрема, його відзнаки [151; 152; 155–157; 146; 398; 429] (додатки АГ–АД).

Друга група – судово-слідча документація, представлена карною справою Ю.С. Виноградського 1938–1939 рр., яка уперше запроваджена до наукового обігу у дисертаційному дослідженні [92]. Вона містить формулювання обвинувачення, відомості про обставини та перебіг ув'язнення, засвідчує широке коло спілкування краєзнавця з тогочасною науковою елітою, у тому числі, Харкова і Санкт-Петербурга. Допити свідків, зокрема В.В. Потієнка, які входять до цієї справи, містять відомості про інших членів родини Виноградських. Втім, ці свідчення потребують критичного аналізу з огляду на обставини, за яких їх було отримано.

До третьої групи належать статистичні та описово-статистичні джерела (відомості, анкети, статистичні звіти Сосницького краєзнавчого музею), які дозволили встановити динаміку зростання фондів музею [84, арк. 1; 83, арк. 289].

Четверту групу становлять документи громадських об'єднань: Товариства історії та права при Варшавському університеті, Комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини на Чернігівщині, Сосницького науково-дослідного товариства. Вони відображають основні напрямки діяльності цих організацій, участь у їх роботі Ю.С. Виноградського, характеризують інтелектуальне оточення краєзнавця [672; 74–76; 90].

П'ята група представлена *наративними джерелами*, до яких належать спогади, приватне листування краєзнавця Ю.С. Виноградського та членів його родини з іншими науковцями та науковими установами, записні книжки з краєзнавчими нотатками (додаток АЕ) [19; 139–140; 680–685; 142–144; 680–682; 24; 27–28; 33–46; 48–52; 94–95; 150; 244; 392; 394–397; 399–404; 407–409; 414–423; 426–427; 430; 487; 730; 733–734; 763–773].

Значний інтерес становить автобіографія Ю.С. Виноградського, яка має кілька редакцій [139–140; 680–682]. Найбільш повна редакція була виявлена у Л.Д. Виноградської – онуки Ю.С. Виноградського. Автобіографія написана у шкільному зошиті у лінійку і налічує 8 аркушів, заповнених з обох боків. Ймовірно, це була чернетка, яка слугувала краєзнавцю за основу при написанні офіційних автобіографій. Документ недатований, очевидно, він був написаний у 50-х рр. ХХ ст. Привертають увагу численні закреслення, частина з яких є технічними правками. Проте нерідко закреслена Ю.С. Виноградським інформація, зокрема, про дитячі та юнацькі роки, про «варшавський» період життя, є унікальною і не зустрічається в інших джерелах [680]. Певні відомості вміщено у автобіографічних спогадах [142–144; 684]. Можна погодитися з думкою М.П. Адаменка, що у автобіографії краєзнавець був змушений замовчувати певні факти з огляду на радянські часи [867, с. 22–25]. Зокрема, Ю.С. Виноградський жодного разу не згадав про своє походження, обмежившись фразою про належність родини до почесних громадян м. Сосниці, ані про брата – міського голову Сосниці [139, арк. 1].

Спогади Ю.С. Виноградського відображають різні етапи його життя. Про дитячі та юнацькі роки йдеться у спогадах «Із споминів про дитячі літа», «Воспоминания Ю.С. Виноградского о годах ученичества», «Из воспоминаний о годах юности» [144; 142; 143]; зустрічі з майбутньою дружиною присвячено спогади «Знайомство з життям» [683]. У низці спогадів йдеться про становлення музейної справи у Чернігові та історію міста [504–506; 526]. У деяких мемуарах Ю.С. Виноградський описував

важливі події свого життя, цікаві зустрічі [29; 32; 53]. Наприклад, «Воспоминания Ю.С. Виноградского о пребывании в г. Соснице группы выдающихся деятелей литературы и искусства 8–9 сентября 1957 г.» присвячені відвідинам діячами культури, зокрема, співаком І.С. Козловським, Сосниці з метою вшанування пам'яті О.П. Довженка [451]. Ліричні роздуми про останні роки життя вміщено у спогадах «Восени на берегах Деснянських» [549; 551].

Важливим джерелом є спогади про Ю.С. Виноградського його сучасників І.Ф. Дяченка, В.Т. Косяненка, М.П. Адаменка [891–895; 867; 921]. Попри певну суб'єктивність, що загалом властива такому виду джерел, вони містять цінні відомості щодо повоєнного етапу життя краєзнавця, його характеру, уподобань, взаємин з оточуючими людьми.

Приватне листування засвідчує широке коло спілкування дослідника та членів його родини, містять важливі біографічні відомості. Так, Ю.С. Виноградський листувався з істориком та архівістом В.Л. Модзалевським, доктором біологічних наук А.І. Метьолкіним, філологом О.П. Могилянським, архівістом М.П. Візирем, краєзнавцем Д.О. Бочковим, завідувачем відділу Чернігівського державного історичного музею І.І. Єдомахою, директором сосницької середньої школи І.Л. Сорокою [28; 18; 33–46; 48–52; 29; 94–95; 391; 394; 408; 778–779; 781]. Ці листи підкреслюють авторитет, яким цілком заслужено користувався Ю.С. Виноградський, окремі з них висвітлюють маловідомі епізоди його життя. У деяких листах обговорювалися певні наукові проблеми. Наприклад, відомості щодо особистостей видатних сосничан посідають помітне місце у листуванні з Д.О. Бочковим, який звертався за порадами під час складання словника видатних чернігівців [94, арк. 66]. А.І. Метьолкіна цікавили передусім видатні сосницькі медики О.Ф. Шафонський та Д.С. Самойлович [33–36; 38–41; 43–44; 46].

Листування сина Ю.С. Виноградського – А.Ю. Виноградського засвідчує його активну взаємодію з науковою елітою: В.Л. Модзалевським, І.Л. Сорокою [18; 780].

Лист сина краєзнавця Д.Ю. Виноградського І.Ф. Дяченку містить відомості про долю родини після смерті батька, засвідчує інтерес дітей до його пам'яті батька, а зворотна адреса на конверті дозволила встановити контакти з нащадками Ю.С. Виноградського [390].

Нині у Сосницькому краєзнавчому музеї ім. Ю.С. Виноградського зберігається чимало наукових видань багатьох авторитетних вчених, підписаних для краєзнавця. Серед них праці доктора історичних наук Ф.Т. Жилка, історика О.Н. Мельниковської, археологів І.І. Ляпушкіна, О.П. Черниша, Д.І. Бліфельда, Д.О. Мачинського, філолога О.П. Могилянського та багатьох інших [183; 185–186; 189–194; 598; 785]. Ці присвяти є свідченням шанобливого ставлення тогочасної наукової еліти до Ю.С. Виноградського.

Шосту групу джерел становлять матеріали періодичної преси, які засвідчують інтерес громадськості до постаті Ю.С. Виноградського і містять відомості з історії заснованого ним музею [864; 897; 909; 936–938; 949; 955; 961; 967; 979; 984–988; 996; 1013]. З періодичної преси стає відомо про присвоєння Сосницькому краєзнавчому музею імені свого засновника, про перейменування вулиці на його честь, про встановлення меморіальної дошки [993; 897; 934] (додаток АЖ). У квітні 2014 р. переможцем районного конкурсу «Перлини Сосниччини» у номінації «Імена славетних земляків» стала робота авторського колективу Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського «Ю.С. Виноградський – фундатор і перший директор музею», про що також йдеться на сторінках місцевої преси [973].

До сьомої групи увійшли історіографічні джерела, представлені студіями Ю.С. Виноградського, частину яких було оприлюднено у наукових виданнях та у місцевій пресі [1–7; 20–27; 88–89; 96–631; 789–850]. Проте значна частина праць дослідника залишилася в рукописах, що зберігаються у

Сосницькому краєзнавчому музеї ім. Ю.С. Виноградського. У процесі роботи над дисертаційним дослідженням було здійснено опис змісту папок, зазначено назви цих робіт, кількість аркушів. Загалом цей перелік налічує близько 660 позицій (обсяг рукописів перевищує 3300 аркушів, не враховуючи понад 150 вирізок газетних публікацій) [130–632].

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського виявлено студентський твір Ю.С. Виноградського [17].

Археологічні звіти та щоденники польових досліджень відображають перебіг археологічних розвідок Ю.С. Виноградського та його наукові здобутки [99–100; 102–105; 108; 111; 113; 120; 196–198; 217; 374; 544]. У звітах дослідник вказував територію, на якій здійснювались археологічні дослідження, наводив загальну характеристику проведених робіт та обстежених пам'яток, відзначав найбільш цікаві з них, вказував загальну кількість знахідок.

Використані у дисертаційному дослідженні писемні джерела зберігаються у фондах Сосницького краєзнавчого музею імені Ю.С. Виноградського, Державному архіві Чернігівської області, Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського України, Чернігівському обласному історичному музеї імені В.В. Тарновського, Інституті археології НАН України, бібліотеці Головного архіву давніх актів у Варшаві, Державному архіві у Варшаві.

Речові джерела представлені старожитностями, виявленими та запровадженими до наукового обігу Ю.С. Виноградським, та його особистими речами.

Споруда Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського є автентичним приміщенням, у якому розташовувався музей за життя краєзнавця (додаток АК). Експонати музею засвідчують титанічну роботу по формуванню фондів. Зокрема, більшу частину археологічної колекції, яка налічує 3,4 тис. одиниць, становлять археологічні знахідки та старожитності, виявлені Ю.С. Виноградським. З-поміж найбільш цінних експонатів слід

відзначити бивні мамонта, шарнірні гривні тощо [977, с. 27]. У фондах музею зберігаються особисті речі Ю.С. Виноградського (окуляри, лупа тощо) (додаток АЛ). Деякі предмети побуту дослідника (стіл, газові лампа, дзеркало) після смерті краєзнавця були подаровані його нащадками родині Дяченків. Їх якість засвідчує, що родина мала певні статки [864, с. 148] (додаток АМ).

На могилі подружжя Виноградських на Митрофанівському цвинтарі у Сосниці відсутній пам'ятник, тільки табличка на огорожі засвідчує місце поховання визначного сосничанина та його дружини. Привертає увагу, що на ній немає хрестів, хоча сучасники розповідають, що Виноградські були віруючими людьми (додаток АН).

Могила іншого брата – В.С. Виноградського розташована біля Покровської церкви у Сосниці (додаток АП). З надгробку можна встановити дату його народження та смерті.

Зображальні джерела представлені фотографіями Ю.С. Виноградського та членів родини [588; 590; 776; 616–621; 657–659; 4; 132–138; 131; 11, арк. 15] (додатки А–АА, АР–АУ).

Значний інтерес становить родинний фотоальбом, який зберігається у онуки – Л.Д. Виноградської. Більшість фотографій з альбому уперше запроваджується до наукового обігу. На початку альбому вміщено рукописне родинне дерево Виноградських. Розпочинається воно від засновника роду Петра Виноградського, який жив у XVII ст. Далі у родоводі згадуються імена подальших представників роду: Логвина, Василя, Івана, Філіпа, Стефана, Юрія, Андрія, Ірини, Дмитра. Слід зазначити, що усі відомі з архівних джерел дані відповідають наведеним у родоводі.

Фотоальбом містить фотографії не лише Ю.С. Виноградського та Н.С. Виноградської, а також їхніх пращурів (додатки А–Е). Частина фотографій має підписи, які дозволяють уточнити певні аспекти з історії родини.

На одному з найдавніших фото є прадід Н.С. Виноградської –

Я.Т. Петровський, учасник війни 1812 р. (додаток А). З підпису на іншій світлині стає відомо, що дід Н.С. Виноградської Ганс Гендріх походив з Ревеля, згодом він переїхав до Сосниці і став носити ім'я Андрія Івановича Бушtedта (додатки Б–В). Він служив управляючим маєтку Мусіна-Пушкіна у с. Макошино Сосницького повіту Чернігівської губернії. Про нього згадується також у спогадах Ю.С. Виноградського «Знайомство з життям» [683, арк. 1]. У альбомі вміщено фото дружини А.І. Бушtedта – Є.Я. Бушtedт, бабусі Н.С. Виноградської (додаток Г), а також її матері Д.А. Зубок-Мокієвської (Бушtedт) (додатки В, К).

У родинному альбомі збереглися фотографії батька та братів краєзнавця (додатки Д–Е). Так, на одній з них, датованій 1879 р., містяться зображення С.Ф. Виноградського, його дружини та шістьох синів (додаток Е). На багатьох світлинах – Ю.С. Виноградський на різних етапах життя: у студентські роки, у Варшаві, у Сосниці (додатки Е, К–М, У, Ш, Ю). Збереглося зображення будинку, де минули дитячі роки краєзнавця (додаток Т). Сімейні фотографії з Н.С. Виноградською дореволюційного часу засвідчують наявність певних статків (додатки Н–Р). Привертає увагу фото Н.С. Виноградської, зроблене у Варшаві у 1905 р., на якому вона одягнена в український національний одяг (додаток Н). На фотографіях з похорону Ю.С. Виноградського помітно, що процесія проходила повз Сосницький краєзнавчий музей і зібрала велику кількість людей (додаток Я–АА). Фото могили подружжя Виноградських на місцевому кладовищі засвідчує, що поховання родини не змінилося – на ньому досі не з'явилося належного пам'ятного знака (додаток АН).

Збереглися фото дітей Виноградських від дитячих років разом з батьками і до часу, коли вони створили власні сім'ї (додатки М, Р–С, Х, Щ, АУ), а також сімейні фото братів Ю.С. Виноградського (додатки Ц, Щ, Ф).

Фотографії дослідника зі співробітниками музею, а також з діячами культури відображають його музейну, краєзнавчу, просвітницьку діяльність [133–134; 605; 451] (додаток АФ).

Опрацьовані картографічні джерела засвідчують широкий діапазон досліджень Ю.С. Виноградського і висвітлюють природно-кліматичні умови регіону та географію його археологічних досліджень. До них належать, зокрема, «Карта рек и озер окрестностей Сосницы», «Карта колишньої Чернігівської губернії з показниками клімату щодо м. Сосниці», «Шабалинівське городище», «Карта неолітичних стоянок Сосницького району й суміжних місцевостей», «Карта городищ Сосницького району і сусідніх районів Чернігівщини», «Карта важливих археологічних знахідок поодиноких речей та скарбів в Сосницькому й сусідніх районах до 1943 р.», «Карта стоянок епохи енеоліту-бронзи в околицях м. Сосниці», «Карта городищ в Сосницькому та сусідніх районах Чернігівської області», «Карта найбільш важливих археологічних пам'яток та знахідок на території колишнього Сосницького повіту Чернігівської губернії». Мовознавству присвячено карту «Діалектичні межі на Сосницькому Наддесенні й Поліссі (колишнього Сосницького повіту)» [586; 588; 618; 616–617; 619; 657–659; 621; 620].

У процесі підготовки дисертаційного дослідження були використані *усні свідчення* людей, які особисто були знайомі з Ю.С. Виноградським та членами його родини. У дослідженні застосовано методику нестандартного інтерв'ю, питання якого були неструктурованими (наративними). Здобута під час інтерв'ю інформація подекуди підтверджує відомі з писемних джерел факти, втім, частково містить нові дані, насамперед щодо приватного життя та особистісних характеристик краєзнавця.

З-поміж опитаних респондентів – сусід родини Виноградських О.І. Дяченко (1948 р. н.). Його батьки товаришували з Виноградськими, він пам'ятає краєзнавця, його дружину та племінницю В.В. Гаськевич. На підставі цих спогадів вдалося точно встановити місцезнаходження садиби Виноградських [864, с. 148–150]. У будинку О.І. Дяченка зберігаються деякі речі, які колись належали Виноградським (додаток АМ).

В.Т. Косяненко (1925 р. н.) був редактором районної газети, де публікувалися роботи Ю.С. Виноградського. Він розширив інформацію нещодавно оприлюднених спогадів відомостями про родину Виноградських (про племінницю Н.М. Виноградську) [927; 864, с. 150–151].

Важливими є свідчення доньки сусіда та товариша Ю.С. Виноградського, краєзнавця І.Л. Сороки, – Г.І. Мисник (1953 р. н.), яка розповіла про обставини знайомства її батька з родиною Виноградських, надала дані про племінницю Ю.С. Виноградського Н.М. Виноградську [864, с. 152–153]. Інформація Г.І. Мисник базується не лише на власних спогадах, а й на архіві її батька [778–785]. Деякі з її свідчень підтверджуються відомостями з листів дітей Ю.С. Виноградського [771, арк. 1]

Онука краєзнавця Л.Д. Виноградська (1938 р. н.) доповнила інформацію про його життєвий шлях, а також про інших членів родини [864, с. 146–148]. Крім того, у неї зберігається родинний архів, матеріали якого були використані у дослідженні.

Джерельна база дисертаційного дослідження представлена комплексом писемних, речових та зображальних джерел, а також усними свідченнями. Актуалізована джерельна база містить значну кількість нововиявлених джерел, які значною мірою дозволяють заповнити прогалини у життєписі Ю.С. Виноградського та у дослідженні його наукового доробку. Найбільш важливими є писемні джерела, які представлені здебільшого документальними та оповідними пам'ятками, а також роботами Ю.С. Виноградського. Значний інтерес становлять усні свідчення сучасників краєзнавця, уперше запроваджені до наукового обігу. Актуалізована джерельна база є достатньо репрезентативною для досягнення поставленої мети і вирішення дослідницьких завдань.

1.3. Методологія та методи дослідження

Життєвий шлях Ю.С. Виноградського та його науково-просвітницька діяльність розглянуті в контексті інтелектуальної історії, що передбачає

синтез біографічного, текстуального та соціокультурного аспектів, з акцентом на вивченні маловідомих сторінок біографії краєзнавця [974, с. 270, 284].

Біографічне дослідження включає аналіз генезису та сутності інтелектуальних досягнень науковця. Відтак, у дисертаційному дослідженні значна увага приділяється формуванню наукових інтересів та наукових уподобань Ю.С. Виноградського, його здобуткам у різних галузях знань – історичному краєзнавстві, археології, топоніміці, фольклористиці тощо.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складають чотири рівні наукових методів: фундаментальний (філософський), загальнонауковий, конкретно-науковий і рівень методик і технік, які використовуються для виконання дослідницьких завдань.

Загальнонаукові принципи історизму, науковості та об'єктивності є підґрунтям для всебічного аналізу діяльності Ю.С. Виноградського. Це дозволило дослідити життєвий шлях та науковий доробок краєзнавця з урахуванням особливостей його внутрішнього світу, реалій політичного та економічного життя, а також безпосереднього оточення.

У процесі дисертаційного дослідження використовувалися загальнонаукові методи аналізу та синтезу, історичний, логічний, а також спеціальні історичні методи – синхронний і діахронний, історичної періодизації, порівняльно-історичний, ретроспективний.

Синхронний і діахронний методи були використані під час аналізу життєвого шляху Ю.С. Виноградського у часовому вимірі. Їх залучення сприяло кращому розумінню його особистості, усвідомленню впливу історичних процесів, які відбувалися у країні, на його кар'єру та наукову діяльність. Зокрема, події Першої світової війни призвели до повернення Ю.С. Виноградського на Чернігово-Сіверщину. У добу Визвольних змагань дослідник остаточно відійшов від юриспруденції та зосередився на громадській, музеєзнавчій і краєзнавчій діяльності. Після встановлення радянської влади він повернувся до рідної Сосниці, де у 1920-х рр., за часів

українізації, зініціював створення краєзнавчого музею. Сталінські репресії не оминули краєзнавця: він був заарештований і зрештою втратив посаду директора музею.

Метод історичної періодизації дозволив виокремити основні етапи життя та краєзнавчої діяльності Ю.С. Виноградського у загальнонауковому контексті.

Метод ретроспективного аналізу дозволив здійснити відбір історичних фактів, які мають безпосереднє відношення до особистості та наукового доробку Ю.С. Виноградського, розглянути його краєзнавчу спадщину з позицій сьогодення. Так, понині функціонує заснований ним Сосницький краєзнавчий музей, а студії дослідника не втратили актуальності у контексті розвитку сучасної науки.

Міждисциплінарний метод математичної статистики був використаний у дисертаційному дослідженні при аналізі динаміки зростання фондів Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею.

Важливу роль у дисертаційному дослідженні відіграли конкретні методи біографічного дослідження – біографічного аналізу, мережевого аналізу. Використання методу біографічного аналізу дозволило дослідити життєвий шлях Ю.С. Виноградського, схарактеризувати становлення його особистості, з'ясувати чинники, які впливали на процес формування світогляду краєзнавця. Особливістю біографічного методу є сфокусованість на унікальних аспектах історії життя людини. У дисертаційному дослідженні розглядалися такі складові біографічного аналізу, як внутрішня біографія, кар'єрна біографія, професійна біографія, які спираються на теоретичні засади мікроісторії, психоісторії, теорії культурної ідентичності [974, с. 284].

Аналіз біографічних джерел складався з двох фаз: дослідження автентичності (зовнішня критика) та дослідження вірогідності (внутрішня критика), які базувалися на принципі верифікації фактів і здійснювалися за допомогою джерелознавчого, текстологічного, генеалогічного методів. На базі зовнішньої та внутрішньої критики джерел встановлювався ступінь

вірогідності джерел, оскільки, окрім офіційних документів, у дисертаційному дослідженні використано і джерела особового походження – спогади, щоденники, листування, автобіографії.

На основі інтерпретації джерел та фактів було з'ясовано причини, які зумовили відхід Ю.С. Виноградського від юриспруденції та цілковите занурення у краєзнавчу діяльність.

Метод мережевого аналізу дозволив відстежити конфігурацію соціальних зв'язків Ю.С. Виноградського на певних етапах його життєвого шляху. Так, вдалося з'ясувати, що у юнацькі роки він належав до активної учнівської молоді, яка, зокрема, організувала гурток для вивчення української літератури. У більш зрілому віці краєзнавець мав тісні наукові контакти з багатьма знаними науковцями та установами, зокрема, Інститутом археології АН УРСР, Етнографічною комісією, Чернігівським державним історичним музеєм. Використання методу мережевого аналізу дозволило встановити, що Ю.С. Виноградський активно спілкувався з відомими науковцями: літературознавцем М.М. Могилянським, краєзнавцем Д.О. Бочковим, директором Чернігівського державного історичного музею А.І. Левенком, архітектором П.Д. Барановським, біологом А.І. Метьолкіним, археологом І.І. Ляпушкіним та іншими. Це уможливило визначення місця краєзнавця у тогочасному науковому середовищі.

Логічна реконструкція внутрішнього світу краєзнавця включала дослідження його наукових, художніх, політичних поглядів. Це дозволило виокремити суттєві якості Ю.С. Виноградського, які впливали на його життя та визначили лінію і характер поведінки [959].

Кінцевою метою дослідження є визначення мотивації чи внутрішньої логіки, якої дотримувався дослідник протягом тривалого періоду життя і яка визначала вибір істориком конкретних методик, а також відстеження зміни наукових методологій під впливом зовнішнього середовища [876, с. 481]. У дисертаційному дослідженні було приділено увагу впливу соціокультурного середовища на внутрішній світ дослідника, визначено, як зміни у

політичному житті країни підштовхнули Ю.С. Виноградського до зміни основного виду діяльності, якою мірою радянська ідеологічна парадигма вплинула на зміст його наукових праць тощо.

На сучасному етапі розвитку історичної науки дедалі частішають спроби наукового осмислення минулого на прикладі долі окремої людини, приділяється увага її суспільній і соціальній позиції, умовам життя, психологічному стану. При вивченні цих аспектів важливою є усна історія. У поєднанні з традиційними методами досліджень вона надала можливість здійснити характеристику Ю.С. Виноградського як особистості та проаналізувати його наукові інтереси [942]. Збирання свідчень проводилося методом інтерв'ю, який застосовується в історико-біографічних дослідженнях [990, с. 303–308]. Запитання для інтерв'ю були неструктурованими (наративними), вільна фаза охоплювала інтерв'ю в цілому, додаткові запитання були наративними, а не конкретними, й «прив'язаними» до розповіді респондента [883, с. 11], що зумовлено передусім віковими особливостями респондентів. На основі писемних джерел здійснювався порівняльний аналіз отриманої інформації.

Використане у дисертаційному дослідженні поняття «краєзнавство» нині розглядається у двох аспектах: як міждисциплінарний науковий напрям та як суспільний рух. У першому значенні краєзнавство постає синтетичною науковою дисципліною, яка комплексно досліджує незначну територію [943]. Це передбачає визначення особливостей розвитку людської спільноти в конкретних природних умовах протягом певного часу. Таким чином, краєзнавство – це наука, яка синтезує знання про природні та суспільні явища, їх взаємодію на певній обмеженій території, де ці явища найбільш підвладні впливу місцевих умов [943]. У контексті дисертаційного дослідження це поняття, як правило, вживається у контексті аналізу наукового доробку Ю.С. Виноградського.

При розгляді краєзнавства як суспільного руху головна увага приділяється просвітнім функціям краєзнавства, розглядається діяльність

науковців та місцевих аматорів з вивчення природи, населення, особливостей культури, господарювання тощо, збирання артефактів культури та поширення отриманих знань [943]. У цьому значенні поняття «краєзнавство» розглядається у дисертаційному дослідженні при вивченні діяльності Ю.С. Виноградського, дослідження якого мали науково-популярний характер та полягали у збиранні, обробленні та представленні узагальненої інформації про особливості природи та життя населення на Сосниччині.

Поняття «пам'яткоохоронна діяльність» у дисертаційному дослідженні позначало «виявлення, облік, збереження, охорону, вивчення та використання у суспільному житті культурної спадщини», як рухомої, так і нерухомої, чим активно займався Ю.С. Виноградський після повернення на терени Північного Лівобережжя [1012, с. 5].

Поняття «музеєзнавство», використане у дисертаційному дослідженні, кореспондується з діяльністю Ю.С. Виноградського на чолі Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею. Музеєзнавство як наукова дисципліна вивчає питання теорії і методики музейної справи, що включає внутрішню організацію, систему наукового комплектування музейних фондів, документування і зберігання колекцій, а також методику побудови музейних експозицій, виставок, різних форм науково-просвітницької діяльності музеїв. Як практик музейної справи, Ю. С. Виноградський займався переважно музеєзнавчим дослідженням першоджерел, а також прикладним музеєзнавством, яке охоплює формування експозиції, зберігання музейних фондів та їх використання у науково-просвітницькій роботі, організацію музейної справи та управління музейною діяльністю [991, с. 58–58].

Таким чином, дисертаційне дослідження базується на фундаментальному, загальнонауковому, конкретно-науковому рівнях наукових методів, а також на рівні спеціальних методів і технік. У своїй сукупності зазначена теоретико-методологічна база стала надійним інструментарієм у вирішенні поставлених дослідницьких завдань і створила

підґрунтя для неупередженого, всебічного висвітлення життєвого шляху, краєзнавчої та пам'яткоохоронної діяльності Ю.С. Виноградського.

Отже, попри те, що особистість Ю.С. Виноградського перебувала у полі зору журналістів та науковців ще з середини ХХ ст., його життя і науково-просвітницька діяльність лише фрагментарно висвітлені в науковій літературі. Джерельна база складається з писемних, речових, зображальних і усних джерел, всебічний аналіз яких дав можливість з'ясувати досі невідомі факти біографії краєзнавця, схарактеризувати основні етапи життєвого шляху та напрямки пам'яткоохоронної та музеєзнавчої діяльності. Методологія дисертаційного дослідження базується на засадах біографістики з урахуванням принципів історизму та об'єктивності. Використані методологія та методика наукового дослідження дозволяють здійснити всебічний аналіз життєвого шляху, пам'яткоохоронної та музеєзнавчої діяльності Ю.С. Виноградського та його наукової спадщини у контексті історичного процесу кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

РОЗДІЛ 2. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ Ю.С. ВІНОГРАДСЬКОГО ТА ЙОГОРОДИНИ

2.1 Основні етапи життєвого шляху Ю.С. Виноградського

Юрій Степанович Виноградський народився у Сосниці – повітовому центрі Чернігівської губернії у родині священнослужителів. У автобіографії він зазначив, що його родина належала до спадкових почесних громадян Сосниці, проте не була належним чином матеріально забезпечена [706, арк. 1; 139, арк. 1]. Краєзнавець згадував дитячі роки: «Працю я поставив в основу життя. Цьому сприяло працелюбство моєї матері. Першими моїми вихователями, крім неї, були: луг, річка Убідь і ліс» [139, арк. 1]. Саме ці дві риси – любов до праці та рідного краю стали визначальними у його житті.

З раннього віку Ю.С. Виноградському було притаманне особливе ставлення до природи [684]. Згодом краєзнавець писав: «Природа схопила мене в свої обійми і не випускала мене із них впродовж всього мого життя» [684, арк. 1]. У автобіографічних спогадах Ю.С. Виноградський писав: «Згадується багато епізодів, пов'язаних з відчуттям співдотику з водною стихією, починаючи з першого купання маленьким хлопчиком у віці не більше 3-х років. Я не можу забути, як занурив мене у воду мій батько, купаючись сам у р. Убеді, на Дорошовій ямі, майже навпроти сучасної вулиці Горького» [684, арк. 1 зв.].

З раннього дитинства Ю.С. Виноградському особливо запам'ятались перекази сосницького старожила П.Х. Кияниці [445, арк. 1] та пісні місцевої молоді. З дитинства він мав жваву вдачу: у тринадцять років досить вправно навчився скакати на конях, любив кататися на ковзанах [684, арк. 3 зв.–4]. Від старших братів (Федора, Олександра та Михайла) перейняв захоплення рибальством, збиранням грибів [680, арк. 1–1 зв.; 684, арк. 2 зв.]. У зрілому віці краєзнавець згадував: «Я любив ходити по гриби. Я відчував їх владу наді мною, навіть у тих випадках, коли я не міг взяти їх додому», і зауважував, що

згодом під час музейно-археологічних досліджень також намагався зібрати гриби [684, арк. 6]. З восьми років Ю.С. Виноградський супроводжував старшого брата Федора на полюванні, з шістнадцяти років сам почав тримати зброю, проте надалі відмовився від цього. Слід зазначити, що під час подорожей околицями Сосниці він знайомився з місцевою топографією, топонімікою, діалектами, фольклором, що сприяло формуванню краєзнавчих інтересів, а згодом стало корисним досвідом для наукових розвідок [684, арк. 5–6 зв., 9–13].

Ю.С. Виноградський з юних літ багато читав, зокрема, любив твори І.С. Аксакова [684, арк. 1–1 зв.]. У десять років він прочитав «Кобзар» Т.Г. Шевченка, що сприяло формуванню його мовознавчих інтересів: він почав прислухатись до мови селян різних сіл, які приїздили до Сосниці на ярмарок, а потім розпитував у батька, у братів, чому люди одні й ті самі слова вимовляють по-різному [999, 58–60].

У 1880–1883 рр. Ю.С. Виноградський навчався у Сосницькому парафіяльному училищі, де йому запам'яталися підручники «Рідне слово» та «Дитячий світ» К. Д. Ушинського. Після закінчення парафіяльного училища у серпні 1883 р. він був нагороджений похвальним листом [687, арк. 1; 688, арк. 1].

У автобіографії краєзнавець зазначив, що свідомо вирішив продовжити навчання у Чернігівській гімназії, до якої вступив у 1883 р. На першому році навчання вчитель російської мови П. М. Соловський дорікнув йому за «сосницьку вимову», проте пізніше, на випускних іспитах з цього предмета, Ю.С. Виноградський отримав «відмінно» за твір на тему: «Слово о полку Ігоревім як пам'ятка архаїчної поезії» [680, арк. 2]. Слід зазначити, що згодом краєзнавець згадував вчителя П.М. Соловського з особливою вдячністю [680, арк. 2].

Загалом, Ю.С. Виноградський мав відмінні навчальні здібності та поведінку, про що свідчать похвальні листи, які він отримував з першого класу [689–691]. Окрім навчання, майбутній краєзнавець вів активну

громадську діяльність – у третьому класі разом з двома товаришами організував відділ дитячих книг у нелегальній гімназійній бібліотеці [680, арк. 2].

У 1886 р. на четвертому році навчання Ю.С. Виноградському довелося навчатися у Петербурзькій «зразковій» шостій гімназії, куди юнак переїхав через смерть батька [140, арк. 1]. Спогади про неї у майбутнього краєзнавця залишилися не дуже приємні. На його думку, навчальний заклад не відповідав назві. За спостереженнями юнака, попри високі вимоги до вивчення латинської та грецької мов, викладачі цих начальних дисциплін допускали помилки навіть під час розмови російською. Негативне враження від навчання доповнювали насмішки деяких гімназистів через його українське походження [680, арк. 2 зв.]. Звісно, були й друзі та цікаві знайомства. Так, під час навчання Ю.С. Виноградський сидів за однією партою з Ламанським (краєзнавець припускав, що це міг бути син В.І. Ламанського – засновника історичної школи російських славістів, громадського діяча), про якого у нього залишилися приємні враження [52, арк. 2].

Ю.С. Виноградський навчався у Петербурзі лише рік, оскільки його тітка, до якої він виїхав, невдовзі залишила столицю, і юнак повернувся до Чернігова. Тут у 1888 р. він продовжив навчання у п'ятому класі Чернігівської гімназії [51, арк. 2; 680, арк. 2–2 зв.].

Після смерті чоловіка у 1886 р. мати краєзнавця А.І. Виноградська отримувала пенсію, яка, наприклад, у 1911 р. становила 66 крб. 66 коп. на рік [676, арк. 1–14]. Тому, починаючи з п'ятнадцятилітнього віку, Ю.С. Виноградському доводилось самотійно заробляти кошти: будучи гімназистом, він почав займатися репетиторством [140, арк. 1].

Про навчання у Чернігівській гімназії Ю.С. Виноградський зазначав, що всі вчителі були обмежені програмами та правилами, «всією постановкою справи, від них незалежною» [53, арк. 1 зв.]. Сусід краєзнавця О.І. Дяченко засвідчив, що краєзнавець згадував, як у гімназії не дозволяли спілкуватися українською мовою та читати українські книжки. Гімназисти, які

порушували це правило, мали упродовж двох тижнів носити табличку: «Я читаю і розмовляю українською мовою». Одного разу Ю.С. Виноградський також був покараний таким чином [864, с. 149].

Мислячі гімназисти доповнювали навчання самоосвітою, беручи участь в гімназійних підпільних гуртках, бібліотеках [53, арк. 1 зв.]. У 1889 р. Ю.С. Виноградський став одним із організаторів гуртка самоосвіти, до якого входило 6 гімназистів та 4 гімназистки, віком 16–17 років. Цей гурток не мав ані статуту, ані програми. Гуртківців єднало бажання мати можливість вільного слова, обміну думками поза межами уроків, прагнення позбавитись обмежень та утисків керівництва гімназії [143, арк. 1]. Вони збирались у одному із будинків на Старо-Стриженській вулиці, де вивчали нелегальні видання, переважно львівські: «Зоря», «Дзвіночок», «Діло»; зустрічались з громадськими діячами, уродженцями Чернігово-Сіверщини, котрі приїздили з Києва. Серед них був уродженець Борзни, вчений-агроном, публіцист Т.В. Локоть, який згодом став членом Першої Державної Думи; прилуцький поет М.Т. Кононенко. У спогадах про зустріч з останнім Ю.С. Виноградський писав, що саме тоді поет відбував військову повинність у якості «вольноопределяющегося». Краєзнавцю запам'яталися особливості його мови, властиві прилуцькому діалекту [448, арк. 1]. Ю.С. Виноградський зазначав у мемуарах, що гімназистам було відомо про заснування на західноукраїнських землях перших українських політичних партій [142, арк. 3; 680, арк. 2 зв.].

Близький товариш і сусід по парті Ю.С. Виноградського М.М. Могилянський (майбутній письменник) згадував, що студенти та семінаристи організували нелегальну бібліотеку. За читання книг з передплатників стягувалося 20 коп. на місяць. Загальні збори передплатників обирали для завідування бібліотекою на рік «колегію» з п'яти членів, до якої, за неписаним статутом, могло входити не більше двох семінаристів. Згодом зі складу цієї бібліотеки виокремилася нелегальна українська, оскільки, згідно зі спогадами М.М. Могилянського, частина передплатників відмовилася надавати

кошти на її поповнення [941, с. 120]. Бібліотека розташовувалася у будинку, що належав його батьку – М.Я. Могилянському. Оскільки він обіймав посаду товариша голови Чернігівського окружного суду, обшуки українській бібліотеці не загрожували [53, арк. 2]. Зважитися на розміщення її у своєму будинку М.М. Могилянському допомогла згода матері, яка завжди співчувала його громадським інтересам. Окрім того, також з її згоди, М.М. Могилянський випишував для української бібліотеки газету «Народ», яка виходила у Галичині за безпосередньої участі М.П. Драгоманова. Для Російської імперії вона друкувалась на тонкому, майже цигарковому папері, і відправлялась у закритих конвертах. Це видання виходило двічі на місяць, проте за два роки вдалося отримати не більше 2–3 номерів [933, с. 120–121].

Оскільки у невеликому місті функціонували дві нелегальні бібліотеки з достатньо широким колом передплатників, певна інформація, безсумнівно, доходила до відома керівництва гімназії. Зокрема, одного разу під час уроку вчитель грецької мови натякнув М.М. Могилянському про «українофільські бібліотеки». Після цього бібліотека продовжувала функціонувати, але з меншою кількістю передплатників. М.М. Могилянський не знав, чи було відомо «керівництву» про її місцезнаходження, але навіть спеціальна інспекція на чолі з професором Ю.П. Антонюком не наважилась на проведення обшуку. Причину цього М.М. Могилянський вбачав у тому авторитеті, який мав його батько у місті [941, с. 121–122].

З 1889 р. Ю.С. Виноградський записував фольклор у Сосниці, куди їздив тричі на рік [680, арк. 3]. Саме у цей період він почав захоплюватися історією Чернігова. Він відзначав, що цьому сприяли численні історичні пам'ятки міста: кургани, домонгольські церкви тощо. Краєзнавець пригадував, що деякі археологічні знахідки учні приносили прямо до класу. Зацікавленню минувшиною сприяла манера викладання гімназійного вчителя історії В.О. Круковського [680, арк. 1].

Навчання у гімназії не минало без надзвичайних подій: краєзнавець згадував про вибух перед спорудою гімназії 1890 р., у результаті якого були

пошкоджені вікна та фіранки у квартирі професора Ю.П. Антонюка [680, арк. 3].

У 1892 р. Ю.С. Виноградський закінчив навчання у Чернігівській гімназії зі срібною медаллю [142, арк. 4 зв.]. Того ж року він вступив на юридичний факультет Київського університету св. Володимира. Одразу після вступу він мав сплатити 100 руб. за прослуховування лекцій, відтак продовжував підробляти репетиторством [680, арк. 3–3 зв.]. Окрім фахових занять, майбутній краєзнавець додатково відвідував лекції з історико-філологічних наук, які читали провідні науковці. Особливе враження на Ю.С. Виноградського справили лекції В.Б. Антоновича, М.Ф. Владимирського-Буданова, І.В. Лучицького, Є.М. Трубецького, Г.І. Челпанова [680, арк. 1 зв., 3 зв; 939, с. 4].

Юнак мав гарні здібності до навчання, отримував підвищену стипендію, яка становила 60 руб. [9, арк. 31–31 зв.]. Ю.С. Виноградський був у числі найдіяльніших організаторів Чернігівського студентського земляцтва, у статуті якого записав: «Вірно служити народові» [977, с. 23]. Після складання випускних іспитів у квітні – травні 1896 р. він здобув диплом другого ступеня [10, с. 1 зв., 36; 11, арк. 7 зв.].

У січні 1897 р. Ю.С. Виноградський долучився до організації першого загального перепису населення Російської імперії. Краєзнавець згадував, що йому довелося п'ять разів їздити в хутори сучасного Корюківського району, пояснювати селянам про суть перепису, спростовувати чутку про кінець світу у цей день (28 січня 1897 р.). Підставою для її поширення стала позначка у календарі, що продавався на базарі у Корюківці, який Ю.С. Виноградський конфіскував. Водночас краєзнавець зібрав значну кількість матеріалів для подальшої наукової діяльності [680, арк. 4].

У 1897 р. Ю.С. Виноградський познайомився з майбутньою дружиною – Наталією Семенівною Зубок-Мокієвською, уродженкою с. Макошино (нині – Менського району Чернігівської області) [864, с. 148], яка народилася 9 серпня 1877 р. [758–759].

З підписів на фотографіях з родинного альбому Виноградських стає відомо, що прадід Н.С. Виноградської – Я.Т. Петровський мав звання майора і був учасником російсько-французької війни 1812 р. (додаток А). Її дід – Ганс Генріх Буштедт – походив з м. Ревеля (сучасне м. Таллін, Естонія). Після переїзду на Чернігівщину його ім'я було змінено на Андрія Івановича. Він був управителем маєтку графа Мусіна-Пушкіна у с. Макошино Сосницького повіту (додаток Б). Його донька, Д.А. Буштедт, – мати Н.С. Виноградської (додаток В) – вийшла заміж за колезького секретаря С.М. Зубок-Мокієвського, який помер у 1883 р. Після його смерті опікунство над доньками Наталією та Катериною, а також сином Андрієм, було довірено матері Д.А. Зубок-Мокієвській, якій мав допомагати її батько – колезький секретар А.І. Буштедт [677, арк. 1–1 зв.; 678, арк. 1–1 зв.].

У 1885 р. Н.С. Зубок-Мокієвська вступила до Чернігівської жіночої гімназії, яку закінчила 10 червня 1894 р. 22 квітня 1896 р. вона отримала посвідчення домашньої вчительки з правом викладати історію та географію [761, арк. 1–3; 762, арк. 1–1 зв.].

Спогади «Знайомство з життям» Ю.С. Виноградський присвятив зустрічі з майбутньою дружиною [683]. Він зазначав, що вони зустрілися на мосту по дорозі у Бір, неподалік Сосниці. Їх познайомила подруга Н.С. Зубок-Мокієвської С.М. Моховик, яка невдовзі зініціювала спільну поїздку до с. Макошина, де у маєтку графа В.А. Мусін-Пушкіна, у дідуся А.І. Буштедта разом з матір'ю жила Н.С. Зубок-Мокієвська. Ю.С. Виноградський відзначив, що його вразила «простота обстановки і відсутність затишку в кімнаті великого будинку, щоправда призначеного власне для господарських справ» [683, арк. 1].

Згодом Н.С. Зубок-Мокієвська переїхала до Сосниці, де вона працювала вчителькою у прогімназії. Відтоді їхні зустрічі у компанії друзів почастишали. Вони каталися на човнах, готували їжу на вогні. Пізніше Ю.С. Виноградський і Н.С. Зубок-Мокієвська розпочали прогулянки вдвох у околицях Сосниці. Невдовзі Д.А. Буштедт, мати Н.С. Зубок-Мокієвської,

благословила їхній шлюб [683, арк. 1 зв.–2]. 14 січня 1898 р. молоді люди одружилися [11, арк. 8].

24 жовтня 1897 р. Ю.С. Виноградський розпочав державну службу у судовому відомстві як молодший кандидат на посаду у Варшавській судовій палаті [11, арк. 7 зв.; 855, с. 13; 856, с. 12]. Таке призначення було типовим для тогочасної Російської імперії, яка після поділів Речі Посполитої цілеспрямовано проводила уніфікацію польської і російської судових систем. Цьому мали сприяти юристи – вихідці з Російської імперії [923, с. 48–49]. Окрім службових обов'язків, Ю.С. Виноградський на громадських засадах завідував читальнею судової палати, згодом очолив діловодство у благодійному товаристві судового відомства [680, 4 зв.].

Дружина переїхала разом з Ю.С. Виноградським до Варшави і відтоді не працювала. Н.С. Виноградська згадувала про їхній побут: «Когда мы жили в Варшаве, у нас была 9-ти комнатная квартира и два раза в неделю к нам приходила прачка и другие люди, которые помогали по хозяйству» [864, с. 148]. Збереглася фотографія Н.С. Виноградської в українському національному вбранні під час перебування у Варшаві [864, 146] (додаток Н).

У Варшаві у подружжя народилося двоє дітей: син Андрій (12 жовтня 1898 р.) та донька Ірина (22 квітня 1900 р.) [11, арк. 8] (додатки М, Р). Їхніми хрещеними батьками стали рідні дядько та тітка: О.С. Виноградський та К.С. Зубок-Мокієвська [11, арк. 4].

Влітку подружжя приїжджало до Сосниці. Під час такого приїзду у 1906 р. вони придбали за 3100 руб. садибу з великим садом на Дорошенковій вулиці (додаток Т). На території садиби було розташовано кілька споруд: будинок, збудований у XVIII ст., клуня та будинок для прислуги. Ю.С. Виноградський припускав, що поруч з їхньою садибою у маєтку Сахновських зберігся «Дорошенків сад», який згадувався у «Генеральному слідстві про маєтності» Чернігівського полку 1729–1730 рр. [684, арк. 17 зв.]. У 1909–1910 рр. Виноградські спорудили новий будинок, де 13 липня 1915 р. у подружжя народився син Дмитро [12, арк. 2; 690, арк. 18]. Коли господарі

поверталися до Польщі, у будинку жив тесля Трохим із своєю дружною Устею. Навесні вони переселялися до невеликого господарського будиночку, перевезеного із садиби у с. Слобідка, який належав матері Н.С. Виноградської [684, арк. 18].

У Варшаві Ю.С. Виноградський просувався по кар'єрній драбині. 3 липня 1898 р., відповідно до постанови Варшавської судової палати, тимчасово виконував обов'язки секретаря першого карного департаменту [11, арк. 7 зв., 8 зв.]. 9 липня 1898 р. він був призначений помічником секретаря третього громадського департаменту Варшавської судової палати [11, арк. 8 зв.]. 1 січня 1899 р. Ю.С. Виноградський отримав посаду помічника секретаря Варшавської судової палати [11, арк. 8 зв.]. Пізніше краєзнавець згадував, що працював у різних відділах судового відомства, окрім карних, які вважав неприйнятними для себе [680, арк. 4 зв.–5].

31 грудня 1899 р. Ю.С. Виноградському було видано посвідчення про достатню підготовку для самостійних занять з судової частини. 20 березня 1900 р. за вислугою років він став колезьким секретарем зі старшинством від 24 жовтня 1899 р. [11, арк. 9 зв.–10]. З 12 липня 1900 р. Ю.С. Виноградський тимчасово виконував обов'язки секретаря другого громадського департаменту Варшавської судової палати, з 14 липня 1901 р. тимчасово виконував обов'язки секретаря першого карного департаменту, з серпня того ж року – секретаря другого цивільного департаменту [11, арк. 9 зв.–10 зв.].

У 1902 р. згідно розпорядження голови Тимчасової комісії для спостереження за побудовою і переоблаштуванням приміщення Варшавського головного архіву давніх актів виконував обов'язки діловода цієї комісії [11, арк. 10 зв.–15 зв.].

З 11 липня 1902 р. тимчасово виконував обов'язки секретаря першого карного департаменту Варшавської судової палати, з 30 липня 1902 р. працював судовим слідчим Гарволінського повіту Седлецького окружного суду, з 24 серпня знову тимчасово працював на посаді секретаря першого

департаменту палати. Зрештою, з 22 лютого 1903 р. він став секретарем Варшавської судової палати [11, арк. 15 зв.–17].

Згідно наказу по цивільному відомству від 30 травня 1903 р. Ю.С. Виноградського за вислугою років було підвищено до титулярних радників зі старшинством від 24 жовтня 1902 р. [11, арк. 17]. 5 лютого 1906 р. за вислугою років йому було надано чин колезького асесора зі старшинством від 24 жовтня 1905 р. 19 травня 1907 р. він був призначений членом Петроківського окружного суду [11, арк. 17].

10 квітня 1910 р. Ю.С. Виноградського за вислугою років було підвищено до надвірного радника зі старшинством від 24 жовтня 1909 р. [679, арк. 7 зв.–8.].

1 січня 1912 р. Ю.С. Виноградський був нагороджений орденом святої Анни II ступеня, а 21 лютого 1913 р. здобув право носити світло-бронзову медаль у пам'ять 300-ліття царювання дому Романових [679, арк. 7 зв.–8]. З 16 січня 1912 р. він продовжив службу у Варшавському окружному суді, але вже на посаді члена цього суду. Установа розташовувалась на вулиці Медовій [679, арк. 7 зв.–8; 860, с. 9]. 9 червня 1914 р. Ю.С. Виноградський отримав чин колезького радника зі старшинством від 24 жовтня 1913 р. [679, арк. 7 зв.–8].

Таким чином, під час варшавського періоду життя Ю.С. Виноградський мав постійне просування по службовій драбині: почавши з молодшого кандидата на посаду по судовому відомству, став колезьким асесором, членом Варшавської судової палати [11, арк. 7–7 зв.; 14, арк. 10 зв.].

Окрім успішної професійної діяльності, Ю.С. Виноградський знаходив час для краєзнавства. У автобіографії дослідник згадував, що під час перебування у Варшаві працював у архівах, бібліотеках і читальні, де вивчав матеріали з історії та етнографії Чернігівщини. Особливо тісні контакти він мав із Варшавським університетом, у бібліотеці якого студіював джерела з історії Чернігово-Сіверщини. У 1906 р. Ю.С. Виноградський був обраний до Товариства історії, філології та права, яке діяло при цьому університеті [680,

арк. 5; 139, арк. 1 зв.–2.]. Товариство мало на меті розробку наукових питань представниками теоретичних і практичних знань – професорами, вченими, письменниками та педагогами, суддями, медпрацівниками тощо [666, арк. 50]. Фактично воно являло собою два самостійних товариства – історико-філологічне та юридичних наук [666, арк. 142]. Члени Товариства здійснювали наукові експедиції з метою вивчення діалектів, збору матеріалів з місцевої археології, етнографії, права тощо, а також видання праць своїх членів [666, арк. 142].

Участь у роботі Товариства значною мірою сприяла подальшому формуванню краєзнавчих інтересів Ю.С. Виноградського, збагатила його необхідними практичними і теоретичними знаннями і, зрештою, сприяла його становленню як науковця. У 1906 р. Ю.С. Виноградський закінчив першу наукову працю «До діалектології Задесення», яка ґрунтувалась на особистих спостереженнях та записах, розпочатих ще у 1889 р. [139, арк. 1 зв.–2]. Але побачила світ вона лише у 1928 р. [680, арк. 5 зв.; 799].

Пізніше, у 1950-х рр., Ю.С. Виноградський уклав на прохання директора Чернігівського державного історичного музею А.І. Левенка довідку про архівні джерела Польщі, які висвітлюють певні аспекти історії Чернігівщини. У ній не лише зазначено актові джерела XVI–XVIII ст., а й установи, де вони зберігалися: Головний архів давніх актів, бібліотека Красінських, бібліотека Краківської академії наук, що засвідчує глибоку обізнаність краєзнавця [388, арк. 1–2; 393].

Варшавський період життя Ю.С. Виноградського, пов'язаний з працею на юридичній ниві та початком цілеспрямованих краєзнавчих досліджень, закінчився під час Першої світової війни.

Навесні 1915 р. австрійському командуванню за підтримки німецьких союзників вдалося успішно провести Горлицьку наступальну операцію, внаслідок якої російська армія відступила з Галичини зі значними втратами. Землі, які залишали російські війська, цілеспрямовано перетворювалися на пустку. Це означало виселення людей, вивезення або знищення

продовольчих запасів та інших матеріальних і духовних цінностей [982; 983]. У 1915 р. судові установи Польщі були евакуйовані до Російської імперії [923, с. 50]. Після окупації німецькими військами Варшави Ю.С. Виноградський на підставі положення Ради міністрів, міністрів юстиції від 19 жовтня 1915 р. був відряджений до Чернігівського окружного суду. З 3 серпня 1917 р. він був призначений членом цієї судової установи [139, арк. 1 зв.–2; 679, арк. 8 зв.].

Остаточний перехід Ю.С. Виноградського від юриспруденції до краєзнавчої діяльності відбувся у роки Української революції 1917 р. та Визвольних змагань, коли у Чернігові тривало громадське піднесення, відбулося поживавлення пам'яткоохоронного руху [875]. У 1917–1920 рр. він зосередився переважно на громадській та науковій діяльності і не долучався до тих чи інших політичних сил [1002, с. 129]. Краєзнавець став одним із фундаторів громадського Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва на Чернігівщині (1917–1918 рр.) та видавничого товариства «Сіверянська думка» (1917–1919 рр.). З 13 (26) квітня 1918 р. його обрали членом відновленої Чернігівської губернської архівної комісії [692, арк. 1]. У 1919 р. він був обраний першим головою Чернігівського губернського комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва.

Після встановлення у листопаді 1919 р. влади більшовиків у Чернігові [998; 884; 940, с. 330–332], Ю.С. Виноградський цілковито віддався пам'яткоохоронній та краєзнавчій справі. Навесні 1920 р. він очолив екскурсійне бюро [79, арк. 1–1 зв.].

На засіданні Чернігівської губнаросвіти 4 березня 1920 р. було вирішено відрядити Ю.С. Виноградського – інструктора губнаросвіти, завідувача секції охорони пам'яток старовини та мистецтва до Сосниці [698, арк. 1]. 7 квітня 1920 р., згідно з рішенням колегії губнаросвіти, Ю.С. Виноградського було відправлено до «архівів губернських закладів з метою їх порятунку від знищення» [77, арк. 65].

Слід зазначити, що у 1919–1923 рр. відбувалося інтенсивне зростання музейної мережі на Чернігівщині, як і в цілому в Україні. Внаслідок цього на Чернігівщині наприкінці 20-х років ХХ ст. діяло 7 музеїв: Чернігівський державний музей, окружні музеї у Глухові, Конотопі та Ніжині, районні музеї у Прилуках, Новгороді-Сіверському і Сосниці. Створення мережі музейних закладів кореспондувалося з політикою коренізації, оскільки таким чином радянська влада прагнула залучити музеї до соціалістичного будівництва [1008, с. 40–42].

1 липня 1920 р. зусиллями Ю.С. Виноградського було відкрито Сосницький історико-археологічний та етнографічний музей [700; 719; 939], з яким відтоді була пов'язана уся діяльність дослідника. Краєзнавець В.М. Пригоровський зазначив з цього приводу: «Виноградський-народознавець переміг у ньому чиновника» [976, с. 8]. Втім, М.П. Адаменко наголосив на об'єктивних причинах такого вибору: після встановлення радянської влади Ю.С. Виноградський не міг почуватися впевнено з огляду на дворянське походження, діяльність старшого брата, особливо у революційні роки, власну успішну кар'єру юриста [867, с. 12]. За таких обставин він зосередив активність на краєзнавчій справі.

20 липня 1920 р. краєзнавця було офіційно призначено завідувачем Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею. Того ж дня він розмістив зібрану ним колекцію старожитностей у наданій у розпорядження музею невеликій кімнаті [223, арк. 1–1 зв.].

Дослідник наголошував, що люди нерідко не розуміли історичної цінності предметів старовини. Наприклад, у с. Вишеньках на лопатці мамонта прали білизну, у с. Понорниці кістка мамонта виконувала функцію дверного косяка. Після створення Сосницького краєзнавчого музею ці експонати знайшли місце у фондах музею [477, арк. 1].

Слід зазначити, що у 1921 р. до штату музею входив лише директор – Ю.С. Виноградський [84, арк. 1]. У анкеті музею за 1924 р. зазначалося, що

персонал складався із завідувача, а також сторожа, який перебував у штаті Народної бібліотеки, розташованої в одному будинку з музеєм [83, арк. 289].

За 1923 р. Ю.С. Виноградський отримав платню у розмірі 22000 крб. У 1924 р. з місцевих коштів директору сплачувалося 7 крб. 40 коп. на місяць. Інших коштів на музей не надавалося [83, арк. 289]. Попри це, фонди та авторитет закладу невпинно зростали. Більшість експонатів було здобуто завдяки пошуковій праці Ю.С. Виноградського, деякі подарували різні особи та установи [899, с. 432].

Як пізніше писав засновник музею у місцевій газеті «Зоря комуни», незважаючи на постійну нестачу коштів, музей невпинно зростав. 1 січня 1926 р. музей уперше отримав невеликий бюджет, кількість експонатів досягла 689, станом на 1 січня 1930 р. їх було 1766 [820, с. 2].

Ю.С. Виноградський займався не тільки музейною діяльністю: у травні 1922 р. його було призначено секретарем правління і юридичним консультантом у Сосницькому районно-господарському союзі [703, арк. 1]. До листопада 1924 р. він працював секретарем Менської контори Сновського округу [707, арк. 1]. У 1932 р. Менський райвиконком нагородив Ю.С. Виноградського грамотою за активну трудову діяльність [724, арк. 2 зв.].

Втім, надмірна активність завдала шкоди здоров'ю краєзнавця, у якого ще у листопаді 1921 р. стався крововилив у мозок. Відтоді йому заборонялося займатися розумовою працею [750, арк. 1]. З 26 вересня до 12 жовтня 1924 рр. він перебував на лікуванні у Менській районній амбулаторії через карбункул на шиї. У 1937 р. Ю.С. Виноградському було надано другу групу інвалідності [751, арк. 1; 749, арк. 1]. У медичному висновку від 10 лютого 1938 р. Ю.С. Виноградський визнавався непридатним для «професійної праці» [752, арк. 1]. Попри застереження лікарів, у подальші роки Ю.С. Виноградський не припиняв активної краєзнавчої діяльності. На чолі музею він здійснював археологічне дослідження

Сосниччини, підтримував наукові контакти з провідними науковими установами.

Слід зазначити, що значний вплив на становлення наукового світогляду Ю.С. Виноградського та на формування його краєзнавчих інтересів мали контакти з братами Грушевськими. Під головуванням О.С. Грушевського було видано чотири томи «Історично-географічного збірника» (1927–1931), до якого увійшли праці краєзнавця [885, с. 166; 805; 808; 843–844; 850]. За редакцією М. С. Грушевського побачили світ кілька регіональних збірників, зокрема, «Чернігів і Північне Лівобережжя» (1928), у якому було опубліковано студію Ю.С. Виноградського [825]. М.С. Грушевський був послідовником школи В.Б. Антоновича і вважав, що «для збудження дослідчої енергії і планової наукової роботи» необхідна «організація дослідження можливо всебічної історії краю – економічної, культурної, соціальної – в певних історичних районах» [885, с. 166–168]. Зазначені принципи стали засадничими у діяльності Ю.С. Виноградського.

Хвиля сталінських репресій не оминула краєзнавця. Політичні репресії у музейній сфері були спрямовані передусім проти директорів та фахівців з великим досвідом музейної роботи. Таким чином влада намагалась перетворити музеї на ідеологічні установи, позбавити їх науково-пошукового змісту, знищити музейні колекції, що свідчили про самобутність українського народу [945, с. 307]. На Чернігівщині було репресовано більшість провідних діячів та активістів історичного краєзнавства [884, с. 57].

24 червня 1938 р. Ю. С. Виноградський був звинувачений як «учасник української націоналістичної організації, її ідейний керівник» [92, арк. 1]. 28 червня 1938 р. у нього було проведено обшук [92, арк. 7–8]. Попри те, що речових доказів не виявили, деякі речі та книги були знищені [92, арк. 46, 7–10]. Син краєзнавця, Д.Ю. Виноградський, у листі І.Ф. Дяченку писав, що батько листувався з Михайлом та Олександром Грушевськими, але їхні листи науково-історичного змісту були втрачені після обшуку Ю.С. Виноградського [390, арк. 1].

28 червня 1938 р. Ю.С. Виноградський був заарештований [92, арк. 13 зв.]. 5 липня 1938 р. була ухвалена постанова, якою він був звинувачений за статтями 54-2 (збройне повстання) та 54-11 (участь у контрреволюційній організації) [92, арк. 14]. У звинуваченні від 14 вересня 1938 р. зазначалося, що органами НКВС була викрита «антирадянська українська націоналістична повстанська організація, яка ставила своєю метою усунення радянської влади шляхом військового повстання, відрив України від СРСР та створення самостійної української буржуазно-демократичної республіки» [92, арк. 44]. Одним з її активних учасників визнавався Ю.С. Виноградський. Зазначалося, що він з 1921 р. «був втягнутий Кошевим Олексієм Михайловичем – вчителем м. Сосниці. З 1923 р. він встановив організаційний зв'язок з науковими співробітниками Академії наук Квітко і Курило. У 1925 р. був втягнутий до контрреволюційної агітації професором одного з ленінградських вузів Андрієвським Іваном Михайловичем» [92, арк. 44].

У «Покаянні» від 30 грудня 1938 р. Ю.С. Виноградський засвідчив, що визнав себе винним, оскільки був наляканий погрозами про ув'язнення [92, арк. 48 зв. (вклад. арк. 5–6)]. Постановою заступника обласного прокурора від 20 березня 1939 р. визнавалося, що виявлено недостатньо звинувачувальних матеріалів проти Ю.С. Виноградського, тому слідство у справі необхідно припинити [92, арк. 48]. 19 травня 1939 р. він був звільнений. Загалом краєзнавець перебував в ув'язненні 11 місяців 21 день [92, арк. 50–50 зв.]. 20 червня 1997 р. з огляду на відсутність складу злочину на Ю.С. Виноградського поширилася дія Закону УРСР про реабілітацію жертв політичних репресій від 17 квітня 1991 р. [92, арк. 50 зв.].

Ув'язнення остаточно підірвало здоров'я краєзнавця. У медичній довідці від 17 січня 1939 р. зазначалося, що внаслідок хронічних хвороб він не міг повернутися до трудової діяльності, оскільки потребував лікування [753, арк. 1]. З огляду на це, у 1939 р. Ю.С. Виноградський припинив роботу у музеї, але у грудні 1941 р. повернувся на посаду наукового

співробітника [724, арк. 1 зв.]. Збереглося його пенсійне посвідчення від 1 вересня 1946 р., яке засвідчує, що йому призначалась пенсія за віком (у розмірі 300 крб.), однак він остаточно вийшов на пенсію тільки у 1951 р. [151; 724, арк. 1 зв.].

Під час нацистської окупації Сосниці, яка тривала з 15 вересня 1941 р. до 18 вересня 1943 р., німці реквізували значну частину експонатів заснованого Ю.С. Виноградським музею, висувалися претензії на будинок, у якому з 1920 р. розміщувався музей. Проте краєзнавець заздалегідь виніс усі найцінніші колекції, документи, рідкісні книги до іншого приміщення (нині – це будинок на розі вулиць Виноградського і Троїцької). Очевидець подій В.Т. Косяненко наголошує на значних зусиллях Ю.С. Виноградського задля збереження музейної колекції [874, с. 54; 928, с. 2]. З-поміж врятованих пам'яток слід відзначити «Статут Великого князівства Литовського XVI ст.» та рукописний «Реєстр законів Литовського князівства», датовані XVI ст. [874, с. 54]. Таємниць музею краєзнавець не видав навіть на допиті у гестапо [889; 977, с. 23]. Попри зусилля Ю.С. Виноградського, музей зазнав певних втрат [921, с. 2]. На жаль, така доля спіткала більшість музеїв, які були розташовані на окупованих територіях. Загалом з українських музеїв було викрадено і вивезено щонайменше 330 тис. найцінніших експонатів, з яких в Україну після війни повернули лише десятки [971, с. 204]. Після визволення Сосниці історико-археологічний та етнографічний музей знову повернувся у своє приміщення і відновив діяльність. У 1945 р. краєзнавець був нагороджений медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» [939; 130] (додаток АГ).

У повоєнні роки Ю.С. Виноградський не припиняв активної краєзнавчої діяльності, зокрема, продовжував працювати у Сосницькому історико-археологічному та етнографічному музеї. На теренах Чернігівщині, як і в цілому в Україні, робота щодо відродження і подальшого розвитку пам'яткоохоронних і краєзнавчих структур була досить складною [905, с. 14].

Відновлення радянської адміністративної еліти у повоєнні роки відбувалося насамперед за рахунок місцевих висуванців, які довели лояльність комуністичному режимові під час війни [971, с. 504]. Нове сосницьке керівництво не виявило належного ставлення до Ю.С. Виноградського. На цьому етапі він зазнав утисків з боку окремих представників місцевої влади. Це виявилось, зокрема, у зазіханнях нового голови Сосницької селищної ради Т.Я. Драгунцова на садибу Виноградських. Проте краєзнавцю вдалося її відстояти [894, с. 3]. Тоді голова влаштував поблизу заготівельну тваринну ферму, паркан якої розташовувався біля вікон Виноградських. Сад Виноградських було понівечено [1002, с. 133–134]. За словами Г.І. Мисник, родина якої оселилась на місці тваринної ферми, перевезеної у 1950-х рр., ще кілька років потому земля залишалась непридатною для сільськогосподарських робіт [864, с. 152–153].

Нове керівництво та співробітники музею не поділяли наукового запалу Ю.С. Виноградського. Подекуди, на його думку, вони засвідчували цілковиту некомпетентність. Новий директор музею Д.І. Лав'юк завдав чимало прикрощів досліднику, який, напевне, не прагнув повернутися на цю посаду. І.Ф. Дяченко згадував, як в одному з листів Ю.С. Виноградський писав, що завжди мріяв зняти з себе тягар директора, щоб не витратити час на господарські справи [894, с. 3]. Тож він сподівався, що матиме змогу нарешті повністю віддатися науковій роботі, оскільки після Другої світової війни збільшився загальний штат – з'явилося ще два наукових співробітника [894, с. 3]. «Ми ж обстежим, вивчимо так Сосниччину, що дай Бог те зробити академічній експедиції. Якщо буде дозвіл, проведемо й розкопки...», – писав він у листі І.Ф. Дяченку влітку 1947 р. [894, с. 3]. Ю.С. Виноградський прагнув провести археологічні дослідження культури давньоруської доби на Сосниччині, планував доопрацювати низку стародруків, що зберігалися в музеї.

Краєзнавець радив колегам вивчати фонди музею, збирати матеріали періоду Другої світової війни, оскільки мав наміри створити окрему

експозицію, присвячену цій сторінці історії краю. Втім, до нього не дослухалися. Двері до приміщення з фондами замикалися і йому часто доводилося звертатися з проханням до відповідальної за це співробітниці відкрити їх. Але ключ нерідко знаходився у директора, якого по кілька днів не було у музеї. Частково це відбувалося з тієї причини, що Д.І. Лав'юк був призначений уповноваженим у один із колгоспів Задесення [894, с. 3].

Ю.С. Виноградський розумів, що директор із новими співробітниками його плану не сприйняли, свого взагалі не мають, пошуків та збору матеріалів з ними організувати не вдасться, а одному йому це було не під силу. Він почав опрацьовувати старовинні книги, рукописи. Однак постійні балачки та сміх працівників музею, часті візити їхніх знайомих відволікали його від праці [895, с. 3]. Краєзнавець зі своїм робочим столом перебрався у середній зал, вікна його виходили на північ, за якими росло два великих каштани, світла мало. Він мав проблеми із зором, дрібний текст міг читати тільки за допомогою лупи.

Слід зауважити, що більшість останніх публікацій виходили під подвійним авторством – Д.І. Лав'юк та Ю.С. Виноградський [168; 227, 334; 362; 427; 449; 460; 466; 477; 484; 552]. Пояснення цьому знаходимо у листі до Д.О. Бочкова від 5 січня 1959 р.: «пишу «наше», бо вище згаданий директор приймає участь у цих повідомленнях, сприяючи їх фотографуванню та подібними діями» [95, арк. 36].

Ю.С. Виноградський мав виконувати вимоги нового керівництва навіть з приводу своїх публікацій. Так, у листі до вченого-філолога О.П. Могилянського від 11 листопада 1960 р. він зазначив: «Продовжую писати замітки для місцевої газети «Червоний Прапор». Корюся наполегливій вимозі Д.І. Лав'юка писати їх у хронологічній послідовності з метою використання для окремого їх видання» [52, арк. 1 зв.].

Краєзнавець був обурений, коли дізнався, що твори П.С. Могили, а також інші рідкісні видання, було передано Чернігівському державному історичному музею, тому що їх нібито ніде було зберігати. Протистояти

цьому немічний Ю.С. Виноградський, зрозуміло, не міг [924, с. 2]. За кілька днів він припинив роботу в музеї у віці 80 років [893, с. 3]. Втім, у листі від 23 лютого 1953 р. до краєзнавця і бібліографа Д.О. Бочкова він зазначав, що був змушений залишити роботу у Сосницькому краєзнавчому музеї внаслідок проблем зі здоров'ям [95, арк. 1].

Слід зазначити, що після остаточного виходу на пенсію дослідник продовжував краєзнавчі студії, підтримував наукові контакти. Зокрема, тривало активне листування з краєзнавцем та архівістом Д.О. Бочковим, який працював над словником видатних чернігівців, до якого мав наміри включити Ю.С. Виноградського [51, арк. 2; 93]. Дослідники обговорювали як наукові питання, так і певні особисті проблеми [95, арк. 15, 17].

Теплий характер мало листування Ю.С. Виноградського з філологом О.П. Могилянським [49–52]. Ю.С. Виноградський та О.П. Могилянський у листах розповідали про найважливіші події з життя один одного [50–51], обмінювалися своїми працями [49; 51].

8–9 вересня 1957 р. Ю. С. Виноградський був залучений до зустрічі діячів літератури та мистецтва з Києва та Москви: співака І.С. Козловського¹, письменника В.П. Мінка², поета та прозаїк О.М. Підсухи³, професора, родича О.П. Довженка М.О. Дудка та інших, які перебували у Сосниці з метою вшанування пам'яті митця [451].

Вони залучили краєзнавця до участі у проведених ними заходах [451, арк. 1], відвідали Сосницький краєзнавчий музей, де ознайомилися з експонатами, а також подарували цій установі книгу О.П. Довженка

¹Козловський І.С. (1900–1993) – український співак, народний артист СРСР (1940), Герой Соціалістичної Праці, лауреат двох Сталінських премій та Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

²Минко В.П. (1902 – 1989) – український прозаїк, журналіст.

³Підсуха О.М.(1918–1990) – український поет, прозаїк, драматург, перекладач, громадський діяч.

«Зачарована Десна» з власними підписами. Діячі написали листа дружині О.П. Довженка – Ю.І. Солнцевій і за ініціативою І.С. Козловського Ю.С. Виноградський також підписав його [451, арк. 2]. Понині збереглося групове фото учасників цієї зустрічі поблизу огорожі Покровської церкви (додаток АФ).

Краєзнавець плідно співпрацював з дружиною О.П. Довженка Ю.І. Солнцевою, яка під час екранізації повісті митця «Зачарована Десна» керувала натурними зйомками у Сосниці. Ю.І. Солнцева часто консультувалася з Ю.С. Виноградським, якому на час народження О.П. Довженка було більше двадцяти років [999, с. 59–60]. У листі до археографа та архівіста М.П. Візиря краєзнавець зазначив, що він «був удостоєний відвідуванням їхнього будинку Юлією Іполитівною Солнцевою-Довженко. Під час її перебування у них відбулась жвава, дуже приємна бесіда» [29, арк. 1] (додаток АХ). Окрім того, краєзнавцю належить ґрунтовне дослідження роду О.П. Довженка [818].

До Ю.С. Виноградського доволі часто зверталися з цікавими для нього науковими пропозиціями, але стан здоров'я не завжди дозволяв реалізувати їх повною мірою. Зокрема, директор Чернігівського державного історичного музею А.І. Левенок неодноразово просив Ю.С. Виноградського взяти участь у складанні путівника по Чернігівщині (з питань природознавства та археології) [95, арк. 23, 27]. Дослідник пристав на цю пропозицію попри тяжкі умови життя, про які свідчить його лист до Д.О. Бочкова від 10 січня 1958 р.: «Зараз я отримав листа від директора Чернігівського музею з проханням розпочати нову роботу, у даному випадку про археологічні пам'ятки Чернігівщини для путівника по ній. Доведеться знову попрацювати, хоча здоров'я, особливо зір, значно послабшало... Окрім того, в будинку лише 6 градусів тепла» [95, арк. 27].

Колегам краєзнавця вочевидь була небайдужа його доля, про що свідчить активне листування, яке вони вели у 1946 р. з ініціативи директора Чернігівського державного історичного музею А.І. Левенка з Чернігівським обласним відділом соціального забезпечення про призначення

Ю.С. Виноградському персональної державної пенсії республіканського значення і категорії [736, арк. 1]. Це клопотання мало наслідком надання краєзнавцю пенсії місцевого значення з 21 вересня 1948 р. [737, арк. 1]. Подальші прохання Ю.С. Виноградського хоч і були підтриманні Сосницьким районним та Чернігівським обласним комітетами профспілки працівників політпросвітних закладів, але отримали відмову від завідувача відділу соціального забезпечення Чернігівської обласної ради [742, арк. 1; 746, арк. 1]. Ці клопотання науковців, з одного боку, призвели до певного підвищення пенсії краєзнавцю, з іншого – засвідчили небайдужість до нього громадськості [740, арк. 1; 743, арк. 1; 745, арк. 1; 747, арк. 1].

У листі до Д.О. Бочкова від 5 січня 1959 р. Ю.С. Виноградський схаактеризував власне життя: «Останнім часом, з початком осінніх холодів, не виходжу з будинку... За час «безвихідного стану» написав з десятків невеликих нарисів, в основу яких покладено опис експонатів Сосницького краєзнавчого музею. Частину нарисів директор музею Д.І. Лав'юк надіслав до редакції газет, звісно, з мого відома, проте опубліковано було лише про один експонат і то наше повідомлення було дуже скорочене (про череп зубра)» [94, арк. 36]. Ю.С. Виноградський зауважував, що після смерті М.Я. Рудинського у нього припинились джерела наукової інформації з Інституту археології АН УРСР. Краєзнавець зазначав, що має наукові контакти з Н.П. Амбургер, С.С. Березанською, Д.К. Березовцем та І.Г. Шовкоплясом. Проте він не наважувався турбувати їх проханнями надати певну інформацію [94, арк. 36].

З осені 1960 р. Ю.С. Виноградський постійно публікувався у місцевій пресі: «З осені почав писати «кореспонденцію» до нашої сосницької газети «Червоний прапор» – замітки з історії сіл і про природні умови Сосниччини. Місцеві вчителі підтримують мене гарними словами у нашій газеті, говорячи про цінність моєї роботи» [95, арк. 48 зв.]. Редактор місцевої газети В.Т. Косяненко згадує, що з приємністю та великим інтересом готував до друку

статті Ю.С. Виноградського [864, с. 151; 793; 795–797; 800–802; 809–811; 813–814; 816–817; 821; 823–824; 826–830; 833–834; 836; 839; 842; 853].

Журналістка місцевої газети «Червоний прапор» О. Проценко, у недільних випусках якої щотижня друкувалися краєзнавчі розвідки Ю.С. Виноградського, зауважила, що вони були точними, стислими, насиченими науковими фактами [979].

У газеті «Деснянська правда» за 1960 р. у статті І.І. Єдомахи, присвяченій найстарішому краєзнавцю області, зазначено: «Зараз Юрій Степанович пенсіонер. Але він не залишає улюбленої справи. Продовжує узагальнення своїх багаторічних спостережень, пише наукові статті. З охотою передає свої багаті знання і досвід» [898, с. 2].

Сучасники згадували, що навіть у віці 90 років Ю.С. Виноградський зберіг чудову пам'ять, розповідав про давно минулі події, але як тільки запитання стосувалось його особисто – говорити не хотів. «Юрій Степанович був не з тих, що розштовхують ліктями інших, щоб самому пролізти вперед. Це був справжній старий інтелігент» [930, с. 136].

В останні роки життя краєзнавець продовжував активно спілкуватися, ділився знаннями. Так, у листуванні з О.М. Підсухою Ю.С. Виноградський згадував своїх відвідувачів: заступника голови Чернігівського облвиконкому, завідувача обласного відділу культури [665, арк. 1–2]. У листі від 29 червня 1964 р. дослідник зазначав: «відвідують мене туристи – учні місцевих шкіл. Бувають інтересні екскурсанти, як-от 15–20 дівчат і 1 хлопець з Менської середньої школи. Я розповідав їм про свої дитячі й юнацькі літа, про різні зустрічі й співав «І шумить, і гуде, дрібний дощик іде» латинською мовою. Між іншим недавно М.А. Мишастий (з Блистови) примусив мене говорити й співати (!) перед магнітофоном» [665, арк. 4]. Текстовий варіант цього запису зберігся у фондах Сосницького краєзнавчого музею [145].

Наукові установи вітали Ю.С. Виноградського з особистими святами, насамперед із днем народження [417]. Це засвідчує авторитет, який він мав у наукових колах. З нагоди 80-річчя Ю.С. Виноградського Інститут Археології

АН УРСР надіслав друге почесне привітання (перше було надіслане у зв'язку з 25-річчям його наукової діяльності) [769; 863; 979]. У спогадах Ю.С. Виноградський назвав день отримання цього листа одним з найщасливіших у своєму житті [321, арк. 1; 322, арк. 1]. Приїхав художник писати портрет, і краєзнавець два дні позував, сидячи на ганку свого будинку [131] (додаток АТ).

Сумлінну краєзнавчу працю підтверджують численні грамоти й відзнаки [430; 146]. Зокрема, у 1964 р. президія Чернігівської обласної ради Українського товариства охорони природи відзначила грамотою «найстарішого краєзнавця області Виноградського Юрія Степановича за активну популяризацію в пресі матеріалів про рідну природу в 1963 р.» [146, арк. 1] (додаток АД).

Ю.С. Виноградський був не лише видатним краєзнавцем, істориком, археологом, етнографом, фольклористом. Він зазначав: «Я однолюб. Як закохався в Сосницю у дитинстві, то вже на все життя» [999, с. 59]. Відтак, любові до рідного краю дослідник вчив молоде покоління. У 1958 р. він став почесним головою учнівського товариства «Юний краєзнавець» [152, арк. 1] (додаток АВ).

Спогади сучасників, які безпосередньо спілкувалися з краєзнавцем, високо характеризують його людські якості. Особливу цінність мають свідчення І.Ф. Дяченка, батько якого – Федір Максимович – був близьким другом та сусідом Ю.С. Виноградського. І.Ф. Дяченко згадував, що Ю.С. Виноградський мав всебічні знання з різних галузей, зокрема, з астрономії. Краєзнавець знав латину, німецьку, був знайомий з давньогрецькою мовою (міг читати напам'ять твори Гомера), розмовляв болгарською та польською, розумів інші слов'янські мови [893, с. 3; 724, арк. 2]. І.Ф. Дяченко, як і більшість респондентів, із захопленням розповідає про високі особисті якості Ю.С. Виноградського [864, с. 148–150]. Сучасники згадували, що вдома Виноградські говорили переважно російською мовою, з односельцями – українською [864, с. 149, 151–152].

За прожиті 92 роки понад 70 Ю.С. Виноградський віддав краєзнавству, залишивши по собі неоціненну скарбницю знань [984]. Він помер 4 березня 1965 р. у Сосниці від атеросклерозу [685; 1017]. Похований на Сосницькому Митрофанівському кладовищі [927] (додатки Я–АА, АН).

У незалежній Україні пам'ять про Ю.С. Виноградського почала відновлюватись. Сосницький краєзнавчий музей у рік 120-ліття від дня народження свого засновника отримав його ім'я [993, с. 1]. Рішенням сесії Сосницької районної ради народних депутатів від 5 лютого 1993 р. вулицю, на якій стоїть музей, також було перейменовано на честь Ю.С. Виноградського. Таке рішення було ухвалено на прохання працівників музею та краєзнавців Сосниці [897, с. 2]. З нагоди святкування 75-річчя Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського було випущено конверт з портретом Ю.С. Виноградського [926, с. 4] (додаток АЦ). У музеї нині є спеціальний стенд, присвячений засновнику, експонатами якого є його документи та особисті речі (додаток АЛ).

У квітні 2014 р. переможцем районного конкурсу «Перлини Сосниччини» у номінації «Імена славетних земляків» стала робота авторського колективу Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського «Ю.С. Виноградський – фундатор і перший директор музею» [973, с. 1].

Після проведеної у 1993 р. реекспозиції музей змінив свій вигляд, але основою його залишаються колекції та науковий доробок Ю.С. Виноградського [929, с. 90].

Таким чином, формування краєзнавчих інтересів Ю.С. Виноградського розпочалося у дитячі роки, чому сприяли як особисті якості: допитлива вдача, здібність до навчання, так і низка зовнішніх факторів: соціокультурне середовище, місцева природа. Після здобуття юридичної освіти у Київському університеті він просувався на судовій ниві, водночас не полишаючи краєзнавчих студій. Події Української національної революції та Визвольних змагань призвели до пожвавлення пам'яткоохоронного та краєзнавчого руху на Чернігівщині, до якого активно

долучився Ю.С. Виноградський. З 1920 р. дослідник цілковито присвятив себе розбудові Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею. Його життєвий шлях є прикладом самовідданої жертвовної праці на краєзнавчій ниві.

2.2. Історія родини Виноградських

Вагоме значення для розуміння особистості Ю.С. Виноградського та чинників, які вплинули на формування світогляду краєзнавця, має дослідження його походження та долі всієї родини.

Юрій Степанович Виноградський походив з родини священнослужителів [680, арк. 1]. За родинними переказами, засновником роду був Петро Виноградський, який жив у XVII ст. З подальших представників роду відомий Логвин, який народився у 1765 р., його нащадком був Іван (прадід Ю.С. Виноградського) [680, арк. 1].

На початку XIX ст. протоієрей Іоан Виноградський був священником Троїцької церкви с. Гринів Стародубського повіту. Він мав трьох синів та п'ятьох дочок [67, арк. 1]. Один з його синів – Пилип (близько 1798–1799 р. н.) був дідом краєзнавця Ю.С. Виноградського.

17 жовтня 1811 р. П.І. Виноградський вступив до Чернігівської семінарії [67, арк. 4]. 26 травня 1830 р. він був рукопокладений у священники архієпископом Лаврентієм. У 1834 р. П.І. Виноградський був затверджений депутатом від духовництва, з 1 травня до 1 листопада 1835 р. перебував на посаді благочинного.

П.І. Виноградський мав церковні відзнаки: 5 липня 1834 р. був нагороджений набедреником, у 1845 р. – оксамитовою фіолетовою скуфією, у 1850 р. – оксамитовою фіолетовою камилавкою. У 1843 р. його призначено духовником [68, арк. 101 зв.]. П.І. Виноградський служив у тій самій церкві, що і його батько: у селі Гриньове Стародубського повіту [68, арк. 100–101 зв.]. Церква була споруджена у 1802 р. зусиллями графа І.А. Безбородька. Вона була дерев'яною та мала один приділ. Загалом, утримання священника

оцінювалося як посереднє [68, арк. 100], попри це, він забезпечував двох своїх сестер: Наталію (бл. 1812 р. н.) та Феодосію (бл. 1819 р. н.) [68, арк. 101 зв.]. Ще одна сестра Пелагія Виноградська допомагала Ф.І. Виноградському, випікаючи просфори.

П.І. Виноградський з дружиною Домінікією Матвіївною (бл. 1813 р. н.) мали семеро дітей: Стефана (1831 р. н.), Олександра (бл. 1834 р. н.), Симеона (бл. 1839 р. н.), Петра (бл. 1841 р. н.), Надію (бл. 1845 р. н.), Миколу (бл. 1846 р. н.), Єлизавету (бл. 1852 р. н.). Слід відзначити, що батьки приділяли належну увагу їхній освіті [673, арк. 101 зв.].

У 1855 р. Степан Пилипович Виноградський (батько Ю.С. Виноградського) закінчив Чернігівську духовну семінарію [673, арк. 1–1 зв.] (додаток Д). 22 липня 1857 р. чернігівський архієпископ Павло звершив над ним свяченничу хіротонію і він розпочав служіння у Покровській церкві у Сосниці [673, арк. 1–1 зв.]. Окрім того, з 18 березня 1858 р. С.П. Виноградському було доручено відвідувати злочинців у сосницьких в'язницях. Він займався цією справою до 1873 р. До того ж, упродовж 1859–1878 рр. у будні С.П. Виноградський здійснював богослужіння у храмі, влаштованому при в'язничному замку. За сумлінне виконання обов'язків 15 грудня 1863 р. він отримав подяку із занесенням до формулярного списку [66, арк. 17].

С.П. Виноградський виголошував катехитичні повчання у публічних місцях у 1858 р., 1867 р. та 1868 р., за що також отримав подяку від керівництва [66, арк. 17 зв.–18]. З 1867 до 1873 рр. він безкоштовно викладав Закон Божий у Сосницькій земській школі. З 22 листопада 1868 р. до 1 березня 1869 р. С.П. Виноградський перебував на посаді благочинного першого округу Сосницького повіту. У послужному списку містяться схвальні відгуки про його діяльність, відтак, у 1871 р. його знову було призначено на цю посаду [66, арк. 17–19; 671, 1 зв.].

У 1869 р. С.П. Виноградського було обрано депутатом комісії з розмежування земель. У 1871 р. – призначено законовчителем Сосницького

парафіяльного училища та земської жіночої школи, з 24 жовтня 1873 р. його направили законовчителем до Сосницького повітового училища, а у 1874 р. – до жіночої прогімназії [66, арк. 17–19]. Крім того, він був законовчителем жіночого повітового училища, а також входив до повітового товариства «попечительства о тюрьмах» як духовний опікун ув'язнених [861, с. 141; 66, арк. 17]. З 1884 р. С.П. Виноградський став членом училищної ради від Єпархіального управління [66, арк. 18 зв.–19]. У «Адрес-календарі» Чернігівської губернії за 1886 р. він згадується як благочинний першого округу православних соборів та церков Сосницького повіту, законовчитель жіночої прогімназії [854, с. 95, 207].

15 лютого 1872 р. духовенство округу більшістю голосів обрало С.П. Виноградського благочинним Київського училищного округу, що засвідчує авторитет, яким він користувався у церковному середовищі. 28 березня 1885 р. за сумлінну 12-річну службу на посаді благочинного його було нагороджено орденом св. Анни третього ступеня [672]. Крім того, він отримував церковні відзнаки: набедреник (1863 р.); фіолетову скуфію (1873 р.); камилавку (1878 р.) [66, арк. 18 зв.–19].

Дружина С.П. Виноградського Анастасія Іванівна народилася 22 грудня 1831 р. і була донькою священика Іоана Волковича з села Соловійовки Новозибківського повіту Чернігівської губернії [66, арк. 18 зв.–19; 680, арк. 1]. Подружжя взяло шлюб 30 червня 1857 р. у Свято-Миколаївській церкві села Соловійовки (вінчав священик із села Рогова Мглинського повіту Іоан Іоввенко) [670, арк. 1]. У них народилось 6 синів: Микола (24 квітня 1859 р.), Василь (1 серпня 1862 р.), Федір (20 квітня 1864 р.), Олександр (4 березня 1867 р.), Михайло (6 листопада 1868 р. н.) та Георгій (Юрій) (23 квітня 1873 р. н.) [66, арк. 18 зв.–19; 673, арк. 2–3].

Старший брат Ю.С. Виноградського Микола Степанович Виноградський народився 24 квітня 1859 р. Він закінчив Демидівський юридичний ліцей і з 1885 р. перебував на державній службі по судовому відомству [855, с. 37]. З 1894 р. він був членом Калишського окружного суду, з 1907 р. – членом

Варшавської судової палати [855, с. 37; 858, с. 45]. Разом з ним у Варшаві жила донька Ніна Миколаївна, яка згадувалася в «Адрес-календарях» м. Варшави за 1911–1913 рр. як вчителька французької мови у чоловічій шестикласній прогімназії (пізніше сьома Варшавська чоловіча гімназія, яка розташовувалась на вулиці Золотій, 53). [786, с. 151, 263; 787, с. 156, 274; 788, с. 148, 260]. М.П. Адаменко встановив, що згодом М.С. Виноградський був членом міської думи Санкт-Петербурга [867, с. 33].

Ще один брат Ю.С. Виноградського Михайло Степанович народився у листопаді 1868 р. Після закінчення Чернігівської гімназії у 1889–1893 рр. він навчався на юридичному факультеті Київського університету [15, 178–179 зв; 16, арк. 18 зв.]. На державну службу вступив у 1893 р. З 1898 р. був судовим слідчим Калишського окружного суду [855, с. 37]. З 1905 р. М.С. Виноградський став членом Варшавського окружного суду (розташовувався на вулиці Медовій, 11) [858, с. 50]. У 1912 р. М.С. Виноградський значився у списках варшавських виборців до Четвертої Державної думи [668, арк. 54 зв., 68 зв., 83 зв.].

Василь Степанович Виноградський закінчив Демидівський юридичний ліцей (додаток Ц). З 1887 р. перебував на державній службі по судовому відомству. У 1895–1897 рр. був товаришем прокурора прокурорського нагляду Люблінського окружного суду [855, с. 37, 60]. Відомо, що у 1902 р. він перебував на державній службі [856, с. 64; 857, с. 69]. В.С. Виноградський помер у 1908 р. і похований біля Покровської церкви у Сосниці (додаток АП). З огляду на місце поховання, М.П. Адаменко припускає, що В. С. Виноградський змінив батька – священика у цієї церкви [867, с. 25]. Втім, скоріше за все, його там поховали, оскільки родина Виноградських мала авторитет у Сосниці.

Федір Степанович Виноградський здобув домашню освіту, згодом закінчив духовну семінарію. Він був гминним суддею у Люблінській губернії, спершу у другому окрузі Белгорайського повіту, а з 1901 р. у мировому суді першого округу с. Савинь Холмського повіту Люблінської

губернії [855, с. 64; 857, с. 71]. З 1907 р. перебував на державній службі по судовому відомству, обіймаючи посаду позаштатного пристава першого округу мирового з'їзду у Любліні [858, с. 116]. З 1911 р. Ф.С. Виноградський служив секретарем іпотечних відділень при мирових суддях мирового з'їзду першого округу в м. Люблін [859, с. 79].

Під час перебування у Варшаві брати Виноградські мали належний авторитет і статус у суспільстві. Так, у 1907 р. троє з них згадуються у списках виборців до Другої Державної Думи від російського населення м. Варшави. Цікаво, що Юрій Степанович та Микола Степанович Виноградські мешкали разом на вулиці Калишській і належали до виборців першого округу, а ще один брат – Михайло, мешкав по вул. Калишській і належав до третього виборчого округу. Слід зауважити, що усі троє братів проходили виборчий ценз, оскільки перебували на службі [667, арк. 43, 46, 68, 71 зв., 91 зв., 94 зв.].

Станом на 1914 р. брати Виноградські (Микола, Федір, Михайло, Олександр, Георгій (Юрій) Степановичі) належали до дворянського стану [60, арк. 7, 9 зв.]. Вартість їхнього сукупного нерухомого майна складала 750 рублів [60, арк. 9 зв.]. Натоді вони обіймали вагомі посади – Микола та Михайло мали чини статського радника, Федір служив секретарем Холмського повітового іпотечного відділу, Георгій (Юрій) був членом Варшавського окружного суду, Олександр – міським головою Сосниці [60, арк. 71–74]. Брати були власниками спільного майна – батьківської садиби у Сосниці, тому мали право брати участь у виборах гласних до Сосницької міської думи через одного уповноваженого представника, яким обрали Олександра Степановича [60, арк. 71–74].

Постать О.С. Виноградського заслуговує на окрему увагу. Він народився 4 березня 1867 р., 9 березня його охрестили, хрещеними батьками стали губерньський секретар А.Ф. Чернявський та вдова колезького асесора П.І. Шмакова [66, арк. 15].

У 1880–1881 рр. О.С. Виноградський навчався у Сосницькому повітовому училищі [66, арк. 3–3 зв.]. Слід відзначити, що юнак мав гуманітарні здібності, про що свідчить його атестат [66, арк. 3–3 зв.]. Він здобув освіту народного вчителя [65, арк. 27 зв.–28].

6 липня 1885 р. О.С. Виноградського призначено на посаду помічника секретаря Сосницького з'їзду мирових суддів [66, арк. 5–6; 58, арк. 113 зв.]. 3 5 липня 1888 р. йому доручили завідувати справами центрального архіву, який перебував при Сосницькому мировому з'їзді [56, арк. 113 зв.; 57, арк. 49 зв.–50]. У 1889 р. він здобув чин колезького регістратора [66, арк. 13; 21]. З нагоди запровадження у Чернігівській губернії положення про земських ділянкових і закриття мирових судових установ, з 1 лютого 1890 р. залишився поза штатом [56, арк. 114 зв.].

Постановою Чернігівського губернського правління від 31 січня 1894 р. О.С. Виноградський був прийнятий на службу з відкомандируванням до Сосницького повітового з'їзду [56, арк. 114 зв.–115].

З 6 липня 1894 р. наказом по цивільному відомству від 26 вересня 1896 р. за вислугою років здобув чин губернського секретаря зі старшинством від 26 вересня 1896 р. [56, арк. 115 зв.; 57, арк. 51 зв.–52]. З 23 червня до 23 липня 1897 р. О.С. Виноградський виконував обов'язки секретаря повітового з'їзду. 27 лютого 1898 р. йому було надано за вислугою років чин колезького секретаря зі старшинством від 6 липня 1897 р. [57, арк. 52 зв.–53]. З 1 серпня 1901 р. був призначений письмоводителем канцелярії сосницького повітового предводителя дворянства [56, арк. 115 зв.; 57, арк. 52 зв.–53].

Резолюцією чернігівського губернатора від 5 травня 1903 р. О.С. Виноградський був призначений «делопроизводителем» Сосницького повітового по військовій повинності присутствія від 1 травня 1903 р., тоді ж (з 1 травня 1903 р.) здобув чин титулярного радника [57, арк. 52 зв.–54].

Упродовж 1905–1917 рр. декілька разів поспіль О.С. Виноградського обирали на посаду міського голови Сосниці [65, арк. 21; 60, арк. 129]. У

жовтні 1907 р. Сосницьке земське зібрання обрало його попечителем Сосницької земської медичної дільниці та лікарні, у березні 1909 р. – завідувачем Сосницькою бібліотекою-читальнею імені М.В. Гоголя [65, арк. 32 зв.–34]. У грудні 1913 р. О.С. Виноградський був обраний попечителем сосницької лікарні [63, арк. 10]. Крім того, він головував у сирітському суді, був попечителем Першого сосницького приходського училища.

Саме під час головування О.С. Виноградського відбувалася активна розбудова Сосниці. У 1907 р. було зроблено перший «абіссинський» (трубчастий) колодязь, розпочалося будівництво повітової земської управи, яке було завершено у 1910 р. [874, с. 32]. У 1908 р. міська дума ухвалила рішення про відведення місця у міському сквері для театру, який було споруджено у 1910 р. [58, арк. 14, 17]. Того ж року збудували казначейство, школу на В'юнищі [874, с. 33]. Спорудження цих об'єктів велося досить швидкими темпами. Так, приміщення земства і театру були зведені приблизно за два роки. На думку М.П. Адаменка, цьому сприяла фінансова підтримка брата міського голови М.С. Виноградського, члена міської думи Санкт-Петербурга [867, с. 33].

Про те, що О.С. Виноградський мав певні зв'язки у столиці, свідчить той факт, що 26 лютого 1908 р. за пропозицією одного з гласних йому було висловлено подяку від міської думи за сприяння отриманню субсидій у петербурзьких урядовців для будівництва і за спорудження Першого міського приходського училища [58, арк. 12].

Промовистим свідченням високої оцінки роботи О.С. Виноградського на посаді міського голови стала постанова Сосницької міської думи від 30 липня 1910 р., у якій висловлювалася подяка О.С. Виноградському за його діяльність [65, арк. 34 зв.].

У травні 1910 р. зібрання Сосницької міської думи одноголосно обрало О.С. Виноградського міським головою на друге чотирьохліття. Після цього

міський голова не полишив активної соціальної діяльності, будучи переобраним на посадах, які обіймав раніше [62, арк. 14–14 зв.; 65, арк. 35].

Попри те, що міська дума постійно перебувала у боргах, вона знаходила кошти на розвиток освіти [874, с. 23]. До 1905 р. у місті працювало лише 2 земських однокласних училища для хлопців, відкритих відповідно у 1818 р. та у 1901 р. Вже у 1906 р. на базі прогімназії була створена жіноча гімназія, діяло жіноче земське однокласне училище [874, с. 24]. З 1 липня 1913 р. Сосницьке чотирьохкласне міське училище перетворили на вище навчальне училище [1001, с. 11]. У 1915 р. при жіночій гімназії відкрили восьмий клас з поглибленим вивченням математики, російської мови та історії [873, с. 9–10]. 1 вересня 1915 р. розпочала роботу Сосницька чоловіча гімназія [873, с. 9–10].

Вирішувалось питання соціального забезпечення вчителів – ті з них, які не мали шкільних квартир, отримували кошти на оплату найманих. Приділялась увага охопленню початковим навчанням якомога більшої кількості дітей – у 1912 р. на це виділялося 68% коштів від усього наявного на той час міського освітянського бюджету [874, с. 24–25].

З 1872 р. у Сосниці працювала публічна бібліотека імені М.В. Гоголя, яка була розміщена в одній з кімнат земства [874, с. 25]. У 1910 р. після доповіді О.С. Виноградського міська дума ухвалила рішення про перенесення бібліотеки на В'юнище [59, арк. 235, 244]. Міський голова доклав чимало зусиль для поповнення її книжкового фонду [874, с. 32].

28 січня 1917 р. у Сосниці відбулось відкриття Сосницького відділу Київського обласного педагогічного товариства. Його членами стали викладачі обох Сосницьких гімназій, вищого початкового училища та міських приходських шкіл – усього 30 осіб [866, с. 7–8].

О.С. Виноградський був нагороджений срібною медаллю на пам'ять царювання імператора Олександра II та темно-бронзовою медаллю за участь у першому народному переписі [65, 27 зв.–28 зв.]. У 1912 р.

О.С. Виноградський був нагороджений орденом святого Станіслава III ст. [61, арк. 88].

О.С. Виноградський залишався сосницьким міським головою під час революції 1917 р. [61, арк. 128–129]. 30 червня 1917 р. мешканці Сосниці уперше в історії міста брали участь у демократичних виборах на основі загального, рівного, прямого і таємного голосування. Міський голова О.С. Виноградський доповідав, що виборці поставилися до виборів серйозно, про що свідчить як число тих, хто здійснив своє виборче право, так і порядок та спокій під час їх проведення. Міським головою гласні знову обрали О.С. Виноградського [874, с. 29].

Про подальшу долю як О.С. Виноградського, так і інших представників родини відомо мало. Певну інформацію містить протокол допиту мешканця Сосниці В.В. Потієнка від 7 травня 1938 р. у карній справі Ю.С. Виноградського. Попри специфічність цього джерела, воно наразі найбільш повно подає відомості про життя родини після 1917 р. [92, арк. 36–39].

В.В. Потієнко зазначав, що після повернення з Польщі М.С. Виноградський мешкав у Петрограді і приїздив на літо до Сосниці, де мав будинок та садибу. Інші брати переїхали до Чернігова. Згодом М.С. Виноградський, якого у Сосниці називали «сенатор», жив у Києві і, ймовірно, був головою карно-касаційної палати гетьманського уряду. Після падіння режиму П.П. Скоропадського він повернувся до Сосниці [92, арк. 38], де 11 липня 1919 р. помер від запалення легень і був похований на погості Покровської церкви у Сосниці [71, арк. 13]. Його могила не збереглася до наших днів.

Син М.С. Виноградського, Олекса Виноградський, навчався у Варшаві. У роки Першої світової війни він був евакуйований до Чернігівської гімназії. Від початку революції О.М. Виноградський керував революційною молоддю Сосниці. В.В. Потієнко свідчив, що у 1917 р. він очолював так звану «Юнацьку спілку». О.М. Виноградський належав до українських есерів,

поширював їхню літературу і загалом відігравав роль у «націоналістичному» русі у Сосниці. Разом з М.С. Терещенком він був одним з головних ініціаторів демонстрації на підтримку IV Універсалу Української Центральної Ради. Після приходу до влади більшовиків О.М. Виноградський виїхав із Сосниці і був убитий у Чернігові під час боротьби з «червоними» [92, арк. 38].

Другий син М.С. Виноградського – Михайло (народився 18 грудня 1894 р. у м. Калиш), закінчив Ларинську та Четверту Петербурзьку гімназії, згодом став студентом юридичного факультету Петроградського Імператорського університету.

Коли розпочалась війна, М.М. Виноградський вступив до Михайлівського артилерійського училища, яке закінчив за першим розрядом (додаток Ф). Згодом перебував на дійсній службі у Сьомій стрілецькій артилерійській бригаді і мав бойові нагороди: ордени св. Станіслава III ст., св. Анни III ст., св. Станіслава II ст. [13, арк. 1–1 зв.; арк. 9–9 зв.]. У копії послужного списку від 11 грудня 1917 р. М.М. Виноградського значилося, що він був сином дійсного статського радника і походив з родини спадкових дворян, мав звання молодшого офіцера і отримував платню 1116 крб. на рік [13, арк. 9–9 зв.]. Після закінчення війни М.М. Виноградський прагнув продовжити розпочату вищу освіту на юридичному факультеті Київського університету. Його подальша доля наразі невідома [13, арк. 1 зв.].

Таким чином, деякі члени родини Виноградських активно підтримували події Української національної революції. Після встановлення більшовицької влади доля більшості представників цієї родини залишається невідомою.

Збереглися відомості про племінницю краєзнавця, Н.М. Виноградську, яка у подальшому працювала вчителькою російської мови та літератури у сосницькій середній школі. М.П. Адаменко згадує, що учні високо цінували її професійні та людські якості й припускає, що вона здобула освіту у

Сорбоннському університеті [867, с. 33]. У 1953 р. вона як «вчителька російської мови та літератури 8–10 класів» була нагороджена орденом Леніна [73, арк. 166]. Місцеві жителі понині пам'ятають її високі професійні якості [864, с. 149–151]. Впродовж певного часу Н.М. Виноградська мешкала у одному будинку з С.Д. Мозолевським – вчителем сосницької школи [867, с. 33–35]. Про порядність останнього свідчить той факт, що у період репресій 1937–1938 рр. він надав кілька свідчень із схвальним відгуками про краєзнавчу діяльність Ю.С. Виноградського та про його службу у Варшаві [720–721].

Також вдалось встановити, що останні роки життя Ю.С. Виноградський мешкав з дружиною Наталією Семенівною та її племінницею Вірою Вікторівною Гаськевич, яка працювала вчителькою англійської мови у Сосницькій середній школі й була, за його словами, «як член родини» [95, арк. 15]. Її матір'ю була сестра Н.С. Виноградської – Катерина Семенівна Гаськевич, дружина колезького асесора. Подружжя Гаськевич у 1902 р. мешкало у Чернігові по вулиці Воскресенській. Вочевидь К.С. Гаськевич довіряла Н.С. Виноградській, свідченням чого є складена у 1902 р. довіреність на її ім'я з правом управління, завідування і клопотання всіма особистими та майновими справами [757, арк. 1–1 зв.]

О.І. Дяченко, який відвідував приватні уроки В.В. Гаськевич, відзначав її відмінне володіння англійською мовою та «лондонську» вимову, також наголошував на тому, що вони навчалися не за шкільною програмою, а читали газету «Moscow News», яку вчителька вільно перекладала без словника [864, с. 149]. Доля племінниці дружини була, вочевидь, небайдужа Ю.С. Виноградському, оскільки у 1956 р. він звернувся до Д.О. Бочкова з проханням допомогти їй з роботою – збільшити кількість годин у школі [95, арк. 15]. Втім, Д.О. Бочкову не вдалося зарадити у цій справі [95, арк. 33 зв.]. Зрештою, у 1957 р. В.В. Гаськевич вийшла на пенсію [9, арк. 26].

В.В. Гаськевич випадково впала у льох і пошкодила хребет, проблеми з яким постійно турбували її. Наприкінці життя у неї виявили онкологічну хворобу, яку вона лікувала у Чернігові. Оскільки Виноградські були вже

похилого віку, їй допомагала подруга на прізвище Терполович, яка працювала у дитячій лікарні. Після смерті В.В. Гаськевич була похована у Сосниці [864, с. 150].

У Ю. С. Виноградського та його дружини Н.С. Виноградської були сини Андрій і Дмитро та донька Ірина.

Андрій Юрійович Виноградський народився 18 жовтня 1898 р. (за іншими даними, 12 жовтня), 27 жовтня був охрещений у варшавській Успенській церкві [11, арк. 3, 4]. З вересня 1915 р. до 1 травня 1917 р. він навчався у Варшавській п'ятій чоловічій гімназії. Найкраще йому давалися Закон Божий, законодавство, географія – з цих предметів юнак отримав «відмінно». Вивчення іноземних мов (латинської, німецької, французької) було найтяжчим, з решти предметів – російської мови та словесності, математики, філософської пропедевтики, фізики, історії – «добре» [11, арк. 3].

За доби Визвольних змагань українського народу у 1917 р. А.Ю. Виноградський разом із М. Олещенком спочатку був делегатом від Сосниччини на Губернському українському з'їзді, який відбувся у Чернігові 8–10 червня 1917 р., а згодом їх було обрано до складу Губернської української ради [874, с. 28–29].

У серпні 1917 р. А.С. Виноградський подавав заяву на вступ до Київського університету св. Володимира на фізико-математичний факультет природничо-історичного відділу [11, арк. 2] (додаток АУ). Проте внаслідок військових дії юнак не мав можливості відвідувати лекції упродовж 1917–1918 рр. [11, арк. 2]. Він був юнкером двадцятої батареї Миколаївського артилерійського училища (посвідчення отримав 16 жовтня 1917 р. у Києві) [11, арк. 6]. Як свідчить медична довідка, видана 20 лютого 1918 р., А.Ю. Виноградський мав проблеми із серцем [761].

У листі до В.Л. Модзалевського, відправленому з Чернігова 6 листопада 1918 р., А.Ю. Виноградський просив посприяти працевлаштуванню у Києві, де жив через університетські справи [18, арк. 2].

З осені 1919 р. А.Ю. Виноградський мешкав у Сосниці [18, арк. 2]. З 1920 р. він був членом сосницької «Просвіти», брав активну участь у її роботі [92, арк. 38–39]. У вересні 1921 р. став членом природничої секції Сосницького науково-дослідного товариства [90, арк. 6, 38].

У 1921 р. А.Ю. Виноградського арештовували, після звільнення він виїхав до Києва, де навчався у Політехнічному інституті, згодом працював інженером-електриком, а також підробляв грою на гітарі [92, арк. 39]. Після окупації Києва у 1941 р. він разом зі своєю родиною: дружиною Вірою Володимирівною, та дітьми – Вандою, Оленою та Михайлом мешкали разом з батьками у Сосниці [762; 893, с. 3]. Під час окупації А.Ю. Виноградський працював на сосницькій електростанції і зробив усе можливе, щоб вона повноцінно запрацювала лише наступного дня після визволення від окупації [893, с. 3].

А.Ю. Виноградський був двічі одружений [895, с. 3]. У 1962 р. вийшла друком його праця «Посібник машиніста дизельної електростанції» [93, арк. 42; 784]. З цього приводу Ю.С. Виноградський у листі до Д.О. Бочкова від 14 травня 1962 р. писав: «Не знаю, чи писав я Вам, що побачила світ книга мого сина-інженера у Києві під заголовком «Посібник машиніста дизельної електростанції» з ілюстраціями. Праця здобула успіх» [95, арк. 57 зв.; 789–790].

У 1971 р. А.Ю. Виноградський, який тоді жив у Києві, надіслав листа директору музею О. Довженка та кіностудії імені О. Довженка Т.Т. Дерев'янку зі спогадами про митця. Їхні життєві шляхи неодноразово перетинались. Особливо А.Ю. Виноградському запам'яталась зустріч у Харкові, коли він упродовж кількох днів перебував у квартирі свого земляка на Пушкінській вулиці [664, арк. 1].

А.Ю. Виноградський помер у 1988 р. [895, с. 3].

Донька Ю.С. Виноградського, Ірина, народилася 22 квітня 1900 р. [14, арк. 8]. Вона навчалась у Чернігівській жіночій гімназії І.І. Заостровської.

5 червня 1917 р. отримала атестат про закінчення повного курсу наук та золоту медаль [14, арк. 4–4 зв.].

У 1918 р. І.Ю. Виноградська подала заяву про вступ на історико-філологічний факультет Київського університету [14, арк. 3]. Згодом їй довелося зробити вимушену перерву у навчанні, оскільки вона не мала змоги перебувати у Києві упродовж року. У 1921 р. вона подала заяву на відновлення навчання в університеті, який згодом закінчила [14, арк. 2] (додаток Х).

За матеріалами допиту В.В. Потієнка, І.Ю. Виноградська була дружиною «члена націоналістичної організації» С.Л. Карети. Вони щоліта приїздили до Сосниці, де зупинялися. На той час вона працювала вчителькою у Києві [92, арк. 39].

З листування Ю.С. Виноградського та Д.О. Бочкова відомо, що І.Ю. Виноградська із чоловіком мешкала у Москві. Він працював директором школи, але був репресований. Після реабілітації С.Л. Карета повернувся до Москви і продовжував працювати у школі. Про свого зятя Ю.С. Виноградський у листі до Д.О. Бочкова від 27 червня 1958 р. писав: «Чекаю приїзду доньки з чоловіком, який працює завучем і вчителем літератури у десятих класах в одній з московських шкіл. Він страшенно любить сосницькі околиці (Сосницьке В'юнище) – це його Батьківщина. Він навчався у школі одночасно з О.П. Довженком» [95, арк. 34].

Син Ю.С. Виноградського, Дмитро, народився 13 липня 1915 р. Він закінчив Другу сосницьку трудову семирічну школу, Конотопські короткотермінові вчительські курси, Сосницький вечірній робітфак. Працював вчителем, згодом став службовцем-вчителем: спочатку працював як культармієць, був членом місцевому профспілки Робос (з 21 вересня 1931 р.), головою місцевому Робос, також працював у школі [12, арк. 2–2зв.].

22 вересня 1933 р. Д.Ю. Виноградський подав заяву до приймальної комісії Київського державного університету на зарахування його на перший курс геолого-географічного факультету [12, арк. 1]. Через деякий час він

повернувся до Сосниці, де допомагав батьку під час археологічних досліджень. Згодом Д.Ю. Виноградський працював головним інженером управління «Київавтошлях» [95, арк. 42; 956].

У 1973 р. син Ю.С. Виноградського, Андрій Юрійович, який натовді проживав у Києві, передав у Сосницький краєзнавчий музей надруковані праці батька, а інший син – Дмитро Юрієвич, який також став киянином, – великий портрет Юрія Степановича [93, арк. 54] (додаток АС).

У 1991 р. Д.Ю. Виноградський надіслав листа І.Ф. Дяченку зі словами вдячності за турботу і працю, спрямовану на збереження доброго імені батька. У листі він згадував свою 90-літню сестру Ірину, яка тоді мешкала у Москві [390, арк. 1]. За словами О.І. Дяченка, після смерті батьків, коли діти продавали будинок, вони подарували йому кілька речей (стіл, газову лампу і дзеркало), які належали Виноградським. Нині нащадки Д.Ю. Виноградського мешкають у Києві і зберігають пам'ять про своїх видатних предків: онука Дмитра Юрієвича назвали Юрієм, а правнучку – Наталією. У родині жінки, виходячи заміж, зберігають дівоче прізвище на честь Ю.С. Виноградського [864, с. 146–148]. Онука краєзнавця, Л.Д. Виноградська, усвідомлюючи важливість збереження історичної пам'яті про нього, зберегла родинний архів, що містить документи кінця XIX – першої половини XX ст.

Таким чином, Ю.С. Виноградський походив з родини священнослужителів. Його батько був освіченою людиною, займався благочинною діяльністю і мав неабиякий авторитет у церковному середовищі та у сосницькій громаді. Він спромігся забезпечити синам вищу освіту, після здобуття якої за імперських часів вони доволі успішно просуваються по службовій драбині. Важливо, що старші брати краєзнавця обрали юридичну кар'єру, що цілком ймовірно вплинуло на вибір Ю.С. Виноградським сфери діяльності на початку життєвого шляху. Один з братів – О.С. Виноградський чимало зробив для розбудови Сосниці на посаді міського голови. Троє дітей Ю.С. Виноградського підтримували тісні контакти з батьком, а після його смерті – із Сосницьким краєзнавчим музеєм та місцевими краєзнавцями. Архів

Виноградських, який містить унікальні документальні джерела та родинний фотоальбом, після смерті краєзнавця зберігався у його сина Д. Ю. Виноградського та його нащадків.

Отже, на життєвому шляху Ю.С. Виноградського значною мірою позначилося захоплення краєзнавчою справою, яке формувалось у нього з раннього дитинства. На становлення його як особистості вплинуло соціокультурне середовище, у якому він перебував спочатку в Сосниці, а згодом під час навчання у Чернігівській гімназії, Київському університеті. Реалізовувати краєзнавчі інтереси дослідник почав у студентські роки. Ю.С. Виноградський здобув професію юриста, проте більшу частину життя присвятив краєзнавчій справі. Долучившись до краєзнавчого руху Чернігівщини, Ю.С. Виноградський посів у ньому чільне місце.

З 1920-х рр. життєвий шлях Ю.С. Виноградського був пов'язаний з роботою у заснованому ним Сосницькому краєзнавчому музеї. Упродовж тривалого часу дослідник поєднував науково-просвітницьку діяльність з адміністративною та громадською. Про відданість Ю.С. Виноградського справі свідчить те, що він не полишав краєзнавчих студій до кінця життя. Енциклопедичність знань дослідника уможливлювала охоплення ним доволі широкого кола наукових проблем і галузей знань. Відтак, цілком беззаперечним був авторитет, здобутий краєзнавцем як у наукових колах, так і у мешканців Сосниччини. У незалежній Україні спостерігається тенденція до зростання уваги до постаті краєзнавця.

РОЗДІЛ 3.

ПАМ'ЯТКООХОРОННА ТА МУЗЕЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ Ю.С. ВІНОГРАДСЬКОГО

3.1. Внесок Ю.С. Виноградського у становлення пам'яткоохоронної справи на Чернігівщині

Ю.С. Виноградському належить вагомий внесок у становлення пам'яткоохоронної справи на Чернігівщині. Активний період його діяльності на цій ниві розпочався у Чернігові у роки Української національної революції, був продовжений у Сосниці і тривав решту життя.

Під час Визвольних змагань, попри усі негаразди військового часу, у Чернігові вирувало наукове та культурне життя. Небайдужі до історичного минулого Чернігова дослідники гуртувалися довкола Чернігівської губернської вченої архівної комісії, вченим секретарем якої був видатний історик В. Л. Модзалевський [914, с. 167]. Ю.С. Виноградський невдовзі після прибуття до міста долучився до її роботи [911, с. 106].

Краєзнавець брав активну участь у громадському житті Чернігова [1002, с. 129]. У січні 1917 р. було створено Чернігівський відділ Товариства захисту та збереження пам'яток мистецтва і старовини, а у червні 1917 р. був заснований громадський Комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини, який діяв на Чернігівщині упродовж 1917–1918 рр. Слід зауважити, що ці організації функціонували на громадських засадах [1015, с. 334].

У газеті «Черниговский край» від 1 листопада 1917 р. з цього приводу було зазначено, що Комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини був заснований у Чернігові як одна з філій Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва на Україні. До нього входило до 30 членів. У газеті наголошувалось на необхідності існування цієї організації, особливо у неспокійний час, коли повсюди відбувались погроми садиб, знищувались

бібліотеки та зібрання старовини [918, с. 3–4]. Одним з фундаторів Комітету був Ю.С. Виноградський [911; 917].

У «Черниговской земской газете» повідомлялося, що 30 жовтня 1917 р. відбулось засідання Комітету, на якому Ю.С. Виноградський доповідав про дослідження ним старожитностей у Сосницькому повіті [919, с. 8]. Він звернув увагу на пам'ятки мистецтва і старовини, які залишилися у церквах і приватних хатах, до яких власники ставилися байдуже, не розуміючи їх історичної цінності.

Ю.С. Виноградський рішуче виступив проти руйнації у Сосниці архітектурних пам'яток: Вознесенської церкви (1657–1659 рр.) на В'юнищі та Воскресенської церкви (1756 р.). Так, з міцного дерева Вознесенської церкви місцева громада планувала збудувати нову, тим самим знищивши найдавнішу у місті пам'ятку архітектури. Краєзнавець пропонував проводити роз'яснювальну роботу серед духовенства та мирян Чернігівщини, щоб запобігти подібним діям.

З приводу Воскресенської церкви планувалося звернутися до губерньського комісара, який надавав дозвіл на будівництво, щоб він своєчасно повідомляв Комітет не лише про будівництво, а й про ремонтні роботи [919, с. 8]. Принагідно зазначимо, що обидві пам'ятки будуть знищені більшовиками у 1930-х рр.

На засіданні Комітету, яке відбулося 20 грудня 1917 р., йшлося про необхідність взяти під контроль питання про об'єднання чернігівських музеїв. З цією метою передбачалося скласти детальну записку та надіслати її до Секретаріату народної освіти, який опікувався цим питанням [920, с. 4]. Ю.С. Виноградський увійшов до складу комісії, яка мала розглянути це питання. Крім нього, її членами були В.Ф. Адаменко, П.Я. Дорошенко, В.Л. Модзалевський і М.А. Сахновський [920, с. 4].

Члени Комітету, зокрема Ю.С. Виноградський, виступали проти ініціативи створення у Києві єдиного центрального архіву, мотивуючи це

тим, що Чернігів настільки багатий архівами, які мають обласне значення, що немає потреби у їх перевезенні до Києва [920, с. 4].

Наприкінці грудня 1917 р. відбулися зміни у керівництві Комітету: товаришем голови комітету замість А.М. Карпинського був обраний Ю.С. Виноградський [920, с.4]. Проте у 1918 р. Комітет припинив діяльність [1015, с. 334].

Іншою вагомою подією у культурному житті Чернігова, до якої також долучився Ю.С. Виноградський, стало заснування наприкінці 1917 р. першого на Чернігівщині українського видавничого товариства «Сіверянська думка», яке порушило питання про стабільне забезпечення читачів новими українськими виданнями [1007, с. 69]. Про створення цього товариства йшлося у тодішній пресі. Зокрема, у газеті «Черниговский край» від 21 грудня 1917 р. зазначалось, що у Чернігові було остаточно сформоване українське видавниче товариство «Сіверянська думка», засновниками якого були В.А. Базилевич, Ю.С. Виноградський, Д.І. Дорошенко, В.Л. Модзалевський, О.О. Соловійов, І.Ф. Хмельцов та І.Л. Шраг [1011, с. 4]. Воно мало на меті видання культурно-просвітницької літератури безпартійного характеру, переважно українською мовою. Першочерговим завданням передбачалося видання підручників, словників тощо. Згідно зі Статутом Товариства у найближчому часі планувалося відкрити власну книгарню. Членами товариства могли стати повнолітні особи обох статей, які мали подати відповідну заяву до товариства «Просвіта». Нові члени обиралися на загальних зборах закритим голосуванням двома третинами голосів. Заява від кандидата у члени подавалася за підписом не менш як двох членів на розгляд ради, котра мала право передати заяву на загальні збори або відмовити у прийнятті нового члена. Членський внесок встановлювався у розмірі 50 крб.

На першому загальному зібранні членів-засновників була створена рада, головою якої став В.Л. Модзалевський, а товаришем голови – Ю.С. Виноградський [1011, с. 4].

Упродовж дворічного існування Товариства було видруковано «Плач Ярославни. Бій з половцями», Т.Г. Шевченка, «Основні риси українського мистецтва» В.Л. Модзалевського, «Монета и денежный счет в Левобережной Украине в XVII веке» В.А. Шугаєвського, «Коротенька історія Чернігівщини» Д.І. Дорошенко, «Риб'ячі танці – байка» Б.Д. Грінченка, «Ріг Вернигори» П.Я. Стебницького. Більшість з цих видань було ілюстровано літографіями П.К. Діденка.

Товариство розпочало над публікацією повного тексту щоденника Т.Г. Шевченка за редакцією П.І. Зайцева, але втілити цей намір не вдалося. На початку 1919 р. з Чернігова виїхали активні діячі ради Товариства – В.Л. Модзалевський та О.О. Соловйов, до того ж далася взнаки економічна руїна (передусім паперова криза), тому восени 1919 р. видавниче товариство припинило свою діяльність [1007, с. 70; 1015, с. 744–745].

Навесні 1919 р. Ю.С. Виноградського було обрано головою відновленої Чернігівської губернської вченої архівної комісії [914, с. 167]. Втім, за умов перебудови мережі архівних установ і появи нових дослідницьких осередків вона виявилась нежиттєздатною і згодом припинила своє існування [914, с. 167].

У роки Визвольних змагань загострилась нагальна потреба у створенні спеціального органу, який би керував роботою зі збереження культурних цінностей у загальноукраїнському масштабі. Ця функція була покладена на Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМіС), створений у лютому 1919 р., який фактично став координаційним центром у галузі охорони й дослідження історико-культурної спадщини України [1008, с. 25].

На місцях дослідження пам'яток мали здійснювати губернські та повітові копміси, навколо яких гуртувалися аматори старовини та професійні історики й мистецтвознавці [1008, с. 25–26; 911, с. 106]. Чернігівський губернський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини був створений 21 березня 1919 р. [75, арк. 15]. Його першим головою став

Ю.С. Виноградський [913, с. 335]. Комітет безпосередньо підпорядковувався Чернігівському губернському відділу народної освіти [505, арк. 1]. На посадах емісарів перебували Б.С. Бутник, А.Я. Спановський та фотограф А.М. Агте [75, арк. 2]. Він складався з 5 секцій: археологічної, архітектурної, музейної, архівно-бібліотечної та етнографічної [1015, с. 903].

У своїх спогадах Ю.С. Виноградський охарактеризував історичні умови, в яких діяла ця установа: місто неодноразово переходило з рук в руки, революційні події могли призвести до знищення унікальних пам'яток старовини [504, арк. 1].

Діяльність губкопмісу полягала у безпосередній опіці над музейними та архівними установами, збиранні пам'яток старовини та мистецтва. З цією метою у безпосереднє відання губнаросвіти та з підпорядкуванням в адміністративно-господарському відношенні Комітету на чолі з Ю.С. Виноградським було передано ряд музейних установ: Музей української старовини В.В. Тарновського (перейменований у І Радянський музей), Об'єднаний музей міської та архівної комісії (ІІ Радянський музей), Архів колишнього губернського правління у «Будинку Мазепи» на Валі (І Радянський архів). Крім того, було взято на облік колекції та окремі предмети старовини та мистецтва в антикварних магазинах [75, арк. 15 зв.]. Губкопміс на чолі з Ю.С. Виноградським опікувався розширенням фондів музеїв, збереженням архівів, порятунком від руйнації споруд, які становили історико-культурну цінність. З цією метою вони регулярно їздили по повітах Чернігівської губернії, здійснюючи відповідну роботу.

З метою порятунку від знищення предметів старовини, які мали історико-культурну цінність, комітет долучився до політики реквізиції майна, яку здійснювала радянська влада згідно декрету РНК від 3 квітня 1919 р. Зокрема, у квітні 1919 р. Ю.С. Виноградський звернувся до губернського відділу Народної освіти, щоб під час реквізиції рухомого майна з церков та монастирів був присутній хоча б один з членів губкопмісу. Це

прохання було задоволено частково: емісари комітету брали участь у роботі ревізійної комісії, коли їм повідомлялося про виявлені цінні речі [964, с. 125].

На думку Ю.С. Виноградського, одним з найбільш важливих заходів, здійснених під час його головування у Комітеті, було заснування на основі будинку Милорадовичів, у якому знаходились цінні пам'ятки старовини й мистецтва, що перебували у приватній власності родини, Музею поміщицького побуту і мистецтва [505, арк. 1]. Це відбулося під керівництвом Ю.С. Виноградського з 20 березня 1919 р. до 20 квітня 1920 р. [139, арк. 1 зв.; 140, арк. 1]. У спогадах краєзнавець докладно описав обставини, за яких відбулася організація нового музею. Комітет звернувся до графині Милорадович з пропозицією «пожертвувати її скарби народу» [505, арк. 1]. Після цього члени Комітету у повному складі прийшли до неї з уже готовою заявою, написаною від імені графині, яка змушена була її підписати [505, арк. 1]. Так виник III Радянський музей, першим завідувачем якого стала О.І. Чудновська – донька І.Л. Шрага [966, с. 19].

Ю.С. Виноградський згадував, що невдовзі губвиконком зажадав звільнити приміщення III Радянського музею для розміщення у ньому біженців. Відтак йому довелося докласти значних зусиль, домовлятися безпосередньо з першим секретарем губкому Г. Ф. Лапчинським, щоб уникнути переміщення музейного зібрання [505, арк. 1 зв.].

Музейні заклади Чернігова потребували надійної охорони. Так, у згадував про обставини пограбування Музею українських старожитностей у травні 1919 р. Завідувач музею І.Г. Рашевський повідомив про викрадення цінних експонатів, серед яких були три булави, декілька перснів, золотий личман, срібні гривні, старовинна срібна ложка тощо [504, арк. 2]. Вже після смерті І.Г. Рашевського у 1921 р. під час інвентаризації з'ясувалось, що 5 експонатів, які вважались викраденими, були втрачені ще під час транспортування колекції В.В. Тарновського до Чернігова [915, с. 6]. Одного зі злочинців за кілька тижнів затримала міліція [505, арк. 2]. Під час обшуку було виявлено і повернуто до музею 14 експонатів [915, с. 6, 11–12].

Губкопмісу на чолі з Ю.С. Виноградським довелося рятувати бібліотеку Чернігівської духовної семінарії, в якій було чимало стародруків латинською, грецькою та слов'янськими мовами.

Комітет узяв на облік 5 архівів та бібліотек Чернігова, у тому числі бібліотеку М.М. Коцюбинського [504, арк. 2]. Ю.С. Виноградський у 1960 р. згадував: «І. М. Коцюбинська [...] певно не пам'ятає мого відвідування дому М.М. Коцюбинського, коли вся родина, за винятком батька та Юрія Михайловича, була у повному складі, тому якихось особливих заходів для охорони бібліотеки Михайла Михайловича не знадобилося. Відвідування моє й було здійснено саме з цією метою» [51, арк. 2].

Спочатку під керівництвом Ю.С. Виноградського працювало усього 3 фахівці, згодом штат губкопмісу зріс до 15 осіб [914, с. 167].

З метою популяризації історичних знань серед місцевого населення губкопміс започаткував проведення історико-краєзнавчих лекцій. Зокрема, 23 та 24 квітня 1919 р. на зборах викладачів Ю.С. Виноградський прочитав для вчителів 2 лекції на тему «Чернігівська старовина» [75, арк. 2–3]. На засіданні колегії губнаросвіти від 27 березня 1920 р. було ухвалено рішення про викуп у Ю.С. Виноградського тексту лекцій з метою подальшої публікації [699].

Членів губкопмісу також непокоїло, що «у Чернігівській губернії було багато містечок, городищ та курганів, які становлять інтерес для науки, які ще не досліджені, а з плином часу вони знищуються» [75, арк. 16]. Тому передбачалися поїздки по губернії з метою пошуку і придбання предметів старовини, а також запрошення до співпраці «видатних наукових сил» [74, арк. 26 зв.–27 зв.]. Ю.С. Виноградський навесні 1919 р. склав список пам'яток старовини Чернігівської губернії [76, арк. 3 зв.]. У квітні 1919 р. Ю.С. Виноградський, Л. Віхман та Б.С. Бутник оглянули покої єпископа Чернігівського та Ніжинського Пахомія у Троїцькому монастирі [76, арк. 7].

Після огляду співробітниками губкопмісу під керівництвом Ю.С. Виноградського приміщення архіву Чернігівської казенної палати було

порушено питання про проведення ремонтних робіт. Губнаросвіта цю інформацію адресувала губфінвідділу для вжиття останнім відповідних заходів [75, арк. 27–27 зв.].

У липні 1919 р. співробітником губкомпісу став В.А. Шугаєвський, а інструкторами й уповноваженим – Б. Пилипенко і Л.М. Могилянська [75, арк. 24]. Невдовзі Л. М. Могилянська відвідала Новгород-Сіверський та сусідні повіти, де мала збирати відомості про українські говірки [75, арк. 29].

У звіті про роботу Комітету у другому півріччі 1919 р. зазначалося, що губкопміс не мав належного фінансування [74, арк. 48]. Після встановлення радянської влади у Чернігові, 19 грудня 1919 р. комісар ревкому підтвердив перебування Ю.С. Виноградського на посаді інструктора губкопмісу і доручив вжити заходи для збереження пам'яток старовини і мистецтва [693, арк. 1]. З цією метою 26 грудня 1919 р. уповноважений ревкому по охороні пам'яток і старовини відрядив Ю.С. Виноградського до Чернігова [694, арк. 1].

На початку 1920 р. співробітниками губкопмісу була організована виставка української старовини із зібрань чернігівських музеїв [914, с. 167].

Таким чином, діяльність Комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини на чолі з Ю.С. Виноградським являла собою загалом успішну спробу захистити історичні надбання. Хоча несприятливі обставини зробили неможливим подальше існування комітету, його діяльність стала вагомим внеском у становлення пам'яткоохоронної справи у регіоні.

Навесні 1920 р. Ю.С. Виноградський очолив Екскурсійне бюро, працюючи у якому, розробляв екскурсії для історико-археологічного відділу [79, арк. 1–1 зв.].

7 квітня 1920 р. на засіданні колегії губнаросвіти було вирішено відрядити Ю.С. Виноградського до архівів губернських закладів, які мають історичну цінність, з метою їх порятунку від знищення [77, арк. 65]. Про це у листі до В.Л. Модзалевського від 11 квітня 1920 р. дослідник зазначав: «Є в мене така думка... попрацювати на батьківщині, поближче до народної ниви.

Хочу позбирати «живу старовину», щоб утворити в Сосниці «музей». Але, коли губнаросвіта не дасть грошей, моя мрія залишиться тільки мрією» [28, арк. 1–1 зв.]. Ще одним аргументом для переїзду було бажання жити з сином Андрієм в одному місті, а також прагнення зібрати матеріали для «Землі Сосницької». Дослідник розумів, що в Сосниці йому доведеться «ворушити старовину по хатах, розпитувати старих дідів, лазити по дзвіницях ...» [28, арк. 1 зв.].

Перебуваючи у травні 1920 р. на Сосниччині, Ю.С. Виноградський у звіті до Чернігівської губнаросвіти зазначав, що дослідження навіть невеликого району може дати чимало цікавих свідчень, необхідних для вивчення країни. Цьому має сприяти робота місцевих закладів краєзнавчого типу, насамперед Секції охорони пам'яток мистецтва та старовини та Екскурсійного бюро. Тому він вважав доцільним створення таких закладів у Сосниці. Відповідні клопотання краєзнавець порушував перед Сосницькою губнаросвітою [53].

У звіті, наданому до Чернігівської губнаросвіти у 1920 р., дослідник зазначав про вкрай несприятливі умови для наукової роботи. Втім, він вважав, що провінція надає широкі можливості для спостережень і пошуку старожитностей. Саме тому Ю.С. Виноградський з ентузіазмом взявся за справу створення краєзнавчого музею у Сосниці. На його думку, це буде не менш корисним, ніж його робота в Чернігові [965, с. 3].

Важливою для розвитку пам'яткоохоронної діяльності на Сосниччині стала діяльність Ю.С. Виноградського у місцевій Секції охорони пам'яток мистецтва та старовини. Через відсутність працівників вона була представлена музейною секцією, роботу якої забезпечував лише Ю.С. Виноградський. У річних звітах діяльності губполітпросвіти зазначалось, що він вже завідував такою Секцією в губернії [80, арк. 32]. У Сосниці його діяльність полягала в організації історико-археологічного та етнографічного музею, поповненні його рештками старовини, вжитті заходів з охорони архівів, а також в ознайомленні населення повіту з наявними у

повіті пам'ятками мистецтва і старовини. З цією метою він закликав шкільних працівників та інших завідувачів секцій підтримати упрнаросвіту в галузі археології, етнографії, архітектури [80, арк. 32].

З 1 липня 1920 р. сосницький повітовий відділ народної освіти призначив Ю.С. Виноградського завідувачем музеєм при позашкільному підвідділі повітового відділу народної освіти [700, арк. 1].

На початку 1921 р. з ініціативи місцевої інтелігенції було створено Сосницьке науково-дослідне товариство [1008, с. 102]. Воно складалось з двох секцій: історично-соціально-економічної та природно-математично-методичної [1008, с. 102]. Метою діяльності Товариства у Статуті, затвердженому АН УСРР, було проголошено «об'єднання усіх місцевих науково-культурних сил для вивчення місцевого краю» [874, с. 32]. Керівництво діяльністю Товариства здійснювала президія у складі 4 осіб [916, с. 87]. Першим головою Товариства стала завідувачка Сосницьких педагогічних курсів А.М. Шведова, заступником – Ю.С. Виноградський [874, с. 32]. Спочатку до Товариства входила 21 особа, у 1922 р. їх кількість зросла до 49, з яких більшість становили вчителі [90, арк. 48; 916, с. 87; 874, с. 32].

У вересні 1921 р. у Мені розпочало роботу відділення Сосницького науково-дослідного товариства, до якого увійшло 15 осіб [916, с. 87].

У 1922 р. силами членів Сосницького науково-дослідного бюро вдалося заснувати в Сосниці повітову наукову бібліотеку, у якій невдовзі налічувалося понад 2,5 тис. томів, у тому числі, цінні стародруки [90, арк. 57; 916, с. 87].

Члени товариства також брали участь в наукових експедиціях, порушували питання про охорону історичних пам'яток, робили фахові доповіді. Так, у 1922 р. було здійснено декілька екскурсій історично-етнографічного характеру, значно поповнився Сосницький музей, для якого придбали цінні пам'ятки старовини [90, арк. 57]. Товариство опікувалося охороною пам'яток історії та культури. Було упорядковано їх реєстр, здійснено обстеження Максаківського монастиря та інших церков.

Ю.С. Виноградський очолював історичну секцію Товариства і відігравав провідну роль у його діяльності. Він виступав на засіданнях з доповідями про О.Ф. Шафонського, про старожитності Подесення, читав лекції для населення, надавав консультації місцевим краєзнавцям [916, с. 88]. Наприклад, на засіданні 23 квітня 1922 р. Ю.С. Виноградський виголосив доповідь на тему «Опанас Шафонський». Тоді ж Ю.С. Виноградського та С. Дормана було обрано представниками до Ради Наукової книгозбірні [90, арк. 57].

У 1924 р. Товариство було перейменовано у Науково-освітнє зі зміною профілю діяльності [874, с. 32]. На зламі 1920–1930-х рр. воно згорнуло роботу через «відсутність матеріальних засобів» [913, с. 335; 916, с. 88]. Після його занепаду дослідницька робота з вивчення минулого Сосниччини сконцентрувалася навколо місцевого краєзнавчого музею [874, с. 32].

Слід зазначити, що у 1924 р. відповідальний секретар новоствореного Чернігівського інституту краєзнавства В.В. Дубровський відзначив Ю.С. Виноградського як особу, яка сприяє збереженню архівних матеріалів [72, арк. 351–352].

Отже, Ю.С. Виноградський був активним учасником, а часто й співзасновником низки пам'яткоохоронних товариств і об'єднань, зокрема, Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва, видавничого товариства «Сіверянська думка», Екскурсійного бюро у Чернігові, Сосницького науково-дослідного товариства. Дослідник долучився до створення III Радянського музею у Чернігові, згодом став фундатором Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею. Пам'яткоохоронна діяльність Ю.С. Виноградського була вагомим внеском у збереження пам'яток історико-культурної спадщини на Чернігівщині.

3.2. Музєєзнавча діяльність Ю.С. Виноградського

Діяльність Ю.С. Виноградського щодо заснування Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею, формування його фондів,

визначення ключових напрямків науково-просвітницької діяльності установи є важливою у контексті вивчення становлення музейної справи на Чернігівщині у 1920-ті рр.

1 липня 1920 р. за ініціативи Ю.С. Виноградського було офіційно відкрито Сосницький історико-археологічний та етнографічний музей. Краєзнавець облаштував зібрану ним колекцію пам'яток у кімнаті садиби на Бордоносовій кручі, де свого часу жив гетьман П.Д. Дорошенко. Згодом там знаходилася садиба О.Ф. Шафонського, а пізніше – родова садиба Виноградських [212, арк. 1 зв.]. Вже у 1921 р. приміщення музею визнавалось тимчасовим і непридатним [84, арк. 1].

У статистичних даних про Сосницький історико-археологічний та етнографічний музей станом на 1 січня 1922 р. зазначалось, що це був самостійний стаціонарний повітовий музей, який перебував у віданні та на утриманні сосницької упрнаросвіти. У 1922 р. музей готував до друку каталог. Він мав 3 основні відділи: археологічний, історичний, етнографічний. Колекція музею налічувала 57 експонатів [84, арк. 1]. У 1923 р. на засіданні Комісії з приводу скорочення штатів закладів і невиробничих витрат було вирішено залишити 10 музеїв у Чернігівській губернії (музеї Чернігова об'єднати у один, залишити 2 музеї у Ніжині та по одному у Конотопі, Борзні, Новгороді-Сіверському, Воронежі, Шостці та у Сосниці) [82, арк. 188]. У звіті про роботу чернігівської губнаросвіти зазначалося, що Сосницький історико-археологічний та етнографічний музей завдяки роботі завідувача перебував у повному порядку, проте через відсутність коштів та співробітників майже не здійснювалася охорона позамузейних пам'яток [777, арк. 1–2; 82, арк. 420–420 зв.].

У 1925 р. музею було надано приміщення по вул. Соціальній, будинок 25 (сучасна адреса – вул. Виноградського, будинок 35), де він розташовується понині [212, арк. 3]. Будинок був споруджений у 1869–1870-х рр. лікарем Щербаковим, згодом перейшов до князя Волконського, пізніше – до лікаря П.В. Ольденборгера [949, с. 2].

Сосницький історико-археологічний та етнографічний музей на чолі з Ю.С. Виноградським від початку існування здійснював активну науково-дослідницьку, екскурсійну та просвітницьку роботу. Передусім директор музею спрямовував наукову діяльність установи на малодосліджені археологічні пам'ятки [840, с. 86].

У 1920-х – у першій половині 1930-х рр. музейна археологія була складовою частиною археологічної науки. Окрім Сосницького краєзнавчого музею, археологічне дослідження Чернігівщини здійснювало ще 6 музеїв (Чернігівський, Остерський, Глухівський, Новгород-Сіверський, Путивльський, Конотопський). Всеукраїнський археологічний Комітет, академічні Кабінет антропології та етнології ім. Хв. Вовка та Комісія по вивченню історії Лівобережної України та Слобожанщини з середини 1920-х років координували діяльність музейних археологічних і мистецтвознавчих досліджень. З 1924 р. ВУАК став провідною установою, яка керувала археологічними дослідженнями – упродовж другої половини 1924 – першої половини 1925 рр. саме він видавав «Відкриті листи», які надавали право здійснювати археологічні роботи. З 1926 р. компетенція видавати «Відкриті листи» перейшла до Інспектури охорони пам'яток культури Упрнауки НКО УСРР, яка надавала ці листи на підставі наукового висновку ВУАКу. Проте зміна адміністративних функцій особливо не вплинула на статус ВУАКу як науково-координаційного центру археологічних досліджень [980, с. 127–128]. З 1926 р. Ю.С. Виноградський почав виконувати наукові доручення ВУАКу на підставі відкритих листів Упрнауки [709, 1 арк.; 712, 1 арк.].

З 1920 р. музей на чолі з Ю.С. Виноградським почав проводити археологічні розвідки та польові дослідження, результати яких подавав до відповідних установ [99–100; 102; 105; 108; 111; 113; 120; 196; 217; 374; 544].

У спогадах «В обіймах природи» розкривається внутрішнє ставлення Ю.С. Виноградського до краєзнавчої діяльності: «Багато «поетичного» приносило мені спілкування з природою під час моїх археологічних досліджень на території Сосницького і сусідніх районів. Відкриття нової

стоянки – це удача. Відкриття городища – теж удача. А мені вдалось виявити і описати 50 стоянок епохи неоліту – доби бронзи і описати 50 стоянок періоду неоліту – епохи культури бронзи і 9 раніше невідомих науці 9 городищ. Кожна з цих пам'яток мала свої індивідуальні особливості. Одні з них знаходились на берегах річки Десни та її притоках Убеді, інші – на луках, а відома Бурімка – стоянка та Городище (власне кажучи, рештки поселення) – на підвищенні. Були роки, що я ходив туди по 3 рази на літо» [684, арк. 14–14 зв.].

Динаміка археологічних досліджень Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею відповідає загальній періодизації музейної активності: 1919–1923 рр. – період становлення й організації; 1924–1930 рр. – період активних пошуків (розвідок, рекогносцировок, розкопок); 1930–1936 рр. – період згасання археологічної діяльності музеїв [980, с. 131].

Загалом, упродовж 1920-х – першої половини 1930-х рр. завдяки археологічним дослідженням музеїв Чернігівщини було досліджено 149 пам'яток археології, з яких 63 були досліджені Сосницьким історико-археологічним та етнографічним музеєм [980, с. 131] (додаток АШ).

У 1930-х рр. лише поодинокі музеї здійснювали археологічні дослідження, у тому числі Сосницький історико-археологічний та етнографічний музей. Це стало можливим, насамперед, завдяки Ю.С. Виноградському [980, с. 131–132]. У 1931 р. він був зареєстрований як науковий співробітник Всеукраїнського комітету сприяння вченим [715; 717].

Наявні дані свідчать про невинне зростання колекції Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею під керівництвом Ю.С. Виноградського, передусім за рахунок археологічних пам'яток. Так, у 1922 р. у ньому нараховувалося 57 експонатів, у 1924 р. – 461, у 1925 р. – 662, у 1926 р. – 795, у 1927 р. – 1130, у 1928 р. – 1373, 1934 р. – 4 тисячі, у 1946 р. – більше 5000 [84, арк. 1; 899, с. 432; 922, с. 90–91; 212, арк. 3] (додаток АЩ). У 1928 р. під час археологічних досліджень було виявлено 367 знахідок, у 1930 р. – 950 знахідок, які передали до музейних фондів [108, арк. 5, 9–10].

У повідомленні до «Бюлетеня Кабінету антропології та етнології ім. Хв. Вовка» Ю.С. Виноградський підсумував, що упродовж 1920–1925 рр. було здійснено близько 30 розвідок, внаслідок яких зафіксовано 15 населених пунктів із залишками поселень різних історичних періодів (від неоліту і до XVI ст.) та майже 30 урочищ, які цікавили краєзнавця у топографічному та історичному відношенні [862, с. 26].

Крім експонатів, знайдених у результаті археологічних досліджень, до музею потрапляли знахідки, виявлені мешканцями Сосниці та навколишніх сіл. Так, Ю.С. Виноградському стало відомо, що у с. Величківці Менського району зберігся старовинний будинок XVIII ст., який належав родині Сахновських. Краєзнавець з'ясував, що у ньому мешкала родина учителів, які могли зберігати предмети старовини. 25 липня 1924 р. він поїхав до с. Величківки, де йому передали для музею портрет, написаний олійними фарбами, а також жалувану грамоту Петра I менському сотнику Ігнатію Васильовичу Сахновському на села Величківку та Феськівську та два млини від 31 січня 1709 р. За місцевими переказами, саме І. В. Сахновський був зображений на портреті, який являв собою погрудне зображення чоловіка. За даними «Малоросійського родословника» Ю.С. Виноградський встановив, що І.В. Сахновський з серпня 1681 р. до лютого–березня 1696 р. був киселівським сотником, з квітня 1698 по травень 1722 р. він був Менським сотником, у 1722 – 1732 рр. І.В. Сахновський був чернігівським полковим обозним, а з грудня 1726 р. – наказним полковником. 24 червня 1732 р. його було звільнено від всіх служб за віком, у 1732 р. він прийняв монашество [221, арк. 1–2].

У 1925 р. місцевими мешканцями було передано до музею верхню частину шліфованого молотка із сірого каменю з околиць с. Баби, шматочки кременю з Бурімки та наконечник стріли з сірого кременя з урочища Дуброва, фрагменти орнаментованого посуду, знайдені на Бурімці [97, арк. 1–5]. Музейну колекцію поповнили також фрагменти скляних браслетів, пряслице, ніжик та уламок кістки зі слідами нарізок, які виявили учні школи

з с. Бабки біля джерела, горщик з білої глини, знайдений у с. Волинці Чорнотицького району (сучасний Сосницький район) [97, арк. 5]. Сучасники згадували, що Ю.С. Виноградський ретельно фіксував усі передані йому знахідки, складав відповідний акт із зазначенням кольору, стану, іншими особливостями і обіцяв повернути на вимогу власника [893, с. 3].

Загалом, завідувач музею займався розшуком і збиранням старожитностей, а також відомостей з археології, історії, етнографії у Сосницькому, Менському, Корюківському, Холминському (сучасний Корюківський район), частково Конотопському (нині Сумська область) і Батуринському (сучасний Бахмацький) районах [899, с. 433].

Ю.С. Виноградський досліджував пам'ятки старовини, які становили культурну, мистецьку, історичну цінність. Так, під час експедиції 1927 р. він оглянув 10 церковних споруд та майно 5 церков. Крім того, йому вдалося придбати картину XIX ст. невідомого художника, написану олією за сюжетом «Наталки-Полтавки». Вона та інші знахідки потрапили до музейної колекції [104, арк. 2 зв.–3 зв.].

У 1931 р. Ю.С. Виноградський був зареєстрований Вищою кваліфікаційною комісією УРСР як науковий співробітник, який здійснює самостійну науково-дослідну роботу без залучення державних коштів [147, арк. 2; 148, арк. 2].

Слід зауважити, що директор відзначав співробітників музею, які брали активну участь у дослідженнях. Так, у звіті за археологічну роботу у 1937 р. він виділив наукового співробітника В.Я. Захарченка, який досліджував разом з ним рештки городища XII–XIII ст. над Убіддю [120, арк. 2 зв.].

Заклад здійснював активну екскурсійну роботу. У 1921 р. було проведено 13 екскурсій, які відвідали 234 екскурсанти [84, арк. 1]. У 1925–1926 рр. музей відвідало 713 учнів, 98 учителів, 241 селянин та кустар і 102 службовця. Наступного року (1926–1927 рр.) тут побувало 23 учня, 155 вчителів, 404 селянина та кустаря, 238 службовців. У 1927–1928 рр. музей провів 60 екскурсій, у тому числі 38 – для мешканців сіл, з яких 18 – для

жителів інших регіонів. З-поміж екскурсантів було 740 учнів, 123 вчителя, 1383 селянина та кустаря і 79 службовців. Музей відвідували учні шкіл Сосниці та майже всього Сосницького району, Мени, сіл Макошина (Менського району), Корюківки, Шаповалівки (Борзнянського району) [899, с. 432].

Ю.С. Виноградський на чолі Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею здійснював активну просвітницьку роботу. В анкеті про стан музею за 1929 р. зазначалося, що він являє собою навчальну, наукову і політосвітню установу [899, с. 431]. Відтак краєзнавець проводив лекції для вчителів, службовців, селян, завідувачів хат-читалень і сільбудів. Так, у 1925–1926 рр. він відвідав 22 населені пункти і провів лекції-бесіди у с. Буді, Великому Усті, Малому Усті, Слобідці, Якличах та інших, у 1926–1927 рр. – 26 населених пунктів, 1927–1928 рр. – 25. Деякі з них він відвідував кількаразово [899, с. 432]. Крім того, упродовж 1925–1926 рр. краєзнавець провів 72 лекції у Сосниці у профгуртках, на курсах українізації службовців, на курсах-з'їздах учителів Сосницького району та у музеї. До того ж, він читав лекції у Сосниці на з'їзді завідувачів сільбудами й хатами-читальнями, на сільськогосподарських вечірніх курсах, для селян агрогуртку Сосницької сільськогосподарської профшколи, у Мені – на з'їзді вчителів Менського району, на стоянці Бурімка та на городищі в околицях Сосниці – для вчителів Сосницького району тощо. У 1926–1927 рр. він провів 86 лекцій-бесід, у 1927–1928 рр. – 71 [899, с. 432].

Тематика лекцій стосувалася ключових моментів місцевої історії. Підкреслювалось значення музейних і позамузейних цінностей, пам'яток первісної культури, починаючи від доби палеоліту. Ю.С. Виноградський доповідав, зокрема, про історію Сосниці та її околиць, про життя родини гетьмана П.Д. Дорошенка у місті, про місцеві говірки, садівництво, ґрунти, хліборобство, тютюнництво, обробку дерева, бджільництво тощо [899, с. 433; 216; 619; 208].

Промовистим свідченням активної музеєзнавчої та краєзнавчої діяльності Ю.С. Виноградського є його контакти з науковими установами.

Упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. він підтримував наукові контакти з Етнографічною комісією Академії наук України [969, с. 166; 184], яка була створена у 1920 р. як секція Українського наукового товариства. Комісія мала широку мережу кореспондентів – до 600 осіб збирачів та до 10 000 дописувачів, одним з яких був Ю.С. Виноградський. Для них складали програми збирання фольклорних матеріалів, розсилали анкети з усіх сфер матеріальної і духовної культури з метою вивчення побуту, звичаїв та обрядів, одягу, ремесел, народної медицини. Було одержано численні листи-відповіді [885, с. 166]. Так, Ю.С. Виноградський з 1925 р. розпочав збирання матеріалів, за які він отримував листи-подяки [711, арк. 1].

З кінця 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. археологія, фольклор, пам'ятки минулого проголошувались об'єктами «старого», «буржуазного краєзнавства», натомість об'єктом «нового», «радянського» краєзнавства визначалось виробництво [885, с. 178]. Це спричинило згортання краєзнавчих досліджень, втім, навіть за таких умов Ю.С. Виноградському вдавалося продовжувати студії, щоправда для цього краєзнавець мав вкладати їх у рамки формаційного підходу.

У 1938 р. Ю.С. Виноградський зазнав репресій як «учасник української націоналістичної організації» [92, арк. 1]. 1939 р. він повернувся з ув'язнення, але був усунений від керівництва музеєм і працював у ньому як науковий співробітник [92, арк. 47]. Краєзнавець продовжував здійснювати дослідницьку роботу, займався упорядкуванням фондів музею, писав узагальнюючі праці [386; 587–588; 619–620; 646–647]. Наприклад, у 1941 р. Ю.С. Виноградський здійснив загальний огляд досліджених ним неолітичних стоянок [123] та відобразив їх на двох картах (додаток АР).

У роки Другої світової війни зусилля дослідника були сконцентровані здебільшого на збереженні пам'яток Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею. Водночас він не

полишав наукової діяльності, зокрема, у 1943 р. дослідив стоянку над р. Піснею [121; 377; 649]. Завдяки заходам Ю. С. Виноградського музейні колекції було збережено [1019, с. 183, 192]. Станом на 1 січня 1945 р. він налічував 5338 експонатів, причому у експозиції переважали археологічні колекції [1019, с. 183].

У повоєнні роки краєзнавець долучався до роботи наукових археологічних експедицій. Так, у 1946 р. Ю.С. Виноградський брав участь у археологічних експедиціях Інституту історії матеріальної культури АН СРСР, у 1949 р. та 1954 р. – Інституту археології АН УРСР [931, с. 4].

У липні 1946 р. Ю.С. Виноградський брав участь у роботі Деснянської археологічної експедиції під керівництвом професора М.В. Воєводського на Сосниччині. Науковцями було оглянуто, зафіксовано (сфотографовано та замальовано, а в деяких населених пунктах здійснено «зачистку») берегів річок Десни й Сейму, а також рештки давніх укріплень. Дослідження здійснювались на околицях с. Оболоння Коропського району (стоянка і городище), с. Змітнева (городище), с. Долинського (стоянки Борова і Чистий Десняк), м. Сосниці та с. В'юнища (стоянки Біла Круча і Бурімка та городище над озером), с. Пекарева (стоянки над озером Лотинцем) і с. Шабалинова Коропського району (городище) [788, 1 арк].

Учасники розвідувальної експедиції І. І. Ляпушкіна, яка здійснювалась на території від гирла Десни, її нижньою та середньою течією до гирла Сейму, в липні 1947 р. прибули до Сосниці, де разом з Ю.С. Виноградським оглянули городище біля озера Бурімка. Пам'ятка на той час руйнувалася під час весняних повеней, але дослідники зібрали фрагменти ліпного посуду роменської культури та кругового посуду давньоруської доби. Зібрані матеріали були передані до наукових установ Чернігова (Чернігівського історичного музею) та Інституту археології НАН України. Надалі археологи у супроводі Ю.С. Виноградського та директора Сосницького музею Д.І. Лав'юка дослідили городище поблизу с. Шабалинів. Городище розорювалось, на поверхні були знайдені численні фрагменти ліпної

кераміки юхнівської, роменської культур та фрагменти кругової давньоруської кераміки [878, с. 45].

І.І. Ляпушкін під час розвідувальної експедиції 1947 р. ознайомився з археологічними колекціями Сосницького краєзнавчого музею. Дослідник відзначив у щоденнику, що вони були у гарному стані, складений путівник до кожної пам'ятки, що перебуває в зоні уваги співробітників музею. О.М. Веремейчик слушно зауважує, що увагою до археологічних пам'яток музей завдячує Ю.С. Виноградському [877, с. 45].

У 1949 р. у Сосницькому районі працювала археологічна експедиція Інституту археології АН УРСР, у якій брали участь працівники Сосницького краєзнавчого музею, зокрема Ю.С. Виноградський [723, 1 арк.]. Під час розкопок поселення східних слов'ян VII–VIII ст. н. е. в околицях Сосниці були виявлені землянки з фрагментами череп'яного посуду, зернові ями, кістки тварин та ін. Було досліджено також частину могильника, де було виявлено рештки вогнищ, на яких спалювали небіжчиків, а також посуд-урни, у яких були складені рештки спалених людей [812].

У 1951 р. Ю.С. Виноградський вийшов на пенсію за віком, проте продовжував активно займатися просвітницькою діяльністю [148, арк. 2]. Дослідник сприяв вихованню юних краєзнавців, у 1958 р. він став почесним членом менського учнівського товариства «Юний краєзнавець», читав лекції з різної тематики кожному новому заїздові відпочивальників Будинку відпочинку [152] (додаток АВ). Він був «довідковим бюро» для всіх установ і громадян, які мали певні запитання [893, с. 3].

Ю.С. Виноградський продовжував контакти з провідними науковими установами. Так, у фондах Сосницького краєзнавчого музею зберігся лист Інституту мовознавства за 1955 р., підписаний заступником директора з наукової частини, доктором філологічних наук професором І. К. Білодідом, з проханням редколегії «Мовознавства» до Ю.С. Виноградського подати статтю «До топоніміки Сосницького району» [396].

Краєзнавця запрошували взяти участь у наукових конференціях. Так, у

1962 р. його було запрошено до участі у II республіканській ономастичній та у XI республіканській діалектичній нарадах, що проходили при Академії наук Української РСР [153–154]. Серед учасників слід відзначити академіка АН УРСР, директора Інституту мовознавства імені О.О. Потебні АН УРСР Г.К. Білодіда, а також доктора філологічних наук Ф.Т. Жилка. Слід зазначити, що спілкування Ф.Т. Жилка з Ю.С. Виноградським розпочалося значно раніше, коли він, будучи аспірантом, звертався до Ю.С. Виноградського за консультаціями з приводу говірок Ніжинщини [430].

У листі від Державної публічної бібліотеки (сучасна Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського) за 15 червня 1963 р. міститься подяка Ю.С. Виноградському за надіслану інформацію про письменницю В.М. Жандр [425]. Редакція Головної радянської енциклопедії кілька разів зверталася до краєзнавця із проханням надіслати статті певної тематики [406; 409; 412; 415].

Московський архітектор П.Д. Барановський, який реставрував П'ятницьку церкву в Чернігові, у 1959 р. відвідував Ю.С. Виноградського. Реставратора настільки зацікавив один з глиняних експонатів Сосницького краєзнавчого музею, що наступного дня він відвіз його до Чернігова, щоб зробити зліпок [50, арк. 2; 95, арк. 48 зв.].

Плідна музеєзнавча діяльність Ю.С. Виноградського здобула високу оцінку у рецензії старших наукових співробітників Чернігівського історичного музею І.І. Євдомахи та М.А. Попудренко [147].

У 1956 р. на засіданні науково-методичної ради Сосницького краєзнавчого музею було ухвалено рішення про порушення клопотання перед вченою радою Інституту археології АН УРСР про присвоєння Ю.С. Виноградському наукового ступеня кандидата історичних наук. При цьому наголошувалося на 35-літній науковій діяльності з вивчення рідного краю, заснуванні Сосницького краєзнавчого музею, культурно-просвітницькій роботі. Зважаючи на 84-річний вік науковця, виносилася пропозиція про надання наукового ступеня без публічного захисту дисертації [149, арк. 1].

До речі, Ю.С. Виноградський писав у одному з листів до Д.О. Бочкова, що після відвідування Сосницького краєзнавчого музею археолог із Москви, співробітник Інституту матеріальної культури Е.О. Симонович зазначив, що на основі зібраних знахідок можна було б написати 10 дисертацій [95, арк. 38 зв.].

24 жовтня 1956 р. директором Чернігівського державного історичного музею А.І. Левенком було відправлено листа з відповідним проханням директору Інституту археології АН УРСР доктору історичних наук, С.М. Бібікову [148, арк. 1–3]. Проте у листі-відповіді С.М. Бібіков писав, що «згідно нових правил... він позбавлений юридичних можливостей сприяти тов. Виноградському в отриманні ним ступеню кандидата історичних наук без захисту дисертації» [150]. Підставою для цього став відповідний лист Вищої атестаційної Комісії від 11 червня 1956 р. [731].

Ю.С. Виноградський популяризував справу збереження пам'яток старовини. Так, у замітці «Охороняйте й зберігайте пам'ятки матеріальної культури» він зазначав, що навесні після повені, а також польових робіт на поверхні залишається чимало пам'яток матеріальної культури: кремінних наконечників списів, стріл, скребків, проколов та фрагментів виробів з глини. Відтак краєзнавець наголошував, що «всі культурні сили мусять подбати про те, щоб зазначені пам'ятки збереглись» [165].

З метою популяризації знань про рідний край Ю.С. Виноградський здійснював екскурсійну і просвітницьку роботу серед місцевого населення. Свідченням цього є конспекти його екскурсій, розраховані на різні цільові аудиторії: «Лекция для проведения экскурсии в Сосницком краеведческом музее с учениками младших классов», «Лекция для проведения экскурсии в Сосницком краеведческом музее», які містять детальний опис природи, історії, археології Сосниччини загалом та Сосниці, зокрема [203; 208; 606]. Деякі з екскурсійних розробок краєзнавця включають практичні поради для педагогів щодо організації та проведення екскурсій [214; 216]. Також краєзнавець розробив екскурсії по Сосниці.

Цікаві подробиці останніх років життя Ю.С. Виноградського містить його листування з письменником О.М. Підсухою за 1963–1964 рр. Краєзнавець турбувався щодо публікації своїх праць у київських видавництвах, зокрема, у Київському обласному книжковому газетному видавництві прагнув опублікувати «Перші звістки про міста й села Чернігівщини та походження назв населених пунктів та об'єктів природи» [665, арк. 1]. Дослідник з нетерпінням очікував видання розвідки про кобзарів та лірників у журналі «Народне мистецтво, фольклор та етнографія» [665, арк. 2]. У іншому листі він дякував О.М. Підсусі за «заходи щодо просування до друку моїх [Ю.С. Виноградського – Авт.] писань» [665, арк. 3].

Отже, найбільш плідний період у музеєзнавчій діяльності Ю.С. Виноградського розпочався після створення Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею і тривав до кінця життя. Під його керівництвом музейна установа підтримувала плідні контакти з провідними науковими установами. Ю.С. Виноградський здійснював численні археологічні розвідки, займався формуванням фондів музею, вів кореспонденцією з провідними науковими установами та науковцями, проводив екскурсії та лекції.

Таким чином, активна пам'яткоохоронна та музеєзнавча діяльність Ю.С. Виноградського сприяла збереженню історико-культурних цінностей, формуванню мережі музейних закладів на Чернігівщині, популяризації історичних знань, становленню краєзнавчого руху в регіоні. Його вагомим внеском у розбудову музейного руху на Чернігівщині став Сосницький історико-етнографічний та археологічний музей (нині – Сосницький краєзнавчий музей імені Ю.С. Виноградського), основу фондів якого становлять зібрані засновником старожитності.

РОЗДІЛ 4. КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ Ю.С. ВІНОГРАДСЬКОГО

Ю.С. Виноградський здійснював систематичну ґрунтовну всебічну науково-дослідницьку роботу на території північної Чернігівщини (передусім у межах сучасних Сосницького, Менського, Коропського, Корюківського районів Чернігівської області). Загалом Ю.С. Виноградський підготував понад 400 студій з історії Чернігово-Сіверщини від найдавніших часів до середини ХХ ст. (додатки АЮ, АЯ).

Краєзнавчий доробок науковця понині не втратив значення. У нарисі «Сосницький край у серці України», що вийшов друком у 2005 р., члени авторського колективу зазначили: «без багатющої краєзнавчої скарбниці Ю.С. Виноградського ми, мабуть, не змогли б успішно працювати над темою «Історія Сосниці та її довкілля» бо, зрештою, хто пробує свої сили у краєзнавстві, користувався чи користується багатствами із тієї скарбниці (і це стосується не лише краєзнавців Сосниччини) і знання будь-якого сосничанина, що стосуються історії Сосниччини, взяті ним в основному від Юрія Степановича» [1004, с. 4–5]. Студії Ю.С. Виноградського, окрім безпосередньо історичних відомостей, включають дані з археології, мовознавства, топоніміки, етнології, природознавства.

4. 1. Археологічні дослідження Ю.С. Виноградського

Науково-дослідницька робота Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею під керівництвом Ю.С. Виноградського у царині археології здійснювалась у формі рекогносцировок та розвідок на рівнинній ділянці Сосниччини (так званому Сосницькому Степку) та на Сосницькому

Поліссі (на північ від Степка)⁴, а також уздовж узбережжя річок Десни, Убеди та Сейму [840, с. 86]. Загалом, у 1920–1930-х рр. дослідником були обстежені 25 населених пунктів у межах Сосницького та сусідніх Батуринського, Коропського, Корюківського, Менського районів [887, с. 156].

Результати досліджень краєзнавець подавав до Інституту археології АН УРСР у вигляді щорічних археологічних звітів, які складалися зі звіту, щоденника археологічних робіт, переліку виявлених знахідок [99–103; 105; 108; 111; 113; 120; 178; 196–198; 217; 372; 374; 544; 639]. Фрагменти цих звітів були опубліковані на шпальтах преси, а також у окремих студіях [791–793; 96; 109; 121; 125–126].

Вагоме місце у дослідженнях Ю.С. Виноградського посідали пам'ятки первісних часів, які узагальнено схарактеризовано у працях «Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі», «Передісторичні стації Нижнього Посем'я та суміжного з ним Наддесення (коротке звітлення 1929 р.)», «Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі (подорож 1930 р.)» [107; 110; 640–641; 649; 376; 114–117; 128–129]. Деяким стоянкам, а також цінним знахідкам, зокрема, бивням мамонта з різьбленням, бронзовим прикрасам VI–VIII ст. присвячено окремі розвідки [121; 224; 477; 484; 862; 560–566; 650–651; 846]. З метою популяризації історичних знань краєзнавець характеризував найбільш цікаві археологічні пам'ятки Сосниччини на шпальтах місцевої преси [791; 803; 835].

З-поміж стоянок первісної людини Ю.С. Виноградський відзначав Мізинську. Крім того, він зауважував, що село Дегтярівка (сучасний Новгород-Сіверський район Чернігівської області), околиці сіл Шаповалівки (сучасний Борзнянський район Чернігівської області) та Максаки (сучасний

⁴ Кордон між Сосницьким Степком та Сосницьким Поліссям, на думку Ю.С. Виноградського, проходив по лінії сіл Низківка, Олександрівка, Киселівка, Величківка, Домашлин, Чорнотичі, Козляничі [824].

Менський район Чернігівської області) теж містять відомості про первісні часи на Чернігівщині [844, с. 109–110].

Краєзнавцю належить вагомий внесок у дослідження неолітичних пам'яток доби на теренах Чернігово-Сіверщини. До заснування Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею науковцям була відома лише єдина неолітична стоянка на території Сосниччини – на озері Бурімка. Ю.С. Виноградським було виявлено понад 50 стоянок доби неоліту та бронзи.

З-поміж неолітичних стоянок найбільший інтерес, на думку дослідника, становили Маслов, Бурімка, В'юницьке торфовище, деяким з яких він присвятив окремі розвідки [125; 841]. Проаналізувавши знайдені на В'юницькому торфовищі знахідки (уламки рогів лося, оленя, кістки ведмедя, дикого кабана, кістки зубра чи тура та ін.), Ю.С. Виноградський датував поселення періодом неоліту і на основі археологічних матеріалів схаактеризував життя тієї доби [841].

Підсумком досліджень доби неоліту була низка студій, зокрема: «Неоліт на Сосниччині», «Неолітичні стоянки на Сосниччині», «Неолітичні стоянки Сосниччини» [123; 377; 384–385; 567; 649]. У останній із зазначених публікацій Ю.С. Виноградський узагальнив виявлені ним під час археологічних експедицій 1927–1957 рр. матеріали, залучив експонати колекцій Сосницького краєзнавчого музею [123].

В околицях Сосниці та поблизу сіл Киріївки Сосницького району і Шабалинова Коропського району Ю.С. Виноградський виокремив археологічну культуру доби бронзи. Дослідивши фрагменти кераміки, краєзнавець дійшов висновку, що вона переросла культуру кам'яної доби і досягла рівня кераміки епохи бронзи, хоча бронзові та залізні знахідки не зустрічалися.

Науковий інтерес становлять укладені краєзнавцем мапи – «Карта неолітичних стоянок Сосницького району й суміжних місцевостей», «Карта стоянок епохи енеоліту-бронзи в околицях м. Сосниці» [617; 657].

На думку Ю.С. Виноградського, культура раннього залізного віку у багатьох випадках зі зброєю насаджувалася чужоземцями і витісняла місцеву культуру. Дослідник висунув припущення, що довгі вали, які зустрічаються на Сосниччині, є свідченням боротьби автохтонів із завойовниками [844, с. 113–114]. Проводячи аналогію з дослідженнями В.Г. Ляскоронського на Полтавщині, Ю.С. Виноградський дійшов висновку, що подібні вали мали скіфське походження [844, с. 113].

Ю.С. Виноградський виділяв сліди перебування на Сосниччині скіфів і сарматів в урочищі Біла Круча та біля с. Воловиці [844, с. 113–115]. Раннім залізним віком дослідник також датував знахідки на берегах Десни римських монет, які свідчать про торгівельні взаємини, а також збройні конфлікти населення Чернігівщини з римськими провінціями [844, с. 113–115].

Краєзнавцю належить значний внесок у вивчення давніх слов'ян. Зокрема, він досліджував бронзові прикраси («вінця», фібули, браслети), знайдені на території Менського та Сосницького районів Чернігівської області [202; 560–563]. На його думку, вони належали до зарубинецько-корчаківського типу і датувалися II ст. до н. е. – II ст. н. е. [846, с. 96–97; 847]. За спостереженнями дослідника, подібні знахідки часто траплялися на Правобережжі Середнього Подніпров'я. На підставі цього краєзнавець дійшов висновку про зв'язки населення Сосниччини та Правобережжя [846, с. 98]. Ще одним підтвердженням цих зв'язків були знахідки переважно срібних монет, найчастіше I ст., II ст. та III ст. н.е., які були схарактеризовані краєзнавцем у студіях «Скарб римських монет», «Римські монети» [332–335].

Результати археологічних експедицій Ю.С. Виноградський зіставляв з писемними джерелами, інформацією з наукових праць. Так, на підставі аналізу відомостей Йордана, Прокопія Кесарійського, «Повісті минулих літ», а також праць Д.Я. Самоквасова, Б.О. Рибаківа щодо етимології слов'янських назв та меж їх розселення, він дійшов висновку, що протослов'янські племена мешкали на північ від скіфів у Подніпров'ї, на

Волині, на Правобережному Поліссі в I–II ст. н. е. [601, с. 1–13; 603, 7 зв.–8; 844, с. 116].

У дослідженнях краєзнавця не йшлося про пам'ятки так званих «темних віків» слов'янської історії (III–VII ст.), оскільки у першій половині XX ст. вони були практично невідомі у археологічній науці. Київська культура була відкрита у 1940–1950-х рр., пеньківську та колочинську культури археологи дослідили лише наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. [865, с. 208, 218].

Історії давніх слов'ян дослідник присвятив низку розвідок, зокрема: «Несколько сведений и догадок по вопросам истории древних славян», «З розшуків слідів життя стародавніх слов'ян на Чернігівщині», «Експонати з ранньої доби східного слов'янства», «Знахідки пам'яток поховань східних слов'ян з трупоспаленням (околиці м. Сосниці)» [124; 324; 560; 563; 592; 599–604; 647].

Фрагменти роменської кераміки були виявлені у декількох населених пунктах, зокрема на Бурімському та Шабалинівському городищах, а також в урочищі Медвеже [840, с. 92]. Про останнє йдеться у статті «Раннеславянские памятники в окрестностях г. Сосницы», у якій Ю.С. Виноградський описував знахідки трьох поховальних урн і дійшов висновку про їхню подібність до знахідок в урочищі Лан. Дослідник відносив ці археологічні пам'ятки до городищ роменського типу [849].

Ю.С. Виноградський встановив, що давньоруська доба представлена на Бурімському городищі (нині – Сосницького району), Шабалинівському городищі (Коропського району), Ляшковецькому городищі (Сосницького району), у с. Буді (Корюківського району), с. Рибинську Холменського (сучасного Корюківського) району, а також в урочищі Кут, хуторах Степку та Гіріков, селах Ляшківці, Змітнів (Сосницького району), поблизу с. Жовтневе (нині – с. Покровське), в селах Феськівці, Дяговій, Волосківці (Менського району) та багатьох інших [969, с. 116; 373]. У межах цих населених пунктів під час археологічних експедицій вдалося виявити низку знахідок, які

відображають матеріальну культуру давньоруських часів. Зброя представлена наконечниками списів та стріл, бойовими сокирами, двостороннім мечем (з с. Дягова Менського району), з предметів повсякденного вжитку наявні маленькі залізні ножі, залізна мотика, уламки кераміки, пряслиця з червоного шиферу, глиняні грузила та залізні рибальські гачки. Крім того, було виявлено уламки скляних браслетів, лунниці, намистини та інші прикраси [840, с. 92–93]. Внаслідок проведених польових досліджень вдалося встановити, де були «мнози грады черниговские» [969, с. 116]. Результати досліджень краєзнавець відобразив на карті городищ Сосницького та сусідніх районів Чернігівської області [658].

Археологічні дослідження Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею Ю.С. Виноградський узагальнив у працях «Сосницький районний краєзнавчий музей на Чернігівщині (розшуки й збірки археологічні)» та «Археологічні роботи Сосницького краєзнавчого музею», у яких визначив найбільш важливі первісні стоянки, а також середньовічні городища, описав археологічні знахідки, які потрапили до фондів музею [218; 591; 637; 840; 870]. Понині значну наукову цінність мають складені Ю.С. Виноградським мапи: «Карта важливих археологічних знахідок поодиноких речей та скарбів в Сосницькому й сусідніх районах до 1943 р.», «Карта найбільш важливих археологічних пам'яток та знахідок на території колишнього Сосницького повіту Чернігівської губернії» [619; 659].

Виявлені пам'ятки дослідник систематизував у «Реєстрі археологічних колекцій Сосницького краєзнавчого музею 1946 р.» [127]. «Реєстр...» складено у вигляді таблиці, де наведено порядковий та інвентарний номери, здійснено опис пам'яток, вказано добу (культуру), зазначено, де, ким і коли було виявлено пам'ятку, хто досліджував, у яких публікаціях вміщено інформацію про неї.

Згідно з даними «Реєстру...», археологічні колекції Сосницького краєзнавчого музею містили експонати від палеоліту і до XVIII ст. Доба

палеоліту була представлена, зокрема, кремінними скребачками, відщепами (№ 277), різаками з кременю (№ 159), молотком із сірого сланцю (№ 177).

У «Реєстрі...» вміщено інформацію про пам'ятки доби мезоліту: фрагменти кременю, наконечники для стріл, рештки нуклеусів (№ 269).

Найбільше описаних знахідок належать добі неоліту. Ю.С. Виноградський окремо виділив неолітичні стоянки (№ 259, 260) та неолітичні стоянки-майстерні (№ 257, 287, 288). Загалом, неоліт представлений фрагментами глиняного посуду, кременю, шліфованими сокирами, зернотерками, рештками тварин тощо.

У «Реєстрі...» зазначено про фрагменти посуду, пісковіку, граніту та інші експонати доби енеоліту (№ 168, 175, 209).

Доба бронзи представлена переважно бронзовими кельтами (№ 131, 132, 180), крім того, є згадка про сокиру, яку краєзнавець датував періодом неоліту-бронзи (№ 128).

До пам'яток раннього залізного віку належали кам'яні шліфовані молотки, кремінні знаряддя, молоток з червоної міді, залізний серп (№ 17), залізний ніж, глиняний посуд (№ 63). Ю.С. Виноградський окремо виділив пам'ятки скіфо-сарматського походження: бронзові шпильки, наконечники та спис, кістки людей, фрагменти посуду (№ 136, 138), бронзовий наконечник на стрілу (№ 239).

Перші століття нової ери у колекції Сосницького краєзнавчого музею були представлені, зокрема, римськими монетами (№ 90).

У «Реєстрі...» Ю.С. Виноградський окремо виділив пам'ятки матеріальної культури антів, наприклад, пряжки, застібки з міді (№ 55) тощо.

Період давніх слов'ян представлений у «Реєстрі...», зокрема, знахідками із слов'янських поховань VI–VIII ст.: фрагментами глиняного посуду, вугілля, кістками тощо (№ 56).

Більш чисельними у експозиції музею були експонати XI–XII ст. – фрагменти глиняного посуду (№ 22, 215), пряслиця (№ 154, № 189), наконечники на списи (№ 263).

Знахідки більш пізніх періодів представлені здебільшого монетами. Найбільш чисельні знахідки XVII–XVIII ст. – польські шеляги (№ 5) та «чехи» Сигізмунда III (№ 81), мідні шведські монети XVII ст. (№ 97).

Окрім рухомих пам'яток, Ю.С. Виноградський заніс до «Реєстру...» нерухомі пам'ятки, зокрема, могильники VII–VIII ст. (№ 91), недатовані «городки» на околицях с. Величівки та ін. (№ 30, 32, 72), городище XII–XIII ст. (№ 59), половецькі кам'яні баби (№ 4).

У «Реєстрі...» зазначені знахідки, виявлені під час археологічних експедицій співробітниками Сосницького краєзнавчого музею, які або не потрапили до музею, або були втрачені. З-поміж втрачених зафіксовано, зокрема, гладило з оленячого рогу тощо (№ 52). Серед тих, які не потрапили до музею – кістки мамонта доби палеоліту (№ 127), мідний хрест-енколпійон (№ 86), скарб диргемів (№ 24).

Більшість із зазначених у «Реєстрі...» пам'яток згадувалась у роботах Ю.С. Виноградського: «Сосниця та її околиці», «Передісторичні стації Нижнього Посем'я та суміжного з ним Наддесення», «Археологічні вісті з Сосницького Наддесення» та у щорічних звітах науковця переважно 1928–1930 рр. [3, с.147–168; 4, с. 33–44; 12, арк. 1–10; 13, арк. 1–20; 10, арк. 1–34; 8, арк. 1–10; 11, арк. 1–6; 9, арк. 1–5]. «Реєстр...» містить посилання на праці дослідників, у яких згадувались археологічні пам'ятки Сосниччини – Д.Я. Самоквасова, В.Г. Ляскоронського, М.Я. Рудинського та інших.

Пам'ятка має значний інформаційний потенціал, оскільки у ній описано понад 4200 археологічних знахідок. Втім, у «Реєстрі...» є певні неточності: плутанина в описі окремих предметів, у деяких випадках суттєві розбіжності у вимірах [906, с. 39; 1022, с. 365]. Попри це, він являє узагальнення 25-річних досліджень краєзнавця.

Значну наукову цінність мають складені краєзнавцем списки археологічних пам'яток Чернігівщини, як узагальнюючі, так і певного періоду, наприклад: «Археологические памятники Черниговщины»,

«Археологические памятники Черниговщины с древнейших времен до эпохи Киевской Руси» тощо [373–375; 378; 380–381; 655].

У некролозі Ю.С. Виноградському, який було оприлюднено у журналі «Археологія» у 1965 р., його названо відомим археологом [1016].

Здійснені Ю.С. Виноградським археологічні дослідження дають можливість прослідкувати основні етапи існування різних археологічних культур на території Чернігівщини, дослідити розвиток знарядь праці, становлення ремесел, суспільних відносин, релігійних поглядів. Дослідник виявив значну кількість невідомих раніше стоянок первісних часів та слов'янських городищ. За результатами експедицій він уклав археологічні карти Сосницького та суміжних районів, які суттєво доповнили інформацію щодо заселення Чернігівщини. На жаль, вони й понині не опубліковані. Значну частину археологічних знахідок було передано до Сосницького краєзнавчого музею, що суттєво збагатило його експозицію.

4.2. Історичні студії краєзнавця

Ю.С. Виноградському належить ґрунтовне дослідження історичного минулого Сосниччини від найдавніших часів до середини ХХ ст. Джерелами інформації для науковця були як праці попередників, зокрема П.В. Голубовського, О.М. Лазаревського, М.Я. Рудинського, Д.Я. Самоквасова, так і матеріали власних наукових пошуків [843, с. 210, 211, 217; 844, с. 109].

Вагоме місце у науковій спадщині Ю.С. Виноградського посідає праця «До історії колонізації Середньої Чернігівщини», яка має інтегративний характер, поєднуючи відомості з археології, історії, етнології, мовознавства [843–844]. Краєзнавець вважав питання про колонізацію Чернігівщини одним з найбільш важливих і складних у її історії. На його думку, дослідження процесів колонізації потребує комплексного підходу. З цією метою він всебічно вивчав регіон з урахуванням археологічного, етнографічного, антропологічного та інших аспектів. Найбільшу увагу Ю.С. Виноградський

приділяв Подесенню, переважно в межах колишнього Сосницького повіту (територія сучасних Сосницького, Менського, Корюківського, Холменського та суміжних частин Бахмацького, Сновського, Коропського районів) [843, с. 212].

Першими колоністами слов'янського походження на Північному Лівобережжі Ю.С. Виноградський вважав сіверян. Втім він зазначав, що впродовж тривалого часу Чернігівщина зазнавала впливів різних племен, які вносили свої корективи у сіверянську основу [844, с. 110].

Ю.С. Виноградський наголошував, що у VII–VIII ст. н.е. у сіверян було чимало «городів», відкритим залишалось питання їх датування. Праці Д. Я. Самоквасова визначають межі їх поселення – по течії Дніпра на заході, за винятком лівобережної смуги в околицях Києва, занятої полянами, на сході та на північному сході – від річок Рать та Сів, на півдні – від річки Сула, а на півночі та північному заході по лінії вздовж селища Радуль на міста Городню, Горське, Новозибків, Сураж та Почеп (останні два знаходяться на сучасній території Російської Федерації).

Особливо інтенсивно сіверяни почали споруджувати «городи» в VI–VII ст. н.е., коли їм довелося оборонятися від хозар. Проте перші писемні згадки назв цих поселень значно пізніші: Любеч – 882 р., Чернігів – 907 р. У X ст., за свідченням Початкового літопису, «городи» будували швидко. Літописець засвідчив про цілу систему фортифікаційних споруд, яку створив князь Володимир Святославич з метою захисту Лівобережжя від нападів печенігів [844, с. 118]. Краєзнавець звернув увагу, що у літопису йдеться про нових відносно сіверян колоністів – кривичів, словен, в'ятичів, які, на його думку, асимілювалися серед сіверян.

Дослідник наголошував на літописних повідомленнях про існування у домонгольську добу великої кількості «градів», проте їхні назви згадуються рідко. Ю.С. Виноградський зазначав про згадки топоніму Сосниця (1239 р.), Блестово (Блестовить 1151 р.) і Хоробор (1153 р.). Перша назва, на його думку, найбільш зрозуміла і походить від соснового лісу, який колись

оточував Сосницю. Дослідник апелював до думки П. Голубовського, що Блестовить – це сучасне село Блестова на Сосниччині. Корінь «блест» (блиск), який зустрічається у назвах озера та річки поблизу села, цілком ймовірно надав йому назву [844, с. 118–119].

Краєзнавець дослідив проблему локалізації літописного Хоробору, який, на його думку, знаходився в околицях сучасного Макошина. Дослідник вважав, що власне назву «Хоробор» можна виводити як від давньослов'янського слова «хоробрий», так і від слів «хор» (у значенні круг співаків, чи просто круг) та «бор» (сосновий ліс, чи як корінь слова «беру»). Макошино змінило назву Хоробор не пізніше XVI ст. Ця назва пов'язана не з слов'янським богом Макошем, а з прізвищем Макоша [844, с. 119].

Ю.С. Виноградський зафіксував 23 городища давньоруської доби на Сосниччині. Дослідник зазначав, що термін «городок» закріпився на Задесенні там, де колишнє городище використовувалося у якості фортеці московським урядом у 1503–1618 рр. Подекуди зустрічаються місця, де давня фортеця мала назву «городок», а урочище, де вона розташована – городище. Майже всі укріплення мали округлі або продовгувато-округлі форми та вали й рови навколо, окрім так званих болотяних городищ, які не мали ровів. Більшість цих оборонних споруд переживали кілька культур. Прикладом городків найстаріших часів (залізного віку) Ю.С. Виноградський називав Будлянський городок Корюківського району [844, с. 120].

Зразком сіверянського городка дохристиянської доби краєзнавець вважав Бурімське Городище у Сосницькому районі. Дослідник зазначав, що воно, на жаль, зазнає руйнувань під час весняних повеней. Примітною ознакою цього городища є те, що воно не містить ознак більш пізніх фортифікаційних споруд [844, с. 120–122].

Третім типом городків є ті, що пережили цілу низку культур, починаючи від сіверян і закінчуючи серединою XVII ст. Це, зокрема, городок поблизу хутора Хавдіївки Корюківського району [844, с. 122–123].

Ю.С. Виноградський зазначав, що первісні назви більшості вище згаданих городищ точно невідомі. Виняток становлять пам'ятки, рештки яких є в Сосниці, Мені та селах Блистові, Стільному та Дягові – краєзнавець вважав, що вони мали ті самі назви, як і сучасні залюднені пункти. Для трьох останніх аргументом можуть слугувати назви річок з відповідними назвами [844, с. 123–124].

Дослідник зазначав, що більша частина цих городищ знаходиться в Подесенні та вздовж річок Сосницького Степка, менша частина – на півночі південної смуги Сосницького повіту. На його думку, це свідчить, що сіверяни першої колонізаційної хвилі мали можливість обрати більш родючі ґрунти для заселення. Пізнішим колонізаторам доводилось використовувати землі, ліси та болота Сосницького Полісся і залишені фортифікаційні споруди попередніх епох. Через міжплемінні суперечки, князівські міжусобиці та половецькі набіги більша частина сіверян поверталася до Подесення й Степка, а коли лихо минало, лишалась на Поліссі. Просуваючись таким чином далі на північ, сіверянські колоністи поступово зустрічались з хвилею колоністів з Волинського Полісся. Звідти, на думку краєзнавця, подібні волинським назви річок: Тур'я, Бреч, Переділка, Люта та ін. [844, с. 124].

Незначну кількість збережених городищ (у порівнянні з літописними згадками про них) дослідник пояснював тим, що деякі села, замінивши собою давні городки, знищили їхні сліди. Інші знищила природа, зокрема Десна [844, с. 124].

Обмежені відомості про населені пункти домонгольського періоду краєзнавець пояснював незначною, на його думку, увагою до так званих «селищ» – місць, де колись було село. Ю.С. Виноградському було відомо чимало таких «селищ» на території Чернігівщини, зокрема, 14 з них безпосередньо на Сосниччині. Більшість з них він датував домонгольською добою [844, с. 124–125].

На думку Ю.С. Виноградського, північ Сосницького Полісся у давньоруську добу була заселена переважно втікачами з інших місцевостей, відтак поширювалися впливи київсько-волинської культури. Це підтверджують знайдені ювелірні прикраси, переважно київських майстрів, а також вироби із шиферу, які засвідчують економічні зв'язки з Правобережжям, звідки той шифер найімовірніше привозили, проте з появою татар ці зв'язки припиняються [844, с. 126].

Краєзнавець дослідив події монголо-татарської навали на Сосниччині. Він зазначав, що уперше місцеве населення зустрілося з татарами 1239 р. Бату йшов з Чернігова на Глухів Сосницьким Степком, захоплюючи й подесенські «городки» та села. Князі, бояри та вище духовництво тікали у Верхнє Подесення і залишилися там, певно ще й через те, що їх назад не пустили прості люди. Останні в цей час були змушені переховуватись у лісах. Це призвело до того, що чернігівські князі, за виразом Ю. Виноградського, «як татарські урядники керували з «Верху» Середнім та Долішнім Наддесенням» [844, с. 126–127]. З колонізаційних рухів дослідник відзначав переміщення незначної кількості населення за князями та боярами. Частина міст та сіл була знищена монголо-татарами. Дослідник зазначав, що назви поселень, позначені татарським впливом, відзначити важко. До них він відносив курган-могилу «Батурку» біля с. Олександрівки та «Батиїв Колодязь» у Понорниці. Крім того, на його думку, до них належить топонім м. Батурин, який у 1625 р. осадив Мацій (Матій) Стахорський [844, с. 127].

Ю.С. Виноградський звернув увагу на литовську добу в історії Сосниччини, яка тривала з 1360-х рр. до 1503 р. [844, с. 127]. Він зазначав, що у цей час на території Середнього Подесення з'являються населені пункти із закінченнями -ичі (або -ов-ичі). На думку дослідника, це патронімічна ознака, яка вказує на походження по батьківській лінії певного кола родичів [845, с. 33]. З розростанням певного роду, наприклад, Якова, Єфрема або Тихона, з'являлися двори його нащадків. Утворювалися села, у яких ім'я родоначальника не зникало: Яковичі, Охромієвичі, Тихоновичі

(сучасні села Сосницького та Корюківського районів Чернігівської області). Однак назви з закінченнями на -ичі лише номінально об'єднували широкі кола родичів, бо рід розкладався на великі сім'ї, кожна з яких знаходилася в окремому будинку, мала окреме господарство; тільки пасовища і ліси були у загальному користуванні всіх жителів хутора чи села. Хутір, що мав кілька більш-менш споріднених дворів, розростався за рахунок людей чужих родів. На думку дослідника, села з патронімічними назвами виникли на Сосниччині у результаті колонізаційних процесів, які почалися після включення Чернігово-Сіверщини до складу Великого князівства Литовського (у другій половині XIV ст.).

Ю.С. Виноградський відзначав, що князі литовської династії Гедиміновичів, які княжили на Чернігово-Сіверській землі: Дмитро-Корибут Ольгердович, Федір Любартович, Свидригайло мали тісні контакти з Білоруссю, а великокнязівські намісники, які керували на Чернігово-Сіверщині пізніше, походили з білорусько-української частини Литви [844, с. 127–129]. Тому на цій території зросла кількість вихідців з Литви, а також білорусів і волинян [844, с. 127–129].

На підставі «Записів земельних дач короля Казимира» XV ст. Ю.С. Виноградський досліджував земельні наділи, які були подаровані на Чернігівщині службовцям великого князя. Так, Домисл отримав с. Річицю (зараз – Гомельська область Республіки Білорусь), Ходкевичу дісталася с. Гореск (зараз – с. Гірськ Сновського району Чернігівської області), князь Масальський отримав с. Бодку (Бодинки), Харевський – с. Слабин (зараз – село Чернігівського району Чернігівської області), Сулдешов – с. Колч (зараз – с. Ковчин Куликівського району Чернігівської області), Глинський дістав с. Хоробор (зараз – с. Макошине Менського району Чернігівської області). Красзнавець дійшов висновку, що всі ці прізвища, крім Глинського, мали литовсько-білоруське походження. На думку дослідника, це сприяло збільшенню білоруської присутності на Чернігівщині [844, с. 129].

Дослідник відзначав, що під час литовського періоду існувало два основних шляхи створення населених пунктів: заїмка і осадження. Заїмку здійснювали «вільні перехожі», а осадження відбувалося під керівництвом феодалів. Тому для займанщини залишалися землі гірші, головним чином лісові. Ю.С. Виноградський зауважував, що переселенцям діставались головним чином більш родючі землі південної і середньої Сосниччини.

Села з патронімічними назвами розташовувалися в основному на правому березі Десни. На підставі цього Ю.С. Виноградський визначив, що за литовської доби колонізаційні хвилі білорусів йшли з північного заходу на північний схід по лінії Гомель – Сосниця. Їх стримувало не тільки місцеве населення, а й інші колонізаційні хвилі: з північного заходу на північний схід від берегів р. Суми на Короп, а також з Волині [844, с. 133].

Ю.С. Виноградський досліджував топоніми «Реєстру Чернігівських границь» 1527 р. (він датував його 1526 г.) [989, с. 293–297; 844, с. 128]. Краєзнавець звернув увагу, що, хоча на момент складання джерела Сосниччина офіційно входила до складу Московської держави, проте зазначені в ньому дані стосувалися XV ст. У документі, зокрема, йшлося про такі населені пункти: Боровичі, Домислин, Волиняно, Новий Городок, Козличі, Блистовичі, Хоробор (деякі з цих населених пунктів існують у наш час і входять до складу Сновського, Корюківського, Сосницького, Менського районів Чернігівської області). Ю.С. Виноградський зауважив, що ці села були прикордонними з Новгород-Сіверщиною та Стародубщиною. На його думку, кордон проходив від с. Боровичі (сучасного Сновського району Чернігівської області) над р. Снов до с. Козляничі (сучасного Сосницького району Чернігівської області) над р. Убіддю.

Серед топонімів, згаданих в «Реєстрі ...» 1527 р. – Домислин (нині с. Домашлин Корюківського району Чернігівської області). Ю.С. Виноградський вважав, що він походив від імені Домисла – одного з великокнязівських чиновників, який з'явився на Сіверщині за литовської доби [844, с. 128].

У цілому, значна частина зазначених у «Реєстрі ...» 1527 р. сіл має патронімічні назви, що підтверджує точку зору Ю.С. Виноградського про посилення білоруської присутності на південній і середній Сосниччині в литовський період.

Ю.С. Виноградський припускав, що назви населених пунктів Якличі (сучасного Сосницького району Чернігівської області) та Куковичі (сучасного Менського району Чернігівської області) могли мати білоруське походження від розростання одного «очка-двору». Так, назва Якличі могла утворитися від роду Якова (Якович, Яковичу), а Куковичі – від саркастичного прізвиська Кука [844, с. 130].

У північній частині Сосницького Полісся розташовані ще два села з патронімічними назвами: Охромієвичі (зараз – с. Охромієвичі Корюківського району Чернігівської області) та Тихоновичі (зараз – Сновського району Чернігівської області). У письмових джерелах про них містилися відомості тільки з XVIII ст. Однак Ю.С. Виноградський не виключав можливості їх утворення ще в литовський період, під час першої хвилі білоруської колонізації, оскільки в XVIII ст. виникнення сіл відбувалося вже не шляхом розростання одного роду, а осадженням відразу цілих слобод вихідцями з різних місцевостей. Дійсно, встановлено, що датою заснування села Охромієвичі є 1525 р., тому припущення Ю.С. Виноградського, засноване на дослідженні топоніма, знайшло документальне підтвердження [902, с. 396].

Дослідник відзначав, що, хоча у XVI ст. чимало населених пунктів, розташованих на Сосниччині уздовж Десни, мали на перший погляд білоруські закінчення -ичі, -очі, однак не всі вони були патронімічного походження [844, с. 130]. Так, села Козличі (зараз – с. Козляничі Сосницького району Чернігівської області) та Чорнотичі (зараз – Сосницького району Чернігівської області) походили від назв річок Козлик і Чорнотичі (раніше вимовлялося «Чорнотечі»). Село Блистовичі (зараз – с. Блистова Менського району Чернігівської області) існувало ще за давньоруської доби під назвою Блестовит (або Блестово), що походила від

річки Блестова. Досить спірним Ю.С. Виноградському здавалося патронімічне походження назви села Купчичі, оскільки воно могло походити не тільки від прізвища, а й від характеру місцевості – «купки» або від «купи» (буди).

Краєзнавець проаналізував лінгвістичні та етнографічні особливості сіл Купчичі, Чорнотичі і Козличі і зазначив, що у них не спостерігалось «акання», властиве білоруській мові. За спостереженнями Ю.С. Виноградського, у побуті і мові жителів цих населених пунктів переважали суто українські риси. Краєзнавець дійшов висновку, що у даному випадку йшлося про чисто зовнішнє накладення білоруських елементів, а колонізаційні впливи у цих населених пунктах були «стерті стихією сіверсько-українською» [844, с. 128–130].

Після укладання угоди 1503 р., за якою Чернігово-Сіверщина відійшла до Московської держави, розпочинається новий період колонізації Середнього Подесення. У часи московського панування, яке тривало до 1618 р., колонізаційний рух здійснювався від р. Оки та з верхів'я Десни вниз. Посередником цього руху Ю.С. Виноградський вважав Новгород-Сіверський Спасо-Преображенський монастир. Його маєтності були розкидані головним чином уздовж р. Десни та її приток, особливо Сейму. Це підтверджується царською грамотою монастиреві, датованою 2 вересням 1552 р. [844, с. 133–134]. Так, дослідник звернув увагу на селище Кочь, яке належало Новгород-Сіверському Спасо-Преображенському монастирю. Даних, що ототожнювали б його з урочищем Кочине, невідомо. У грамоті 1552 р. це селище згадано як «пусте». Дослідник зауважував, що таких селищ у період литовсько-московських війн на Сосниччині було багато. На його думку, у другій половині XVI ст. річка Убідь стала фактично межею сфер впливу Москви та Литви. Московські піддані почували себе більш безпечно у межиріччі Убіді й Десни, особливо на деснянському узбережжі та у межиріччі Десни й Сейму [844, с. 135].

Ю.С. Виноградський зауважував, що під захистом Новгород-Сіверського, який натоді був потужною фортецею та військовою базою, раніше зруйновані поселення у XVI ст. активно розбудовуються і заселяються. Вцілілі поселення розросталися і з часом згадуються в грамоті як «деревні»: Вишин (сучасне село Вишеньки), Іваньків, Жернівки (нині – села Коропського району) [844, с. 135]. Назва «село» зустрічається у грамоті 1552 р. рідко і означає раніше заселені пункти з більшою кількістю населення. Дослідник наголошував, що колоністів вабили вигідні природні умови: різноманітні угіддя, бортні «ухожья» тощо.

На підставі царської грамоти 1552 р. краєзнавець встановив назви річок, які дали назви сучасним селам (Сверж, Івот, Кумань) [844, с. 135–136]. Наприклад, річка Івот дала назву однойменному селу Шосткинського району Сумської області.

Ю.С. Виноградський відзначав, що колоністами цього періоду стали московські бояри, які, просуваючись вниз по Десні, приводили з собою селян або закликали селян інших власників. Московська колонізація знайшла відображення у топонімах Взмітнєв, Лучаїв Починок, але вони не прижилися тут, окрім Взмітнєва. Згодом вони були витіснені українськими назвами, хоча в них помітно «більшу русявість та акання» [844, с. 136].

Назв урочищ багато, але таких, які підкреслювали їх російське походження, мало. Це Лунча, що нагадує «озерце Лунку», про яке йшлося в грамоті 1552 р. [844, с. 137].

Краєзнавець звернув увагу на проблему російського походження топонімів с. Пекарів та Шабалинов. Село Пекарів існувало на Сосниччині у першій половині XVII ст., що підтверджується актом 1635 р. Натоді воно належало Авдокиму Вітольдову. Оскільки інформації про нього досліднику встановити не вдалося, питання про походження топоніму Пекарів він залишив відкритим. До нез'ясованих він відносив і питання про російське коріння топонімів на зразок Шабалинов, оскільки його походження можна виводити як аналогічно прізвищу Саблін, Саболінов, так і від українського

слова (можливо, прізвища) Шабля. З іншого боку, назва могла походити від природного ландшафту, де розкидано багато шаблеподібних боліт та озер [844, с. 137–138].

Ю.С. Виноградський звертав увагу на те, що закінчення назв сіл та містечок на «ов» також зустрічається у Польщі. Втім, у межиріччі Десни та Сейму розташовано багато сіл з таким закінченням російського походження: «Обмачов» (нині – село Обмачев Бахмацького району), Лукнов, Оботов тощо. Частину цих назв було перенесено з Правобережної України (Поділля й Волині), частина була утворена місцевим українським населенням на зразок старослов'янських назв (подібних до Чернігів, Глухів).

Ю.С. Виноградський стверджував про російське походження топонімів Глазов, Риков тощо, втім більшість з них розташовуються в межах колишнього Новгород-Сіверського повіту [844, с. 138]. Дослідник пояснював це тим, що крім московських бояр Сосниччину колонізували прості люди – «москалі». На підтвердження цього він наводив дані з актів, оприлюднених О.М. Лазаревським [844, с. 138].

Краєзнавець зазначав, що річка Убідь відігравала функцію не лише адміністративного кордону між Чернігівським та Новгород-Сіверським князівствами, а й етнічного кордону. Це зумовлюється й тим, що ґрунти на правому березі цієї річки більш родючі, тому лівий піщаний берег почав вже в XVIII ст. колонізуватися нащадками радимичів. Але вирішального впливу новоприбулі колоністи не набули [844, с. 138–139].

Дослідник зауважив, що аналогічні процеси відбулися на півночі Сосницького Полісся (кордон між князівствами Чернігівським і Стародубським, частково й Новгород-Сіверського), залюдненого сіверянами. Цю смугу Ю.С. Виноградський вважав доцільним віднести до полісько-української (перехідної) мовної території. Це спричинилося тим, що південна Стародубівщина була заселена українцями, у той час, як Стародубщина у XVIII–XIX ст. була під білоруським впливом. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. тут посилюється вплив з півдня, передусім з Сосниччини, де у 80-х

рр. XVIII ст. було утворено Сосницький повіт. Відтоді впродовж 140 років адміністративним центром стає Сосниця, а тому економічні контакти налагоджувалися передусім з Південною Чернігівщиною та Полтавщиною [844, с. 139–140].

За даними Ю.С. Виноградського, у часи литовсько-московського протистояння найбільше постраждав регіон між р. Сновом та р. Убіддю, особливо Сосницький Степок [844, с. 140]. Він зауважував, що саме тоді було втрачено такі важливі оборонні осередки як Хоробор і Сновськ [844, с. 140]. Щодо цих населених пунктів дослідник відзначав, що тогочасний Хоробор був дуже залюднений [844, с. 140]. Сновськ позначений на картах Я. Гаштольда. На його першій карті 1548 р. відзначено лише Остер та Сновськ, на більш пізній (1562 р.) – Сновськ, Стародуб, Попова Гора, Любеч, Гомель, Брянськ, Трубчевськ, Новгород-Сіверський, Чернігів, Остер, Путивль. Відомо, що рід Гаштольдів володів у першій половині XVI ст. Любечем та землями на Остерщині. За наказом А. Гаштольда, у 1538 р. було збудовано замок в Острі на Старогородці. Менш важливі населені пункти переходили з рук до рук, руйнувались, гинули, втрачали свої колишні назви [844, с. 140].

Ю.С. Виноградський цілком слушним вважав припущення, що московському війську не раз доводилося використовувати міста Сосниччини для свого захисту [844, с. 141]. Ймовірно, вони використовувались ще литовцями, а за царя Івана Грозного були відбудовані [844, с. 141]. Проте поступово московська влада на цих землях слабшала. Один з документів Румянцівського опису свідчить, що наприкінці XVI ст. польські урядовці здійснювали суд навіть у цивільних справах, що виходило за межі формальних прав Польщі та Литви. У цьому джерелі йшлося про розмежування земель у західній смузі Сосницького Полісся між р. Бречюю і верхів'ям р. Мени. Краєзнавець зазначав, що згадані у документі топографічні назви свідчать про те, що цей куток Сосницького Полісся було заселено задовго до створення акта [844, с. 141]. Він також фіксує існування

багатьох річних, болотяних та лісових урочищ, які передавали свої назви населеним пунктам.

Ю.С. Виноградський вважав слушною думку М.П. Василенка, що за польської доби потік переселенців з Правобережної України посилювався [844, с. 141–143]. Це відбулося як внаслідок поширення кріпацтва у Речі Посполитій, так і під час повстання С. Наливайка, а також під час просування війська Лжедмитрія I, у якому були представники Галичини, Волині та Північної Київщини. Це відбулося в побуті та мові населення Сосницького Полісся.

Доповнюючи Ф. Гумілевського, який писав, що авдіївські козаки Волошко та Авраменко визнають себе за нащадків наливайківців, Ю.С. Виноградський зазначав, що ліси та яри Чернігівщини були одним з найбезпечніших місць переховування від польського війська. Це підтверджується топографічними назвами, зокрема Ярів Козацьких в околицях с. Авдіївки (Сосницький район).

Річка Убідь була кордоном між Московською державою і Польщею. Це своєрідно відобразилося у назвах села Ляшківці, що на правому березі р. Убідь, та сусіднього лівобережного села Хлоп'яники (обидва нині є селами Сосницького району). Ю.С. Виноградський припускав, що с. Хлоп'яники отримало свою назву від поляків у часи їхнього панування після Деулінського перемир'я 1618 р., а назва Ляшківці була утворена вже за часів Гетьманщини [844, с. 143].

Ю.С. Виноградський відзначав, що походження власних топонімічних назв важко встановити однозначно. Назва «Десна» має слов'янський корінь, який зустрічається у словах десниця (права рука), а також у російській та польських мовах у значенні «ясна». Річка Сейм могла взяти назву від числа сім (кількість джерел у її верхній течії), від кореня, що є в слові «знімати», в такому разі назва свідчить про характер і силу течії річки. Назва «Сула» нагадує рибу. Проте назви цих трьох річок, на думку краєзнавця, є спірними щодо їх слов'янського походження.

На переконання Ю.С. Виноградського, менші річки Сосниччини мають слов'янське походження. Наприклад, річка Мена за однією з версій постійно змінювала свою течію, за іншою – на її берегах здійснювали міну полонених людей. У такому разі річка отримала назву не пізніше давньоруських часів, оскільки на її берегах наявні рештки городища сіверського зразка (в самій Мені та неподалік від неї – у с. Феськівці). До того ж, під 1408 р. наявна згадка за Урсутая – князя менського. Таким чином, дослідник вважав логічним, що «городок» Мена, який мав іншу назву, з часом перейняв назву річки [843, с. 215–217].

Значна частина досліджень Ю.С. Виноградського побачила світ у періодичних виданнях у вигляді заміток з краєзнавчої тематики. Так, у розвідці «Минуле Менщини» краєзнавець відзначив наявні у районі пам'ятки стародавньої історії на теренах Менщини: біля с. Максаків та Ліски, в урочищі Бурімка. Він звернув увагу, що у околицях села Киселівки було виявлено залишки могильника стародавніх слов'ян, а знайдена в торфовищі поблизу Мени фібула свідчила про їх контакти з населенням Правобережної України та арабськими країнами у VII – VIII ст.

У подальшому, зауважував краєзнавець, на Менщині проживали сіверяни, які сплачували данину хозарам. Безпосередня влада над місцевими племенами належала місцевому князеві, резиденція якого знаходилась у Сновську (сучасний Седнів). На його думку, лише у IX ст. Чернігів став центром Сіверянського князівства, яке у 882 р. увійшло до складу Давньоруської держави. Невдовзі з'явилися половці, які почали спустошувати Чернігівське князівство, у тому числі Менщину, відтак місцеве населення брало активну участь у боротьбі з ними. Як приклад Ю.С. Виноградський наводив половецькі могили, одна з яких була розташована у селі Жовтневому (колишня назва – Баба, сучасна – Покровське). Краєзнавцю було відомо, що ще у 50-х роках XIX ст. на цій могилі стояла кам'яна фігура, так звана «баба», з відбитою головою. На думку дослідника, це був пам'ятник (бал-бал) знатному половцю.

У 1239 р. під час монголо-татарської навали один з шляхів завойовників проходив через менські городища: Блистівське, Осьмачівське, Феськівське, Слобідське, Величківське, Дягівське, Чепіжине та околиці Киселівки. Щодо першої згадки про м. Мену у літопису краєзнавець зазначав: «князь Урустай менський володів Хоробором, Меною та іншими поселеннями і у 1408 р. виїхав до Москви». Ю.С. Виноградський висував гіпотезу, що Урустай був татариним, який отримав ці володіння від великого князя литовського за надані послуги.

За даними краєзнавця, приблизно з 1365 р. Менщина у складі Чернігівської землі входила до складу Великого князівства Литовського, а у 1500–1503 рр. ці землі відійшли до складу Московської держави [810, с. 4]. Краєзнавець простежив обставини переходу Менщини до складу Речі Посполитої у 1618 р. за Деулінським перемир'ям, схарактеризував адміністративно-територіальні зміни, які відбулися внаслідок Української національної революції середини XVII ст.: утворення Менської та Киселівської сотень, які увійшли до складу Чернігівського полку.

Ю.С. Виноградський відзначив, що у 1729–1730 рр. Мена була містом і управлялась ратушею. У 1782–1796 рр. Мена як місто увійшла до складу Новгород-Сіверського намісництва Сосницького повіту. Дослідник наголошував, що значного розвитку у Мені набули цехові організації ремісників різних спеціальностей: шевський, кравецький, ковальський, ткацький, різницький та інші. Мена перетворилася на центр місцевого тютюнництва. Тютюн сорту «бакун» не лише продався на місці, а й вивозився.

Після остаточної ліквідації автономії Гетьманщини в останній чверті XVIII ст., Мена увійшла до складу Чернігівського намісництва, у 1797–1801 рр. – Малоросійської губернії, а з 1802 р. – Чернігівської губернії [810, с. 4].

Дослідник звернув увагу на особливості вживання понять «місто», «містечко», «селище міського типу» на Сосниччині. Згідно зі

спостереженнями Ю.С. Виноградського, поняття «місто» не набуло значного поширення у місцевого населення, натомість використовувалося поняття «город». Активно вживалося поняття «містечко». «Поселение городского типа» та переклад українською мовою – «селище» не набули особливого поширення. Перше поняття не прижилося через свою складність і давність, друге – тому що на Сосниччині «селище» означало виключно місце, де колись було село. До того ж, еквівалентом «селища» в російській мові є «поселение», але без додатку «городского типа». Тому, на думку краєзнавця, в українській мові доцільніше використовувати термін «містечко» [843, с. 213–214].

Поняття «слобода» у загальному значенні, за спостереженнями науковця, вийшло з ужитку. На відміну від російської мови, де розрізнення термінів «село» та «деревня» визначається наявністю церкви, в українській мові такий чіткий розподіл відсутній. Тому використання поняття «деревня» Ю. С. Виноградський пояснював тим, що власники вважали його поважнішим від раніше вживаного поняття «хутір». Нове поняття було занесено переважно російськими офіцерами під час ревізії 1726 р. До цього замість нього вживалися слова «село», «селце», «слобода», «слобідка» [843, с. 214].

Особливо активно поняття «деревня» почало використовуватись після «Генерального слідства про маєтності» (1729–1730 рр.), де воно вживалося нарівні з поняттям «слобода», яке натовді означало пункт, певним способом та особливим чином залюднений. З приводу походження слова «деревня» дослідник висунув припущення, що воно могло застосовуватися з часів перебування у складі Московської держави у XVI ст. і було підтримано білоруським впливом. Краєзнавець зазначав, що сучасні йому хутори були поселеннями нової генерації і являли собою «виселки» з тутешніх сіл [843, с. 214–215].

Загалом, більшість історичних студій Ю.С. Виноградського присвячено висвітленню окремих аспектів минулого Сосниччини на різних етапах: за

давньоруської доби, у складі Великого князівства Литовського, Московської держави, Російської імперії [336–341; 814; 795–796; 826–829].

Краєзнавець здійснив докладний аналіз традиційних ремесел та промислів у різних регіонах Сосниччини [850, с. 9–10]. Дослідник зазначав, що наприкінці ХІХ ст. через піщані ґрунти на лівому березі р. Убеді та через непридатні для хліборобства придеснянські луки Сосницька волость щороку потребувала довозу 42000 пудів жита. Навіть на кращих сосницьких полях кожна десятина землі давала жита на 10 пудів менше, ніж на сусідніх менських. Доводилося жити з різних кустарних промислів [976, с. 35]. Центром виробництва дерев'яного посуду у Сосницькому повіті було с. Тихоновичі (сучасний Сновський район Чернігівської області). Чумаки, які приїздили туди з Полтавщини з вівсом і сіллю, щороку вимінювали на них близько тисячі возів дерев'яного посуду, діжки, ночви, ковганки, барила, колеса, дошки. У с. Тополівці (сучасний Семенівський район Чернігівської області) виробляли на продаж смолу, в Бречі (сучасний Корюківський район Чернігівської області) – вугілля, у Ляшківцях (сучасний Сосницький район Чернігівської області) – горщики. Ще з кінця ХVІІІ ст. на території Сосницького Степка почало поширюватись бджільництво. Бортництво було поширене до ХІХ ст., передусім у селах Охрамієвичах (сучасний Корюківський район Чернігівської області), Перелюб (сучасний Корюківський район Чернігівської області), Чепелів (сучасний Сновський район Чернігівської області), Михайлівка (сучасний Сновський район Чернігівської області) та Тихоновичі (сучасний Сновський район Чернігівської області). У Сосниці займались садівництвом. Від ніжинських греків з'явилося тютюнництво. У ХІХ ст. тютюнництво у деяких селах занепало і зникло, водночас виникли нові пункти розведення тютюну [850, с. 10–17]. У ряді сіл культивувалося коноплярство. Крім того, продовжували розвиватися такі традиційні види господарської діяльності, як землеробство, тваринництво, рибальство, мисливство.

Багато людей займалось ремеслами: ткацтвом, прядінням, вишиванням тощо. Відповідно закріплювалися професії: ткачі, шевці, вишивальниці, рибалки, мисливці, бондарі, гончарі, ковалі, бджолярі, садівники, косарі, пастухи, грибники, шинкарі [977, с. 30]. Втім, краєзнавець наголошував, що основним заняттям місцевої людності було хліборобство [850, с. 18].

Важливе місце у студіях Ю.С. Виноградського посідає минуле Сосниці. Він дослідив зміни у системі міського управління, соціально-економічний розвиток міста, культурне життя, приділив увагу особливо помітним у суспільному житті подіям.

Особливе місце в дослідженнях краєзнавця посідала історія Сосниці доби Гетьманщини, коли вона була сотенним, а у 1648–1649 рр. та у 1663–1664 рр. навіть полковим містом. Вивчивши матеріали перепису 1666 р., він дійшов висновку, що за кількістю населення Сосниця посідала одне з перших місць в Україні. Так, у Києві налічувалося 684 двори, у Ніжині – 642, а у Сосниці – 567. Після перепису 1666 р. чисельність населення у Сосниці зростала за рахунок втікачів з Правобережної України, яка після укладання 1667 р. Андрусівського перемир'я відійшла до Польщі. На думку дослідника, ці втікачі заснували села Пекарів, Шаболинів Сосницького району.

Ю.С. Виноградський виявив цікаві відомості про те, як запорозькі козаки допомагали сосничанам позбутися воєводи Лихачова, який особисто у 1668 р. обкладав двори податками і жорстоко поводився з тими, хто не міг їх сплатити [839].

Ю.С. Виноградський за описами Ніжинського полку 1656 р. реконструював структуру Сосницької фортеці, існування якої, на думку краєзнавця, дало підстави Г.Л. Боплану позначити Сосницю на карті як «місто укріплене», в той час як інші населені пункти Сосниччини називались містечками та селами.

Апелюючи до відомостей «Праць Чернігівської губерньської архівної комісії», Ю.С. Виноградський повідомляв, що Сосницька фортеця існувала наприкінці XVIII ст. Залишки фортечних ровів були зруйновані після

фактичного розпланування Сосниці 1838 р. [337, арк. 11–12]. Слід зауважити, що дослідник не лише відтворив структуру сосницької фортеці за планами забудови міста XVIII – початку XIX ст. та тогочасними описами, а й локалізував її на місцевості. Зокрема, він вказував, що центром фортеці були цитадель, якою вважався панський двір з будинком пана-адміністратора. Цитадель стояла на підвищенні над Убіддю. В'їзд до фортеці оточували дубовий тин-кругляк та рів. За переказами, у рові завжди була вода, тому в опису 1654 р. зазначалося, що Сосниця стоїть «на острові». Загалом Сосницька фортеця проіснувала близько 200 років [796].

Про стратегічне значення Сосниці свідчив і той факт, що спільний сеймик урядовців Київщини і Чернігівщини у 1650 р. призначив у цьому місті стоянку окремого гарнізону [337, арк. 13].

Краєзнавець досліджував історичну топографію та забудову Сосниці. Він звернув увагу, що у 1830-х рр. було здійснено планування міста, у 1850-х рр. було розібрано рештки валів [337, арк. 27; 796; 814]. За підрахунками дослідника, на початку XX ст., коли Сосниця була повітовим містом Чернігівської губернії, у ній нараховувалось 795 житлових будинків звичайного сільського типу (73% від загальної кількості). З них 792 мали солом'яну крівлю, понад 600 – земляну долівку. З 283 будинків міського типу 45,6% також були вкриті соломою. З печей багатьох хат дим виходив спочатку в сіни, а потім у дерев'яний димник («бовдур»). У місті було споруджено тільки одинадцять кам'яних будівель, з них дві церкви, тюрма і поліцейське приміщення [976, с. 21].

Ю.С. Виноградський схарактеризував зміни у адміністративно-територіальному становищі Сосниці. Так, він зазначав, що з 1782 р. Сосниця стала повітовим містом у складі Новгород-Сіверського намісництва. З 1796 р. Сосниця перебувала у складі Малоросійської губернії. Після утворення у 1802 р. Чернігівської губернії, Сосниця увійшла до її складу [337, арк. 22]. Історик відстежував зміни в органах міського самоврядування, зокрема,

зазначав, що з 1846–1865 рр. містом управляв міський голова, до того ж до 1872 р. існувала міська ратуша [337, арк. 27].

Щодо господарчого життя міста, краєзнавець проаналізував заняття місцевої людності, стан торгівлі на різних історичних етапах, визначив зміни, які відбулися із розвитком товарно-грошових відносин. Зокрема, він вказував, що наприкінці XVIII ст. – на початку XIX ст. у Сосниці відбувалося 3 ярмарки: 14 вересня, на Сиропусному тижні та у десяту п'ятницю [850, арк. 5].

Увагу Ю.С. Виноградського привертала найбільш знакові події з історії міста. Так, він докладно описав зустріч Катерини II у Сосниці у 1787 р. [337, арк. 27].

З приїздом імператриці пов'язана розвідка Ю.С. Виноградського «Як Шатило став великим поміщиком», де йдеться про поміщика Шатила, який жив у селі Якличі та мав кріпаків ще до офіційного указу 1783 р. [447; 839]. Запровадження кріпацтва у Сосниці збіглося у часі з приїздом Катерини II до міста. Її урочисто зустрічали скрізь, де вона проїжджала, на її честь у Глухові та Новгороді-Сіверському навіть були споруджені тріумфальні арки. Коли процесія наблизилась до Сосниці, з-поміж тих, хто зустрічав, був поміщик Шатило, який, щоб виділитися з натовпу, стояв на ходулях. Катерина II поцікавилася, хто це. Їй відповіли, що це дворянин, який став на ходулі, щоб краще розгледіти її величність, бо вважає це за велику честь для себе. Таке пояснення задовольнило самолюбство імператриці і вона нагородила його землями, які можна було побачити навкруги: хутори Андріївка та Філонівка. Після цього Шатило захопив «правдами і неправдами» ще хутори Степок, Веселе (Ганнівка), Часці. Таким чином, скрізь навколо Сосниці були угіддя поміщика Шатила. Доказом цього краєзнавець вважав назву урочища Шатилівщина, яке розташовується за Десною [447].

У студії «Герб Сосниці» Ю.С. Виноградський дослідив його походження. Він, зокрема, зазначив, що герб місту було надано у 1782 р. одночасно зі створенням Сосницького повіту. На гербі – сосна з вуликом, до

якого лізе ведміль, кругом нього – бджоли. Цей малюнок взятий з печатки Сосницької сотенної канцелярії. Герб засвідчує, що Сосниччина здавна славилася сосновими лісами, у яких водилися ведмеді. На підтвердження цього Ю.С. Виноградський наводив топоніми Сосниця та урочище Медвеже у долині р. Убеді і Ведмедки між хуторами Синютином і селом Шабалиновим (сучасний Коропський район). У багатьох соснах були штучно зроблені дупла для бджіл [466].

Деякі студії Ю.С. Виноградського присвячені різним куточкам Сосниці. Наприклад, у розвідці «Круча над річкою Убіддю» йдеться про північно-східний район Сосниці, кручу поблизу будинку сусіда Ю.С. Виноградського І.Л. Сороки. Краєзнавець простежив історію цієї місцевості, починаючи з доби неоліту. Траплялися краєзнавцю на цій території знахідки скіфського часу, пам'ятки роменської кераміки, польські монети XVII ст. Дослідник зазначав, що ще на початку XX ст. у садибі Виноградських існував будинок XVIII ст., біля якого зберігся фундамент більш раннього будинку з цеглинами XVII ст. За відомими Ю.С. Виноградському переказами, цей будинок кілька разів змінював своїх власників: спочатку він належав Дорошенкам, згодом Проценкам, після них Шафонським, Шепетковським та Бордоносам [166, арк. 1–2; 775, арк. 1–2].

Краєзнавець приділяв увагу й подіям, свідком яких був особисто, зокрема, перебуванню у Сосниці у 1918 р. німецьких військ, встановленню радянської влади у 1919 р. [482; 339, арк. 2 зв.]. У конспектах лекцій з історії Сосниці він навів інформацію щодо періоду німецької окупації (5 вересня 1941 р. – 18 вересня 1943 р.) та зруйнованих нацистами господарських та культурних споруд [339, арк. 2 зв.]. Крім того, Ю.С. Виноградський уклав перелік промислових і культурних об'єктів, споруджених за радянської влади (з 6 січня 1919 р. до 5 вересня 1941 р.).

Краєзнавець звертав увагу на природні катаклізми в історії Сосниці. Зокрема, він відзначав, що розлив річки Убідь у 1845 р. був дуже

спустошливий, а у 1860 р. сталося багато пожеж, щоправда, спричинених не природними умовами, а підпалами [337, арк. 26; 339, арк. 2 зв.].

Всебічно досліджуючи рідний край, Ю.С. Виноградський не оминув увагою славетних земляків. У численних студіях дослідника йдеться про маловідомих діячів, розкриваються недостатньо вивчені сторінки життя вже відомих.

Одним з героїв розвідок Ю.С. Виноградського став сосницький полковник Яків Скидан, якого краєзнавець назвав «найвидатнішим після Б.М. Хмельницького полководцем XVII ст.» [838]. Дослідник зазначав, що полковництво Яків Скидан одержав за заслуги у боротьбі з татарами і турками. Про його успіхи у цій справі було відомо навіть у Москві, куди полковник звертався по допомогу. Ю.С. Виноградський доводив, що Скидани – сосничани, оскільки до недавніх йому часів в Сосниці були жителі з такими прізвищами. Дослідник висунув припущення, що Яків Скидан міг бути сином Карпа Скидана, учасника повстання 1637 р. Краєзнавець звертав увагу на хоробрість Якова Скидана, яку він продемонстрував особливо під час походу на Чернігівщину польського короля Яна Казимира. Сосницький полковник не злякався армії противника навіть після розгрому Салтикової Дівиці, де польська шляхта вбила не одну тисячу мешканців. У Березні Якову Скидану вдалося об'єднати сили Мени, Сосниці та Нових Млинів. Після невдалої спроби польського загону взяти Березну, полковник зайшов у тил ворога і завдав низку ударів, у результаті яких відбив польську казну неподалік від Коропа, а у болоті біля Сосниці потопив амуніцію одного із загонів королівського війська [838]. На думку краєзнавця, хоробрість Якова Скидана можна порівняти з відвагою Тараса Бульби – героя повісті М. В. Гоголя. Історик вказував на схожі події у їх життєписах. Зокрема, як і Тарас Бульба, Скидан не встерігся від поляків. Їх обох скарали на дереві, щоправда, Тараса Бульбу на дубі, а Якова Скидана – на сосні. Ю.С. Виноградський зазначав, що та сосна ще до недавніх йому часів росла по дорозі з Сосниці до села Спаського. Так само, як у Тараса Бульби, в

Скидана з'явився месник. Ним виявився козак Нужний. Ю.С. Виноградський зауважував, що він, скоріш за все, був сотником. Нужний з товаришами вдерся у штаб короля у фортеці Нові Млини й знищив там ділові папери. Коли поляки його запитали, яку він хоче вибрати смерть, той відповів: «Мого батька посадили на палю, то й мене на палю саджайте» [838]. Краєзнавець зазначав, що перекази про події 1663–1664 рр., зокрема про Якова Скидана, були поширені поблизу Ніжина. Оскільки саме у цьому місті навчався М.В. Гоголь, то він припускав, що саме Яків Скидан міг стати прототипом головного героя повісті «Тарас Бульба» [838].

Ю.С. Виноградський звернув увагу на зв'язки родини Дорошенків з Сосницею. Він зазначав, що, за даними «Історико-статистичного опису Чернігівської єпархії» Філарета Гумілевського, у Макошинському Покровському монастирі перебувала ігуменя-схимниця Марія Дорошиха. Аналізуючи відомості українських козацьких літописів, дослідник з'ясував, що після усунення Петра Дорошенка від влади його було заслано до Сосниці. За матеріалами, зібраними Археографічної Комісією, було встановлено, що за колишнім гетьманом переїхали інші його родичі, зокрема мати «старица Митродора». Ю.С. Виноградський зазначав, що Петро Дорошенко перебував у Сосниці менше року. Мешкаючи тут, колишній гетьман розпочав будівництво власної садиби, але хитрощами його було викликано до Москви. Його брат Андрій залишився в Сосниці, де був сотником. Пізніше цю посаду обіймали його сини. Свою стареньку матір Петро Дорошенко не раз згадував у листах до Самойловича, хоча про її долю відомо мало [808, с. 32–33]. Ю.С. Виноградський висунув припущення, що мати П. Д. Дорошенка деякий час прожила на Сосниччині як черниця у найближчому монастирі – Покровському Макошинському. Пізніше історик підтвердив своє припущення, коли переглянув синодик «Покровського Макошинського храму» [808, с. 34]. Зіставляючи дані синодика щодо роду Марії Дорошихи та записи, які стосувались священика с. Слабина Василя Стефановича Дорошенка, небожа П.Д. Дорошенка, Ю.С. Виноградський виявив їх

тотожність у тій частині, що стосувалася безпосередньо кровних родичів. До того ж, краєзнавець звернув увагу, що священник згадав у синодику свою бабусю під ім'ям Марії, яке вона носила в останні роки життя [808, с. 35].

Краєзнавець зазначав, що пам'ять про Дорошенків збереглася у топонімах: «Дорошова» («Дорошенківська вулиця»), «Дорошова яма», «Дорошові Млини» (де раніше був Дорошенків хутір), «Дорошова Гребля» [808, с. 36]. Про гетьмана Петра Дорошенка згадується й у пісні «Ой, на горі та жінці жнуть», що лунає тихими вечорами на сосницьких вулицях та у садках [808, с. 39].

Ю.С. Виноградський вказував на ймовірне місце розташування садиби Петра Дорошенка у Сосниці – між Покровською церквою та Батуринським Шляхом [808, с. 36]. Саме цей куточок, який поетично описав М. І. Костомаров у бувальщині «Чернігівка», на думку дослідника, припав до вподоби колишньому гетьману [808, с. 36–37]. За спостереженнями краєзнавця, у ХХ столітті пам'ять про Петра Дорошенка зникла у Сосниці. Так само забувалися назви, пов'язані з Андрієм Дорошенком та його синами, хоча, на думку Ю.С. Виноградського, Андрій, на відміну від своїх дітей, «вмів жити в згоді з владою та людністю», про що свідчило його кількаразове обрання на посаду сотника [808, с. 38–39; 210, арк. 3].

Ю.С. Виноградський звернув увагу на ще одного свого славетного земляка – О.Ф. Шафонського, якому присвятив одну зі своїх студій [433]. За даними дослідника, О.Ф. Шафонський вже змалку відзначався допитливістю, але фізично міцним не був. Це вплинуло на рішення батьків щодо майбутньої долі сина. Краєзнавець про це пише так: «От-би треба отдать його вчитись якомусь освіченому чоловіку», – міркували батьки, – він сумірний, і доброго козака з нього не вийде. Може, буде з нього архірей!». Але ні доля козака, ні доля духовного владики не спокушали Опанаса. З нього вийшов славетний вчений» [433, арк. 1].

Про першого вчителя О.Ф. Шафонського Фоклосова Ю.С. Виноградський зазначив наступне: «Щасливо якось сталося, що в той

час у Сосниці, чи недалеко від неї (у х. Марієнталі) жила освічена людина за прізвиськом Фоклосов. Сотник Шафонський і віддав йому в науку свого сина. Вчення юного Шафонського відбувалось на лоні чарівної природи Десни й Сейма. А коли він виріс і познайомився з «основами наук», у тому [числі – Авт.] й з німецькою мовою, Фоклосов порадив батьку О.Ф. Шафонського відправити свого сина продовжувати освіту в Германію. Здійснюються мрії молодого Шафонського» [433, арк. 1–1 зв.].

Ю.С. Виноградський з'ясував, що О.Ф. Шафонський отримував освіту у Галльському, Лейденському та Старсбурзькому університетах, здобув ступінь доктора права, філософії, медицини [433, арк. 1 зв.]. Краєзнавець звернув увагу на розмаїте коло інтересів свого попередника: філологія, право, історія, архітектура, мистецтво, іноземні мови, медицина, дослідив діяльність О.Ф. Шафонського як військового медика. Ю.С. Виноградський здійснив доволі докладний аналіз його внеску у подолання епідемії моровиці, яка поширилася у Москві у 1770–1772 рр. [433, арк. 1 зв.–2]. Краєзнавець підкреслив, що завдяки ефективній боротьбі з «чорною смертю» О. Ф. Шафонський здобув широке визнання як епідеміолог, а його праця «Опис морової язви, що була у Москві з 1770 по 1772 рр.», яка вийшла друком у 1774 р., є вагомим науковим здобутком у галузі медицини [433, арк. 2 зв.].

Ю.С. Виноградський приділив увагу чернігівському періоду життя О.Ф. Шафонського, який тривав з 1781 р. по 1811 р. [433, арк. 2 зв.]. Дослідник наголошував на значному інформаційному потенціалі праці свого славетного земляка «Черниговского намесничества топографическое описание» 1786 р. Краєзнавець зазначав, що у клопітливо зібраних і старанно опрацьованих матеріалах подані цінні відомості про соціально-економічний розвиток Лівобережної України другої половини XVIII ст., відтак вона «не втратила свого значення й до цього часу, бо вміщає в собі багато топографічного, топонімічного й етнографічного матеріалу. Між іншим,

О.Ф. Шафонський дав класифікацію українських говорів Лівобережної України» [433, арк. 2 зв.].

Про ще одного славетного земляка, свого сучасника, Терентія Савича Кореня краєзнавець підготував розвідку у співавторстві з Д.І. Лав'юком. Т.С. Корень народився в 1883 р. у с. Блистова Менського району в родині селянина-бідняка. З дитинства він відзначався неабиякою силою і вже у 13 років його не могли подолати й дорослі. У 17-річному віці, працюючи в Таврії у німця-колоніста, сосницький силач посперечався зі своїм хазяїном, що вдержить коня з возом, і виграв у суперечці. Визнаним борцем Терентій Корень став 1905 р., коли, потрапивши до цирку в Порт-Артурі, поборов 12 циркових силачів. Він побував з виступами у різних країнах світу. У Чикаго Т.С. Корень боровся з левом, під час бою здобув перемогу, при цьому втративши кілька ребер. За отримані за цей виступ 30 тисяч доларів борець купив собі будинок у Саратові, де оселився. Будучи всесвітньовідомим борцем, чемпіоном світу, Т.С. Корень виступав у Сосницькому театрі (у 1913 р. та у 1922 р.) і, звісно, здобув велику популярність у сосничан. За даними Ю.С. Виноградського, Сосницький силач мав зріст 184 см, вагу – 140 кг, а об'єм руки сягав 50 см. Його останній виступ відбувся у грудні 1930 р. Після цього Т.С. Корень захворів і у червні 1931 р. помер у Саратові [834].

Увагу краєзнавця привернула постать поета-романтика В.М. Забіли (1808–1869), який народився і майже все життя прожив на хуторі Кукуріковщина Борзнянського повіту (пізніше його було перейменовано на село Забілівщина). Початок літературної діяльності В.М. Забіли відносився до 30-х років XIX ст., коли він навчався у Ніжинській гімназії вищих наук. Збірку його віршів видав І.Я. Франко у 1906 р. В.М. Забілі належать пісні «Не щебечи, соловейку», «Реве вітер вельми в полі», музику до яких написав М.І. Глінка. Ю.С. Виноградський встановив, що на хуторі Кукуріковщина в гостях у В.М. Забіли бували М.І. Глінка та Т.Г. Шевченко [432].

Низку досліджень Ю.С. Виноградський присвятив славетному земляку О.П. Довженку [436; 499; 818]. Він дослідив його родовід, відзначив його зацікавлення археологічними пам'ятками, вказав на локальні елементи (назви круч, озер) у кіноповісті «Зачарована Десна». [818; 251; 436]. Наприклад, О.П. Довженко вказував назви озер Дзюбине, Церковне, Тихе [436, арк. 1 зв.].

Ю.С. Виноградський досліджував історію освіти у Сосниці та на Сосниччині. Він, зокрема, зазначив про відкриття закладів освіти: повітової школи у 1818 р. і дівочої прогімназії у 1874 р. Окремі відомості з цього приводу вміщено як у невеличких студіях: «Дещо про школи», «Про школу», «З історії освіти на Сосниччині», «Кілька слів про школи», «Відомості про стан народної освіти по Сосницькому районі», так і в узагальнюючій праці «Земля Сосницька» [337; 494–498].

Краєзнавець зазначав, що у XVIII ст. при кожній церковній парафії існувала школа, у якій навчалося 5–10 хлопців читати церковно-слов'янські книги, писати, вивчали найпростіші арифметичні дії. Наприклад, у Сосниці у цей період було 4 школи, які мали незначну кількість учнів [494, арк. 1; 337, арк. 24]. Ю.С. Виноградський зауважував, що було чимало дівчат, які вміли писати й читати. Він припускав, що, найвірогідніше, їхніми вчителями були брати і батьки [494, арк. 1].

Дослідник зафіксував випадки, коли діти духовництва та представників козацької старшини продовжували освіту у навчальних закладах Києва та Чернігова, так званих «латинських школах» [337, арк. 25; 494, арк. 1]. У якості прикладу він відзначав О.Ф. Шафонського, який навчався у провідних європейських університетах і здобув ступінь доктора філософії, права та медицини [433].

Науковець відзначив і появу у Сосниці нового типу навчальних закладів – повітових училищ, які вперше з'явилися у місті у 1818 р. З 70-х рр. XIX ст. у селах сучасного Менського району запроваджувались «земські

училища», які мали більш світський характер і відносно сталий перелік навчальних предметів, програм і підручників [494, арк. 1 – 1 зв.].

У 60–70-рр. XIX ст. існували пансіони, в яких навчали дітей «світским манерам» і «прілічію». Біля сучасного приміщення Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського розміщувався пансіон Чедневської. Краєзнавець зафіксував інформацію щодо особливостей навчання у ньому від одного з колишніх учнів цього навчального закладу. Зокрема, він звернув увагу, що за вживання дітьми українських слів (навіть часток, наприклад, хіба, що, чи) викладачі не лише виправляли його, а й, відпускаючи додому, вішали на шию табличку: «Я читаю і розмовляю українською мовою». Тому після занять біля пансіону можна було побачити дітей, які, пританцьовуючи, співали: «Хіба що, хіба як, хіба нізащо, чи що!» [494, арк. 1 зв.]

У доробку краєзнавця збереглися жартівливі пісні тогочасних учнів: «Казав мені бакаляр промовити «аз». Як я не вимовив, він по тиці раз. Казав мені вдруге: «Ану, кажи «буки», та вже за чуприну тягнуть його руки» [494, арк. 1 зв.].

Значна частина розвідок, присвячена історії Сосницького краєзнавчого музею, належить його засновнику. Нерідко вони є єдиним джерелом, для встановлення певних фактів з історії музею [212–213; 794]. Статті написані у різні роки, що дозволяє відстежити динаміку розвитку музею.

Студії Ю.С. Виноградського не лише висвітлюють історію створеного ним музею, а й окремих експонатів його експозиції. У кількох студіях йшлося про кістки мамонтів (бивні, корінні зуби, частини щелепи, лопаток, хребців), представлені в експозиції Сосницького краєзнавчого музею. Більшість з цих кісток були знайдені на берегах р. Десни, в околицях сіл Змітнева, Купчич, Спаського, Сосниці, Великого Устя, Макошина, Кукович, Ушні. Багато кісток мамонта траплялось краєзнавцю поблизу с. Оболоння Коропського району, де у 1947 р. було знайдено

бивень мамонта з чисельними надрізами, зробленими первісними людьми. Науковець відзначив найбільш цінні знахідки, зокрема, частину щелепи мамонта з корінними зубами, знайдену у 1934 р. на березі Десни в урочищі Глушка; лопатку мамонта та корінний зуб мамонта з частиною щелепи, знайдені в околицях села Оболоння.

Ю.С. Виноградський наголошував на значенні цих знахідок, оскільки первісні люди активно користувалися ними у повсякденному житті: споживали м'ясо, використовували як паливо, для укріплення житла, як зброю [477, арк. 1].

У розвідці «Рідкісні книги» йдеться про Литовські Статути у фондах Сосницького краєзнавчого музею [559]. Проаналізувавши особливості письма Ю.С. Виноградський встановив, що наявні у Сосницькому краєзнавчому музеї два експонати є більш пізніми копіями цих документів. Один з них вийшов друком польською мовою у 1744 р., інший – руською мовою, якою користувалися у Великому князівстві Литовському до Люблінської унії. До такого висновку краєзнавець дійшов з начерку літер та використання титла. За спостереженнями Ю.С. Виноградського, у тексті Другого Статуту збереглося багато домішок білоруської мови, а також деякі риси, притаманні українській мові. Наприклад, при утворенні форм майбутнього часу використовуються форми на «му»: ходитимуть, тощо [559, арк. 1].

Значну наукову цінність становлять здійснені Ю.С. Виноградським дослідження у галузі історичної топоніміки. Науковець зазначав: «Пояснення прагне сама істота людини, і тому людність вдається до міркувань і здогадів, щоб з'ясувати походження певних назв. У подібних здогадах часто, але не завжди, можна виявити зерно істини» [515, арк. 1]. У студії «Сосниця та її околиці» вміщено відомості про урочища на території Сосницького та суміжних районів Чернігівської області, зібрані Ю.С. Виноградським на підставі власних археологічних, топонімічних та фольклорних досліджень, а також праць попередників, зокрема, О.Ф. Шафонського, О.М. Лазаревського,

В.Є. Козловської [825]. Праця побачила світ у науковій збірці «Чернігів і Північне Лівобережжя» у 1928 р. У ній ідеться про неолітичну стоянку Маслов біля с. Кириївки Сосницького району, а також про городища біля с. Слобідки Менського району та с. Шабалинова Коропського району. Краєзнавець обґрунтовував локалізацію дискусійного у науковому світі стародавнього міста Хоробора 1234 р. у сучасному с. Макошино Менського району. Дослідник наголосив на необхідності вивчення не лише городищ, але так званих «селищ», при цьому дослідив поселення Ільминове (територія сучасного Сосницького району) та Баба (сучасне с. Покровське Менського району) [89, арк. 1].

Загалом, питання про причини виникнення назв поселень, річок, гір та урочищ посідає важливе місце в історичних студіях Ю.С. Виноградського [515].

Дослідник підготував описи населених пунктів Чернігівщини, що містять інформацію про час їх виникнення, відомості про назви населених пунктів та деякі зауваження [259–281; 284–292; 323–328; 336; 343–361; 363–369; 454–455; 470; 479–481; 488; 491; 507; 510; 521–522; 531; 533; 535–543; 622–632]. У фондах Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського та Державного архіву Чернігівської області зберігаються описи населених пунктів районів Чернігівської області, підготовлені Ю.С. Виноградським [88; 353; 356–361; 363–369; 622–632].

На початку кожної розвідки, присвяченої минулому певного населеного пункту, Ю.С. Виноградський вказував на його географічне розташування, наводив історичні відомості щодо періоду заселення і обов'язково пояснював походження топоніму. Наприклад, дослідник так схарактеризував розташування села Ганнівка: «За п'ять кілометрів від Сосниці, по старій ділянці шляху на Чернігів, у чудовій балці стоїть хутір Ганнівка» [491, арк. 1–1 зв., 842].

З історії села краєзнавець зазначив, що воно існує з кінця XVIII ст. і колись мало назву «деревня Аннинская», яку дав володар навколишніх

земель поміщик Шатило на честь своєї доньки Ганни. Проте ця назва мало кому подобалась, відтак хутір був більше відомий під назвою Веселе, а на карті Сосницького повіту значився як Веселий Млинок. Дослідник з'ясував, що тут, на струмку, що витікає з болота Прудища (частина Ільмінового), дійсно стояв млин.

Щодо походження назви «Веселе» Ю.С. Виноградський наводив перекази старожилів Ганнівки: «Колись давно люди з Сосниці йшли відпочивати від тяжкої праці до згаданого млина. Тут можна було почути різні новини, пригоди, розповіді про цікаві пригоди від перехожих людей. Не обходилося і без чарки. А кварта горілки в хуторі коштувала на копійку дешевше, ніж у Сосниці... І стали люди називати цей млин, а потім хутір Веселим» [491, арк. 1–1 зв., 842].

Ю.С. Виноградський здійснив доволі ґрунтовне дослідження історії села Рейментарівка. Він зауважував, що село було засноване наприкінці XVIII ст. Перша згадка про нього містилася в Опису Новгород-Сіверського намісництва 1779–1781 рр., де зазначалося, що вона належала до володінь генерал-поручика Фонштофеля. Потужним імпульсом до розвитку села стало будівництво винокурні «при 50 котлах», горілка з якої відвозилася для продажу в Полтаву [819].

Дослідник звернув увагу, що у джерелах кінця XVIII–XIX ст. село також називалося Лементарівкою. Водночас на картах ґрунтів воно позначено під назвою Рейментарівка. Ю.С. Виноградський звернувся до словника Б.Д. Грінченка, у якому слова «лейментар» і «рейментар» мають однакове значення і означають «воєначальник», а слово «реймент» означає полк. Таким чином, науковець припускав, що назва села пов'язана з військовим званням його власника [819].

Село Чорнотичі, за даними краєзнавця, розташовувалося на місцевості, заселеній з давніх часів. Розвинутою була торгівля, про що свідчить знахідка на околиці села скарбу римських монет. Дослідник пояснював це тим, що тут пролягав торговельний шлях з Чернігова до Новгорода-Сіверського. Перша

згадка про село містилася в Опису Ніжинського полку під 1654 р. Втім, дослідник не виключав можливості існування поселення раніше. На його думку, село отримало назву від річки, яка тут протікала. Назва річки, вочевидь, походила від словосполучень «чорна течія», чи «чорні течії». Краєзнавець зазначав, що менш вірогідним було походження назви від імені його засновника (наприклад, Чорноти). У XVIII–XIX ст. село Чорнотичі входило до складу Волинківської волості, а за радянських часів протягом певного часу було центром Чорнотицького району [823].

У доробку Ю.С. Виноградського чимало розвідок з історії хуторів Сосниччини. Так краєзнавець зазначав, що у XIX ст. – на початку XX ст. на лівому березі Десни, на луках, розташовані на невеликій відстані один від одного хутори. Всі вони об'єднувались однією назвою – Синютинські. Назва хуторів пішла від прізвища Сенюта (Синюта). Про це свідчить акт 1720 р., де наведено опис земель Рувимського монастиря, серед яких згадуються «две сеножати край порома Сенютинского лежащие», де слово «сенютинский» показує на приналежність його Сенюті. Пізніше Синютинські хутори були перенесені на підвищення в урочище Дуброву, де вже знаходилося кілька дворів: Лисанських, Дудків та інших. Через те, що в новому хуторі двори Синютинські переважали своєю кількістю, за ними утвердилась назва Синютин [481; 836].

Історія хуторів Волинських й Чорнотицьких розпочалася після селянської реформи 1861 р. у Російській імперії. Як зазначав Ю.С. Виноградський, у 80-х рр. XIX ст. на півночі Сосниччини було засновано багато хуторів, які називалися Волинським і Чорнотицькими. Перші розташовувалися за 5–6 км на північ від с. Волинка, інші – на захід від с. Чорнотич. Населення цих хуторів швидко збудували свої оселі, обсадили їх деревами, завели господарство. Чисельність хуторів швидко зростала. Виникли й більші населені пункти – Бендерівка (сучасна назва Бондарівка), Матіївка, Хотіївка, Тур'ївка.

Назва «Бендерівка» пішла від прізвиська одного з перших поселенців, який побував у молдавському місті Бенедерах. Назви інших хуторів пішли або від імен чи прізвищ людей, або від назв річок (Тур'я, Турець). Згодом їх перейменували на честь осіб царської сім'ї: Бендерівка стала Романівкою, Тур'ївка – Олексіївкою. Після встановлення радянської влади старі назви хуторів були повернуті [816].

Деякі назви, зазначав дослідник, відомі в декількох селах, інші – навіть за кордоном. Назви ці передаються з покоління у покоління, іноді зазнаючи змін, модифікації. Наприклад, Блестов – Блестовичі – Блиста (село Менського району).

Походження назви села Бужанка (Коропського району) Ю.С. Виноградський пов'язував з місцевістю, на якій воно розташовується, оскільки назва «Бужанка» (інша назва Бужинка) має корінь «буг», тобто бугор. За спостереженнями дослідника, село Бужанка також розташовувалось на великому бугрі. Ю.С. Виноградський знайшов відомості про це село у «Генеральному слідстві про маєтності Чернігівського полку», де значилось, що у 1729–1730 рр. вісімнадцятьма дворами у с. Бужанці володів Петро Валкевич [284, арк. 1; 821, с. 4].

Пояснюючи походження топонімів, Ю.С. Виноградський спирався на відомі йому історичні дані щодо того чи іншого об'єкту. На думку краєзнавця, більшість назв, поширених на території Середньої Чернігівщини, мають місцеве походження. За винятком він вважав назву с. Баби, яке має тюркське походження (нині с. Покровське Менського району) [285; 822]. На думку дослідника, цей топонім походить від тюркського слова бал-бал, яке означає надмогильний половецький пам'ятник [517, арк.1–1 зв.]. Він являв собою кам'яну фігуру на кургані, яка нагадувала фігуру людини. Краєзнавець припускав, що у кургані був похований якийсь видатний половець. Половці у XI–XII ст. кочували по Сосницько-Менському степу, а біля сучасного с. Покровське Менського району існували їхні поселення. На

поселенні знайдено маленькі залізні ножики та інші предмети давньоруської доби.

Ю.С. Виноградському були відомі численні перекази і забобони, що побутували серед населення с. Покровське. Деякі з них походили ще з часів монголо-татарської навали і, на думку краєзнавця, являли собою відгомін взаємин місцевого населення з половцями, окремі уявлення він пов'язував з проїздом у 1787 р. через с. Баба Катерини П. Як приклад він наводив заборону займатися певними справами у п'ятницю.

Пояснюючи назву гори Чубкової Ю.С. Виноградський звернувся до переказів та легенд. Він з'ясував, що назва «Чубкова» – нова, раніше її називали «Типовою». На ній виявлено сліди давнього поселення, глиняні черепки XVI ст. У грамоті Івана Грозного 1552 р. згадувалися три селища, які були на території сучасної Сосниччини: Коч, назві якого відповідає назва урочища Кочине біля с. Лав, Тулви – біля хутора Чащі, селище Антипи.

Порівнюючи назви Типова гора і селище Антипи, краєзнавець переконався, що в грамоті 1552 р. згадувалася Чубкова гора, утворена льодовиком. Чубкову гору згадував у своєму творі письменник Олекса Десняк у творі «Десну перейшли батальйони». На території цієї гори Ю.С. Виноградський виявив стоянки доби бронзи. На думку краєзнавця, легенди про Чубкову гору являють собою пережиток легенд про могили скіфських царів, які є на півдні України [170; 853].

На прохання Чернігівського історичного музею Ю.С. Виноградський взяв участь у збиранні матеріалів до «Історії міст і сіл України»: опрацював ономастичні дані 1610 населених пунктів та понад 100 назв річок та урочищ цієї території [969, с. 117]. Зібрані матеріали були систематизовані в узагальнюючих працях, зокрема, у «Короткому довіднику про походження назв населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області» [654]. Значна частина зібраних науковцем матеріалів була використана під час складання першої багатотомної Української Радянської Енциклопедії [973]. З метою популяризації знань про рідний край Ю.С. Виноградський

опублікував низку студій про різні населені пункти у невеликих розвідках [795; 798; 800; 802; 810; 813; 819; 821–823; 830; 836; 842; 853]. Попри свою інформативність, ці студії написані доступною мовою і легкі для сприйняття широкому колу читачів.

Краєзнавець не оминув увагою назву обласного центру – «Чернігів». Ю.С. Виноградський навів відомі йому версії щодо походження його назви: найбільш відому легенду про князя Чорного, похованого у кургані Чорна могила, про княжну Чорну (Церну), яка вистрибнула з вікна власного терема, аби не дістатися ворогам-печенігам. Ще одна легенда, записана дослідником, пов'язує походження назви міста з сернами, які жили у лісах довкола міста. Він припускав, що назва походить від густих листяних лісів (чорнолісся), які оточують Чернігів.

Окрім легенд, науковець звертався до праць О.Ф. Шафонського, Д.Я. Самоквасова, М.Ф. Сумцова, А.В. Верзілова, П.І. Смолічева, М.Т. Яцури, І.І. Едомахи, які критично аналізував. Так, наприклад, йому здавалася малоімовірною гіпотеза М.Ф. Сумцова, який пояснював утворення назви Чернігів від словосполучення «чорний гай», оскільки Ю.С. Виноградський піддавав під сумнів зміну слова «гай» на «гов» [503, арк. 3]. Дослідник звертався до давньоримської карти II–V ст., де на одній з лівих приток Дніпра було позначено місто Серим, яке деякі дослідники вважали за місто Чернігів.

Ю.С. Виноградський схилявся до думки А.В. Верзілова, який у статті «Найдавніший побут Чернігівської околиці» обґрутовував утворення назви «Чернігів» від Чернег, Черніг. Під словом «черніг» А.В. Верзілов мав на увазі людей. Розвиваючи цю гіпотезу, Ю.С. Виноградський пояснював утворення топоніму від двох слів: основи «черніг» та суфікса «ов». На думку дослідника, основа означала людей, які населяли цю місцевість. На підтвердження цього науковець навів дані археологічних розкопок на території міста, під час яких були знайдені керамічні знахідки роменського типу VII–VIII ст. У IX ст. ці поселення були об'єднані під іменем князя, який

обрав своєю резиденцію «Чернігів-град», який отримав свою назву від поселень чернігів. Їх головними заняттями було підсічне землеробство, пов'язане з вирубкою лісу та його спаленням. Поширеним було полювання, риболовля та бортництво, проте вони не були основними заняттями місцевого населення. Для землеробів використовувалась назва «чорні люди», для інших – «прості люди». Ці назви зустрічаються у літописній розповіді про похід новгород-сіверського князя Ігоря на половців.

Ю.С. Виноградський вважав, що назву черніги місцевому населенню дали північні племена – в'ятичі чи радимичі. Коли вони побачили Болдині гори, вкриті не сосною чи ялиною, як їх рідні, а чорноліссям, і зустріли на березі Десни смаглявих людей, одягнених у темний одяг, їх назвали чернегами, а місто – Чернігів. Суфікс «ов» вказував на його належність чернегам. Порівнюючи матеріальну культуру населення колишніх Конотопського, Борзнянського і Ніжинського, Сосницького та Чернігівського повітів, він відзначав їх відмінність від населення колишніх Новозибківського, Суразького повітів. За спостереженнями краєзнавця, мешканці перших повітів носили дубляні кожухи чорного кольору та свитки з чорного сукна, в той час же жителі більш північних районів носили світлі свитки. У північних районах росли сосни, ялини, на півдні ж соснові ліси мають «острівне» розташування, ялин немає [503 арк. 1–6].

У 1918 р. під час прогулянки Болдиними горами у Чернігові краєзнавець помітив величезний гранітний камінь, діаметр якого становив 1 м, і на його думку, мав назву «болдига». На підставі цього дослідник пояснив походження топоніму Болдині гори тим, що під час нападу ворогів їх зверху закидали камінням, яке знаходили поблизу самого міста. Спираючись на словник Б.Д. Грінченка, Ю.С. Виноградський вважав, що слово «болд» мало давньоримське походження.

У 1918 р. краєзнавець записав у Чернігові легенду про церкву, яка під час набігу кочовиків почала опускатися під землю. Ю.С. Виноградський

пояснював походження цієї легенди існуванням на території Болдиної гори поселення, яке було засипано піском [506, арк. 1 зв.–2].

З інших топонімів давньоруського періоду науковець розглядав етимологію назви річки «Десна». Взагалі це слово означає «права». Десна, прорізаючи береги, залишає «деснаки». Як приклади дослідник наводив назви низки географічних об'єктів, розташованих неподалік Сосниці: Чистий Десняк, Грузкий Десняк, Проріз. Рукав Десни – Мала Десна. За підрахунками Ю.С. Виноградського, О.О. Русов у «Історико-статистичному опису Чернігівської губернії» називав близько 200 довгих озер. Ю.С. Виноградський віднайшов назву річки Десна у Початковому літопису: в оповіді про розселення слов'ян та про похід князя Данила Галицького [517, арк. 1 зв.].

У розвідці краєзнавця «Про назви деяких урочищ» йдеться про походження навз урочищ, розташованих довкола Сосниці в напрямку синютинського порому через Десну. На цій місцевості знаходилася притока р. Убеді – Коноплянка. Її назва походить від того, що на цьому місці мочили коноплі. Праворуч знаходився старовинний Бродок, а трохи далі – на підвищенні розташовувався колишній Портянів хутір. З акту про його придбання Ю.С. Виноградський довідався, що місце, на якому він розташовувався, називалось Колядинським, а довгий рівчак біля нього – Мертвою річкою. Слово «Колядинське» походить з слов'янських часів, коли на цьому місці відзначали свято «Коляди». Мертва річка свого часу була притокою Убеді.

Неподалік розташовувалась місцевість, що мала назву Могилки, пояснення якій Ю.С. Виноградський знайшов у переказах, де йшлося про те, що на цих місцях відбувся бій з польським військом під час Української національної революції середини XVII ст., тому краєзнавець припускав, що на місці урочища були поховані учасники цього бою [814].

У студії «Спроба досліджу над назвами річок» Ю.С. Виноградський проаналізував походження понад сотні річок. Вказуючи походження тієї чи

іншої річки, краєзнавець називає джерело, з якого була взята дана інформація.

Наприклад, пояснюючи походження назви річки «Снов» краєзнавець вказував, що ця назва зазнала певних модифікацій: «Сосновь—Ссновь—Сновь—Снов». На думку дослідника, м'який знак вказував на велику кількість сосен у тій місцевості, де протікала ця річка. У формі «Снов» назва цієї річки зустрічалася вже у XII ст. у творі «Хожденія ігумена Даниїла» [162, арк. 1].

У розвідці «Люта» Ю.С. Виноградський описував урочище Люта, розташоване в околицях с. Кудрівки. Воно являло собою заболочену долину, яка простягалась на кілька кілометрів. Краєзнавцю було відомо, що раніше на цій території протікала річка Люта, яка була лівою притокою Убеді. На думку дослідника, таку назву урочище отримало від переселенців з Прип'яті, які з'явилися на цій території XV–XVI ст. Також Ю.С. Виноградському були відомі перекази місцевого населення про те, що в урочищі бачили залишки дерев'яного судна. Краєзнавець висував гіпотезу, що на Лютій могли споруджувати судна, які під час повідей спускали до судноплавної річки, але під час цього процесу сталася аварія, про що свідчать уламки корабля [807].

Заслуговує на увагу приватне листування Ю.С. Виноградського з окремими представниками тогочасної інтелігенції, зокрема, з доктором біологічних наук, лікарем та ветеринаром А.І. Метьолкіним, яке активно тривало у 1950-х рр. [33–46]. Воно стосувалося передусім діяльності видатних лікарів XVIII ст., пов'язаних з Чернігівщиною, — О.Ф. Шафонського та Д.С. Самойловича. А.І. Метьолкін цікавився ними, оскільки писав історичну повість про Д.С. Самойловича, у якій фігурував О.Ф. Шафонський. Завідувач відділу Чернігівського історичного музею І.І. Єдомаха порадив А.І. Метьолкіну звернутися за консультаціями саме до Ю.С. Виноградського [38].

У листі від 23 грудня 1951 р. А.І. Метьолкін просив краєзнавця порушити клопотання перед Чернігівською міською радою про перейменування однієї з вулиць на честь О.Ф. Шафонського, а іншій вулиці

надати ім'я Д.С. Самойловича і встановити меморіальну дошку на стіні Чернігівського колегіуму, у якому він навчався [40, 2 арк.]. У подальших листах А.І. Метьюлкін продовжував консультуватися з Ю.С. Виноградським щодо О.Ф. Шафонського та Д.С. Самойловича, зокрема, щодо оточення останнього [34–38].

Згодом переписка набула товариського характеру. Науковців об'єднувала спільність проблем, пов'язаних з неможливістю публікації неактуальних для радянської ідеології тем, а також турбота про здоров'я один одного [34–46]. А.І. Метьюлкін наголошував на винятковій цінності листів Ю.С. Виноградського, називаючи їх «багатими на корисні для нього історичні відомості, від яких так і повіває милою з самого дитинства Україною» [45, арк. 1].

Помітне місце у листуванні Ю.С. Виноградського з краєзнавцем і бібліографом Д.О. Бочковим посідали видатні особистості Сосниччини. У одному з листів Ю.С. Виноградський надіслав власний список земляків, які мали б доповнити «Біобібліографічний словник» Д.О. Бочкова [95, арк. 45–46 зв.].

Ще однією з тем їхнього листування стали знахідки та скарби, виявлені на території Сосниччини. Д.О. Бочков, працюючи над роботою «Матеріали до нумізматичної карти УРСР», консультувався у Ю.С. Виноградського. Зокрема, у листі від 14 грудня 1953 р. краєзнавець повідомляв, що на Сосниччині траплялися випадки, коли римські монети знаходили у шлунках домашньої птиці. Так, на межі XIX–XX ст. якусь монету було знайдено у шлунку дрофи. Інший подібний випадок відбувся у 20-х рр. XX ст. – тоді в шлунку індички було знайдено шеляг польського короля Яна Казимира. Цю знахідку історик бачив на власні очі. Він вважав, що цю монету тварина проковтнула в садибі Ф.С. Виноградського у Сосниці, де такі монети зустрічалися часто [95, арк. 5–5 зв.].

Разом з Д.І. Лав'юком Ю.С. Виноградський працював над нарисом «Земля Сосницька». Краєзнавець мав написати першу частину: від

стародавніх часів до 1917 р. [95, арк. 42]. За словами Ю.С. Виноградського, він вклав у неї багаж знань, зібраний упродовж усього життя [95, арк. 44]. Розуміючи, що публікація другої частини праці гальмується, дослідник прагнув оприлюднити хоча б першу частину окремим виданням [95, арк. 43 зв]. З цього приводу Ю.С. Виноградський ділився занепокоєнням з О.П. Могилянським, розмірковував над можливістю її окремого видання у журналі «Радянська Україна» [51, арк. 1–1 зв.]. На жаль, цю ідею так і не було втілено у життя. Нині окремі примірники цієї праці зберігаються у вигляді машинопису у Сосницькому краєзнавчому музеї ім. Ю.С. Виноградського та у Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського [30; 337].

Таким чином, історичні студії посідають вагоме місце у науковому доробку Ю.С. Виноградського і охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з минулим Середнього Подесення. Передусім, дослідник досліджував історію Сосниці та Сосниччини, а також Чернігівщини загалом. Його студії висвітлюють походження та історичний розвиток окремих населених пунктів, вагома увага приділена відомим персоналіям, чия діяльність була пов'язана з регіоном. Праці Ю.С. Виноградського є важливим джерелом з історичної топоніміки. Більшість історичних напрацювань краєзнавця не втратили наукової цінності і є надійним підґрунтям для сучасних дослідників.

4.3. Етнологічні студії

Важливе значення у дослідженнях Ю.С. Виноградського посідали фольклорно-етнографічні студії. На їх значенні наголошували В.П. Петров та С.М. Музиченко [968–970; 958]. Краєзнавець збирав, аналізував та оприлюднював інформацію щодо традицій, звичаїв, побуту, вірувань, які були поширені у Середньому Подесенні.

З метою збору інформації краєзнавець спілкувався з місцевими старожилами. Одним з них був П.Х. Кияниця, якому дослідник присвятив

окрему розвідку, у якій схарактеризував свого респондента: «він стара людина, вже, сказати, сліпувата, йому вже 88-й рік. Він уже прадід, бо має, нівроку кажучи, правнуків. Коли б йому краще життя, може б діждався бути й пращуром, а то все тяжка праця праця без кінця краю, праця з важким молотом у руці, бо він коваль. Колись був кріпаком, кував, діждав «волі» – кував, діждав, як каже, «слободи» – не перестав кувати: в повному розумінні «герой праці»: ще й нині кує потроху» [445, арк. 1]. Краєзнавець відзначив і те, що П. Х. Кияниця вірив у «пристрит» [445, арк. 1]. П. Х. Кияниця охоче відповідав на запитання, додавав яскраві деталі до вже наведених ним переказів, а саме, про приїзд Катерини II до Сосниці. Старожил зазначав, що коли імператриця побачила костьол, то наказала зробити з нього «Пречисту» церкву. Саме завдяки цьому у Сосниці, за народними переказами, з'явилася Воскресенська церква, яку називали «Пречиська» (споруджена у 1756 р. – Авт.) [445, арк. 1 зв.–5].

Попри значний інформаційний потенціал українознавчих студій краєзнавця, більшість із них досі не була оприлюднена. Як приклад можна навести зібрані дослідником пісні весільного обряду сосничан [253].

До цікавих етнографічних спостережень краєзнавець відносив толоку – побутове явище, яке існувало на Чернігівщині, в тому числі у Сосниці. Цей «відгомін побутових явищ первісної общини являв собою певну роботу тимчасового гурту людей не за плату, а на підставі почуття дружби» [245].

Ю.С. Виноградський збирав інформацію щодо народної медицини. Так, поблизу села Киріївки на полі знаходили шиферні прясельця, які вживали як ліки від болю у шлунку. З прясельця нашкрябували ножем речовину і її розчин випивали з водою. Киріївські жінки говорили при цьому: «Вік лічилися і не померли, і наші матері лічилися і помогало, і ми лічимось». Одне таке прясельце у якості ліків, зазначав Ю.С. Виноградський, могло використовуватись близько 40 років [976, с. 40]. Зі старовинних монет з червоної міді на Сосниччині натирали мідь і вживали з їжею, вважаючи, що це допомагає зрощенню поламаних кісток у людей і тварин [580, арк. 8].

У роботі «Сільськогосподарські рослини як народні ліки» дослідник розповідав про лікувальні властивості таких традиційних сільськогосподарських рослин, як кукурудза, гарбуз, овес, квасоля, кавун та огірки [308].

У статті «Уламки поганського світогляду» зазначалося: «деякі слова та вирази селян, крім особливої своєї образності, мають риси світогляду поганського» [580, арк. 1]. Значною мірою це, на думку Ю.С. Виноградського, стосувалося хвороб та способів лікування і виражалося у їх персоніфікації. Так, ляк вважався першопричиною хвороби і уявлявся у вигляді якоїсь істоти. Це яскраво відображено у певних замовляннях, поширених на Сосниччині. Народ вирізняв симптоми хвороб від тієї сили-істоти, яка їх спричиняє і сама входить у людину, і твердо вірив, що цю силу можна вигнати з людини замовлянням. Іноді вважали, що сокіл має віднести злу силу в солону воду моря, на дно під гнилу колоду. З-поміж замовлянь, записаних Ю.С. Виноградським, зустрічалися передусім язичницькі. Упродовж століть, переломлюючись через призму християнської віри, збереглися сліди язичницьких вірувань у цілющу силу води. Це відображено у казках українського народу, у віруваннях у цілющі криниці тощо. У деяких із них вже з'явилися християнські образи – Пророк Ілля, Божа Мати. Відомо, що з іменем пророка Іллі народ тривалий час поєднував спомини про слов'янського бога Перуна. У них, на думку краєзнавця, зафіксована боротьба між язичницьким та християнським світоглядом [580, арк. 1–6].

Ю.С. Виноградський зазначав, що фольклор – це вияви мудрості й поетичної творчості народу у формі пісень, казок, приказок, загадок [240]. Увагу дослідника привертало, зокрема, фольклорні пережитки, які побутували на Сосниччині. Так, він зазначав, що колись жителі одного села підсміювались над жителями сусіднього і вживали до них уціплені найменування. Наприклад, жителів с. Слобідки Менського району називали «чернечі недогарки». У цій назві відбився факт належності с. Слобідки

Макошинському Миколаївському монастирю, який сильно експлуатував «слобожуків» [232].

Провідне місце у народознавчих дослідженнях Ю.С. Виноградського посідала пісенна творчість українського народу. Значна частина зібраних ним пісень опублікована у збірці «Колядки та щедрівки», а також у нотному виданні «Наспівала мати. Пісенний світ О. Довженка», яке вийшло друком у 1995 р. На сьогодні оприлюднено записані ним кращі зразки календарно-обрядових пісень: колядки та щедрівки; рекрутські та козацькі пісні, у яких оспівується туга від майбутньої розлуки з рідними; родинно-побутові пісні; а також дума, записана від П.В. Кулика [960]. Серед опублікованих пісень з зібрання Ю.С. Виноградського – «Що в пана-хазяїна да один синок є», «Що із-за гори, із-за каменної», «Молодець Дмитрусик та задумав жениться», «Чи дома, дома, бідная вдова», «Що в пана-хазяїна да на його дворі». Нині у рукописах зберігаються наступні: «В неділеньку рано синє море грало», «Що по торгу-торгу Андрійко ходив», «Що в бору-бору волохи поють», «Що в пана-пана умная жена», «Що в Києві да на перевозі», «Ой рано-рано да до церкви дзвонять», «Летить, летить сиз соколонько» та десятки інших. Записані вони від сосничанок Христини Харченко (Лав'юк), Степаниди Єрмоленко, Дарії Погорілки та мешканки села Лав Уляни Росликової. Ці пісні належать до кращих зразків обрядово-величальної народної поезії [976, с. 41].

Надзвичайно інформативною є стаття «Співак Антін Матюшенко та його репертуар» [1; 831; 851]. А.М. Матюшенко був сліпим старцем, котрий ходив «по хліб до людей», але при цьому знав багато пісень. До його репертуару входили як церковні співи, так і старовинні народні пісні, що вже забулися. А.М. Матюшенко на музичних інструментах не грав, проте любив пісні, співав тенором, мав музичний слух [851, с. 62].

На основі свідчень А.М. Матюшенка, Ю.С. Виноградський відокремив гуртову «пісню» від хорової, відносячи до гуртових всі ті пісні, які співають

не більш ніж у два голоси, а до хорових – справжні багатоголосні (більше двох голосів).

Класифікуючи репертуар А.М. Матюшенка, Ю.С. Виноградський виділив групи пісень:

1. Історичні пісні: про історичні події або персоналії; кріпацькі; чумацькі; про рекрутські набори.
2. Побутові пісні: про багатія і наймитів; про кохання, невірне подружжя, родинні взаємини тощо.
3. Інші (пісні про Чорноморця, про Донця тощо) [851, с. 60–66].

На думку Ю.С. Виноградського, Сосниччина була одним з провідних осередків кобзарського мистецтва Лівобережної України. Кобзарі на Сосниччині мали цехові організації, більшість з яких знаходилася у південній частині колишнього Сосницького повіту (нині – Менський район Чернігівської області) [852, с. 64]. До сосницького кобзарського цеху, який існував до 1915 р., належало близько 30–40 народних співців [976, с. 42]. За свідченням лірника К.П. Бондаренка, існування цехів у Сосниці припинилось з того часу, як помер лірник Махтей Чорненко, на квартирі якого збиралися кобзарі [806, с. 4].

Про цікаві звичаї, що панували у сосницькому кобзарському цеху, Ю.С. Виноградський розповів у спогадах. Цех мав свій суд, «свічу й лампаду» в сосницькій Троїцькій церкві. З цехом і його судом рахувалися. Бажаючи «вивчитись і пристати до цеху» відбували звичай «одклінщини», тобто ставили «братії» могорич [852, с. 65].

Дослідник поділяв сосницьких кобзарів на три покоління («формації»). Під старими кобзарями він мав на увазі тих, які пройшли систематичну науку в школі «майстра», здобули від нього традицію виконання дум і репертуар (принаймні його основу) інших пісень. До другої «формації» краєзнавець відносив Куликів, Кучугур-Кучеренків та інших, які або потроху забували репертуар, набутий від свого вчителя; або, маючи хороший голос і майстерно граючи, все більше підпадали сучасним «книжним» впливам. Третю

«формацію» складали сучасні кобзарі-аматори, які не мали музичної освіти, а зібрали невеличкий кобзарський репертуар, переважно з побутових та історичних пісень [981, с. 63–64].

Ю.С. Виноградський був особисто знайомий з талановитим кобзарем П.В. Куликом, який багато мандрував Україною, брав участь у київських етнографічних вечорах та концертах, виступав у Ніжині, Харкові, Конотопі, Дніпропетровську і якого з любов'ю згадував О.П. Довженко у «Зачарованій Десні» (додаток У). Вичерпні відомості про П.В. Кулика знаходимо у спогадах Ю.С. Виноградського [441].

У 1930 р. у с. Ольшанах Ю.С. Виноградський познайомився з іншим кобзарем – Я. І. Куликом. Від нього дослідник отримав цінні відомості про кобзарів Л. Думенка, Д. Руденка, про старечі цехи, записав думи «Про Хмельницького», «Про Василя Молдавського». Кобзар втратив зір у семирічному віці від золотухи. З 16 років він «з миру жив», тобто тим, що дадуть люди. Навчився грати на бандурі у рідному селі від кобзаря Л. Думенка, як і П.В. Кулик. З-поміж репертуару Я.І. Кулика Ю.С. Виноградський відзначав думу «Про трьох братів Азовських». Крім Сосниці, кобзар виступав у Ніжині, Чернігові.

У 1930 р. у с. Лавах Ю.С. Виноградський познайомився з лірником К. П. Бондаренком, якому натовді виповнилося 70 років. Він осліп у десятирічному віці в один день зі своїм братом Іваном. Вони навчилися грати у лірника Івана Крамного з села Покровське. К.П. Бондаренко ходив з лірою у Сосницю та навколишні села, їздив у Ніжин, Чернігів, Дніпропетровськ, Запоріжжя. До його репертуару входили: «Дума про братів Азовських», пісні «Про Морозенка», «Про Біду», «Правда», «Попадя», «Дворянка», «Міщанка», «Теща» та багато інших. К.П. Бондаренко був освічений музикант. Крім того, він вмів виготовляти і ремонтувати ліри [806, с. 4].

До нової генерації кобзарів, згідно з класифікацією Ю.С. Виноградського, належав С.С. Власко, обдарований бандурист і віртуоз-бубніст, уродженець села Кудрівка (сучасний Сосницький район

Чернігівської області). Його репертуар дум і пісень почав складатись ще з того часу, коли він допомагав ходити з бандурою П.В. Кулику. С.С. Власко не був сліпий, а до того ж писемний, що надавало можливості збагачувати репертуар, поповнюючи знання кобзарської справи з друкованих видань [806, с. 4].

Ю.С. Виноградський збирав відомості про кобзарів першої половини XIX ст.: Рака з Сосниці, кобзаря з Синявки, лірника з с. Козляничів, К.А. Кузьминського, який жив у с. Маховиках, Л.Г. Ступак з с. Озереди. Причому дослідник зазначав, що цей список можна продовжити [803, с. 4; 831, с. 66].

Цікаві дані Ю.С. Виноградський зібрав про славетного кобзаря XIX ст. А. Шута – уродженця с. Олександрівки, борківського бандуриста Т. Пархоменка, вільшанського кобзаря Яковенка, про лірників К. Бондаренка, М. Чорненка, С. Власка.

Дослідник ретельно зафіксував рекомендації кобзарів щодо виконання окремих дум, пісень та псалмів, що мають неабияке значення для музикознавців [898, с. 2].

Ю.С. Виноградський цікавився місцевими приказками і прислів'ями. У нього містяться записи сосницьких приказок і прислів'їв з поясненням їх значення. Так, у розвідці «Две поговорки» він пояснював шляхи утворення прислів'їв «Сухо дерево, завтра п'ятниця», а також «После дождика в четверг». Він зауважував, що обидва прислів'я використовувалися для висловлення відмови на прохання [238]. Мовознавець вказував на давньоримське джерело приказки «Коваль коня кує, а жаба свою (лапу) дере, – підкуй і мене»: «Що личить Юпітеру, не личить бику», а також російський аналог: «Куда конь с копытом, туда и рак с клешнею» [246, арк. 1].

Нерідко краєзнавець не лише пояснював значення того, чи іншого прислів'я, й пояснював його походження, наприклад: «Варвари – ночі украли», «Савка прискочив, – дня приточив». Оскільки за народними

спостереженнями, починаючи з 17 грудня тривалість дня починає зростати, за церковним календарем 17 грудня – день пам'яті святої великомучениці Варвари, а 18 грудня вшановується святий Сава, тому народ пов'язав імена цих святих зі збільшенням тривалості дня [246, арк. 1 зв.].

Цікаво, що у зібраних Ю.С. Виноградським прислів'ях зустрічаються і діалектні слова: «Треба кебїть і на печі седїть». Кебїть – вміло. Відповідно, краєзнавець тлумачив цю народну мудрсть так: для будь-якої справи потрібне вміння [246, арк. 3 зв.].

Дослідником були зібрані приказки та прислів'я, у яких згадуються міста чи села Чернігівщини. Наприклад, «Обізвався Яготин: «Ніжин мені – побратим»! А Ніжин каже: «Є в степу Ромен, та й той мені – нерівень!»». Усього у його зібранні налічується близько десятка подібних приказок та прислів'їв [239].

Отже, етнологічні студії посідають вагоме місце у доробку Ю.С. Виноградського. Він збирав та вивчав український фольклор, насамперед пісенну творчість, досліджував кобзарство, яке набуло особливого поширення на Сосниччині, а також народні ремесла та промисли, народну медицину, особливості побуту тощо. Зібрані ним відомості є цінним джерелом для вивчення етнічної історії українського народу.

4.4. Мовознавча спадщина Ю.С. Виноградського

Важливе місце у науковій спадщині Ю.С. Виноградського належить працям з мовознавства, про що свідчать його публікації у збірниках «Українська діалектологія і ономастика» та «Мовознавство», а також карта «Діалектичні межі на Сосницькому Наддесенні й Поліссі (колишнього Сосницького повіту)» [815; 848; 845; 620].

Одна з перших наукових студій Ю.С. Виноградського «До діалектології Задесення» (1906 р.) ґрунтується на спостереженнях, зібраних починаючи з 1889 р. У ній виділено особливості мови мешканців Сосниці. На

думку дослідника, у цих говірках можна простежити сліди етапів, які пройшла сучасна українська мова.

У студії «Про деякі фонетичні особливості менських і сосницьких говірок на Чернігівщині в пам'ятках XVII–XVIII ст.» краєзнавець вивчав діалектні особливості народної мови у письмових джерелах XVII–XVIII ст., які походили з Мени та Сосниці. На підставі аналізу численних тестаментів, листів, актів, протоколів, реєстрів зазначеного періоду дослідник дійшов висновку, що певні діалектні риси збереглися до сучасних йому часів [812; 848].

У праці «Декілька слів про мову» Ю.С. Виноградський продовжував розглядати особливості мови населення Менського району. На відміну від попередньої праці, у цій розвідці він звернув увагу на чинники, що впливали на неї з часів існування старослов'янської мови. Дослідник відносив мову Менщини до поліського наріччя української мови. Він вказував, що наріччя поділяються на діалекти, а діалекти – на говірки. На його думку, діалекти української мови виникли зі староруської мови, а також племінних діалектів давньоруської доби. Відтак краєзнавець зазначав, що сучасні діалекти являють собою відгомін явищ старослов'янської мови. Вони проявляються у дифтонгах, коли два звуки зливаються і утворюють один своєрідний склад. Наприклад, слово «конь» вимовляється як [куонь], [куень], а подекуди – [куинь] [241].

Ще одна характерна риса розмовної мови населення Менщини – це отвердіння приголосних: дерево, земля, сила. Тут всі приголосні – тверді. Таке явище, на його думку, виникло у XVIII ст. Дослідник звернув увагу, що «акання» охоплює більшу частину сіл Менського району, проте є чимало сіл «окаючих». Він зазначав, що «акання» виникло на Менщині у XVIII ст. завдяки активним контактам з Білорусією [243].

У статті «З питань мовознавства» Ю.С. Виноградський звернув увагу, що деякі слова та назви «в устах народу вимовляються не так, як бачимо в друку», схарактеризував шляхи утворення насамперед прикметників [242].

Наприклад, замість «волинківський» місцеві жителі говорили «волинський», замість «устівський» – «устенський» тощо.

Упродовж десятиліть краєзнавець збирав слова іншомовного походження в українській мові для «Тлумачного словника», рукопис якого було завершено незадовго до смерті автора і надіслано для видання до Академії наук УРСР, проте цю працю донині не оприлюднено [893, с. 3].

Таким чином, Ю.С. Виноградському належить вагомий внесок у розвиток окремих проблем мовознавства, насамперед вивчення діалектизмів, притаманних населенню Середнього Подесення. Дослідник простежив їх походження та еволюцію від давньоруських часів середини ХХ ст.

4.5. Природознавчі студії Ю.С. Виноградського

Вагоме місце у науковому доробку Ю.С. Виноградського посідають студії, присвячені природі рідного краю. Краєзнавець достеменно знав різні види місцевих рослин, дерев, риб, тварин тощо [168; 167; 171; 476; 370; 236; 371; 159; 577]. У низці студій краєзнавець описував природу Сосниччини. Нерідко описи природи стосуються не лише сучасної досліднику доби, а й дають короткі історичні довідки про походження тієї чи іншої рослини. Протягом багатьох років він фіксував спостереження за природою, досліджував клімат [329; 336; 588; 804].

У студії «Великі повіді» Ю.С. Виноградський відзначав незвичні весняні повіді. Так, за спостереженнями краєзнавця, у 1925 р. взагалі були відсутні повіді на річках Убедь і Десна, а у 1897 р., 1922 р., 1927 р. і 1930 р. повідь на р. Убедь замерла, а у 1895 р., 1908 р., 1917 р. і 1931 р. повіді на річках Десна і Убедь були надзвичайно великими. Особливо місцевому населенню запам'яталась повідь 1895 р., яка мала такий самий масштаб, як і у 1845 р., оскільки вона досягла тих самих позначок на будівлях, які були зроблені на В'юнищі у 1845 р. Досліднику були відомі спогади старожилів с. Малого Устя про «велику воду» 1845 р. За свідченням деяких з них: «вода неслася з деснянського верху високим валом, повикручувала багато,

поробила рови по лугових шляхах різних невірностей, що й нині заважають їздити». Лише повідь 1877 р. наближалася до «великої води» 1845 р., але решта повідей були значно спокійніші. Також вирізнялась повідь 1917 р., під час якої рівень річки піднявся на 92 см. Тоді вода знесла навіть будівлі, зокрема, лісопильню біля с. Макошина [161, арк. 1–3].

Сучасним Ю.С. Виноградському жителям особливо запам'яталася повідь 1931 р. Проте для Ю.С. Виноградського найбільший інтерес становили наслідки повіді у трикутнику між с. Загребеллям, хуторами Якличами та Гапошківкою, де відкрився піскувато-глинястий шар ґрунту, який був материком у період пізнього неоліту та у добу бронзи. Краєзнавцю вдалось виявити археологічні знахідки того часу [161, арк. 3].

Ю.С. Виноградський приділяв увагу тваринам рідного краю. Зокрема, в одній з публікацій він писав про рідкісних тварин Сосниччини, до яких належав тушканчик, або земляний заєць. Краєзнавець зауважував, що його можна побачити лише вночі, коли він вилазив з нори. З-поміж інших тварин дослідник згадував горностая, видру (у Сосниці вони водилися в околицях Сосниці за урочищем Дорошова гребля).

З птахів у полях траплялися дрозди, особливо поблизу с. Волосківців Менського району. Восени можна було бачити білого орла-риболова, який, помітивши рибу, стрімголов кидається за нею у воду. Ю.С. Виноградський звернув увагу на його місцеву назву – «скопа». Восени зустрічались великі гагари.

З риб водилися в Десні стерлядь. Вона відрізнялась від інших порід риб міцними «щитками» на спині і боках. Був у Десні короп, який мав темну луску і саме цим відрізнявся від дзеркального коропа. За спостереженнями краєзнавця, чорний короп у Десні траплявся рідко, а дзеркальний взагалі не водився. Водилися у Десні й Убеді миноги, яких від інших риб відрізняла будова дихального апарату [837].

У окремій замітці краєзнавець навів перелік з 35 видів риб, які водилися у Сосницькому районі [167, арк. 1].

Науковець писав про плазунів, поширених на Сосниччині. Зокрема, він відзначив чорних гадюк, які зустрічались в урочищі Бурімка. Червоні гадюки водились у Понорницькому районі. На полях траплялися земляні павуки, схожі на тарантулів, яких було багато по дорозі з с. Жовтневого (Покровського) на Ольшане [837].

Ю.С. Виноградський згадував, що у 80-х рр. XIX ст. у Сосниці було багато раків. Найбільші за розміром раки водились у Десні. У р. Убеді раки були середнього розміру, втім, їх було більше. За спостереженнями Ю.С. Виноградського, у р. Убеді їх ловили волоками та топчійками. Спеціально «по раки» не ходили, але, оскільки вони завжди траплялись під час риболовлі, рибалки брали дві торби, які вішали на себе навхрест. Раків кидали в одну торбу, рибу в іншу. Краєзнавець згадував, як під час купання ловили раків руками. Він зазначав, що сніданок з варених раків був улюбленою стравою сосничан. Господині готували з них супи, соуси. Але навесні 1890 р. сталася чума на раків і більше їх у такій кількості на Сосниччині не водилося [168, арк. 1–2].

Окрему публікацію Ю. С. Виноградський присвятив річковій губці – бодязі. Краєзнавець зазначав, що вона росте у р. Убеді, наприклад, біля урочища Британівка. Бодяга має вигляд вогкого, ясно-сірого кольору нароста, який буває на омертвілому корені дерева, або на ломаці. Її використовують у народній медицині для розтирання рук чи ніг, при застуді, ревматизмі та інших болях [171].

Краєзнавець простежував історію появи на теренах Сосниччини певних сільськогосподарських культур. Так, у студії «З досвіду вирощування волоських горіхів на Чернігівщині» він зазначав, що на Сосниччину ця культура потрапила з Києва та Чернігова [296, арк. 1–1 зв.]. Він звернув увагу на наявні в «Опису Чернігівського намісництва» 1786 р. О.Ф. Шафонського свідчення про існування волоського горіха у Чернігівському, Городнянському, Березнянському та інших повітах, узагальнив власний досвід вирощування волоських горіхів [296, арк. 1–2].

Не оминув увагою Ю.С. Виноградський корисних копалин регіону. З притаманною йому енциклопедичністю він досліджував історію залізної руди на Сосниччині, поєднуючи її з історичними відомостями. Передусім він наводив приклади покладів болотної руди у Сосницькому районі, зокрема на березі р. В'юнки біля шляху, що веде до с. Мале Устя та поблизу В'юнищенського Заріччя. Особливо багато руди, за даними дослідника, було на лівому березі р. Убеді біля с. Рудні. Ю.С. Виноградський зауважував, що стародавні слов'яни використовували болотну руду, яка містила до 15–20 % заліза, для виготовлення сокир, ножів, наральників та інших знарядь праці. Свідченням цього є шматки жужелиць на місцях поселень VI–VIII ст. н. е., наприклад, в урочищі Лан та на Бурімці в околицях Сосниці.

У «Генеральному слідстві про маєтності» Чернігівського полку 1729–1730 рр. вміщено згадку про рудню, розташовану на лівому березі Убеді біля слобідки Рудні. На ній працювали мешканці одноіменної слобідки, втім, не витримавши утисків власника, розійшлись, тож, у 1720-х рр. вона припинила існування. У сучасні Ю.С. Виноградському часи на її місці знаходили руду і шлак. Збереглися залишки валу. Краєзнавець висував припущення, що рудня була розташована на місці маєтку польського пана, який з метою захисту свого двору спорудив земляний вал [801].

Особливий інтерес становлять нариси Ю.С. Виноградського «Восени на берегах Деснянських», «В объятях природы (воспоминания)», у яких, крім докладного опису природи Сосниччини, вміщено його особисті спогади.

Написані в останні роки життя, вони є своєрідним підсумком його життєвого шляху і надзвичайно цінні для розуміння особистості краєзнавця. Так, у нарисі «Восени на берегах Деснянських» він поетично, з літературним хистом зазначав: «Десна мріяла у весняну спеку і чекала моменту відродження джерел, тварин» [551, арк. 2]. Онука краєзнавця, Л. Д. Виноградська повідомила, що останньою працею, підготовленою дослідником, були спогади «В объятях природы».

Природа Сосниччини посідає особливе місце у доробку Ю.С. Виноградського. З одного боку, саме захоплення нею з раннього дитинства значною мірою зумовило формування краєзнавчих інтересів, згодом краєзнавець присвятив низку студій, в яких описав особливості місцевої флори та фауни, дослідив історію корисних копалин регіону. У зрілому віці природа створює для краєзнавця ліричне тло для розумів про прожите життя, починаючи з дитячих років.

Інформація, наведена у природознавчих розвідках дослідника, є надзвичайно цінною як у контексті розвитку сучасних історико-краєзнавчих студій, так і для інших галузей знань: екології, біології, аграрних дисциплін, лісознавства, помології тощо.

Таким чином, наукові інтереси Ю.С. Виноградського відображають універсальний характер його краєзнавчої діяльності і охоплюють різні галузі знань – археологію, мовознавство, етнологію, природознавство Сосниччини. У працях Ю.С. Виноградського детально висвітлено історію Подесення, насамперед Сосниччини від найдавніших до сучасних досліднику подій. Слід відзначити комплексний підхід науковця, який вивчав адміністративно-територіальні, суспільно-політичні, соціально-економічні, культурні аспекти. Це сприяє формуванню більш цілісного уявлення про історичне минуле Сосниччини. Дослідження краєзнавцем історії міст і сіл Чернігівщини дозволили уточнити час їх заснування та основні етапи розвитку. Значний інтерес становлять студії науковця, присвячені видатним сосничанам.

За матеріалами краєзнавчих досліджень Ю.С. Виноградський підготував значну кількість праць – як невеликих розвідок, так і узагальнюючих наукових студій. Лише незначну частину його праць було оприлюднено, решта понині зберігається у вигляді рукописів. Краєзнавчі студії Ю.С. Виноградського є цінним джерелом інформації з історії Сосниччини та України у цілому.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури засвідчив, що особистість та краєзнавча діяльність Ю.С. Виноградського привертали увагу наукової спільноти. Радянська історіографія представлена здебільшого публіцистичними нарисами, які містили інформацію про заснований ним Сосницький краєзнавчий музей. Водночас у цей період були здійснені перші спроби аналізу краєзнавчого доробку дослідника.

На сучасному етапі спостерігається зростання інтересу до життєвого шляху та наукового доробку краєзнавця. Науковці звертаються до напрацювань Ю.С. Виноградського, критично оцінюють їхній інформаційний потенціал. Побачили світ нариси та бібліографічні покажчики, присвячені досліднику. Проте наразі комплексне наукове дослідження життєвого шляху та науково-просвітницької діяльності Ю.С. Виноградського не було здійснено.

Джерельна база дисертаційного дослідження представлена комплексом писемних, речових, зображальних джерел, які зберігаються в архівах, музеях та бібліотеках Києва, Чернігова, Сосниці, Варшави, а також усними свідченнями. Задіяний комплекс джерел дозволив максимально повно відтворити життєвий шлях Ю.С. Виноградського, з'ясувати маловідомі епізоди його біографії, систематизувати наукову спадщину краєзнавця. Відтак, актуалізована джерельна база є достатньо репрезентативною і дозволяє реалізувати дослідницькі завдання.

Методологія дисертаційної роботи зумовлена її характером. У процесі підготовки дисертації були використані загальнонаукові принципи історизму, науковості та об'єктивності, а також методи аналізу і синтезу, історичний та логічний. Залучення міждисциплінарних і спеціальних історичних методів, а також методів біографічного дослідження та усної історії уможливило комплексне відтворення життєвого шляху та науково-просвітницької діяльності Ю.С. Виноградського.

Всебічне вивчення діяльності Ю.С. Виноградського дозволило визначити основні етапи його життєвого шляху. Перший з них (1873–1896 рр.) охоплює дитинство і юнацькі роки, проведені у Сосниці, Чернігові та Києві. Цей етап був пов'язаний зі становленням особистості Ю.С. Виноградського, формуванням його наукових інтересів та громадської позиції. Дитячі роки, проведені у Сосниці, прищепили досліднику любов до природи рідного краю, інтерес до його минулого. Формування світогляду Ю.С. Виноградського тривало під час навчання у Чернігівській гімназії, де він брав участь у роботі нелегальної бібліотеки, входив до гуртка самоосвіти, а згодом під час навчання у Київському університеті долучився до організації Чернігівського студентського земляцтва. На формування життєвих пріоритетів та краєзнавчих інтересів Ю.С. Виноградського вплинуло соціокультурне середовище. Він походив з родини священнослужителів, представники якої належали до місцевої інтелектуальної еліти і користувалися авторитетом у сосницької громади.

Другий етап (1897–1916 рр.) пов'язаний зі службою у судових установах Варшави та Чернігова. У ці роки Ю.С. Виноградський продовжував активні краєзнавчі студії, працював у архівах та бібліотеках Польщі, під час відпусток збирав лінгвістичні джерела у Сосниці. Важливою віхою у житті краєзнавця став 1906 р., коли він був обраний членом Товариства історії, філології та права при Варшавському університеті, а також створив свою першу наукову працю «До діалектології Задесення».

Третій етап (1917–1965 рр.) характеризується інтенсивною краєзнавчою та пам'яткоохоронною діяльністю Ю.С. Виноградського. У Чернігові, куди краєзнавець перебрався після евакуації з Варшави під час Першої світової війни, його застали події Української революції, яка спричинила пожвавлення громадського, культурного і наукового життя. Відтоді Ю.С. Виноградський відійшов від юриспруденції і цілковито присвятив себе краєзнавчій та пам'яткоохоронній справі. З 1920 р. його діяльність була насамперед зосереджена у заснованому ним

Сосницькому історико-археологічному та етнографічному музеї. У 1920 – 1938 рр. він обіймав посаду директора музею і водночас займався активною науковою діяльністю. У часи сталінських репресій хвиля арештів не оминула науковця: у 1938 р. він був ув'язнений, а після звільнення повернувся до музею на посаду наукового співробітника. З одного боку, його відхід від адміністративної діяльності вивільнив час для дослідницької роботи, з іншого – краєзнавець мав менше важелів впливу на визначення основних напрямків діяльності цієї установи. Слід відзначити широке коло наукового спілкування Ю.С. Виноградського: до його респондентів належали провідні наукові установи, відомі науковці, митці, громадські діячі.

Пам'яткоохоронна діяльність Ю.С. Виноградського припала здебільшого на добу Української революції та Визвольних змагань. Він був одним з фундаторів і очільників цілої низки формувань у царині краєзнавства й охорони пам'яток історії та культури на регіональному рівні. Так, дослідник був активним членом Чернігівської губернської вченої архівної комісії, Комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини, видавничого товариства «Сіверянська думка», першим головою Чернігівського губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини, а згодом очолив Екскурсійне бюро. У 1920 р. Ю.С. Виноградський переїхав до Сосниці, де заснував історико-археологічний та етнографічний музей та очолив історичну секцію Сосницького науково-дослідного товариства.

Загалом, пам'яткоохоронна діяльність Ю.С. Виноградського сприяла становленню музейної мережі на теренах Чернігівщини.

Ю.С. Виноградському належить помітний внесок у розгортання краєзнавчого руху на Чернігівщині, створення і діяльність його організаційних структур, підготовку кадрів. Краєзнавча діяльність Ю. С. Виноградського охоплювала різноманітні аспекти історії, археології, діалектології та етнології Чернігівщини. Під керівництвом Ю.С. Виноградського Сосницький історико-археологічний та етнографічний

музей (згодом Сосницький краєзнавчий музей) здійснював активну науково-дослідницьку та просвітницьку роботу.

Вагоме місце у діяльності Ю.С. Виноградського займала популяризація історичного минулого: він регулярно друкувався у місцевій пресі, проводив екскурсії та лекції на краєзнавчу тематику, опікувався вихованням краєзнавців у середовищі учнівської молоді.

Діапазон краєзнавчих інтересів Ю.С. Виноградського доволі широкий і представлений студіями з різних галузей знань – історії, археології, етнографії, мовознавства, природознавства. Він синтезував інформацію, отриману в процесі пошуку та узагальнення різнорідних джерел, залучав писемні пам'ятки, матеріали етнографії, географії, геології, археології тощо. Його дослідження охоплювали широке коло питань, пов'язаних з природними та людськими ресурсами Сосниччини. У них розглянуто природно-кліматичні умови, водні ресурси, рослинний і тваринний світ, пам'ятки природи, демографічні процеси, історію залюднення краю, мову, особливості господарювання, традиційну матеріальну та духовну культуру, історичні події та постаті, життя і діяльність яких були пов'язані з Сосниччиною. Хронологічні межі його розвідок охоплюють період від найдавніших часів до середини ХХ ст.

Ю.С. Виноградський започаткував систематичне археологічне вивчення Сосниччини. Він виявив і дослідив цілу низку археологічних пам'яток від доби палеоліту до давньоруського часу. Це дало можливість визначити основні етапи існування археологічних культур на теренах Чернігівщини, встановити їх спадкоємність. Значний інтерес становлять укладені Ю.С. Виноградським «Реєстр археологічних колекцій Сосницького краєзнавчого музею 1946 р.», а також списки та карти археологічних пам'яток Чернігівщини, які узагальнюють його багаторічну пошукову діяльність.

Ю.С. Виноградський всебічно вивчав історичне минуле Сосниччини, колонізаційні процеси, на підставі багатого джерельного матеріалу з'ясував походження окремих населених пунктів Середнього Подесення. Особливу увагу у студіях краєзнавця приділено історії Сосниці. Він досліджував історичну

топографію міста, соціально-демографічні процеси, господарське та культурне життя. Ю.С. Виноградському належать нариси, присвячені історії заснування та формуванню фондів Сосницького краєзнавчого музею.

Вагоме місце у краєзнавчому доробку Ю.С. Виноградського посідають топонімічні дослідження. Йому вдалося з'ясувати походження назв більшості населених пунктів та річок Чернігівщини. Топонімічні розвідки краєзнавця активно використовуються сучасниками науковцями.

Етнографічні дослідження Ю.С. Виноградського присвячені пісенній творчості, фольклору, традиціям населення Чернігівщини. Значну увагу науковець присвятив кобзарському мистецтву: він класифікував репертуар виконавців, дослідив особливості місцевого кобзарського цеху.

У мовознавчих студіях краєзнавця йдеться про особливості місцевої говірки, передусім діалектизми, причому дослідник не лише їх визначав, а й вказував на історичні обставини виникнення.

Природознавчі нариси Ю.С. Виноградського висвітлюють особливості місцевої флори та фауни, корисних копалин, клімату регіону й засвідчують глибоку обізнаність дослідника у цій царині.

Отже, Ю.С. Виноградський посідав помітне місце серед організаторів музейної та пам'яткоохоронної справи, відігравав вагому роль у краєзнавчому русі, а його науковий доробок охоплює широке коло питань і містить цінні відомості щодо історичного розвитку Чернігівщини. Ю.С. Виноградський належав до кращих представників української інтелектуальної еліти кінця XIX – початку XX ст. і значною мірою прислужився розвитку вітчизняної науки та культури.

Перспективи історичних досліджень життєвого шляху та науково-просвітницької діяльності Ю.С. Виноградського: вшанування пам'яті краєзнавця, оприлюднення його неопублікованих праць, аналіз їх інформаційного потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. ДЖЕРЕЛА

1.1. АРХІВНІ

1.1.1. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

Ф. 1. Етнографічна комісія ВУАН

1. Од. зб. 122. Виноградський Ю. Співак Антін Матюшенко та його репертуар. 1927 р. 31 арк.
2. Од. зб. 239. Виноградський Ю.С. Уламки поганського світогляду. Погляд народу на деякі хвороби. Надприродня сила води. Заговори. Переказ про «море» на В'юнищі. Спостереження в царині археології рис етнографічних. 1926 р. 23 арк.
3. Од. зб. 240. Виноградський Ю. Пісні з репертуару сосницького співака Антона Матющенка. 1926–1927 рр. 80 арк.
4. Од. зб. 241. Виноградський Ю. Кобзар П.В Кулик. «Дума про трьох братів Озовських». Фото кобзаря. 1927 р. 11 арк.
5. Од. зб. 242. Виноградський Ю. Оповідання Кияниці П. про старовину. 1928 р. 20 арк.
6. Од. зб. 359. Виноградський Ю.С. Колядки, щедрівки та інші подав з м. Сосниці Ю.С. Виноградський. 1889–1894 рр. 41 арк.
7. Од. зб. 377. Виноградський Ю.С. «Весільні пісні», «Відомості по анкеті за ненароджені діти». Переказ про викликання «Діда з болота». 1907–1927 рр. 24 арк.

Ф. 13. Ернст Ф.Л.

8. Од. зб. 371. Про Сосницький історико-археологічний та етнографічний музей (Чернігівська обл., заснований 1920). 7 арк.

1.1.2. Державний архів м. Києва

Ф. 16. Київський університет св. Володимира. 1834-1920.

оп. 369.

9. Спр. 13 (1894). Дело об осводжении студентов от платы за право учения и о получении ими стипендии и пособий за 1894 р. 88 арк.

10. Спр. 4 (1896). Список экзаменующихся испытательной комиссией. 43 арк.

оп. 464.

11.Спр. 2008. Особова справа Виноградського Андрія Юрійовича. 17 арк.

12.Спр. 2016. Особова справа Виноградського Дмитра Юрійовича. 2 арк.

13.Спр. 2030. Особова справа Виноградского Михайла Миколайовича. 17 арк.

14.Спр. 2031. Справа Виноградської Ірини Георгіївни. 11 арк.

оп. 465.

15.Спр. 624. Сведения о студентах университета за 1891– 1894 на букву «В». 358 арк.

16.Спр. 633. Алфавитный список студентов университета за I полугодие 1891/1892 учебного года. 137 арк.

оп. 471.

17.Спр. 870. Сочинение студента Виноградского на тему: «Мера охранения наследств». 61 арк.

1.1.3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського

Ф. III. Листування

18.Спр. 31869. Виноградський А. Лист Модзалевському В. 6 листопада 1918 р. 2 арк.

Ф. VIII. Київський університет св. Володимира

19.Спр. 2929. Виноградський Ю. Шугаєвському Валентину Андреевичу.
9 лютого 1925 р. 4 арк.

Ф. X. Архів ВУАН

20. Спр. 4462. Виноградський Юрій (Степанович). До історії колонізації середньої Чернігівщини. 10 арк.

21. Спр. 4463. Виноградський Юрій Степанович. До історії колонізації середньої Чернігівщини. Розділ II. 1928–1929. 59 арк.

22. Спр. 4464. Виноградський Юрій Степанович. До історії колонізації Середньої Чернігівщини. Розділи I–IV. 12 травня 1929 р. 122 арк.

23.Спр. 11583. Виноградський Ю.С. Календар 1730 р. 10 грудня 1926 р. 26 арк.

24.Спр. 15420. Виноградський Ю. Лист до редакції журналу «Україна» з повідомленням про одержання відбитка статті «Сосниця та її околиці». 1928 р. 1 арк.

25.Спр. 11581. Виноградський Юрій Степанович. Згадки про землетрус в м. Сосниці. 15 грудня 1926 р. 15 арк.

26.Спр. 11582. Виноградський Юрій Степанович. Із джерела забутого. Відомості про економіку, промисловість і торгівлю в осередковій частині Чернігівщини за кінця XVIII ст. у зв'язку з даними часів новітніх. 1928 р. 66 арк.

27.Спр. 15420 Виноградський Юрій Степанович. Лист до редакції журналу «Україна» з повідомленням про одержання відбитка статті «Сосниця та її околиці». 1928 р. 1 арк.

Ф. 12. Модзалевський В.Л.

28.Спр.823. Виноградський Ю.С. Лист Модзалевському В.Л. 11 квітня 1920 р. 2 арк.

Ф. 103. Виноградський Ю.С.

29.Спр. 1. Виноградський Ю.С. «Воспоминания о В.Л. Модзалевском» и «К характеристике некоторых трудов В.Л. Модзалевского». Приложение: сопроводительное письмо Виноградского Ю.С. Визирю Н.П. 5 арк.

30.Спр. 2. Виноградский Юрий Степанович. Земля Сосницкая. Очерки из истории Черниговщины. 30 арк.

31.Спр. 3. Виноградський Ю.С. Письменниця Жандр. 23 грудня 1932 р. 11 арк.

32.Спр. 4. Виноградский Ю.С. Поездка в Рудню и Козляничу. Воспоминания. 5 серпня 1962 р. 3 арк.

33.Спр. 5. Виноградський Ю.С. Лист Метьюлкіну А.І. 18 вересня 1951 р. 3 арк.

34.Спр. 6. Виноградський Ю.С. Лист Метьюлкіну А.І. 27 жовтня 1951 р. 3 арк.

35.Спр. 7. Виноградський Ю.С. Лист Метьюлкіну А.І. 24 грудня 1952 р. 3 арк.

36.Спр. 8. Виноградський Ю.С. Лист Метьюлкіну А.І. 31 січня 1953 р. 3 арк.

37.Спр. 9. Виноградський Ю.С. Лист Метьюлкіну А.І. 1 арк.

38.Спр. 10. Метьюлкін А.І. Лист Виноградському Ю.С. 10 вересня 1951 р. 1 арк.

39.Спр. 11. Метьюлкін А.І. Лист Виноградському Ю.С. 13 жовтня 1951 р. 1 арк.

40.Спр. 12. Метьюлкін А.І. Лист Виноградському Ю.С. 23 грудня 1951 р. 2 арк.

41.Спр. 13. Метьюлкін А.І. Лист Виноградському Ю.С. 29 лютого 1952 р. 1 арк.

42.Спр. 14. Метьюлкін А.І. Лист Виноградському Ю.С. 7 листопада 1952 р. 1 арк.

43.Спр. 15. Метьюлкін А.І. Лист Виноградському Ю.С. 2 арк.

44.Спр. 16. Метьюлкін А.І. Лист Виноградському Ю.С. 15 червня 1951 р. 1 арк.

45.Спр. 17. Метьюлкін А.І. Лист Виноградському Ю.С. 25 жовтня 1955 р. 2 арк.

46.Спр. 18. Метьюлкін А.І. Лист Виноградському Ю.С. 30 травня 1956 р. 1 арк.

47.Спр. 49. Виноградский Ю.С. Записка о передаче писем французской писательницы Никитиной (урожд. Жандр) Варвары Николаевны, её фотографии и двух вырезок из газет о ней в Публичную библиотеку АН УССР. 14 серпня 1962 р. 1 арк.

Ф. 123. Могилянський О.П.

48.Спр. 354. Виноградська Н.С. Лист Могилянському О.П. 14 квітня 1960 р. 1 арк.

49.Спр. 356. Виноградський Ю.С. Лист Могилянському О.П. 12 жовтня 1959 р. 1 арк.

50.Спр. 357. Виноградський Ю.С. Лист Могилянському О.П. 12 листопада 1959 р. 2 арк.

51.Спр. 358. Виноградський Ю.С. Лист Могилянському О.П. 3 січня 1960 р. 2 арк.

52.Спр. 359. Виноградський Ю.С. Лист Могилянському О.П. 7 листопада 1960 р. 2 арк.

Ф. 131. Могилянський М. М.

53.Спр. 2. Виноградський Ю.С. Із спогадів про М.М. Могилянського. 7 серпня 1959 р. 2 арк.

1.1.4. Державний архів Чернігівської області

Ф. 127. Чернігівське губернське правління. 1800–1919.

оп. 1.

54.Спр. 8627. Про призначення канцелярського чиновника колезького асесора чиновника колезького секретаря Виноградського на посаду письмоводителя канцелярії сосницького повітового предводителя дворянства. 1901 р. 7 арк.

55.Спр. 10665. По отложению сосницького поветового по военной присутствия про перемещение делопроизводителя присутствия Виноградского на посаду городского головы та назначение на временное исполнение должности делопроизводителя запасного писаря Гальчуна. 14 жовтня 1905 р. – 30 листопада 1905 р. 2 арк.

оп. 14.

56.Спр. 4005. Формулярный список о службе уездных предводителей дворянства и чиновников их канцелярий. 1902. 142 арк.

57.Спр. 4035. Формулярый список о службе чиновников уездных по воинской повинности присутствия. 1904. 72 арк.

Ф. 145. Чернігівське губернське у земських і міських справах присутствіє. 1892–1918.

оп. 1.

58.Спр. 424. Протоколы заседаний городской думы за 1908 р., перечень к смете о приходе и расходах средств на 1909 г. и ведомости о состоянии капиталов и недоимок за 1907–1908 гг., представленные на утверждение. 114 арк.

59.Спр. 567. Протоколы заседаний Сосницкой городской думы за 1910 г., присланные на утверждение с приложенными к ним документами об оценке имущества разных лиц, отчет о приходе, расходе городских сумм и др. 372 арк.

60.Спр. 851. О выборах гласных думы и должностных лиц в Сосницкое городское общественное управление на четырёхлетие с 1914 г. 129 арк.

61.Спр. 868. Списки, представленные городскими и земскими учреждениями Черниговской губернии о их служащих, пользующихся правом государственной службы. 12 марта 1914–15 сентября 1914 гг. 141 арк.

оп. 2.

62.Спр. 353. Протоколы Сосницкого уездного собрания с приложениями к нему документами: доклады управы о школьном строительстве в уезде, назначение пособия за лечение, смета приходов средств на 1912 г., ведомость о снятии земского сбора за 1911 и др. 406 арк.

63.Спр. 594. Протоколы заседаний Сосницкого уездного собрания с приложенными к ним документами: о школьном строительстве, о приобретении домов для квартир медицинского персонала, о принятии казенных участков земли для школ и т. д. 22 февраля 1914 – 27 ноября 1914 г. 381 арк.

оп. 3.

64.Спр. 450. О разрешении созыва Сосницкого очередного уездного земского собрания. 6 сентября 1907 г. 197 арк.

65. Спр. 2212. О производстве в чин лиц, служащих по городским общественным учреждениям. 1911. 71 арк.

Ф. 458. Сосницький повітовий з'їзд мирових суддів м. Сосниці

оп. 1.

66. Спр. 6. О службе помощника секретаря съезда мировых судей Виноградского. 1885–1889 г. 22 арк.

Ф. 679. Чернігівська духовна консисторія

оп. 2.

67.Спр. 3153. Дело о закреплении за сыновьями священника Троицкой церкви с. Гринева: за Филиппом Виноградским места диакона в с. Мишковка,

Стародубского повета, за Федором – места диакона в с. Гриневе. 11 арк.

68. Спр. 4849. Сведения о церквах Стародубского и Новозыбковского уездов и их прихожанах за 1854 год. 535 арк.

оп. 10.

69. Спр. 241. Метрическая книга Сосницкого уезда. 1875 г. 527 арк.

70. Спр. 471. Метрическая книга Сосницкого уезда. 1885 г. 484 арк.

71. Спр. 2193. Метрична книга про народження, одруження, розірвання шлюбу, смерть. Сmt. Сосниця. 1919–1923 pp. 109 арк.

Ф. Р.–15. Виконавчий комітет Чернігівської ради робітничих селянських і червоноармійських депутатів. 1918–1925 pp.

оп. 1.

72. Спр. 292. Годовые отчеты о деятельности отделов Черниговского губисполкома за 1923 г. Декабрь 1923 г. – февраль 1924 г. 428 арк.

Ф. Р.–82. Виконавчий комітет Сосницької районної ради народних депутатів. 1923–1930; 1943–1992 pp.

оп. 17.

73. Спр. 137. Протоколы заседаний исполкома. 2 февраля – 21 февраля 1953 г. 180 арк.

Ф. Р.–593. Відділ народної освіти виконавчого комітету Чернігівської губернської ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. 1919–1925 pp.

оп. 1.

74. Спр. 53. Сметы и объяснительные записки на содержание Черниговского губернского комитета по охране памятников искусства и старины. 26 марта 1919 г. – 26 июля 1919 г. 59 арк.

75. Спр. 54. Отчеты о деятельности Черниговского губернского отдела народного образования по охране памятников искусства и старины за 1919 г.

21 марта 1919 г. – 1 декабря 1919 г. 36 арк.

76.Спр. 55. Протоколы заседаний Черниговского губернского комитета по охране памятников искусства и старины. 22 марта 1919 г. – 8 августа 1919 г. 22 арк.

77.Спр. 95. Протоколы, циркуляры и протоколы заседаний коллегии губнаробраза и доклады заведующих отделами. 104 арк.

78.Спр. 109. Отчёты и протоколы заседаний коллегии Сосницкого упрнаробраза. 7 октября 1920 г. – 29 октября 1920 г. 74 арк.

79.Спр. 314. Докладная записка инструкторов экскурсионного бюро губнаробраза. 22 июня 1920 г. – 4 августа 1920 г. 19 арк.

80.Спр. 341. Годовые отчеты о деятельности губполитпросвета. 1920 – 18 мая 1921 г. 62 арк.

81.Спр. 1018. Статистические ведомости о работе грамчека, учреждений соцвосо и профобра. 10 ноября 1922 г. – 12 декабря 1924 г. 301 арк.

82.Спр. 1537. Отчеты о деятельности Черниговского губоно и его подотделов. 12 июля 1923 – 31 января 1924 г. 839 арк.

83.Спр. 1862. Анкеты единовременной переписи политпросветучреждений – библиотек, клубов и сельбудов. 29 апреля 1923 г. – 19 мая 1924 г. 316 арк.

Ф. Р.–942. Статистичне бюро виконавчого комітету Чернігівської губерньської ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. 1919–1924 рр.

оп. 1.

84.Спр. 4779. Статистические данные на 1 января 1922 г. Сосницкий историко-этнографо-археологический музей. 1 арк.

Ф. Р.–1400. Мишастий Михайло Андрійович

оп. 1.

85.Спр. 65. Сведения о выдающихся черниговцах, собираемые М.А. Мышастым для Д.А. Бочкова. 1962–1967. 22 арк.

86.Спр. 76. Письма М.А. Мышастому Ю.С. Виноградского. 7 ноября 1962 р. – март 1965 р. 6 арк.

Ф. Р.–1522. Лозовий Борис Андреевич

оп. 1.

87.Спр. 91. Материалы о краеведах Черниговщины (вырезки из газет). 18 июля 1961 г. – 28 января 1972 г. 11 арк.

Ф. Р.–2124. Чернігівський державний історичний музей. 1943-1970 рр.

оп. 1.

88. Спр. 325. Виноградский Ю.С. «Черниговщина» (очерки истории городов, поселков и сел Черниговской области). 188 арк.

89. Спр. 326. Научные работы Виноградского Ю.С. 171 арк.

Ф. Р.–5059. Сосницьке наукове товариство м. Сосниця Чернігівської губернії

оп. 1.

90. Спр. 1. Сосницкое научно-исследовательское общество. 26 серпня 1921 р. – 1 вересня 1922 р. 61 арк.

Ф. Р.–5271. Чернігівська обласна редакція видання «Історії міст і сіл УРСР».

оп. 1.

91. Спр. 7. Списки авторов и соавторов очерков и исторических справок населенных пунктов Черниговской области. 1962–1979 рр. 134 арк.

**Ф. Р.–8840. Управління комітету державної безпеки Ради міністрів
УРСР у Чернігівській області**

оп. 3.

92. Спр. 2705. Карна справа Виноградського Юрія Степановича за ст. 54–2, 54–11 ЦК УССР. 28 червня 1938 р. – 28 червня 1997 р. 50 арк.

Ф. Р.– 8860. Д.О. Бочков

оп. 1.

93. Спр. 17. Материали к библиографическому словарю. Ю.С. Виноградский-краевед (краткие библиографические данные, публикации). [без дат]. 56 арк.

94. Спр. 67. Письма Д.А. Бочкова к Ю.С. Виноградскому (копии). 25 ноября 1951 г. – 7 мая 1962 г. 80 арк.

95. Спр. 112. Листи Ю.С. Виноградського-краєзнавця. 23 лютого 1953 р. – 14 травня 1962 г. 59 арк.

1.1.5. Науковий архів Інституту археології НАН

Ф. ВУАК

96. Спр. 49/20. Ю.С. Виноградський. «Два селища» (архівні матеріали з Сосницького району) [вирізка]. арк. 14–26.

97. Спр. 109/19. Сосницький музей. Реєстр поступлений до музею в царині археології за рік 1925 та 5 таблиць до нього. 5 арк.

98. Спр. 109/19 а. Сосницький музей. З дослідчої праці завідувача музеєм сосницьким Ю.С. Виноградського в галузі історії матеріальної культури в 1926 р. 6 арк.

99. Спр. 116/18. Сосницький музей. Виноградський Ю.С. Звіт про дослідчу працю та щоденник археологічних розшуків на території Сосницького, Чорнотицького та інших районів округи Конотопської. 19 арк.

100. Спр. 116/18 а. Археологічні роботи по дослідженню Сосничини р. 1927. Звіт за дослідчу працю Ю.С. Виноградського р. 1927 в галузі археології, м. Сосниця. 35 арк.

101. Спр. 116/18 б. Археологічні роботи по дослідженню Сосничини р. 1927. Виноградський Ю.С. Короткий витяг із подання за дослідчу роботу на Сосничині р. 1927 в галузі археології. Сосниця. 5 арк.

102. Спр. 116/18 в. Археологічні роботи по дослідженню Сосничини р. 1927. Виноградський Ю.С. Археологічні розшуки на Сосничині р. 1927. Звіт. Звіт про дослідчу роботу. Щоденник археологічних розшуків на території Сосницького Чорнотицького та інших районів округи Конотопської. 19 арк.

103. Спр. 116/26. Сосницький музей. Виноградський Ю.С. Про археологічні дослід. 3 арк.

104. Спр. 202/8. Сосницький музей. Виноградський Ю.С. Звіт про дослідну працю Ю.С. Виноградського р. 1927 по лінії архітектури та мистецтва. 10 арк.

105. Спр. 202/8 а. Сосницький музей. Виноградський Ю.С. Звіт за дослідчу працю 1928 р. в галузі археології. м. Сосниця. 10 арк.

106. Спр. 309/16. Сосницький музей. Виноградський Ю.С. Про роботу музею в 1929 р. 2 арк.

107. Спр. 327/9. Сосницький музей. Виноградський Ю.С. Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі. 20 арк.

108. Спр. 327/12. Виноградський Ю. Звіт, щоденник та реєстр речей, добутих дослідчою працею в галузі археології в 1930 р. 32 арк.

109. Спр. 507. Ю.С. Виноградський. Археологічні вісті з Сосницького Наддесення. 34 арк.

110. Спр. 508. Передісторичні стації Нижнього Посем'я та суміжного з ним Наддесення (коротке звідомлення). 1929 р. 10 арк.

111. Спр. 509. Передісторичні стації Нижнього Посем'я та суміжного з ним Наддесення (коротке повідомлення). Звіт за дослідчу працю 1928–1929 рр. в галузі археології. 14 арк.

112. Спр. 510. Виноградський Ю.С. Новознайдени в 1932 р. стації родового суспільства на Сосниччині. Чепелиха. 14 арк.

113. Спр. 511. Виноградський Ю.С. Звіт за дослідчу роботу в галузі археології в 1936 р. 23 березня 1937 р. 3 арк.

114. Спр. 512. Виноградський Ю.С. Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі (подорож 1930 р.). 1930 р. 16 арк.

115. Спр. 513. Виноградський Ю.С. Устенсько-Марієнтальське коло передісторичних стацій Нижнього Посем'я (Лівобережжя р. Сейм між м. Новими Млинами та с. Великим Устям). 12 грудня 1931 р. 20 арк.

116. Спр. 514. Виноградський Ю.С. Устенсько-Марієнтальське коло передісторичних стацій Нижнього Посем'я (Лівобережжя р. Сейма між м. Новими Млинами та с. В. Устям). 1930 р. 20 арк.

117. Спр. 515. Виноградський Ю.С. Археологічні пам'ятки долішньої течії р. Сейм (Правобережжя р. Сейма між с. Матіївкою та х. Синютином). Обірок у околицях м. Батурина. 1930 р. 17 арк.

Ф. 12. Виноградський Юрій Степанович

118. Спр. 13. Археологічні дослідження в Сосницькому та Коропському районах в 1935 р. 5 арк.

119. Спр. 14. Археологічні роботи Сосницького музею в 1936 р. 3 арк.

120. Спр. 15. Звіт за археологічну роботу Ю.С. Виноградського в 1937 р. М. Сосниця Чернігівської області. 12 арк.

121. Спр. 15 а. Стоянка над р. Піснею. Матеріали з розшуків пам'яток мезоліту на Чернігівщині. 16 грудня 1945 р. 18 арк.

122. Спр. 15 б. Декілька слів з приводу знахідок край с. Оболоння. 26 березня 1947 р. 3 арк.

123. Спр. 16. Неолітичні стоянки Сосниччини. 49 арк.

124. Спр. 17. Несколько заметок по вопросу истории древних славян. 15 арк.
125. Спр. 18. Нові надбання з Бурімського городища. 22 грудня 1935 р. 355 арк.
126. Спр. 20. Про деякі пам'ятки старовини м. Чернігова. 25 березня 1945 р. 10 арк.
127. Спр. 158. Реєстр археологічних колекцій Сосницького краєзнавчого музею. 1946 р. 50 арк.
128. Спр. 227. Торфовищні знаходища пам'яток матеріальної культури на Сосниччині. 1944 р. 17 арк.
129. Спр. 470 Тайник р. Десны в окрестностях Сосницы Черниговской области. 14 арк.

1.1.6. Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського

Ф. 1. Виноградський Ю.С.

Папка 1.

130. Інв. № 2784. Удостоверение Ю.С. Виноградского. 1 арк.
131. Інв. №Р-1291. Портрет Ю.С. Виноградського (худ. Маловський М.М.). 1 арк.
132. Інв. № НДФ 866. Фото Ю.С. Виноградського (4 шт.). 4 арк.
133. Фото 1. Нирковська В., Виноградський Ю.С., Качурін. 1 арк.
134. Фото 2. Лав'юк, Виноградський, Підсуха, Козловський, Мойсеєнко. 1 арк.
135. Фото 3. Фото Ю.С. Виноградського. 1 арк.
136. Фото 4. Ю.С. Виноградський. Літо 1963 р. 1 арк.
137. Інв. № 1915. Фото Ю.С. Виноградського. 4 арк.
138. Фото Ю.С. Виноградського. 3 арк.
139. Інв. № НДФ 855. Виноградский Ю. Автобиография. 1959 р. 3 арк.

140. Инв. № НДФ 856. Виноградский Ю. Автобиография научного работника Сосницкого районного историко-краеведческого музея Юрия Степановича Виноградского. 1947 р. 2 арк.

141. Инв. № НДФ 857. Список напечатанных научных работ Юрия Степановича Виноградского. 12 грудня 1954 р. 4 арк.

142. Инв. № НДФ 858. Виноградский Ю.С. Воспоминания Ю.С. Виноградского о годах ученичества в Чернигове. 1963 р. 4 арк.

143. Инв. № НДФ 859. Виноградский Ю.С. Из воспоминаний о годах юности. 1963 р. 2 арк.

144. Инв. № НДФ 864. Виноградський Ю.С. Із споминів про дитячі літа [дата не вказана]. 1 арк.

145. Инв. № НДФ 865. [Записано на магнітофоні М.А. Мишастим]. 17 травня 1964 р. 2 арк.

146. Инв. № 1259. Грамота Ю.С. Виноградського від Товариства охорони природи. 29 січня 1964 р. 1 арк.

147. Рецензия на научные работы Виноградского Ю.С. 25 травня 1956 р. 3 арк.

148. Инв. № 861. Письмо директору Института Археологии Академии Наук Украинской ССР доктору исторических наук т. Бибикову С.Н. от директора Черниговского исторического музея кандидата исторических наук Левенка, 24 октября 1956 р. 3 арк.

149. Инв. № 862. Протокол № 4 заседания научно-методического совета Сосницкого краеведческого музея от 7 октября 1956 г. 1 арк.

150. Инв. № 863. Письмо Бибикова С.Н. Левенку А. 14 ноября 1956 г. 1 арк.

151. Инв. № 2783. Пенсионная книжка Ю.С. Виноградского. 2 арк.

152. Инв. № Р-1258. Членський квиток учнівського товариства «Юний краєзнавець» Ю.С. Виноградського. 1 арк.

153. Инв. № НДФ 867. XI Республіканська діалектологічна нарада. Запрошення. Київ, 1962. 7 арк.

154. Інв. № НДФ 868. II Республіканська ономастична нарада. Запрошення. Київ, 1962. 15 арк.

155. Інв. № 2683(1). Удостоверение «За доблестный и самоотверженный труд в период Великой Отечественной войны Виноградского Ю.С.». 2 арк.

156. Інв. № Р-1255. Членський квиток професійної спілки працівників політустанов Виноградського Юрія Степановича. 6 арк.

157. Свидетельство Виноградского Георгия Степановича в удостоверение личности. 21 января 1920 г. 1 арк.

158. Інв. № 2066. Вітання Виноградському Ю.С. від Інституту Археології Академії наук з 25-ти річчям наукової праці. 1 липня 1945 р. 2 арк.

Папка 2.

159. Виноградський Ю. Гори й холми [дата не вказана]. 1 арк.

160. Виноградський Ю. Сосниця (довідка з історії) [дата не вказана]. 2 арк.

161. Виноградський Ю. Із краєзнавчих матеріалів. Великі повіні. 9 грудня 1940 р. 5 арк.

162. Спроба дослідю над назвами річок. 1962 р. 11 арк.

163. Виноградський Ю. Географічні назви [дата не вказана]. 14 арк.

164. Виноградський Ю. О пам'ятниках культуры. 15 липня 1947 р. 1 арк.

165. Виноградський Ю. Охороняйте й зберігайте пам'ятки матеріальної культури [дата не вказана]. 1 арк.

166. Виноградський Ю. Круча над р. Убеддю. 7 серпня 1963 р. 2 арк.

167. Виноградский Ю. Рыбы Сосницкого района [дата не вказана]. 1 арк.

168. Виноградський Ю.С. Раки [дата не вказана]. 2 арк.

169. Лавыюк Д.И., Качурин, Виноградский Ю.С. Заметки о экспедиции на озеро Сквирень. 19 сентября 1955 р. 5 арк.

170. Виноградський Ю. Чубкова, або Типова гора [дата не вказана].
1 арк.
171. Виноградський Ю. Бодяга [дата не вказана]. 1 арк.
172. Виноградський Ю. Назва річки Удай [дата не вказана]. 1 арк.
173. Виноградський Ю.С. До питань про популяризацію топонімічних матеріалів [дата не вказана]. 2 арк.
174. Виноградський Ю. Топоніміка. 24 жовтня 1964 р. 2 арк.
175. Виноградський Ю.С. 3 топонімічних матеріалів [дата не вказана].
1 арк.
176. Виноградський Ю. Р. Стрижень [дата не вказана]. 1 арк.
177. Виноградський Ю.С. До питання про назви річок Середньої Чернігівщини [дата не вказана]. 2 арк.
178. Виноградський Ю. Щоденник робіт Ю.С. Виноградського в галузі археології. 1929 р. 12 арк.
179. Виноградський Ю.С. Час виникнення міст і сіл та походження назв населених пунктів і об'єктів природи Чернігівщини [дата не вказана].
3 арк.
180. Виноградский Ю.С. К вопросу о названиях рек средней Черниговщины (заметки) [дата не вказана]. 16 арк.
181. Виноградский Ю.С. К вопросу о названиях рек средней Черниговщины (заметки) [дата не вказана]. 11 арк.
182. Виноградський Ю.С. До питання про назви річок Середньої Чернігівщини [дата не вказана]. 13 арк.
- Папка 3.
183. Черныш А.П. [Автограф]. Краткие итоги исследований позднего палеолита среднего Поднестровья // Труды по изучению четвертичного периода, 1957. Вып. XIII. С. 315–323. 5 арк.
184. Діяльність ВУАКу в р. 1926. 8 арк.
185. Черныш А.П. [Автограф]. Палеолетическая стоянка у с. Владимировки // Академия наук ССР. Краткие сообщения Института

материальной культуры им. Н.Я. Марра. 1947. Вып. XXI. С. 47–54 [підпис автора для Ю.С. Виноградського від 4 жовтня 1948 р.]. 4 арк.

186. Инв. № 2614/30. Ляпушкин И.И. [Автограф]. О датировке городищ роменско-борщевской культуры [підпис для Ю.С. Виноградського від 4 лютого 1948 р.] // Советская археология. 1947. № 9. С. 121–136.

187. Бюлетень етнографічної комісії Української Академії Наук. 1926. № 2. С. 1–4.

188. Виноградський Ю. Марія Дорошиха [Відбиток, підпис Ю.С. Виноградського від 1 січня 1928 р.]. 4 арк.

189. Жилко Ф.Т. [Автограф]. Третя республіканська діалектологічна нарада // Діалектологічний бюлетень. 1949. Вип. 1. С. 69–72. [Підпис від 23 березня 1950 р.]. 2 арк.

190. Жилко Ф.Т. [Автограф]. Зауваження про методику запису діалектного матеріалу // Діалектологічний бюлетень. 1949. Вип. 1. С. 59–67. [підпис для Ю.С. Виноградського від 13 березня 1950 р.]. 5 арк.

191. Инв. № 2684/35. Мельниковская О.Н. [Автограф]. Древнейшие городища южной Белоруссии // Краткие сообщения института истории материальной культуры. 1957. Вып. 70. С. 28–39 [підпис для Ю.С. Виноградського від 25 лютого 1958 р.]. 7 арк.

192. Инв. № 2684. Мачинский Д.А. [Автограф]. О хронологии некоторых типов вещей зарубинецкой и одновременных ей культур // Краткие сообщения института археологии: Издательство Академии Наук СССР. М., 1963. Вып. 94. С. 20–28. 5 арк.

193. Инв. № 2684. Сымонович Э.А. [Автограф]. К вопросу о раннечерняховских поселениях культуры полей погребений // Советская археология. 1958. № 1. С. 248–252 [підпис для Ю.С. Виноградського від 20 вересня 1959 р.]. 4 арк.

194. Инв. № 2684. Левенок В.П. [Автограф]. Надгробия князей Трубецких // Советская археология. 1960. № 1. С. 245–253 [підпис від 26 жовтня 1963 р.]. 6 арк.

Папка 4.

195. Виноградський Ю. Археологічні розшуки на Сосниччині у 1927 р. 4 арк.

196. Виноградський Ю. Звіт за дослідчу працю Ю. Виноградського року 1927 в галузі археології. 3 арк.

197. Виноградський Ю. Щоденник робіт Ю. Виноградського по відкритому листу упрнауки за №82-1927 в галузі археологічній. 9 арк.

198. Виноградський Ю. Короткий витяг із подання за археологічну дослідницьку роботу на Сосниччині р. 1927 в галузі археології. 5 лютого 1928 р. 1 арк.

199. Виноградський Ю. Короткий витяг із подання за огляд церков на Сосниччині р. 1927. 2 арк.

200. Виноградский Ю. Научно-исследовательская и краеведческая работа Сосницкого районного краеведческого музея в 1950 г. 1 арк.

201. Виноградский Ю. К вопросу о пополнении фондов Сосницкого районного краеведческого музея в 1950 г. 1 арк.

202. Инв. № 51. Виноградский Ю. Бронзовое украшение в форме венца. 20 ноября 1948 г. 2 арк.

203. Инв. № 2759. Виноградский Ю. Экскурсия по г. Сосница. 6 арк.

204. Виноградський Ю. Із джерела забутого. Відомості про економіку, промисловість і торгівлю в осередковій частині Чернігівщини за кінця XVIII ст. у зв'язку з даними часів новітніх. 1928 р. 43 арк.

205. Инв. № 2728. Виноградський Ю. Сосницький музей (Бюлетень Кабінету Антропології ім. Ф. Вовка №1-1925). 6 арк.

206. Виноградський Ю. Відомості про позамузейні пам'ятки старовини м. Сосниці та її околиці [дата не вказана]. 5 арк.

207. Виноградский Ю. Отчет Сосницкого районного краеведческого музея за работу в течение 1950 (за 1 січня 1950 р. – 1 січня 1951 р.). 8 арк.

208. Виноградский Ю. Лекция для проведения экскурсии в Сосницком краеведческом музее с учениками младших классов [дата не вказана]. 5 арк.

209. Інв. № 2728. Виноградський Ю. Сосницький музей [дата не вказана]. 8 арк.
210. Виноградський Ю. Справка [дата не вказана]. 3 арк.
211. Виноградський Ю. О портрете сотника Сахновського [дата не вказана]. 2 арк.
212. Інв. № 2717. Виноградський Ю. К истории Сосницкого краеведческого музея. 1952 г. 4 арк.
213. Інв. № 2717. Виноградський Ю. К истории Сосницкого краеведческого музея. 1943 г. 3 арк.
214. [Виноградський Ю.]. До бесіди з шкільними робітниками Сосницького району по краєзнавству. Практичні вказівки [дата не вказана]. 2 арк.
215. [Виноградський Ю.]. О личном составе музея [дата не вказана]. 1 арк.
216. Виноградський Ю. Вопросы к проведению экскурсий (их тематика). 1945 р. 6 арк.
217. Виноградський Ю. Звіт за дослідчу роботу Ю.С. Виноградського в 1934 р. в галузі археології за відкритим листом від народного комісаріату освіти. 26 арк.
218. [Виноградський Ю.]. Сосницький районний краєзнавчий музей на Чернігівщині (розшуки й збірки археологічні). 1953 р. 8 арк.
219. Виноградський Ю. Сосницький районний краєведческий музей, 1945 г. 6 арк.
220. Виноградський Ю. Сосницький краєзнавчий музей [дата не вказана]. 2 арк.
221. Виноградський Ю. Экспозиционный план Сосницкого районного историко-краеведческого музея. 1947 р. 4 арк.
222. [Виноградський Ю.]. Сосницький краєзнавчий музей [дата не вказана]. 2 арк.

223. [Виноградський Ю.]. Матеріали к історії Сосницького музею, [дата не вказана]. 7 арк.
224. Виноградський Ю. Клыки мамонта с резьбой. 17 ноября 1948 г. 2 арк.
225. Виноградський Ю. Сосницький історично-археологічний та етнографічний музей. 1926 р. 4 арк.
226. [Виноградський Ю.]. Сосницький районний краєзнавчий музей [дата не вказана]. 6 арк.
227. Лавьют Д.И., Качурин, Виноградский Ю.С. К экспедиции Сосницького музею в Яклычи. 5 сентября 1955 г. 3 арк.
228. Виноградський Ю. Сосницький музей. 1948 р., 5 арк.
229. Виноградський Ю. Конспект лекції на тему «Историческая дружба народов украинского и российского» [дата не вказана]. 11 арк.
230. [Виноградський Ю.]. О картине «Весталка» [дата не вказана]. 2 арк.
- Папка 5.
231. Виноградський Ю. Святоаварський скарб [дата не вказана]. 2 арк.
232. Виноградський Ю. 3 фольклорних пережитків у минулому. 1965 р. 1 арк.
233. Виноградський Ю. Старовинна сосницька пісня. 31 січня 1965 р. 1 арк.
234. [Виноградський Ю.]. 3 фольклорних спостережень. Пісенька-гумореска. 1965 р. 1 арк.
235. Виноградський Ю. Словник Б.Д. Грінченка [дата не вказана]. 1 арк.
236. Виноградський Ю. Водяные орехи в окрестностях г. Сосницы Черниговской области. 4 декабря 1952 г. 2 арк.
237. Виноградський Ю.С. Несколько слов по поводу статьи В. Н. Топорова и О. Н. Трубачева в книге «Вопросы литовского языкознания», Вильнюс, 1961 г. 31 липня 1962 р. 3 арк.

238. Виноградський Ю. Две поговорки [дата не вказана]. 1 арк.
239. [Виноградський Ю.] Пословицы и присловья, в которых упоминаются города или села Черниговщины и местностей [дата не вказана]. 1 арк.
240. Виноградський Ю. Слово про фольклор [дата не вказана]. 1 арк.
241. Виноградський Ю. Декілька слів про мову. 31 жовтня 1964 р. 1 арк.
242. [Виноградський Ю.]. 3 питань мовознавства [дата не вказана]. 1 арк.
243. [Виноградський Ю.] Дещо про мову населення Менщини. 1964 р. 3 арк.
244. [Виноградський Ю.]. Выписка из письма к Ф.Т. Жилке [дата не вказана]. 2 арк.
245. [Виноградський Ю.]. Толока [дата не вказана]. 1 арк.
246. [Виноградський Ю.]. Приказки і прислів'я [дата не вказана]. 3 арк.
247. Виноградський Ю. Пісня, зміст якої відноситься до навчання у «латинських школах» [дата не вказана]. 1 арк.
248. Виноградський Ю. Песня, содержание которой относится к обучению в «латинских школах» [дата не вказана]. 1 арк.
249. Виноградський Ю. Дещо про Десну [дата не вказана]. 2 арк.
250. Виноградський Ю. Загадковий скарб [дата не вказана]. 1 арк.
251. [Виноградський Ю.]. О.П. Довженко цікавиться археологічними пам'ятками [дата не вказана]. 1 арк.
252. Інв. № 2710. Виноградський Ю. Как писали в старое время в Мене, Соснице и соседних районах. Февраль 1962 р. 10 арк.
253. Виноградський Ю. Пісні свадьби. 1927 р. 7 арк.
254. [Виноградський Ю.]. Особливості місцевої місцевої говірки [дата не вказана]. 1 арк.
255. [Виноградський Ю.]. Ой, у полі [дата не вказана]. 1 арк.

256. [Виноградський Ю.]. До питання о говорах бывшего Нежинского уезда [дата не вказана]. 6 арк.

Папка 6.

257. Виноградський Ю. Чащі [дата не вказана]. 1 арк.

258. Інв. № 2755. [Виноградський Ю.]. Красная гора и Чащи. 12 серпня 1956 р. 3 арк.

259. [Виноградський Ю.]. Новые Млины [дата не вказана]. 5 арк.

260. Виноградський Ю. Батурин [дата не вказана]. 6 арк.

261. [Виноградський Ю.]. Чи давно існує с. Чорнотичі [дата не вказана]. 1 арк.

262. [Виноградський Ю.]. Старовина с. Оболоння Менського району, [дата не вказана]. 5 арк.

263. Виноградський Ю. Дещо з історії с. Савинок і його околиць [дата не вказана]. 2 арк.

264. [Виноградський Ю.]. Село Осьмаки Менського району Чернігівської області [дата не вказана]. 1 арк.

265. Виноградський Ю. Ляшківці [дата не вказана]. 1 арк.

266. [Виноградський Ю.]. Селище Домниця [дата не вказана]. 1 арк.

267. [Виноградський Ю.]. Забілівщина [дата не вказана]. 2 арк.

268. [Виноградський Ю.]. Село Куковичі [дата не вказана]. 1 арк.

269. [Виноградський Ю.]. Село Феськівка [дата не вказана]. 1 арк.

270. [Виноградський Ю.]. Село Данилівка [дата не вказана]. 1 арк.

271. [Виноградський Ю.]. Село Верховісся [дата не вказана]. 1 арк.

272. [Виноградський Ю.]. М. Борзна в кінці XVIII ст. [дата не вказана]. 1 арк.

273. [Виноградський Ю.]. Перші звістки про с. Городище [дата не вказана]. 1 арк.

274. [Виноградський Ю.]. З історії Мени [дата не вказана]. 1 арк.

275. [Виноградський Ю.]. Село Загребелля Сосницького району [дата не вказана]. 1 арк.

276. [Виноградський Ю.]. Село Галиця Лосинівського району [дата не вказана]. 1 арк.
277. [Виноградський Ю.] Село Боровка Менського району [дата не вказана]. 1 арк.
278. Виноградський Ю. Село Стільне [дата не вказана]. 1 арк.
279. Виноградський Ю. Кілька слів про хутори [дата не вказана]. 1 арк.
280. Виноградський Ю. Село Борівка. Село Удівка [дата не вказана]. 2 арк.
281. Виноградський Ю. Макошино – Хоробор [дата не вказана]. 1 арк.
282. Виноградський Ю. К історії села Мощенки Щорського району. 1963 р. 2 арк.
283. Виноградський Ю. Задесення [дата не вказана]. 1 арк.
284. [Виноградський Ю.]. Село Бужанка [дата не вказана]. 1 арк.
285. Виноградський Ю. Село Жовтневе Менського району [дата не вказана]. 1 арк.
286. Виноградський Ю. Справка из історії и настоящего времени о с. Долинском (б. Мариенталь) Сосницького району. 1947 р. [дата не вказана], 2 арк.
287. Виноградський Ю. Цегельня біля с. Долинського [дата не вказана]. 1 арк.
288. Виноградський Ю. Через що с. Долинське має таку назву [дата не вказана]. 1 арк.
289. Виноградський Ю. Загребелля – Якличі – Гопошківка [дата не вказана]. 1 арк.
290. Виноградський Ю. Про села Волинку і Лави [дата не вказана]. 1 арк.
291. [Виноградський Ю.]. Лавські цегельні [дата не вказана]. 2 арк.
292. Виноградський Ю. Историческая справка о с. Бендеровке Сосницького району. 1950 р. 1 арк.

Папка 7.

293. Инв. № 2700. [Виноградский Ю.]. О геологической структуре и природных богатствах средней полосы Черниговской области [дата не указана]. 7 арк.

294. Виноградский Ю. О геологической структуре и природных богатствах средней полосы Черниговской области [дата не указана]. 7 арк.

295. Инв. № 2699. [Виноградский Ю.]. О природных условиях Сосниччины [дата не указана]. 3 арк.

296. Виноградський Ю. З досвіду вирощування волоських горіхів на Чернігівщині. 1949 р. 2 арк.

297. [Виноградський Ю.]. О садах (об охране памятников и истории). 20 жовтня 1948 р. 4 арк.

298. Виноградський Ю. О торфе в окрестностях Сосницы. 1947 р. 3 арк.

299. [Виноградский Ю.]. О торфе [дата не указана]. 2 арк.

300. [Виноградський Ю.]. Згадки про минуле в садівництві на Чернігівщині в зв'язку з деякими відомостями про його сучасний стан в Сосницькому районі [дата не указана]. 12 арк.

301. Виноградський Ю. Дещо про природні умови Сосниччини [дата не указана]. 6 арк.

302. Виноградський Ю. Про землетрус. 1940. 1 арк.

303. [Виноградський Ю.]. Про землетрус (для шкільної газети). 2 арк.

304. Виноградський Ю. Згадка про землетрус в Сосниці. 15 грудня 1926 р. 4 арк.

305. Инв. № 2765. Виноградський Ю. Лікарські рослини [дата не указана]. 3 арк.

306. [Виноградский Ю.]. Журнал метеорологических наблюдений по Соснице. 14 декабря 1951 г. – 31 декабря 1952 г. 24 арк.

307. [Виноградський Ю.]. Об'єкти природи Сосницького району [дата не указана]. 7 арк.

308. [Виноградський Ю.]. Сільськогосподарські рослини як народні ліки [дата не вказана]. 1 арк.
309. Виноградський Ю. О климате Сосницького району [дата не вказана]. 4 арк.
310. [Виноградський Ю.]. Дещо про садівництво [дата не вказана]. 5 арк.
311. [Виноградський Ю.]. Заметки о погоде [дата не вказана]. 6 арк.
312. Виноградський Ю. Парки [дата не вказана]. 1 арк.
313. Виноградський Ю. Глинище возле Андреевки Сосницького району, 20 октября 1948 г. 1 арк.
314. Виноградський Ю. По гриби (із згадок краєзнавця) [дата не вказана]. 2 арк.
315. Виноградський Ю. Туристи [дата не вказана]. 1 арк.
316. Виноградський Ю. Птицы Сосницького району [дата не вказана]. 1 арк.
317. [Виноградський Ю.]. Для посадок на Чернігівщині рекомендується [дата не вказана]. 1 арк.
318. Виноградський Ю. Межі Сосницького району [дата не вказана]. 1 арк.
319. Виноградський Ю. Слово про садівництво [дата не вказана]. 1 арк.
320. [Виноградський Ю.]. Яблуні [дата не вказана]. 1 арк.
- Папка 8.
321. Виноградський Ю. Письмо коллективу Института Археологии АН УССР. 15 мая 1953 г. 1 арк.
322. Виноградський Ю. Лист колективу Інституту Археології АН УРСР. 10 червня 1953 р. 1 арк.
323. Виноградський Ю. Про назви міст, сіл та річок на Чернігівщині [дата не вказана]. 17 арк.

324. Виноградський Ю.С. Про назви міст, сіл та річок Чернігівщини (у зв'язку з деякими питаннями з історії східних слов'ян) [дата не вказана]. 2 арк.

325. Інв. № 2749. Виноградський Ю.С. Назви міст, сіл та річок Чернігівщини [дата не вказана]. 42 арк.

326. [Виноградський Ю.]. Назви залюднених пунктів Чернігівщини [дата не вказана]. 11 арк.

327. Час виникнення міст і сіл та походження назв населених пунктів і об'єктів природи Чернігівщини (коротка історико-хронологічна довідка) [дата не вказана]. 3 арк.

328. Інв. № 2721. Виноградський Ю.С. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівщини (матеріали опису УРСР) [дата не вказана]. 10 арк.

Папка 9.

329. Виноградський Ю.С. К песне «Слово о полку Игореве» [дата не вказана]. 2 арк.

330. Виноградський Ю. Екскурсії по городу Соснице [дата не вказана]. 7 арк.

331. [Виноградський Ю.]. Сосниччина після татарської навали [дата не вказана]. 10 арк.

332. Виноградський Ю. Скарб римських монет [дата не вказана]. 1 арк.

333. Виноградський Ю. Римські монети [дата не вказана]. 1 арк.

334. Виноградський Ю.С. Лав'юк Д.І. Римські монети [дата не вказана]. 1 арк.

335. Виноградський Ю. Боспорские монеты [дата не вказана]. 1 арк.

Папка 10.

336. Інв. № 2740. [Виноградський Ю.]. Відомості з історії м. Сосниці Чернігівської області та деяких околиць міст [дата не вказана]. 66 арк.

337. Инв. № 2698. [Виноградський Ю.]. Земля Сосницька [дата не вказана]. 29 арк.

338. Инв. № 2718. [Виноградский Ю.]. Сосница (хронологические данные) [дата не вказана]. 2 арк.

339. Инв. № 2696. [Виноградський Ю.]. Місто Сосниця (хронологічні дані) [дата не вказана]. 2 арк.

340. Инв. № 2696. [Виноградский Ю.]. Сосница (хронологические данные). 31 января 1949 г. 5 арк.

341. Инв. № 2698. Виноградский Ю. Сосница (хронологические данные) [дата не вказана]. 8 арк.

Папка 11.

342. [Виноградский Ю.]. Ответы на анкету топонимического характера [дата не вказана]. 6 арк.

343. [Виноградський Ю.]. Назви населених пунктів до опису Української РСР Сосницького району Чернігівської області [дата не вказана]. 15 арк.

344. Инв. № 2719/1. [Виноградський Ю.]. Сосниця – Рудня [дата не вказана]. 3 арк.

345. Инв. № 2719/4. [Виноградский Ю.]. Село Великое Устье Сосницкого района [дата не вказана]. 3 арк.

346. Инв. № 2719/5. [Виноградский Ю.]. Село Пекарев Сосницкого района [дата не вказана]. 3 арк.

347. Инв. № 2719/3. [Виноградский Ю.]. Село Малое Устье Сосницкого района [дата не вказана]. 2 арк.

348. Инв. № 2719/2. [Виноградский Ю.]. Село Долинское (бывший хутор Мариенталь) Сосницкого района [дата не вказана]. 2 арк.

349. Инв. № 2719/6. [Виноградский Ю.]. Рудин – Оболонье [дата не вказана]. 3 арк.

350. [Виноградський Ю.]. Додатки. Міста, неопубліковані у порайонних матеріалах [дата не вказана]. 3 арк.

351. [Виноградський Ю.]. Час виникнення міст і сіл та походження назв населених пунктів і об'єктів Чернігівщини [дата не вказана]. 5 арк.

352. [Виноградський Ю.]. Назви населених пунктів та деякі зауваження (матеріали до Опису УРСР) [дата не вказана]. 17 арк.

Папка 12.

353. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Щорський район для «Опису...» [дата не вказана]. 13 арк.

354. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Описание села Загребельная Слобода Ново-Боровичского сельсовета Щорского района Черниговской области [дата не вказана]. 2 арк.

355. [Виноградський Ю.]. Описание с. Низовки Щорского района Черниговской области [дата не вказана]. 3 арк.

356. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Малодівицький район [дата не вказана]. 30 арк.

357. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Семенівський район [дата не вказана]. 11 арк.

358. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Бахмацький район [дата не вказана]. 10 арк.

359. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Остерський район [дата не вказана]. 8 арк.

360. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Лосинівський район [дата не вказана]. 5 арк.

361. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Менський район [дата не вказана]. 10 арк.

362. Лав'юк Д., Виноградський Ю. Територія Менського району в епоху Київської Русі [дата не вказана]. 1 арк.

363. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Понорницький район [дата не вказана]. 10 арк.

364. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Коропський район [дата не вказана]. 8 арк.

365. Інв. № 2752 [Виноградський Ю.]. Носівський район [дата не вказана]. 4 арк.

366. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Новгород-Сіверський район [дата не вказана]. 12 арк.

367. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.]. Дмитрівський район [дата не вказана]. 6 арк.

368. Інв. № 2752 [Виноградський Ю.]. Прилуцький район [дата не вказана]. 38 арк.

369. Інв. № 2752 [Виноградський Ю.]. Козелецький район [дата не вказана]. 30 арк.

370. Інв. № 2713. [Виноградський Ю.]. Водяные орехи в 1952 р. в окресностях г. Сосницы Черниговской области [дата не вказана]. 5 арк.

371. Інв. № 2751. Виноградський Ю. Водяные орехи в окресностях г. Сосницы Черниговской области [дата не вказана]. 7 арк.

Папка 13.

372. [Виноградський Ю.]. Щоденник Ю. Виноградського по відкритих листах упрнауки, 1927 р. 10 арк.

373. Інв. № 2727. Виноградський Ю.С. Пам'ятки з часів раннього феодалізму та передфеодальних на Сосниччині (за дослідями 1932 р.). 8 арк.

374. [Виноградський Ю.]. Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі (подорож 1930 р.). Звіт за дослідницьку працю Ю. Виноградського в галузі археології. 1930 р. 9 арк.

375. Інв. № 2722. Виноградський Ю.С. Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі, 7 серпня 1930 р. 12 арк.

376. Інв. № 2726. Виноградський Ю.С. Стоянка над р. Піснею [дата не вказана]. 5 арк.

377. Інв. № 2743. [Виноградський Ю.]. Неолітичні стоянки на Сосниччині [дата не вказана]. 5 арк.

378. Інв. № 2727. Виноградський Ю. Пам'ятки з часів раннього феодалізму та передфеодальних на Сосниччині (за дослідями 1932 р.). 8 арк.

379. Інв. № 2742. [Виноградський Ю.]. Из стаціонарно-дослідчої практики Сосницького музею [дата не вказана]. 10 арк.

380. Інв. № 2720. Виноградський Ю.С. Археологические памятники Черниговщины с древнейших времен до эпохи Киевской Руси. 1958 р. 19 арк.

381. Інв. № 2720. Виноградський Ю.С. Археологические памятники Черниговщины [дата не вказана]. 12 арк.

382. Інв. № 2730. Виноградський Ю.С. Новознайдено в 1932 р. стації родового суспільства на Сосниччині [дата не вказана]. 14 арк.

383. Інв. № 2730. Виноградський Ю.С. Новознайдено в 1932 р. стації родового суспільства на Сосниччині [дата не вказана]. 7 арк.

384. Інв. № 2709. [Виноградський Ю.]. Неолітичні стоянки Сосниччини [дата не вказана]. 28 арк.

385. [Виноградський Ю.] Примечание 1955 к статье «Неолитические стоянки на Сосниччине». 1 арк.

386. [Виноградський Ю.]. Из краєзнавчих матеріалів. Дещо про залюднення басейну р. Убеді та суміжних районів. 12 січня 1941 р. 27 арк.

387. Лист Виноградського Ю. до Інституту Археології АН УРСР [дата не вказана]. 1 арк.

Папка 14.

388. [Виноградський Ю.]. Справка об архивных сокровищах Польши, относящихся к истории Черниговщины [дата не вказана]. 2 арк.

389. Виноградський Ю. Вуличка ім. Горького в Сосниці [дата не вказана]. 4 арк.

390. Лист Виноградського Д.І. Дяченку. 30 січня 1991 р. 1 арк.

391. Лист Бочкова Д. Виноградському Ю. 30 січня 1960 р. 2 арк.

392. Лист Левенка Виноградському Ю.С. 27 вересня 1955 р. 1 арк.

393. Письмо Ю.С. Виноградскому от А. Левенка. 27 вересня 1955 г. 1 арк.

394. Лист Бочкова Д. Ю.С. Виноградському із списком робіт Ю.С. Виноградського, які зберігаються у Науковому архіві Інституту археології АН УРСР [дата не вказана]. 5 арк.

395. Письмо Ю.С. Виноградському от Інститута лінгвістики, 3 березня 1955 г. 1 арк.

396. Лист від Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Виноградському Ю.С. 3 березня 1955 р. 1 арк.

397. Виноградський Ю. Лист Укркомітету охорони пам'яток культури. 28 травня 1934 р. 1 арк.

398. Приказ № 11 по Сосницькому історико-краєведческому музею от 18 октября 1947 г. 1 арк.

399. Лист Ю.С. Виноградського Чернігівському державному музею. 31 березня 1938 р. 1 арк.

400. Лист Кабінету музичної етнографії ВУАН Ю.С. Виноградському [дата не вказана]. 1 арк.

401. Письмо Ю.С. Виноградському от студентів-гідрологів. 14 липня 1950 р. 1 арк.

402. Лист Левенка А. Виноградському Ю. 22 лютого 1963 р. 1 арк.

403. Письмо А. Левенка Ю.С. Виноградському. 14 лютого 1963 р. 1 арк.

404. Письмо А. Левенка Ю.С. Виноградському. 27 січня 1961 р. 1 арк.

405. Додаток до особистої справи Ю.С. Виноградського (список його опублікованих робіт) [дата не вказана]. 4 арк.

406. Замовлення Головної редакції Української радянської енциклопедії Виноградському Ю.С. написати статтю про Сосницький краєзнавчий музей. 29 листопада 1962 р. 1 арк.

407. Лист Левенка А. Виноградському Ю. 3 червня 1963 р. 1 арк.

408. Лист Єдомахи І. до Виноградського Ю.С. 1960 р. 1 арк.

409. Лист Української Радянської Енциклопедії Виноградському Ю.С. 28 травня 1960 р. 1 арк.

410. Лист Виноградському Ю. 2 серпня 1964 р. 1 арк.
411. Вітання з 90-річчям Ю.С. Виноградського від Свистуна В.Ф. [дата не вказана]. 3 арк.
412. Замовлення Головної редакції Української Радянської Енциклопедії Виноградському Ю.С. статті «Сосниця (історична довідка)». 15 серпня 1962 р. 1 арк.
413. Повідомлення АН УРСР Виноградському Ю.С. 30 січня 1963 р. 2 арк.
414. Лист з облнауки Виноградському Ю.С. [дата не вказана]. 1 арк.
415. Лист Виноградського Ю.С. голові редакції Української Радянської Енциклопедії. 28 листопада 1962 р. 1 арк.
416. Лист «Літературної України» Виноградському Ю.С. 15 січня 1965 р. 1 арк.
417. Лист Чернігівської обласної філії Українського товариства охорони природи та сприяння розвитку природних багатств Виноградському Ю. С. 5 травня 1964 р. 1 арк.
418. Лист Виноградського Ю. Анатолію Івановичу [Метьолкіну] [копія]. 18 вересня 1951 р. 1 арк.
419. Лист Виноградського Ю.С. М.П. Візир [дата не вказана]. 1 арк.
420. Лист Української Академії наук Кабінету антропології ім. Ф. Вовка Виноградському Ю. 21 липня 1929 р. 1 арк.
421. Лист Етнографічної Комісії Виноградському Ю.С. 23 квітня 1926 р. 1 арк.
422. Лист Етнографічної Комісії Виноградському Ю.С. 1926 р. 1 арк.
423. Лист про призначення Виноградському Ю.С. пенсії республіканського значення. 28 червня 1953 р. 1 арк.
424. Вітання Інституту археології Академії Наук Виноградському Ю. з нагоди 25-ліття відкриття музею [дата не вказана]. 1 арк.
425. Подяка Державної публічної бібліотеки Виноградському Ю. за надсилання листів В. Жандр. 15 червня 1963 р. 1 арк.

426. Лист Лавьюка Д.І., Виноградського Ю.С. Левенку А.І. [дата не вказана]. 1 арк.
427. Лист з редакції журналу «Природа» Ю.С. Виноградському. 21 листопада 1956 р. 1 арк.
428. Лавьюк Д.І., Виноградський Ю.С. Проект лекції [дата не вказана]. 1 арк.
429. Наказ № 1-к по Міністерству культури УРСР «Про преміювання краєзнавця-етнографа тов. Виноградського Ю.С.». 2 січня 1964 р. 1 арк.
430. Лист Жилки Ф.Т. Виноградському Ю.С. [дата не вказана]. 1 арк.
Папка 15.
431. Інв. № 2741. Виноградський Ю. Марія Дорошиха [дата не вказана]. 4 арк.
432. [Виноградський Ю.]. З життя поета Забіли [дата не вказана]. 1 арк.
433. Виноградський Ю. О.Ф. Шафонський [дата не вказана]. 2 арк.
434. [Виноградський Ю.]. Оповідання про пожежі в м. Сосниці перед 1864 р. [дата не вказана]. 2 арк.
435. [Виноградський Ю.]. Середня Чернігівщина наприкінці XVIII та на початку XIX в. [дата не вказана]. 9 арк.
436. [Виноградський Ю.]. Локальні елементи в кіноповісті О.П. Довженка «Зачарована Десна» [дата не вказана]. 1 арк.
437. Інв. № 2774. Фото кобзаря С.С. Власка [дата не вказана]. 5 арк.
438. Інв. № 2774. Фото кобзаря П.В. Кулика [дата не вказана]. 1 арк.
439. Виноградський Ю. Дещо про кобзаря П. Кулика. Згадки деяких кобзарів та лірників [дата не вказана]. 7 арк.
440. [Виноградський Ю.С.]. Співак Антін Матющенко // Етнографічний вісник. К., 1929. 8 арк.
441. Виноградський Ю. Кобзарі та лірники [відбиток] // Етнографічний вісник. Кн. 3. К., 1927 р. 3 арк.
442. Виноградський Ю. Письмо В.И. Мурашко [дата не вказана]. 5 арк.

443. [Виноградський Ю.]. Співак Антін Матющенко та його репертуар [дата не вказана]. 8 арк.
444. [Виноградський Ю.]. Пісні з репертуару Сосницького співака Антіна Матющенка. 1927 р. 6 арк.
445. [Виноградський Ю.]. Павло Кияниця (оповідач про старовину) [дата не вказана]. 5 арк.
446. Виноградский Ю. О бюстах Румянцева и Безбородько (Сосницкий краеведческий музей). 23 ноября 1947 г. 6 арк.
447. [Виноградський Ю.С.]. Як Шатило став великим поміщиком [дата не вказана]. 1 арк.
448. Из воспоминаний Ю.С. Виноградского о достойных земляках Черниговщины. О встрече с писателем Кононенко. 1 августа 1960 г. 1 арк.
449. Виноградский Ю. Лавыюк Д. О писателе Ол. Десняке [дата не вказана]. 6 арк.
450. Виноградский Ю. Несколько слов о роде Любарских [дата не вказана]. 1 арк.
451. Воспоминания Ю.С. Виноградского о пребывании в г. Соснице группы выдающихся деятелей литературы и искусства 8–9 сентября 1957 года. 2 арк.
452. Виноградский Ю.С. С.М. Смирнова і листи В. Жандр [дата не вказана]. 4 арк.
453. [Виноградський Ю.]. Подорож у с. Козляничі [дата не вказана]. 1 арк.
- Папка 16.
454. Виноградський Ю. Сосниця [дата не вказана]. 5 арк.
455. Виноградский Ю. Сосница. 10 січня 1946 р. 8 арк.
456. Инв. № 2718. [Виноградский Ю.]. Земля Сосницкая. Введение. 2 арк.

457. Виноградський Ю. Бережіть пам'ятки минулого. Список пам'яток архітектури на території Сосницького району [дата не вказана]. 7 арк.

458. [Виноградський Ю.С.]. Земля Сосницкая (до XVI в.) [дата не вказана]. 9 арк.

459. Інв. № 2700. [Виноградський Ю.С.]. З берегів р. Десни (Сосниця) [дата не вказана]. 2 арк.

460. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Сосниччина в епоху Київської Русі [дата не вказана]. 4 арк.

461. [Виноградський Ю.С.]. Сосничина в XIX ст. (продовження) [дата не вказана]. 1 арк.

462. [Виноградський Ю.С.]. Сосниччина в составе Русского государства XVII–XVIII вв. [дата не вказана]. 5 арк.

463. [Виноградський Ю.С.]. Поселення XV ст. Чернігівщини під владою Литви [дата не вказана]. 4 арк.

464. [Виноградський Ю.С.]. Сосниця: відомості з історії [дата не вказана]. 1 арк.

465. Виноградський Ю. О названии г. Сосницы. 18 ноября 1947 г. 1 арк.

466. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Герб Сосниці [дата не вказана]. 1 арк.

Папка 17.

467. Інв. № 2727. Виноградський Ю. Пам'ятки з часів раннього феодалізму та передфеодальних на Сосниччині (за дослідями 1932 р.). 9 арк.

468. Виноградський Ю. Про назви річок Десна, Сейм, Убедь [дата не вказана]. 2 арк.

469. Виноградський Ю. Бережіть красу й багатства Десни [дата не вказана]. 1 арк.

470. Виноградський Ю. Кириївка [дата не вказана]. 1 арк.

471. Виноградський Ю. Дещо про Десну [дата не вказана]. 1 арк.

472. [Виноградський Ю.С.]. Сейм [дата не вказана]. 1 арк.
473. Виноградський Ю. 3 таємниць природи. 1956 р. 2 арк.
474. Виноградський Ю.С. Заметки о явлениях природы по наблюдениям за погодой, растительностью, вскрытием и замерзанием рек. 1951–1960 рр. 28 арк.
475. [Виноградський Ю.]. Песни [дата не вказана]. 37 арк.
476. Виноградський Ю. Боротьба з явищами природи [дата не вказана]. 1 арк.
477. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Кости мамонта на Сосниччине [дата не вказана]. 1 арк.
478. Виноградський Ю. Сосницький музей. Справка [дата не вказана]. 1 арк.
479. [Виноградський Ю.]. Ольшане [дата не вказана]. 1 арк.
480. Виноградський Ю. Прогони (Сторінка з історії х. Прогони) [дата не вказана]. 1 арк.
481. [Виноградський Ю.]. Хутір Синютин [дата не вказана]. 1 арк.
482. [Виноградський Ю.]. Сосниця в період 1917–1920 рр. [дата не вказана]. 6 арк.
483. [Виноградський Ю.]. Памятники старины и искусства в Черниговской губернии [дата не вказана]. 2 арк.
484. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Знаряддя та побут давніх сосничан, що жили в нашій місцевості [дата не вказана]. 1 арк.
485. [Виноградський Ю.]. 3 питань садівництва [дата не вказана]. 2 арк.
486. [Виноградський Ю.]. Исторический подвиг Карпенка Ивана Климентиевича [дата не вказана]. 2 арк.
487. Лист Інституту Археології АН УРСР Виноградському Ю.С. 6 лютого 1958 г. 1 арк.
488. Виноградський Ю. Кнути [дата не вказана]. 1 арк.

489. Виноградський Ю. Подяка медперсоналу сосницької лікарні [дата не вказана]. 1 арк.

490. [Виноградський Ю.С.]. Краткая анкета сведений о садах и парках УССР. Черниговская область Сосницкий район [дата не вказана]. 1 арк.

491. Виноградський Ю. Ганнівка – Веселе [дата не вказана]. 1 арк.
Папка 18.

492. Виноградський Ю. До 300-ліття возз'єднання України з Росією. Сосниччина в 1648–1654 рр. [дата не вказана]. 7 арк.

493. Виноградский Ю. К 300-летию воссоединения Украины с Россией. Сосниччина в 1648–1657 гг. [дата не вказана]. 7 арк.

494. Виноградский Ю. Дещо про школи [дата не вказана]. 1 арк.

495. [Виноградський Ю.С.]. Юбілей школи. 1964 р. 1 арк.

496. Виноградський Ю. Про школу. 28 октября 1964 р. 1 арк.

497. [Виноградський Ю.]. Кілька слів про школи [дата не вказана].
1 арк.

498. Виноградський Ю. Відомості про стан народної освіти по Сосницькому районі. 2 арк.

499. Виноградський Ю.С. Дещо про батьківщину О.П. Довженка.
12 арк.

Папка 19.

500. [Виноградський Ю.С.]. К вопросу о топографии древнего Чернигова в связи с лингвистическими данными. 12 апреля 1953 г. 24 арк.

501. [Виноградський Ю.С.]. К вопросу о топографии древнего Чернигова в связи с лингвистическими данными [дата не вказана]. 3 арк.

502. [Виноградський Ю.С.]. К вопросу о топографии древнего Чернигова в связи с лингвистическими данными [дата не вказана]. 8 арк.

503. [Виноградський Ю.С.]. О названии «Чернигов» [дата не вказана].
6 арк.

504. Виноградский Ю. Из воспоминаний Ю.С. Виноградского. Частина II [дата не вказана]. 2 арк.

505. Виноградський Ю. Из воспоминаний Ю.С. Виноградского. К истории музеев г. Чернигова [дата не вказана]. 2 арк.

506. Из воспоминаний Ю.С. Виноградского. Ч. III. Следы населенного пункта возле г. Чернигова [дата не вказана]. 2 арк.

507. Виноградський Ю. Назва м. Чернігова [дата не вказана]. 1 арк.

508. Виноградський Ю. Болдині гори [дата не вказана]. 1 арк.

509. Виноградський Ю. Болдині гори [дата не вказана]. 1 арк.

510. [Виноградський Ю.С.]. Назви населених пунктів (матеріали для опису УРСР. Чернігівський район) [дата не вказана]. 19 арк.

Папка 20.

511. [Виноградський Ю.С.]. Очерки, посланные в Черниговский исторический музей для «Путеводителя по Черниговщине» (список) [дата не вказана]. 1 арк.

512. [Виноградський Ю.С.]. Лист Андрію Івановичу [Левенку] [дата не вказана]. 2 арк.

513. Виноградський Ю.С. Географічні назви Чернігівщини [дата не вказана]. 13 арк.

514. [Виноградський Ю.С.]. Материалы для путеводителя по Черниговщине [дата не вказана]. 14 арк.

515. Виноградський Ю. Проспект роботи Ю. Виноградського під заголовком «Географічні назви Чернігівщини» (Топонімічні нариси у зв'язку з відомостями історичними) [дата не вказана]. 4 арк.

516. Чернігівщина в складі загально-адміністративно-територіального поділу Росії [дата не вказана]. 7 арк.

517. Виноградський Ю.С. «Географічні назви Чернігівщини» (топонімічні нариси у зв'язку з відомостями історичними). Тези [дата не вказана]. 4 арк.

518. Виноградський Ю. Червона Україна [дата не вказана]. 1 арк.

519. Виноградський Ю. Ще раз про річки й озера [дата не вказана]. 2 арк.

520. [Виноградський Ю.С.]. Чернігівщина в складі загального адміністративно-територіального поділу Російської держави. К тезам [дата не вказана]. 1 арк.

521. [Виноградський Ю.]. Михайло-Коцюбинське [дата не вказана]. 8 арк.

522. [Виноградський Ю.]. Кезівська сільська рада [дата не вказана]. 8 арк.

523. Інв. № 2719. Виноградський Ю.С. Географічні назви Чернігівщини [дата не вказана]. 34 арк.

524. [Виноградський Ю.С.]. Річка Сейм [дата не вказана]. 1 арк.

525. Виноградський Ю.С. Географічні назви Чернігівщини [дата не вказана]. 4 арк.

526. [Виноградський Ю.С.]. Из воспоминаний Ю.С. Виноградского. Следы населенного пункта возле г. Чернигова [дата не вказана]. 2 арк.

527. Інв. № 2716/6. Виноградский Ю.С. Материалы для путеводителя по Черниговщине [дата не вказана]. 8 арк.

528. Виноградський Ю. Географічні назви Чернігівщини [дата не вказана]. 79 арк.

529. Виноградский Ю. По следам меланхленов [дата не вказана]. 1 арк.

530. Виноградський Ю. Географічні назви Чернігівщини [дата не вказана]. 10 арк.

Папка 21.

531. Виноградский Ю. Новые Млины [дата не вказана]. 4 арк.

532. Виноградский Ю. Справка к первому летописному упоминанию о Соснице. 1955 р. 2 арк.

533. [Виноградський Ю.С.]. Перші звістки про міста і села Чернігівщини та походження назв населених пунктів і об'єктів природи [дата не вказана]. 12 арк.

534. Інв. № 2746. [Виноградський Ю.С.]. Загадковий скарб [дата не вказана]. 1 арк.

535. [Виноградський Ю.С.]. Перші звістки про с. Домишлин [дата не вказана]. 1 арк.

536. [Виноградський Ю.С.]. Перші звістки про с. Блистову [дата не вказана]. 1 арк.

537. [Виноградський Ю.С.]. Село Домишлин [дата не вказана]. 1 арк.

538. [Виноградський Ю.С.]. Менська фортеця [дата не вказана]. 1 арк.

539. [Виноградський Ю.С.]. Дещо з історії с. Дягови [дата не вказана]. 1 арк.

540. [Виноградський Ю.С.]. Село Ліски Менського району [дата не вказана]. 1 арк.

541. [Виноградський Ю.С.]. Про давнину с. Ушні [дата не вказана]. 1 арк.

542. [Виноградський Ю.С.]. З історії с. Киселівки Менського району [дата не вказана]. 1 арк.

543. [Виноградський Ю.С.]. Синявка й Волосківці [дата не вказана]. 1 арк.

Папка 22.

544. Інв. № 2744. Виноградський Ю. На археологічних рекогносцировках по Сосницькому Наддесенню і Полісся в 1928 р. (щоденник археологічної праці Ю. Виноградського в 1928 р. Звіт та реєстр речей, добытих в 1928 р.) [дата не вказана]. 32 арк.

545. Виноградський Ю. Археологічні вісті з Сосницького Наддесення [дата не вказана]. 10 арк.

546. Інв. № 2723. Виноградський Ю.С. Тайник р. Десны в окресностях г. Сосницы Черниговской области [дата не вказана]. 6 арк.

547. Виноградський Ю. Сосницький Степок [дата не вказана]. 1 арк.

548. Виноградський Ю. Ще по лугам сосницьким [дата не вказана]. 1 арк.

549. Виноградський Ю. Восени на берегах Деснянських [дата не вказана]. 5 арк.

550. Виноградський Ю.С. Річка Убедь. 23 березня 1950 р. 7 арк.

551. Виноградський Ю. Восени на берегах Деснянських [дата не вказана]. 3 арк.

552. Інв. № 2795. Виноградский Ю.С. Тайник р. Десны в окрестностях г. Сосницы Черниговской области [дата не вказана]. 9 арк.

553. Інв. № 2705. Виноградский Ю., Лавьют Д. Сокровище реки Десны (в среднем её течении), фото [дата не вказана]. 3 арк.

554. Інв. № 2748. Виноградський Ю. Восени на берегах Деснянських (із записів і споминів краєзнавця) [дата не вказана]. 3 арк.

555. Виноградський Ю. Убедь. Замерзання та зрушення криги на ній і на деяких інших річках. 12 травня 1948 р. 4 арк.

556. Інв. № 2705. [Виноградський Ю.С.]. Сокровище р. Десны в среднем ее течении [дата не вказана]. 3 арк.

557. Виноградский Ю. Сокровище Десны в среднем ее течении [дата не вказана]. 2 арк.

558. Виноградський Ю. Із археологічних досліджень 1937 р. на Сосниччині [дата не вказана]. 11 арк.

Папка 24.

559. Виноградський Ю. Рідкісні книги. 1 арк.

560. Інв. № 2697. Виноградский Ю. О находке предметов древнеславянской культуры в окрестностях г. Сосницы в 1948 г. 20 жовтня 1948 р. 4 арк.

561. Інв. № 2712. Виноградский Ю. О находках корonoобразных предметов из бронзы. Июнь 1958 г. 4 арк.

562. Виноградский Ю. По поводу находок бронзовых украшений VI–VII в. н. э. на Черниговщине (м. Мена Черниговской области). 12 серпня 1958 р. 2 арк.

563. Виноградский Ю., Лавьук Д. По поводу находок бронзовых украшений VI–VII в. н. э. на Черниговщине (м. Мена Черниговской области). 12 августа 1958 г. 4 арк.

564. Виноградський Ю., Лав'юк Д. По слідам давніх предків [дата не вказана]. 1 арк.

565. Інв. № 2707. Виноградський Ю. Зернотерки [дата не вказана]. 1 арк.

566. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Зернотерки [дата не вказана]. 2 арк.

567. [Виноградський Ю.С.]. Неоліт [дата не вказана]. 2 арк.

Папка 25.

568. Інв. № 2766 Виноградський Ю. Сосниця та її околиці [дата не вказана]. 11 арк.

569. Інв. № 2745. Виноградський Ю. До історії колонізації Середньої Чернігівщини [дата не вказана]. 90 арк.

570. Інв. № 2769. Виноградський Ю. Середня Чернігівщина наприкінці XVIII – на початку XX ст. [дата не вказана]. 18 арк.

571. Інв. № 2768. Виноградский Ю., Лавюк Д. Находки бронзовых украшений в Менском и Сосницких районах [дата не вказана]. 6 арк.

572. Інв. № 2745. Виноградський Ю. До історії колонізації Середньої Чернігівщини [дата не вказана]. 18 арк.

Папка 26.

573. [Виноградський Ю.]. Найбільші ріки Чернігівщини [дата не вказана]. 5 арк.

574. Інв. № 2736. Виноградський Ю. Географічні нотатки з Чернігівського Полісся [дата не вказана]. 22 арк.

575. Виноградський Ю. Красна Гора [дата не вказана]. 1 арк.

576. Виноградський Ю. Подорож на р. Сейм [дата не вказана]. 2 арк.

577. Виноградський Ю. Десна [вирізка з газети «Червоний прапор» від 23 вересня 1961 р.]. 1 арк.

578. Виноградський Ю. До Етнографічної комісії Української Академії Наук [дата не вказана]. 1 арк.

579. Виноградський Ю. Відомості за сонце, ненароджені діти, чарівництво [дата не вказана]. 4 арк.

580. Виноградський Ю. Уламки поганського світогляду. 1927 р. 8 арк.

581. Виноградський Ю. До Етнографічної комісії Української Академії Наук. 12 лютого 1927 р. 1 арк.

582. [Виноградський Ю.С.]. До питання про боротьбу між світоглядами поганськими та християнськими, про чарівництво і т. п. 12 лютого 1927 р. 1 арк.

583. Інв. № 2719/7. Виноградский Ю.С. Путь от г. Новгородсеверска к устью р. Сейма по р. Десне [дата не вказана]. 4 арк.

584. Інв. № 2719. Виноградский Ю.С. Устье р. Сейма. Следы жизни людей и древности [дата не вказана]. 1 арк.

585. [Виноградський Ю.С.]. Про ріки Сосниччини [дата не вказана]. 4 арк.

Папка 29.

586. Виноградский Ю. Карта рек и озер окресностей Сосницы. 27 червня 1932 р. 1 арк.

587. Материалы выписки из инвентарных книг Сосницкого музея для составления Реестра памятников материальной культуры Сосниччины. Реестр находится в Институте Археологии Академии Наук УССР. 28 червня 1946 г. 33 арк.

588. Виноградський Ю.С. Карта межі деяких рослин на території колишньої Чернігівської губернії (За В.П. Семеновим «Росія. Т. VII. Малоросія», 1903 та іншими дослідниками). 1943 р. 1 арк.

589. Виноградський Ю. До наукового сектору НКО Всеукраїнський Комітет Охорони Пам'яток Культури. 12 березня 1933 р. 1 арк.

Папка 30.

590. Інв. № 2762. [Виноградський Ю.С.]. Один из говорів Подесенья (к характеристике малорусских говорів Черниговской губернии) [дата не вказана]. 124 арк.

Папка 31.

591. Виноградский Ю.С. Археологические работы Сосницкого историко-краеведческого музея [Відбиток статті з підписом для музею від Юрія Степановича 5.02.1956 р.] // Краткие сообщения института археологии АН УССР. К., 1955. Вып. 5. С. 86–93. 5 арк.

592. Виноградский Ю. Раннеславянские памятники в окрестностях г. Сосниці. 1953 р. 3 арк.

593. Інв. № 2740. [Виноградський Ю.С.]. Сосниця [дата не вказана]. 61 арк.

594. [Виноградський Ю.С.]. Пам'ятки культури на Сосниччині та в суміжних районах [дата не вказана]. 10 арк.

Папка 32.

595. Лист Левенка В.П. Виноградському Ю.С. 27 вересня 1963 р. 2 арк.

596. Інв. № 2745. Виноградський Ю. До історії колонізації Середньої Чернігівщини. Частина II. 18 арк.

597. Інв. № 2684-38. Рудинський М.Я. [Автограф] Стоянки з мікролітичним інвентарем на острові Кізлевському (Пороги). [Вібиток статті з підписом для Ю.С. Виноградського]. 5 арк.

598. Інв. № 2684/27. Левенок В.П. Юхновская культура (ее происхождение и развитие) [Відбиток з підписом для Ю.С. Виноградського від 27 вересня 1963 р.] // Советская археология. 1963. № 3. С. 78–96. 9 арк.

Папка 33.

599. [Виноградський Ю.С.]. Експонати з ранньої доби східного слов'янства [дата не вказана]. 2 арк.

600. Інв. № 2735. Виноградский Ю. Несколько сведений и догадок по вопросам истории древних славян. 1940 р. 29 арк.

601. Виноградский Ю. Несколько сведений и догадок по вопросам истории древних славян. 1955 р. 22 арк.

602. [Виноградський Ю.С.]. Знахідки пам'яток поховань східних слов'ян з трупоспаленням (околиці м. Сосниці). 3 грудня 1948 р. 8 арк.

603. Інв. №2722. [Виноградський Ю.С.]. З розшуків слідів життя стародавніх слов'ян на Чернігівщині. 1944 р. 9 арк.

604. Виноградский Ю. Несколько сведений и догадок по вопросам истории древних славян. Нові археологічні знахідки на Сосниччині в зв'язку з відомостями давнішими. 1955 р. 9 арк.

Папка 34.

605. Фото Ю. Виноградського з працівниками музею [дата не вказана]. 1 арк.

606. [Виноградський Ю.С.]. Лекція для проведення екскурсії в Сосницьком краєведческом музее [дата не вказана]. 17 арк.

607. [Виноградський Ю.С.]. Знаряддя для обробки землі [дата не вказана]. 6 арк.

608. [Виноградський Ю.С.]. Харьков [дата не вказана]. 2 арк.

609. [Виноградський Ю.С.]. Сосницкий район [дата не вказана]. 3 арк.

610. [Виноградський Ю.С.]. Про деякі пам'ятки старовини м. Чернігова. 12 лютого 1945 р. 2 арк.

611. Виноградський Ю.С. Реєстр речей, здобутих працею Виноградського Ю.С. р. 1929 р. в галузі археології. 4 арк.

612. [Виноградський Ю.]. Прогонівська круча [дата не вказана]. 1 арк.

613. Тези доповіді завідувача Сосницького музею Виноградського Ю. «Із джерела забутого» на курсах-конференції вчительства Сосницького і Чорнотицьких районів. 28 серпня 1927 р. 1 арк.

614. [Виноградський Ю.С.]. Чернігівщина в складі загального адміністративного поділу Російської імперії [дата не вказана]. 1 арк.

615. [Виноградський Ю.С.]. Дещо з питань біологічної науки [дата не вказана]. 1 арк.

Папка 35.

616. [Виноградський Ю.С.]. Карта Шабалинівське городище [дата не вказана]. 1 арк.

617. Інв. № 577. [Виноградський Ю.С.]. Карта неолітичних стоянок Сосницького району й суміжних місцевостей [дата не вказана]. 1 арк.

618. Інв. № 593. Виноградський Ю.С. Карта колишньої Чернігівської губернії з показниками клімату щодо м. Сосниці [дата не вказана]. 1 арк.

619. Інв. № 593 а. Виноградський Ю.С. Карта важливих археологічних знахідок поодиноких речей та скарбів в Сосницькому й сусідніх районів до 1943 р. [дата не вказана]. 1 арк.

620. [Виноградський Ю.С.]. Діалектичні межі на Сосницькому Наддесенні й Поліссі (колишнього Сосницького повіту). 1943 р. 1 арк.

621. Інв. 715. Виноградський Ю. Карта городищ Сосницького району і сусідніх районів Чернігівщини [дата не вказана]. 1 арк.

Папка 36.

622. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Сосницький район [дата не вказана]. 19 арк.

623. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Городнянський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [дата не вказана]. 35 арк.

624. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Куликівський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [дата не вказана]. 16 арк.

625. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Любецький район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [дата не вказана]. 21 арк.

626. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Михайло-Коцюбинський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [дата не вказана]. 19 арк.

627. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Ріпкинський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [дата не вказана]. 27 арк.

628. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Ніжинський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [дата не вказана]. 33 арк.

629. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Варвинський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [дата не вказана]. 39 арк.

630. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Ічнянський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [дата не вказана]. 36 арк.

631. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Бобровицький район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [дата не вказана]. 17 арк.

632. Інв. № 2752. [Виноградський Ю.С.]. Борзнянський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) Батурин (очерк дореволюційного минулого) [дата не вказана]. 29 арк.

1.1.7. Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В. Тарновського

Ф. Ал. 196/2059 – Виноградський Ю.С.

633. Спр. 1. Виноградський Ю.С. Сосниця та її околиці. [Відбиток] // Збірник «Чернігів і Північне Лівобережжя». К., 1928. 11 арк.

634. Спр. 2. Виноградський Ю.С. До діалектології Задесення // Український діалектологічний збірник. К., 1928. 14 арк.

635. Спр. 3. Виноградський Ю.С. Археологічні розшуки на Сосниччині 1927 року. 1927 р. 11 арк.

636. Спр. 4. Виноградський Ю.С. Оттиск «Раннеславянские памятники в окрестностях г. Сосницы» // Краткие сообщения Института археологии АН УССР. 2 арк.

637. Спр. 5. Археологические работы Сосницкого историко-краеведческого музея. 1955 р. 5 арк.

638. Спр. 6. Виноградський Ю.С. Археологічні вісті з Сосницького Наддесення. 1955 р. 4 арк.

639. Спр. 7. Виноградський Ю.С. Передісторичні стоянки Нижнього Полісся та суміжного з ним Наддесення (щоденник роботи). 1929 р. 8 арк.
640. Спр. 8. Виноградський Ю.С. Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі. 1930 р. 10 арк.
641. Спр. 9. Виноградський Ю.С. Археологічні здобутки в долинах рр. Десни і Сейма по великій поводі 1931 р. 1931 р. 10 арк.
642. Спр. 10. Виноградський Ю.С. Пам'ятки з часів ранньої стадії феодалізму на Сосниччині. 1932 р. 6 арк.
643. Спр. 11. Виноградський Ю.С. Вал в околицях м. Мени та знахідки біля нього. 1932 р. 4 арк.
644. Спр. 12. Виноградський Ю.С. Новознайдени в 1932 р. стоянки родового суспільства на Сосниччині. 1932 р. 4 арк.
645. Спр. 13. Виноградський Ю.С. Із археологічних досліджень 1937 року на Сосниччині. 1937 р. 8 арк.
646. Спр. 14. Виноградський Ю.С. Несколько сведений и догадок по вопросам истории древних славян. 1940 р. 6 арк.
647. Спр. 15. Виноградський Ю.С. З розшуків слідів життя стародавніх слов'ян на Чернігівщині. 1944 р. 3 арк.
648. Спр. 16. Виноградський Ю.С. Стоянки над річкою Піснею (ранній неоліт). 1945 р. 3 арк.
649. Спр. 17. Виноградський Ю.С. Неолітичні стоянки Сосниччини (загальний огляд). 1941 р. 11 арк.
650. Спр. 18. Виноградський Ю.С. Стоянка над озером Юровка. 1947 р. 2 арк.
651. Спр. 19. Виноградський Ю.С. Тайник р. Десны в окрестностях г. Сосницы Черниговской области. 1954 р. 6 арк.
652. Спр. 20. Виноградський Ю.С. К вопросу о топографии древнего Чернигова в связи с лингвистическими данными. 1953 р. 3 арк.
653. Спр. 21. Виноградський Ю.С. Назви міст, сіл та річок Чернігівщини. 1955 р. 16 арк.

654. Спр. 22. Виноградський Ю.С. Короткий довідник про походження назв населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області. 1962 р. 45 арк.

655. Спр. 23. Виноградський Ю.С. Археологічні пам'ятки Чернігівщини. 1958 р. 14 арк.

656. Спр. 24. Виноградський Ю.С. Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області (матеріали для опису УРСР). 357 арк.

657. Спр. 25. Виноградський Ю. Карта стоянок епохи енеоліту-бронзи в околицях м. Сосниці. 1 арк.

658. Спр. 26. Виноградський Ю. Карта городищ в Сосницькому та сусідніх районах Чернігівської області. 1 арк.

659. Спр. 27. Карта найбільш важливих археологічних пам'яток та знахідок на території колишнього Сосницького повіту Чернігівської губернії. 1 арк.

660. Спр. 28. Виноградський Ю.С. Сосницький музей. 2 арк.

661. Спр. 30. Рецензии на научные труды Виноградского, состоявшимися с сотрудниками Черниговского исторического музея. 1956 р. 3 арк.

662. Спр. 31. Материалы, связанные с ходатайством Черниговского исторического музея о присуждении Виноградскому ученого степени кандидата исторических наук. 1956 р. 25 арк.

1.1.8. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв

Ф. 243. Петров Віктор Платонович

оп. 1.

663. Спр. 49. Петров В.П. Українські варіанти легенди про неплідну матір та ненароджені діти (вирізка). 1927 р. 7 арк.

Ф. 690. Довженко Олександр Петрович

оп. 4.

664. Справа 188. Лист Виноградського А.Ю. директору музею О. Довженка та кіностудії ім. О. Довженка із спогадами про Довженка О.П. 26 травня 1971 р. 3 арк.

Ф. 957. Підсуха Олександр Миколайович

оп. 1.

665. Спр. 101. Листи Виноградського Ю.С. до Підсухи О.М. 14 грудня 1963 р. – 29 червня 1964 р. 5 арк.

1.1.9. Archiwum Państwowe w Warszawie**F. 214. Cesarski uniwersytet w Warszawie. 1869–1917.**

Zesp. Stowarzyszenia studenckie I Towarzystwa naukowe przy Uniwersytecie

666. Sygn.1111. Дело Исторического общества при императорском Варшавском университете. 1871–1917. 190 арк.

F. 1131. Varšavskaja Gubernskaja kommisuĭja po dĕlam o veborach v gosudarstvennuju dumu. 1905–1912.

667. Sygn. 7. Sprawozgania i protokoły Przewodniczących Komisji Wyborczych Okręgu I–IV miasta Warszawy gła łudności rosyskiej – dotyczące prawyborów do III Dumy państwowej, odbytych w paz’dzierniku 1907. 1907. 131 арк.

668. Sygn 8. Sprawozgania i protokoły Przewodniczących Komisji Wyborczych Okręgu I–IV miasta Warszawy gła łudności rosyskiej – dotyczące prawyborów do IV DUMY PAŃSTWOWEJ, odbytych w paz’dzierniku 1912. 1912. 142 арк.

Родинний архів Виноградських
(зберігається у Л.Д. Виноградської, м. Київ)

1. С.Ф. Виноградський

669. Формулярний список про службу священика Покровської церкви міста Сосниці Стефана Філіповича Виноградського. [1884 р.]. 2 арк.

670. Метрична виписка про одруження С.Ф. Виноградського. 14 грудня 1886 р. 2 арк.

671. Фрагмент послужного списку С.Ф. Виноградського. 1888 р. 2 арк.

672. Указ Олександра III С.Ф. Виноградському [про нагороду орденом святої Анни III ступеня]. 3 арк.

673. Формулярний список про службу законовчителя сосницького повітового училища і прогімназії, благочинного, священика і кавалера Стефана Виноградського [після смерті]. 4 арк.

674. Свідощтво, видане вдові С.Ф. Виноградського А.І. Виноградській. 25 листопада 1887 р. 2 арк.

675. Довіреність С.Ф. Виноградського його сестрі та брату Петру Філіповичу. 2 арк.

676. Розрахунковий лист Чернігівської Казенної палати, виданий вдові священика А.І. Виноградській на отримання пенсії протягом 1911 р. 14 арк.

677. Постанова Сосницької дворянської опіки про призначення Д.А. Мокієвської-Зубок опікуншою над малолітніми дітьми: Наталією, Катериною та Андрієм Мокієвськими. 5 лютого 1883 р. 2 арк.

678. Постанова Сосницької дворянської опіки про призначення колезького секретаря А.І. Буштета опікуном разом з вдовою Д.А. Мокієвською-Зубок над дітьми померлого С. Мокієвського-Зубка: Наталією, Катериною та Андрієм Мокієвськими. 5 лютого 1883 р. 2 арк.

2. Ю.С. Виноградський

2.1. Автобіографія і автобіографічні спогади

679. Формулярний список про службу члена варшавського окружного суду колезького радника Георгія Степановича Виноградського. 6 жовтня 1917 р. 9 арк.

680. Автобіографія Юрія Степановича Виноградського [дата не вказана]. 8 арк.

681. Фрагмент автобіографії Ю.С. Виноградського [дата не вказана]. 1 арк.

682. Автобіографія наукового працівника Сосницького районного краєзнавчого музею Виноградського Юрія Степанович. 30 жовтня 1950 р. 2 арк.

683. Виноградський Ю. Знайомство з життям (із згадок Ю.С. Виноградського). 2 арк.

684. Виноградский Ю.С. В объятиях природы (воспоминания), 1964 р. 20 арк.

685. Свідोцтво про смерть Виноградського Ю.С. 5 березня 1965 р. 1 арк.

686. Фотографія Ю.С. Виноградського. 1 арк.

2.2. Навчання

687. Свідоцтво Єгора Степановича Виноградського про закінчення курсу навчання у Сосницькому приходському училищі. 31 серпня 1883 р. 2 арк.

688. Похвальний лист Виноградського Єгора – учня Сосницького народного парафіяльного училища. 31 серпня 1883 р. 1 арк.

689. Похвальний лист Георгія Виноградського – учня I класу Чернігівської гімназії. Серпень 1884 р. 1 арк.

690. Похвальний лист Георгія Виноградського – учня II класу Чернігівської гімназії. 25 серпня 1885 р. 1 арк.

691. Похвальний лист Георгія Виноградського – учня VII класу Чернігівської гімназії. 14 жовтня 1891 р. 1 арк.

2.3. Документи, пов'язані із трудовою діяльністю Ю.С. Виноградського

692. Лист Чернігівської архівної комісії Г.С. Виноградському про обрання його членом комісії. 13 (26) квітня 1918 р. 1 арк.

693. Посвідчення інструктора Комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини Ю.С. Виноградського. 17 липня 1917 р. 1 арк.

694. Посвідчення Ю.С. Виноградського про командировання до чернігівського губнаробразу з метою охорони пам'яток старовини та мистецтва. 26 грудня 1919 р. 1 арк.

695. Посвідчення Чернігівської губнарпросвіти, що Ю.С. Виноградський перебуває на службі у відділі мистецтв у якості інструктора губернської художньо-музейної секції. 12 січня 1919 р. 1 арк.

696. Посвідчення Виноградського Ю.С., що він є інструктором музейно-художньої секції у підвідділі мистецтв Губнарпросвіти. 2 лютого 1920 р. 1 арк.

697. Телеграма сосницької наросвіти до чернігівської губнаросвіти про необхідність командировати до Сосницької наросвіти інструктора з відкриття музеїв. 25 лютого 1920 р. 1 арк.

698. Лист чернігівської губнаросвіти до сосницької повітнаросвіти про командировання Ю.С. Виноградського до Сосниці. 4 березня 1920 р. 1 арк.

699. Постанова засідання колегії губнаросвіти від 27 березня 1920 р. про викуп у Ю.С. Виноградського праці «Чернігівська Старовина» і подальшу її публікацію. 27 березня 1920 р. 1 арк.

700. Повідомлення Внешкольного відділу народної освіти повітового виконавчого комітету Юрію Степановичу Виноградському про призначення його завідувачем музею. 11 липня 1920 р. 1 арк.

701. Посвідчення Ю.С. Виноградського, що він є завідувачем музею, 2 серпня 1921 р. 1 арк.

702. Посвідчення Ю.С. Виноградського про те, що він перебуває на службі у сосницькому повітовому відділі народної освіти. 4 січня 1922 р. 1 арк.

703. Повідомлення Ю.С. Виноградському від правління сосницького районно-господарського союзу про призначення його секретарем правління і юридичним консультантом. 26 травня 1922 р. 1 арк.

704. Посвідчення Ю.С. Виноградського, що він у 1921 р. перебував на службі в упрнаросвіті на посаді завідувача музеєм. 8 жовтня 1922 р. 1 арк.

705. Посвідчення Ю.С. Виноградського про те, що він перебуває на службі у сновській окрсільгоспрадї на посаді секретаря. 27 жовтня 1923 р. 1 арк.

706. Посвідчення Ю.С. Виноградського, що він є працівником сновського сільськогосподарського союзу і до 1917 р. належав до спадкових почесних громадян міста. 4 листопада 1923 р. 1 арк.

707. Довідка, видана Ю.С. Виноградському, що він звільнений з посади секретаря менської контори Сновського округу. 13 листопада 1924 р. 1 арк.

708. Посвідчення Ю.С. Виноградського, що він є завідувачем Сосницького історично-археологічного та історичного музею Конопотської округи. 19 серпня 1927 р. 1 арк.

709. Повідомлення Всеукраїнського археологічного комітету при Українській Академії наук про надсилання відкритого листа Ю.С. Виноградського укрнауці. 4 травня 1928 р. 1 арк.

710. Подяка Чернігівського державного музею Ю.С. Виноградському за надісланий відбиток «Середня Чернігівщина наприкінці XVIII – на початку XIX ст.». 6 січня 1929 р. 1 арк.

711. Свідчення Етнографічної комісії при УАН про Ю.С. Виноградського. 16 жовтня 1929 р. 1 арк.

712. Посвідчення Всеукраїнського археологічного комітету при ВУАН Ю.С. Виноградському, що він працює на ниві наукової роботи. 28 листопада 1929 р. 1 арк.

713. Посвідчення Ю.С.Виноградського, що він є завідувачем Історико-етнографічно-археологічного музею при сосницькій упрнаросвіті. 25 вересня, 192[?] р. 1 арк.

714. Посвідчення Ю.С. Виноградського про те, що він з 1 липня 1920 р. займає посаду завідувача Сосницького районного музею. 8 лютого 1931 р. 1 арк.

715. Витяг з протоколу засідання Об'єднаної центральної експертної кваліфікаційної комісії ВУКСВ та УЦБ СНР від 19 березня 1931 р. з ухвалою про реєстрацію Виноградського Ю.С. 1 арк.

716. Лист від Всеукраїнського комітету сприяння вченим при Раднаркомі ВУКСВ Виноградському Ю.С. про реєстрацію його як наукового співробітника. 23 березня 1931 р. 1 арк.

717. Посвідчення Всеукраїнського комітету сприяння вченим про реєстрацію Виноградського Ю.С. науковим співробітником. 24 березня 1931 р. 1 арк.

718. Довідка, видана Всеукраїнським Комітетом сприяння вченим при Раднаркомі для пред'явлення Сосницькому ГОРНО про те, що Ю.С. Виноградський зареєстрований як науковий співробітник, що веде самостійну дослідчу роботу. 23 червня 1932 р. 1 арк.

719. Довідка, видана Сосницьким районним виконавчим комітетом Ю.С. Виноградському, про те, що він з 1 липня 1920 р. працює на посаді директора Сосницького державного краєзнавчого музею. 5 липня 1937 р. 1 арк.

720. Свідчення Мозолевського С., що Ю.С. Виноградський відомий науковою та музейною діяльністю. 10 липня 1937 р. 2 арк.

721. Посвідчення від Мозолевського С. про те, що Ю.С. Виноградський служив у Варшаві. Лютий 1938 р. 1 арк.

722. Повідомлення Інституту матеріальної культури Ю.С. Виноградському про отримання його звіту «Із археологічних досліджень 1937 р. на Сосниччині». 15 квітня 1938 р. 1 арк.

723. Наказ по Інституту Археології АН УРСР від 4 червня 1949 р. про затвердження археологічної Сейминсько-слов'янської експедиції із запрошенням до співпраці молодшого наукового співробітника Ю.С. Виноградського. 1 арк.

724. Особовий листок обліку кадрів Ю.С. Виноградського. 1 липня 1953 р. 2 арк.

725. Виноградський Ю. Свідчення по анкеті «Особовий листок по обліку кадрів». 1953. 2 арк.

726. Додаток до анкети «Особовий листок по обліку кадрів». 1 червня 1953 р. 2 арк.

727. Довідка видана Сосницькою сільською радою Ю.С. Виноградському, що він ніде не працює. 8 серпня [19(?)9 р.]. 1 арк.

2.4. Клопотання про присвоєння ступеня кандидата історичних наук

728. Протокол засідання науково-методичної ради Сосницького краєзнавчого музею Чернігівської області Української РСР від 26 травня 1956 р. про клопотання перед ВАК про присудження Виноградському Ю.С. наукового ступеня кандидата історичних наук. 1 арк.

729. Характеристика Ю.С. Виноградського, затверджена на засіданні науково-методичної ради Сосницького краєзнавчого музею. 26 травня 1956 р. 2 арк.

730. Лист А.І. Левенка Ю.С. Виноградському. 3 червня 1956 р. 1 арк.

731. Лист Вищої атестаційної комісії А.І. Левенку та Ю.С. Виноградському. 15 січня 1965 р. 1 арк.

732. Характеристика Ю.С. Виноградського, затверджена на засіданні наукової ради Чернігівського державного історичного музею. 8 квітня 1957 р. 1 арк.

733. Лист-клопотання дирекції Чернігівського державного історичного музею завідувачу Чернігівського обласного соціального забезпечення Левенка про призначення Ю.С. Виноградському персональної державної премії республіканського значення. 1957 р. 1 арк.

734. Лист А.І. Левенка Ю.С. Виноградському. 15 листопада 1957 р. 2 арк.

735. Список праць Ю.С. Виноградського, надісланих до Чернігівського історичного музею [дата не вказана]. 2 арк.

2.5. Клопотання про надання пенсії

736. Клопотання дирекції Чернігівського державного історичного музею до завідувача Чернігівським обласним відділом соціального забезпечення про призначення Ю.С. Виноградському персональної державної пенсії республіканського значення і категорії. (Копія). 29 травня 1946 р. 1 арк.

737. Повідомлення Виноградському Ю.С. з Чернігівського обласного відділу соціального забезпечення про призначення йому пенсії місцевого значення з 21 вересня 1948 р. 27 вересня 1948 р. 1 арк.

738. Заява Ю.С. Виноградського до Чернігівського обласного відділу у справах культурно-просвітніх закладів з проханням про підвищення пенсії. 4 вересня 1951 р. 2 арк.

739. Заява Ю.С. Виноградського до Сосницького районного комітету профспілки працівників політпросвітніх закладів з проханням про підвищення пенсії. 4 вересня 1951 р. 2 арк.

740. Заява Ю.С. Виноградського завідувачу Чернігівським обласним відділом у справах культурно-просвітніх закладів Праут П.К. з проханням про підвищення пенсії. 4 жовтня 1951 р. 2 арк.

741. Лист Ю.С. Виноградському з Чернігівського обласного відділу культпросвітніх закладів про необхідні документи для оформлення пенсії республіканського значення. 1 листопада 1951 р. 1 арк.

742. Витяг із протоколу засідання президіуму Чернігівського обласного комітету профспілки працівників політпросвітніх закладів з постановою про підтримку клопотання Сосницького районного комітету профспілки працівників політпросвітніх закладів про призначення персональної пенсії республіканського значення Ю.С. Виноградському. 14 листопада 1951 р. 1 арк.

743. Повідомлення Виноградському Ю.С. від завідувача відділом соціального забезпечення виконавчого комітету Чернігівської обласної ради трудящих депутатів про збільшення його персональної пенсії місцевого значення на 50 крб. з 1 грудня 1951 р. 12 січня 1952 р. 1 арк.

744. Повідомлення Виноградському Ю.С. від виконавчого комітету Чернігівської обласної ради трудящих депутатів про виплату невиплаченої суми за квітень 1952 р. 5 квітня 1952 р. 1 арк.

745. Повідомлення Виноградському Ю.С. від заввідувача відділом соціального забезпечення виконавчого комітету Чернігівської обласної ради трудящих депутатів про призначення надбавки у розмірі 60 крб. з 1 січня 1952 р. 23 липня 1952 р. 1 арк.

746. Повідомлення Виноградському Ю.С. від в. о. заввідувача відділом соціального забезпечення виконавчого комітету Чернігівської обласної ради трудящих депутатів про відмову призначати пенсію республіканського значення. 12 серпня 1953 р. 1 арк.

747. Лист директора Інституту археології УРСР С.М. Бібікова завідувачу Чернігівським обласним відділом соціального забезпечення. 6 квітня 1957 р. 1 арк.

748. Довідка про заробітню плату з 25 грудня 1950 р. до 25 грудня 1951 р., видана Виноградському Ю.С. Сосницьким краєзнавчим музеєм. 28 липня 1957 р. 1 арк.

2.6. Медичні довідки Ю.С. Виноградського

749. Медична довідка, видана Ю.С. Виноградському у Менській районній амбулаторії. 12 жовтня 1924 р. 1 арк.

750. Медична довідка про стан здоров'я Ю.С. Виноградського. 14 березня 1921 р. 2 арк.

751. Копія медичної довідки Ю.С. Виноградського про надання йому II групи інвалідності. 5 липня 1937 р. 1 арк.

752. Виписка з акту обстеження Ю.С. Виноградського. 10 лютого 1938 р. 1 арк.

753. Медична довідка, видана Ю.С. Виноградському у поліклініці Чернігівського обласного виконавчого комітету. 17 січня 1939 р. 1 арк.

754. Медична довідка, видана Г.С. Виноградському про те, що він має проблеми із зором [дата не вказана]. 1 арк.

2. Н.С. Виноградська

755. Атестат Н.С. Виноградської із додатком «Правила та обов'язки домашніх наставниць». 10 червня 1894 р. 3 арк.

756. Свідectво Н.С. Мокієвської-Зубок про право бути домашньою вчителькою. 22 квітня 1896 р. 2 арк.

757. Довіреність К.С. Гаськевич Н.С. Виноградській. 11 травня 1902 р. 2 арк.

758. Посвідчення особи Н.С. Виноградської та сина Дмитра. 21 січня 1921 р. 1 арк.

759. Свідectво про народження Виноградської Н.С. [дата не вказана]. 1 арк.

760. Заповіт Виноградської Н.С. 27 лютого 1962 р. 1 арк.

3. А.Ю. Виноградський

761. Медична довідка А.Ю. Виноградського. 20 лютого 1918 р. 1 арк.

762. Заява А.Ю. Виноградського (з поясненнями щодо занять у роки Другої світової війни). 12 березня 1946 р. 1 арк.

4. Особисте листування

763. Лист І.Ю. Виноградської Ю.С. та Н.С. Виноградським. 31 жовтня 1915 р. 2 арк.

764. Копія вітальної телеграми з Інституту Археології АН УРСР з нагоди 25-річчя Сосницького краєзнавчого музею. 1 липня 1945 р. 1 арк.

765. Лист Ю.С. Виноградського до Інституту Археології АН УРСР. 8 липня 1945 р. 1 арк.

766. Телеграма-привітання з 80-літтям Ю.С. Виноградському від М.Я. Рудинського. 1953 р. 1 арк.

767. Телеграма-привітання з Днем народження Ю.С. Виноградському від родини сина Д.Ю. Виноградського. 1 арк.

768. Телеграма Ю.С. Виноградському від І.Ю. Виноградської. 1 арк.

769. Копія телеграми Ю.С. Виноградському від Інституту Археології АН УРСР [привітання з 80-літтям]. 1953 р. 1 арк.

770. Лист Ю.С. та Н.С. Виноградських до І.Ю. Виноградської та С.Л. Карети. 27 травня 1964 р. 2 арк.

771. Лист Ю.С. та Н.С. Виноградських І.Ю. Виноградській. 10 березня 1965 р. 1 арк.

772. Листи Н.С. Виноградської до І.Ю. Виноградської та С.Л. Карети. 25 березня–23 квітня 1965 р. 7 арк.

773. Лист І.Ю. Виноградській від Л.Й. Коцюби з проханням надати інформацію про Ю.С. Виноградського для бібліографічного словника з ймовірною назвою «Історико-літературна й мистецька Чернігівщина» [без дати]. 2 арк.

5. Праці Ю.С. Виноградського

774. Виноградський Ю.С. Вуличка імені Горького в Сосниці [дата не вказана]. 2 арк.
775. Виноградський Ю.С. Круча над річкою Убіддю. 7 серпня 1963 р. 2 арк.
776. Фотографія урочища Бурімки [дата не вказана]. 1 арк.

6. Про музей

777. До Сновської окрполітпросвіти. 1923 р. 2 арк.

Архів Мисник (Сороки) Г.І.

778. Лист Ю.С. Виноградського І.Л. Сороці. 3 січня 1954 р. 1 арк.
779. Лист Ю.С. Виноградського І.Л. Сороці. 2 березня 1964 р. 1 арк.
780. Лист А.Ю. Виноградського І.Л. Сороці. 7 квітня 1965 р. 1 арк.
781. Лист Ю.С. Виноградського І.Л. Сороці. 6 березня 1964 р. 1 арк.
782. Праці Ю.С. Виноградського, записані Сорокою. 1965 р. 42 арк.
783. Виноградський Ю.С. Сосниця та її околиці [відбиток з підписом на обкладинці І.Л. Сороці] // Чернігів і Північне Лівобережжя. К., 1928. 26 арк.
784. Виноградський А.Ю. [Автограф]. Посібник машиніста дизельної електростанції [з підписом на обкладинці І.Л. Сороці]. К. : Держтехвидав УРСР, 1962. 315 с.
785. Клименко О.С. [Автограф]. Природа і природні багатства Чернігівщини. Анотований покажчик літератури [з підписом від автора Ю.С. Виноградському]. Чернігів : Чернігівська державна обласна бібліотека ім. В.Г. Короленка, 1961. 112 с.

1.2. ОПУБЛІКОВАНІ

786. Адрес-календарь г. Варшавы на 1911 г. Варшава, 1911. 772 с.
787. Адрес-календарь г. Варшавы на 1912 г. Варшава, 1912. 943 с.

788. Адрес-календарь г. Варшавы на 1913 г. Варшава, 1913. 723 с.
789. Виноградський А.Ю. Посібник машиністу дизельної електростанції. К. : Держтехвидав УРСР, 1962. 315 с.
790. Виноградский А.Ю. Пособие машинисту дизельной электростанции. К. : Техніка, 1968. 258 с.
791. Виноградський Ю. Археологічна експедиція на Сосниччині // Червоний прапор. 8 серпня 1946 р. С. 2.
792. Виноградський Ю. Археологічні розшуки на Сосниччині р. 1927 // Хроніка археології та мистецтва. Ч. 3. К., 1931. С. 33–44.
793. Виноградський Ю.С., Лав'юк Д.І. Бережіть пам'ятки минулого // Червоний прапор. 14 серпня 1959 р. [вирізка]. С. 4.
794. Виноградський Ю., Халимоненко Я. В краєзнавчому музеї // Деснянська правда. 9 серпня 1950 р. С. 4.
795. Виноградський Ю. Далеке минуле Сосниці і її жителів // Червоний прапор. 26 січня 1960 р. [вирізка].
796. Виноградський Ю. Де була в Сосниці кріпость // Червоний прапор. 27 вересня 1959 р. [вирізка].
797. Виноградський Ю. Десна // Червоний прапор. 3 вересня 1961 р. [вирізка].
798. Виноградський Ю. Дещо з історії Дягови // Колгоспна правда. 4 квітня 1964 р. [вирізка].
799. Виноградський Ю. До діалектології Задесення // Український діалектологічний збірник. Кн. 1. К., 1928. С. 143–169.
800. Виноградський Ю. З історії села Савинок і його околиць // Червоний прапор. 29 грудня 1960 р. [вирізка].
801. Виноградський Ю. Залізна руда на Сосниччині. Рудня // Червоний прапор. 12 січня 1961 р. № 5. [вирізка].
802. Виноградський Ю. Змітнів // Червоний прапор. 4 березня 1961 р. [вирізка]

803. Виноградський Ю. Інтересні знахідки // Червоний прапор. 17 жовтня 1946 р. [вирізка].
804. Виноградський Ю. Клімат Сосницького району // Червоний прапор. 9 червня 1946 р. [вирізка].
805. Виноградський Ю. Кобзар П.В. Кулик // Історико-географічний збірник. Кн. 3. К., 1926. С. 64–66.
806. Виноградський Ю. Кобзарі та лірники Менщини // Колгоспна правда. 25 лютого 1964 р. С. 4.
807. Виноградський Ю. Люта // Червоний прапор. 22 листопада 1960 р. [вирізка].
808. Виноградський Ю. Марія Дорошиха // Історико-географічний вісник. К., 1927. Т. I. С. 32–39.
809. Виноградський Ю. Минуле і сучасне села Лав // Червоний прапор. 21 січня 1960 р. [вирізка].
810. Виноградський Ю. Минуле Менщини // Колгоспна правда. 16 січня 1964 р. С. 4.
811. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Навала військ польського короля Яна Казимира на Сосниччину // Червоний прапор. 12 березня 1960 р. [вирізка].
812. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Науково-дослідницька експедиція в Сосницькому районі // Десянська правда. 27 вересня 1949 р. [вирізка].
813. Виноградський Ю. Ольшани // Червоний прапор. 23 лютого 1961 р. [вирізка].
814. Виноградський Ю. Північно-східна околиця нашого селища // Червоний прапор. 5 січня 1960 р. [вирізка].
815. Виноградський Ю.С. Про деякі фонетичні особливості менських і сосницьких говірок на Чернігівщині в пам'ятках XVII–XVIII ст. // Українська діалектологія і ономастика. К. : Наукова думка, 1964. Т. 1. С. 46–49.
816. Виноградський Ю. Про назви деяких урочищ // Червоний прапор. 14 березня 1961 р. [вирізка].

817. Виноградський Ю. Про хутори Волинські й Чорнотицькі // Червоний прапор. 14 лютого 1961 р. [вирізка].
818. Виноградський Ю. Рід Олександра Довженка // Полум'яне життя. Спогади про Олександра Довженка. К. : Дніпро, 1973. С. 122–123.
819. Виноградський Ю. Рейментарівка // Червоний прапор. 4 лютого 1961 р. [вирізка].
820. Виноградський Ю. Скромна культосвітня установа // Зоря комуни. 1938 р. С. 2–3.
821. Виноградський Ю. Село Бужанка // Колгоспна правда. 25 квітня 1964 р. С. 4.
822. Виноградський Ю. Село Жовтнєве // Колгоспна правда. 21 травня 1964 р. [вирізка].
823. Виноградський Ю. Село Чорнотичі // Червоний прапор. 7 січня 1960 р. [вирізка].
824. Виноградський Ю. Сосницький Степок // Червоний прапор. 14 березня 1961 р. [вирізка].
825. Виноградський Ю. Сосниця та її околиці // Чернігів та Північне Лівобережжя. К., 1928. С. 147–168.
826. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Сосниця в час перепису населення 1666 р. // Червоний прапор. 29 березня 1960 р. [вирізка].
827. Виноградський Ю. Сосниччина в епоху Київської Русі // Червоний прапор. 6 лютого 1960 р. [вирізка].
828. Виноградський Ю. Сосниччина в складі Литви і Великого князівства Московського // Червоний прапор. 11 лютого 1960 р. С. 4.
829. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Сосниччина за часів визвольної війни українського народу проти панської Польщі // Червоний прапор. 3 березня 1960 р. [вирізка].
830. Виноградський Ю. Спаське та його околиці // Червоний прапор. 11 березня 1961 р. [вирізка].

831. Виноградський Ю. Співак Антін Матюшенко та його репертуар // Етнографічний вісник. К., 1929. Кн. 7. С. 60–67.
832. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Таємниці голубої Десни // Деснянська правда. 6 березня 1960 р. С. 4.
833. Виноградський Ю. Убідь та її притоки // Червоний прапор. 29 листопада 1960 р. С. 4.
834. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Український богатир // Червоний прапор. 25 жовтня 1959 р. [вирізка].
835. Виноградський Ю., Лав'юк Д. Унікальні експонати районного музею. // Вечірній Київ. 11 жовтня 1958 р. [вирізка].
836. Виноградський Ю. Хутір Синютин // Червоний прапор. 1 листопада 1959 р. [вирізка].
837. Виноградський Ю. Чи вам про це відомо? // Червоний прапор. 19 січня 1961 р. [вирізка].
838. Виноградський Ю. Яків Скидан – прототип Тараса Бульби // Колгоспна правда. 8 лютого 1964 р. С. 4.
839. Виноградський Ю. Як Шатило став великим поміщиком // Червоний прапор. 9 січня 1960 р. [вирізка].
840. Виноградський Ю.С. Археологические работы Сосницкого историко-краеведческого музея // Краткие сообщения института археологии АН УССР. К., 1955. Вып. 5. С. 86–93.
841. Виноградський Ю.С. В'юницьке торфовище (м. Сосниця Чернігівської області) // Наукові записки ПМК. Кн. 2. К., 1937. С. 129–132.
842. Виноградський Ю.С. Ганнівка-Веселе // Червоний прапор. 13 травня 1960 р. [вирізка].
843. Виноградський Ю.С. До історії колонізації Середньої Чернігівщини. Ч. I // Історико-географічний збірник. К., 1929. Т. III. С. 209–219.

844. Виноградський Ю.С. До історії колонізації Середньої Чернігівщини. Ч. II, III, IV // Історико-географічний збірник. К., 1931. Т. IV. С. 109–143.

845. Виноградський Ю.С. Назви міст, сіл та річок Чернігівщини // Мовознавство. К. : Наукові записки Інституту мовознавства АН УРСР, 1957. С. 29–39.

846. Виноградский Ю., Лавыюк Д. Находки бронзовых украшений в Менском и Сосницком районах // Краткие сообщения Института археологии АН УССР. 1960. № 9. С. 96–98.

847. Виноградский Ю., Лавыюк Д. Находки украшений в Менском и Сосницком районах // Червоний прапор. 25 жовтня 1959 р. [вирізка].

848. Виноградський Ю.С. Про деякі фонетичні особливості менських і сосницьких говірок на Чернігівщині в пам'ятках XVII–XVIII ст. // Українська діалектологія і ономастика. Т. 1. К. : Наукова думка, 1964. С. 46–49.

849. Виноградский Ю.С. Раннеславянские памятники в окрестностях г. Сосница // Краткие сообщения Института археологи АН УССР. 1952. Вып. 1. С. 50–52.

850. Виноградський Ю.С. Середня Чернігівщина наприкінці XVIII та на початку XIX в. // Історично-географічний збірник. Т. III. К., 1928. С. 1–18.

851. Виноградський Ю.С. Співак Антін Матюшенко та його репертуар // Етнографічний вісник. Кн. 7. 1928. С. 61–66.

852. Виноградський Ю.С. Спогади про кобзарів та лірників Менського району Чернігівщини // Народна творчість та етнографія. 1964. №1. С. 64–66.

853. Виноградський Ю.С. Чубкова, або Типова гора // Червоний прапор. 14 березня 1961 р. [вирізка].

854. Календарь Черниговской губернии на 1886 год. Чернигов : Типография Губернского правления. 1885. 214 с.

855. Памятная книга Варшавского судебного округа на 1898 г. Варшава : типография К. Ковалевского. 1898. 256 с.

856. Памятная книга Варшавского судебного округа на 1899 г. – Варшава: типография К. Ковалевского. 1899. 228 с.
857. Памятная книга Варшавского судебного округа на 1902 г. // Варшава : типографія К. Ковалевскаго. 1902. 338 с.
858. Памятная книга Варшавского судебного округа на 1910 г. – Варшава : типография при канцелярии варшавского генерал-губернатора, 1910. 351 с.
859. Памятная книга Варшавского судебного округа на 1912 г. – Варшава : губернская типография, 1912. 266 с.
860. Памятная книга Варшавского судебного округа на 1914 г. – Варшава : губернская типография, 1914. 282 с.
861. Памятная книга на 1878 р. Чернигов : губернская типография, 1878. 173 с.
862. Повідомлення про діяльність Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею з дня його заснування // Бюлетень Кабінету антропології та етнології ім. Хв. Вовка. К., 1925. Ч. 1. С. 26.
863. Рудинський М.Я., Славин Л.М. Виноградському Юрію Степановичу [вітання з 25-річчям наукової праці] // Червоний прапор. 9 червня 1946. С. 1.
864. Щербина Н. Спогади сучасників про сосницького краєзнавця Ю.С. Виноградського // Ніжинська старовина. Ніжин – Київ, 2017. – 24(27). С. 143–155.

2. ЛІТЕРАТУРА

865. Абашина Н.С., Козак Д.Н, Синиця С.В. Давні слов'яни. Археологія та історія. К. : Стародавній світ, 2012. 306 с.
866. Адаменко В.Ф. Педагогическое общество в г. Сосница // Черниговская земская газета. 1917. № 11. С. 7–8.
867. Адаменко М.П. Володар казкових скарбів (слідами Ю.С. Виноградського). Ніжин : «Аспект-Поліграф», 2013. 288 с.

868. Адаменко М. Сосницькі катрени // Вісті Сосниччини. 16 грудня 2004. С. 3.
869. Адаменко М.П. Закон-тайга. Чернігів. 690 с. [Електронний ресурс]. URL: http://libkor.com.ua/php/fulltext_files/Law_taiga_.pdf. (дата звернення 21.01.2018).
870. Археологические работы Сосницкого историко-краеведческого музея (к 35-летию со дня основания) // Краткие сообщения Института археологии УН УССР. К., 1955. № 5. С. 86–93.
871. Архівне будівництво на Чернігівщині. 1921–1941 рр.: Добірка документів та матеріалів / упор. Н. Полетун, А. Морозова. Чернігів, Державний архів Чернігвської області, 2002. 104 с.
872. Бандура П. Сосницькому музею 30 років // Деснянська правда. 8 січня 1950. № 6. С. 4.
873. Беловский. Сосницкий уезд // Черниговская земская неделя. 25 сентября 1915. С. 9–10.
874. Бойко В.М., Пригоровський В.М. Сосниця – європейське місто. Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2010. 64 с.
875. Бойко В.М., Демченко Т.П., Оніщенко О.В. 1917 рік на Чернігівщині: історико-краєзнавчий нарис. Чернігів : Сіверянська думка, 2006. 126 с.
876. Ващенко В. Концепція «інтелектуальної біографії» та проблема конструювання «наукових біографій» в українській історіографії // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. 4. К. : Інститут історії України НАН України, 2009. С. 475–486.
877. Веремейчик О. Розвідувальна експедиція І. І. Ляпушкіна 1947 р. на Чернігівщині // Сіверянський літопис. 2008. № 6. С. 40–47.
878. Веремейчик О.М. Давньоруське селище «Баба» біля с. Жовтневе // Минуле Сосниці та її околиць. Чернігів, 1990. С. 47–49.

879. Виноградський Юрій Степанович [Електронний ресурс]. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>; http://history.org.ua/?termin=Vynohradskyj_Ju. (дата звернення: 31.03.2018).

880. Виноградський Юрій Степанович [Електронний ресурс] // Сергій Білокінь. Історик України. Персональний сайт. URL: <http://www.s-bilokin.name/Personalia/MuseumWorkers/V.html>. (дата звернення: 31.03.2018).

881. Гирич Я.М. Історико-краєзнавчі дослідження Ю. Виноградського // Сіверщина в історії України : збірник наукових праць. Вип. 5. Київ – Глухів, 2012. С. 319–322.

882. Горобець С. Заснування і походження назв сіл Чернігівського району .Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2014. 216 с.

883. Грінченко Г.Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження [для студентів і аспірантів]. Х. : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2007. 28 с.

884. Демченко Т.П. Великий терор на Чернігівщині (20–30-ті роки ХХ століття). Чернігів : ПАТ «ПВК» Десна, 2017. 100 с.

885. Дем'янчук Г.С., Дем'янчук Б.Г., Дем'янчук А.Г. Українське краєзнавство: сторінки історії. К. : Просвіта, 2006. 296 с.

886. Дмитренко Н.М. Провінційні музеї Лівобережної України (1920–1930-ті роки). Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2016. 200 с.

887. Дмитренко Н.М. Внесок місцевих музеїв Північного Лівобережжя в розвиток історичного краєзнавства (20-30-ті роки ХХ ст.) // Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 20. К., 2011. С. 152–168.

888. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності. Нью-Йорк : Видання Української Вільної Академії Наук у США, 1985. 712 с.

889. Дрозд В. Подих віків // Комсомолець Чернігівщини. 16 липня 1961 р. [вирізка].

890. Дятленко Т. «Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно...»: Віртуальна екскурсія до джерел неперевершеного таланту

О. Довженка // Українська література в загальноосвітній школі. 2008. № 5. С. 46–51.

891. Дяченко І. Творець відкритої книги // Радянський патріот. 19 червня 1990 р. С. 2.

892. Дяченко І. Творець відкритої книги // Радянський патріот. 26 червня 1990 р. С. 3.

893. Дяченко І. Творець відкритої книги // Радянський патріот. 5 липня 1990 р. С. 3.

894. Дяченко І. Творець відкритої книги // Радянський патріот. 12 липня 1990 р. С. 3.

895. Дяченко І. Творець відкритої книги // Радянський патріот. 19 липня 1990 р. С. 3.

896. Дьяченко И. Тоже (о Виноградском Ю.С.) // Радянський патріот. 1 липня 1995 р. С. 2.

897. Є вулиця ім. Ю. Виноградського // Радянський патріот. 1 липня 1995 р. С. 2.

898. Єдомаха І. Найстаріший краєзнавець області // Деснянська правда. 23 жовтня 1960 р. С. 2.

899. З анкети про розвиток Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею // Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки). К., 1991. С. 431–433.

900. Запорожець Т. Гостинно запрошуємо до нашого музею // Вісті Сосниччини. 27 травня 2006 р. С. 6.

901. Запорожець Т. Кобзарство на Сосниччині / Т. Запорожець // Вісті Сосниччини. 21 липня 2007 р. С. 6.

902. История городов и сел Украинской ССР. Черниговская область. — К. : Главная редакция УСЭ, 1983. 816 с.

903. Іваненко Ф. «Розстріляне» краєзнавство // Радянський патріот. 24 травня 1995 р. С. 3.

904. Іваненко Ф. Краєзнавчий – функціонує // Радянський патріот. 15 травня 1999 р. С. 2.
905. Ігнатенко М.М. Памяткоохоронна справа на Чернігівщині у 1945–1965 рр.: тенденції розвитку та результати змін // Scientific Journal «ScienceRise». 2017. № 1/1(30). С. 12–14.
906. Коваленко В.П. Давньоруська зброя в фондах Сосницького краєзнавчого музею // Минуле Сосниці та її околиць. Чернігів, 1990. С. 39–47.
907. Коваленко В.П. Неопублікований рукопис сосницького краєзнавця Ю.С. Виноградського // Археологические исследования в Еврорегионе «Днепр» в 2013 г.: Научный ежегодник. Брянск : РИО БГУ им. академика И. Г. Петровского, 2014. С. 157–160.
908. Коваленко В.П. Хоробор, літописне місто [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2013. 688 с. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Khorobor_mst (дата звернення: 31.03.2018).
909. Коваленко М. Музей в Сосниці // Правда Украины. 15 грудня 1957.
910. Коваленко О. [Про Ю.С. Виноградського] // Чернігівщина краєзнавча: Календар 2005 авт.-упорядники І. Корбач, В. Устименко. – К. : Златояр, 2004. С. 284, 286.
911. Коваленко О. На варті духовних скарбів України: архівісти Чернігівщини 20–30-х рр. // Сіверянський літопис. 1999. № 2. С. 106–107.
912. Коваленко О.Б. Виноградський Юрій Степанович // Енциклопедія сучасної України. Т. IV. К. : Національна академія наук України, Наукове товариство ім. Шевченка, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. С. 428.

913. Коваленко О.Б., Ткаченко В.В., Ясновська Л.В. Виноградський Юрій Степанович // Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки). – К. : Рідний край, 1991. С. 335–336.

914. Коваленко О., Ясновська Л. Неопублікована студія Юрія Виноградського про давньоруські старожитності Чернігова // Скарбниця української культури: Збірник наукових праць / редкол. О.Б. Коваленко. Чернігів, 2006. Вип. 7. С. 167–171.

915. Коваленко О.Б., Ткаченко В.В. Нововиявлені документи з історії Музею українських старожитностей ім. В.В. Тарновського // Скарбниця української культури: Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 100-річчю Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. Чернігів, 1996. С. 6–13.

916. Коваленко О.Б., Дятлов В.О. Сосницьке науково-дослідне товариство // Минуле Сосниці та її околиць. Чернігів, 1990. С. 87–88.

917. Коваленко О. Регіональна історіографія Північного Лівобережжя: витоки, еволюція, спадщина // Україна на порозі ХХІ ст.: актуальні питання історії: Збірник наукових праць. К., 1999. С. 11–16.

918. Комитет по охранению памятников искусства и старины в Черниговской губернии // Черниговский край. 1 листопада 1917. С. 3–4.

919. Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва на Чернігівщині // Черниговская земская газета. 1917. № 88–89. С. 8.

920. Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва на Чернігівщині // Черниговская жизнь. 21 грудня 1917. С. 4.

921. Кондратьєв І.В. Любецьке староство (XVI – середина XVII ст.). Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2014. 384 с.

922. Кондратьєв І.В. Під Литвою, Москвою та Польщею. Чернігів: КП «Чернігівські обереги», 2005. 152 с.

923. Коробович А. Судебная реформа в Польском королевстве 1876 г. // Саурин А.А. Судебные уставы Российской империи 1864 года: влияние на современное законодательство Литвы, Польши, России, Украины,

Финляндии : Сборник научных статей / под. ред. Д.Я. Малешина. М. : Статут, 2014. С. 39–54.

924. Косяненко В. Скарбниця історії краю // Радянський патріот. 1 липня 1995 р. С. 2.

925. Косяненко В. Заради справедливості // Радянський патріот. 2 серпня 1990 р. С. 3.

926. Косяненко В. Музей-іменинник // Радянський патріот. 8 липня. 1995 р. С. 4.

927. Косяненко В. На щиту шани і слави // Вісті Сосниччини. 24 січня 2015 р. С. 3.

928. Косяненко В. Скарбниця історії краю. До 75-річчя від дня заснування Сосницького краєзнавчого музею // Радянський патріот. 1 липня 1995 р. С. 2.

929. Кравченко В.П. Сосницький краєзнавчий музей та роль Ю.С. Виноградського у його створенні // Скарбниця української культури: Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 100-річчю Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського. Чернігів : Сіверянська думка, 1996. С. 90–91.

930. Кравченко М. Ненадруковані розвідки Ю. Виноградського // Сіверянський літопис. 1995. № 4. С. 136–138.

931. Кравченко М. Ходив і в сусідні повіті... // Радянський патріот. 24 квітня 1993 р. С. 4.

932. Кравченко М. Чи є на Сосниччині нафта? // Радянський патріот. 29 березня 1997 р. С. 4.

933. Кравченко М. Сосницький краєзнавчий музей // Чернігівщина краєзнавча: Календар 2005 / авт.-упорядники І. Корбач, В. Устименко. – К. : Златояр, 2004. С. 452, 454.

934. Кузьменко О. «Праця – основа життя» (Ю.С. Виноградський) // Вісті Сосниччини. 27 квітня 2013 р. С. 2, 6.

935. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). К. : Темпора, 2006. 496 с.
936. Лав'юк Д. Краєзнавчому музею – сорок років // Деснянська правда. 6 липня 1960 р. С. 4.
937. Лав'юк Д. Музей – скарбниця культури // Червоний прапор. 12 січня 1958 р. С. 2.
938. Лав'юк Д. Сосницькому краєзнавчому музею 35 років // Червоний прапор. 30 червня 1955 р. С. 2.
939. Линюк. Л. «Працю я поставив в основу життя» // Деснянська правда. 14 липня 1990 р. С. 4.
940. Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. К. : Темпора, 2012. 432 с.
941. Листи Михайла та Марії Могилянських до Іллі Шрага (1907 – 1917 рр.): Наукове видання / упоряд. Т.П. Демченко, С.Г. Іваницька. Чернігів : Просвіта, 2014. 144 с.
942. Лобода В.В. Виноградський Юрій Степанович // Українська мова: Енциклопедія / ред. В.М. Русанівський. К. : Українська енциклопедія, 2000. С. 66.
943. Любіцева О.О. Краєзнавство [Електронний ресурс] // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І.М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. К., 2003–2016. URL:http://esu.com.ua/search_articles.php?id=2646. (дата звернення: 23.03.2018).
944. Малиневська В.М. Ю.С. Виноградський як фольклорист і етнограф // Минуле Сосниці та її околиць. Чернігів, 1990. С. 88–89.
945. Маньковська Р. Музеї України у період «великого терору» (1937–1938 рр.) // Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації (до 75-річчя «великого терору» в СРСР)». К. , 2013. С. 300–321.

946. Мезенцева Г.Г. Дослідники археології України: Енциклопедичний словник-довідник. Чернігів : Сіверянська думка, 1997. С. 38.
947. Мельниковська О.М. Могильник юхнівської культури та середньовічне поселення на Чернігівщині // Археологія. К., 1977. № 24. С. 60–68.
948. Менська міська рада. Історична довідка. [Електронний ресурс]. URL: <http://radamena.com.ua/istorychna-dovidka>. (дата звернення 21.01.2018).
949. Мисько С. І гордість наша, і слава: До 85-річчя Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського // Вісті Сосниччини. 25 червня 2005. С. 2.
950. Мисько С. Цікаве з історії // Вісті Сосниччини. 12 травня 2007 р. С. 5.
951. Мишастий М. Слід на землі // Деснянська правда. 14 вересня 1965 р. С. 4.
952. Мірошніченко М. Забутими сторінками // Радянський патріот. 21 травня 1991 р. С. 3.
953. Мірошніченко М. Виноградський Ю.С. – фундатор і перший директор музею // Сосниця і Сосниччина на хвилях віків / ред. Адаменко М.П., Іваненко Ф.Ф. К. : Український центр духовної культури, 2005. С. 127–137.
954. Мірошніченко М.М. Історія Сосницького літературно-меморіального музею О.П. Довженка // Скарбниця української культури: Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 100-річчю Чернігівського історичного музею імені В.В.Тарновського. Чернігів : Сіверянська думка, 1996. С. 4–5.
955. Мірошніченко М.М. Сосницькому краєзнавчому музею – 70 років // Минуле Сосниці та її околиць. Чернігів, 1990. С. 4–5.
956. Міст на суходолі // Вечірній Київ. 18 листопада 1973 р. [вирізка].

957. Москаленко М. Краю наш!: З історії Сосниччини // Радянський патріот. 30 серпня 1977 р. С. 4.

958. Музиченко С.М. До 50-річчя заснування Етнографічної комісії Всеукраїнської Академії Наук // Український історичний журнал. 1971. № 6. С. 128–130.

959. Нагайко Т.Ю. Усна історія: міждисциплінарний діалог гуманітарних студій [Електронний ресурс]. // У пошуках власного голосу: усна історія як теорія, метод, джерело. Збірник наукових статей / за ред. Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен. Харків : ПП «Торгсін плюс», 2010. С. 160–170. URL : <http://oralhistory.com.ua/publikacii/pidtrimka-uai/u-poshukakh-vlasnogo-golosu-publ.html> (дата звернення 21.01.2018).

960. Наспівала мати: Пісенний світ О. Довженка / упоряд. В.М. Пригоровський. К. : Музична Україна, 1995. 144 с.

961. Наумчик В. Краєзнавчому музею – 60 // Радянський патріот. 19 липня 1980. С. 4.

962. Наш ювіляр // Колгоспна правда. 5 травня 1964. С. 2.

963. Наша Сосниця (Офіційний веб-сайт сосницької районної ради) [Електронний ресурс]. URL : <https://sosnrr.gov.ua/news/item/685-dovzhenkovymu-stezhkam> (дата звернення 21.01.2018).

964. Непотенко І. Пам'яткоохоронна діяльність у Чернігові у 1919 – 1920-х рр.: шляхи реалізації // Сіверянський літопис. 2016. № 1. С. 122–129.

965. Нове про створення краєзнавчого музею [з примітками Г.Т. Свистуна] // Радянський патріот. 2 серпня 1995. С. 3–4.

966. Оніщенко О. Штрихи до портрету доньки І. Шрага – Олени Чуднівської // Шрагівські читання: Збірник статей і матеріалів / відп. ред. О. Коваленко. Чернігів, 2011. Вип. І. С. 18–21.

967. Памяті краєзнавця // Радянський патріот. 15 травня 1973. С. 4.

968. Петров В. Нові українські варіанти легенди про походження лихих жінок // Етнографічний вісник. К., 1928. Кн. 6. С. 56, 64–65.

969. Петров В.П. Краєзнавець Ю.С. Виноградський // Український історичний журнал. 1966. №1. С. 116–117.
970. Петров В. Українські варіанти легенди про неплідну матір та ненароджені діти: Записи Ю. Виноградського та С.М. Терещенкової // Матеріали до етнології й антропології. Львів, 1929. Ч. 1. Т. XXI – XXII. – С. 202–203.
971. Петриляк І.К., Боровик М.А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М. , 2010. 590 с.
972. Плачинда С. П. Олександр Довженко. Біографічний роман. К. : Молодь, 1980. 334 с.
973. Плющ Л. Нагороди – переможцям конкурсу // Вісті Сосниччини. 26 квітня 2014. С. 1.
974. Попова Т. Историография в человеческом измерении // Історіографічні дослідження в Україні: Збірник наукових праць. 2012. Вип. 22. С. 265–292.
975. Пригоровський В. Дещо з архівної спадщини Ю.С. Виноградського // Літературний Чернігів. 2013. № 1. С. 126–130.
976. Пригоровський В. Залюблений у землю сіверську (Ю.С. Виноградський): [історико-краєзнавчий нарис]. Чернігів, 2004. 56 с.
977. Пригоровський В. Народознавчі дослідження Юрія Виноградського // Народна творчість та етнографія. 1993. № 4. С. 23–31.
978. «Протокол, или Потребность» менського намісництва 1720–1735 років / упорядн. І. Ситий, Д. Казиміров. К.: Темпора, 2012. 188 с.
979. Проценко О. Людина невичерпних знань і енергії // Червоний прапор. 4 листопада 1959.
980. Пудовкіна А. Музейна археологія Чернігівщини у 1920-х – першій половині 1930-х років // Ніжинська старовина. 2010. Вип. 10 (13). С. 126–135.

981. Ревуцький Д. Кобзарі та лірники. Вступні уваги // Етнографічний вісник. К., 1927. С. 63–64.

982. Реєнт О. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти [Електронний ресурс]. URL: <http://history.org.ua/JournALL/pro/16/1/19.pdf>. (дата звернення: 16.03.2018).

983. Реєнт О.П., Янишин Б.М. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз [Електронний ресурс] // Kiev: Library of Ukraine (LIBRARY.UA). URL: <http://library.ua/m/articles/view/Україна-в-період-Першої-світової-війни-історіографічний-аналіз>. (дата звернення: 16.03.2018).

984. Решедько Н. Вірність // Деснянська правда. 19 квітня 1973. С. 4.

985. Решедько Н. Життя присвячене народу // Колгоспна правда. 24 грудня 1963.

986. Решедько Н. З любов'ю до Батьківщини // Радянський патріот. 28 квітня 1973 р. С. 4.

987. Решедько Н. Син краю наддеснянського // Літературна Україна. 5 травня 1964 р. С.4.

988. Решедько Н. Мільйон відвідувачів // Деснянська правда. 16 листопада 1971 р. С. 2.

989. Русина О. Із спостережень над «Реєстром Чернігівських границь» з 20-х років XVI століття // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. ССХХV. Праці Історико-філософської секції. Львів : Наукове товариство імені Шевченка у Львові, 1993. С. 293–306.

990. Савчук В., Чаплиць О. Метод інтерв'ю в історико-біографічному дослідженні зі звуженою джерельною базою // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. К. : Інститут історії України НАН України, 2014. Вип. 8. С. 301–311.

991. Салата О.О. Основи музеєзнавства. Вінниця : «Нілан-ЛТД», 2015. 164 с.

992. Самойленко А.Г. Из истории музейного дела в Черниговской губернии конец XIX – начало XX вв. // Вопросы музеологии. 2012. № 2. С. 40–49.
993. Сапон В. Музею – ім'я засновника // Деснянська правда. 12 лютого 1993. С. 1.
994. Ситий І. Опис Менської сотні 1734 р. // Сіверянський літопис. 2007. № 4. С. 39–45.
995. Скрипник П.І. Виноградський Юрій Степанович // Енциклопедія історії України: В 5 т. / редкол.: В.А. Смолій та ін. Т. 1.: А–В. К.: Наукова думка, 2003. С. 511.
996. Сластьон О. Ю.С. Виноградський – фольклорист і етнограф // Радянський патріот. 27 липня 1996. С. 4.
997. Сластьон О. Літописна Сосниця // Радянський патріот. 26 березня 1997. С. 4.
998. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. К. : Либідь, 1999. 976 с.
999. Сорока І.Л. Слово про ентузіаста – краєзнавця // Народна творчість та етнографія. 1964. № 3. С. 58–60.
1000. Сорока Н. Сосницькі церкви // Сіверянський літопис. 1995. № 3. С. 80–81.
1001. Сосниця // Черниговская земская неделя. 22 ноября 1913. С. 11.
1002. Сосниця і Сосниччина на хвилях віків / авт.–упоряд. М.П. Адаменко та ін. К. : Український центр духовної культури, 2005. 236 с.
1003. Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського [Електронний ресурс]. URL : <http://museum.cult.gov.ua/sosnytskyj-krajeznavchuj-muzej-im-yu-s-vynohradskoho/> (дата звернення 21.01.2018).
1004. Сосницький край у серці України / авт.-упоряд. М.П. Адаменко, Ф.Ф.Іваненко, О.І. Сластьон та ін. Харків : Прапор, 2005. 264 с.
1005. Степанюк М. Скарбниця історії краю. Сосницькому краєзнавчому музею – 50 років // Деснянська правда. 30 червня 1970. С. 4.

1006. Степченко О.П. Юрій Степанович Виноградський // Особові архівні фонди ІР НБУВ (путівник) / відп. ред. О.С. Онищенко. К., 2002. С. 76–77.

1007. Тась Д. Українські видавництва в Чернігові // «Я думав, які теми були б цікаві...». Праці Григорія Кураса, спогади й матеріали українського історика. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2010. С. 69–71.

1008. Ткаченко В.В. Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщина у перше повоєнне двадцятиріччя. К : Знання, 2007. 215 с.

1009. Ткаченко В.В., Ясновська Л.В. Ю.С. Виноградський про археологічні роботи Сосницького історико-краєзнавчого музею (1920–1955 рр.) // Минуле Сосниці та її околиць. Чернігів, 1990. С. 14–15.

1010. Ткаченко В.В. Музеї Чернігівщини в історико-краєзнавчому русі 20–30-х років // Скарбниця української культури: Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 100-річчю Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського. Чернігів, 1996. С. 88–89.

1011. Українське видавниче товариство «Сіверянська Думка» // Черниговский край. 21 грудня 1917 р. С. 4.

1012. Федорова Л.Д. З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні. 1870 – 1919-і рр. К. : Інститут історії України, 2013. 373 с.

1013. Халімоненко Я. В Сосницькому музеї // Червоний прапор. 8 серпня 1946. С. 2.

1014. Черненко О. Скарб скіфського часу в Сосницькому музеї // Минуле Сосниці та її околиць. Чернігів, 1990. С. 15–16.

1015. Чернігівщина: енциклопедичний довідник / ред. А. В. Кудрицького. К. : Українська Радянська Енциклопедія імені М.П. Бажана, 1990. 1008 с.

1016. Ю.С. Виноградський [некролог] // Археологія. К., 1966. Вип. XX. С. 234–235.

1017. Ю.С. Виноградський [некролог] // Колгоспна правда. 1965. 6 березня. С. 4.
1018. Юрій Степанович Виноградський: [бібліографічний покажчик] / упоряд. В.М. Пригоровський, П.В. Грищенко; наук. ред. О.Б. Коваленко. Чернігів, 2010. 39 с.
1019. Яненко А. Археологічні колекції музеїв Північного Лівобережжя в 1945–1946 рр. у контексті історії музейної археології міжвоєнного періоду // Ніжинська старовина. 2014. Вип. 18. С. 170–194.
1020. Яненко А.С. Історія музейної археології УСРР (1919–1934). Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2016. 368 с.
1021. Яненко А. Підготовка та підвищення кваліфікації археологічних кадрів при музеях УСРР (1920-ті – початок 1930-х рр.) // Сіверщина в історії України. Київ-Глухів, 2011. Т. 5. С. 363–367.
1022. Ясновська Л.В. Ю.С. Виноградський – дослідник давньоруських старожитностей Чернігівщини // Матеріальна та духовна культура Південної Русі. Чернігів, 2012. С. 364–367.
1023. Ясновська Л. Старожитності IX–XIII ст. Мізинської округи // Сіверянський літопис. 2008. № 6. С. 30–34.

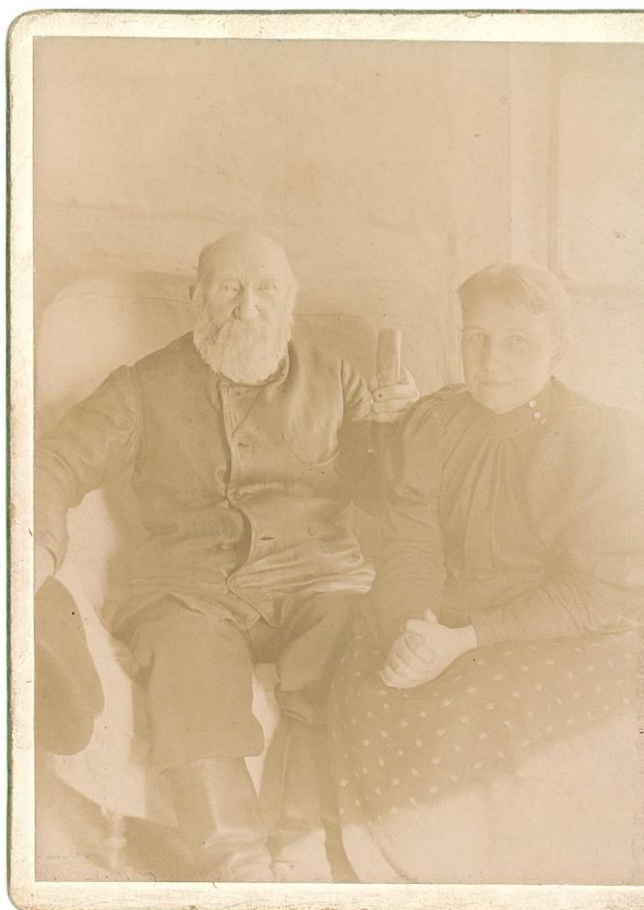
ДОДАТКИ**Додаток А****Я.Т. Петровський**

Родинний архів Виноградських

Додаток Б
А.І. Буштедт

Родинний архів Виноградських

Додаток В**А.І. Буштедт з донькою Дарією Андріївною****Родинний архів Виноградських**

Додаток Г
Є.Я. Буштедт

Родинний архів Виноградських

Додаток Д
С.Ф. Виноградський

Родинний архів Виноградських

Додаток Е
Родинне фото родини Виноградських

На фото: С.Ф. Виноградський з дружиною А.І. Виноградською та дітьми (Миколаєм, Василем, Олександром, Михайлом та Юрієм), Сосниця, 1879 р.

Родинний архів Виноградських

Додаток Ж

Будинок на Дорошенковій вулиці, де народився і провів дитячі роки

Ю.С. Виноградський

Родинний архів Виноградських

Додаток К**Сімейне фото родини Виноградських і Бушtedтів, 1899 р.**

Дар'я Андріївна Зубок-Мокієвська, її батько Андрій Іванович Бушtedт, Н.С. Виноградська, у неї на руках син Андрій, Юрій Степанович Виноградський.

Знизу сидить Катерина Семенівна Гаськевич (сестра Н.С. Виноградської). Позаду стоять сини А.І. Бушtedта.

Родинний архів Виноградських

Додаток Л**Ю.С. Виноградський у студентські роки (між 1892 – 1896 рр.)**

Родинний архів Виноградських

Додаток М
Ю.С. Виноградський з сином Андрієм

Родинний архів Виноградських

Додаток Н
Н.С. Виногородська, Варшава, 1905 р.

Родинний архів Виноградських

Додаток П
Н.С. Виноградська, Варшава

Родинний архів Виноградських

Додаток Р**Н.С. Виноградська з дітьми Андрієм та Іриною, Варшава****Родинний архів Виноградських**

Додаток С

Фото родини Виноградських, бл. 1906–1907 рр.

Стоять зліва направо: Василій Степанович Виноградський з дружиною Юлією Евграфівною, Наталія Семенівна і Юрій Степанович Виноградські, Ніна Миколаївна Виноградська, Ольга Павлівна та Миколай Степанович Виноградські.

Сидять: Віра Аполонівна та Михайл Степанович Виноградські, Ірина та Андрій (діти Ю.С. Виноградського), Михайло та Олександр (сини М.С. Виноградського), Олександр Степанович Виноградський.

У центрі: Анастасія Іванівна Виноградська (мати Ю.С. Виноградського).

Родинний архів Виноградських

Додаток Т

**Будинок, у якому у 1906–1907 рр. жили Ю.С. Виноградський з дружиною
Н.С. Виноградською та дітьми (Андрієм та Іриною)**

Родинний архів Виноградських

Додаток У

**Ю.С. Виноградський з бандуристом П. Куликом, дружиною
Н.С. Виноградською та племінниками, 1915 р.**

Родинний архів Виноградських

Додаток Ф
М.С. Виноградський на фронті 1916 р.

Родинний архів Виноградських

Додаток Х
І.Ю. Виноградська
1 липня 1918 р.

Родинний архів Виноградських

Додаток Ц
Василь Степанович Виноградський з дружиною
Юлією Евграфівною

Родинний архів Виноградських

Додаток Ш
Ю.С. Виноградський у Сосниці 1929 р.

Родинний архів Виноградських

Додаток Щ

Фото Н.С. Виноградська, І.Ю. Виноградська, С.Л. Карета

Родинний архів Виноградських

Додаток Ю

Ю.С. Виноградський з родиною на городі

Родинний архів Виноградських

Додаток Я

Похорони Ю.С. Виноградського. Похоронна процесія біля Покровської церкви, Сосниця, березень 1965 р.

Родинний архів Виноградських

Додаток АА

Похорони Ю.С. Виноградського. Похоронна процесія біля Сосницького краєзнавчого музею, Сосниця, березень 1965 р.

Родинний архів Виноградських

Додаток АБ

Пенсійне посвідчення Ю.С. Виноградського

Сведения о персональном пенсионере		Виноградский Юрий Степанович.	
Личное дело № 275		Фамилия, имя, отчество	
Фамилия	Виноградский	Постановлением	Учитывая
Имя	Юрий	Света депутатов трудящихся	Исполнительного Комитета
Отчество	Степанович.	Протокол № 1566	от 7.06.1946 г.
Год рождения	1873.	Назначена персональная пенсия местного значения в размере	300 рублей
Группа инвалидности	Старость	пропью	1.06.1946 года
Адрес	г. Сосниц	пожизненно или на какой срок.	пожизненно
		Зав. Училищем	Областным
Ю. Виноградский		М. П.	Социального Обеспечения
(личная подпись пенсионера)			

Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського, інв. № 2783.

Додаток АВ

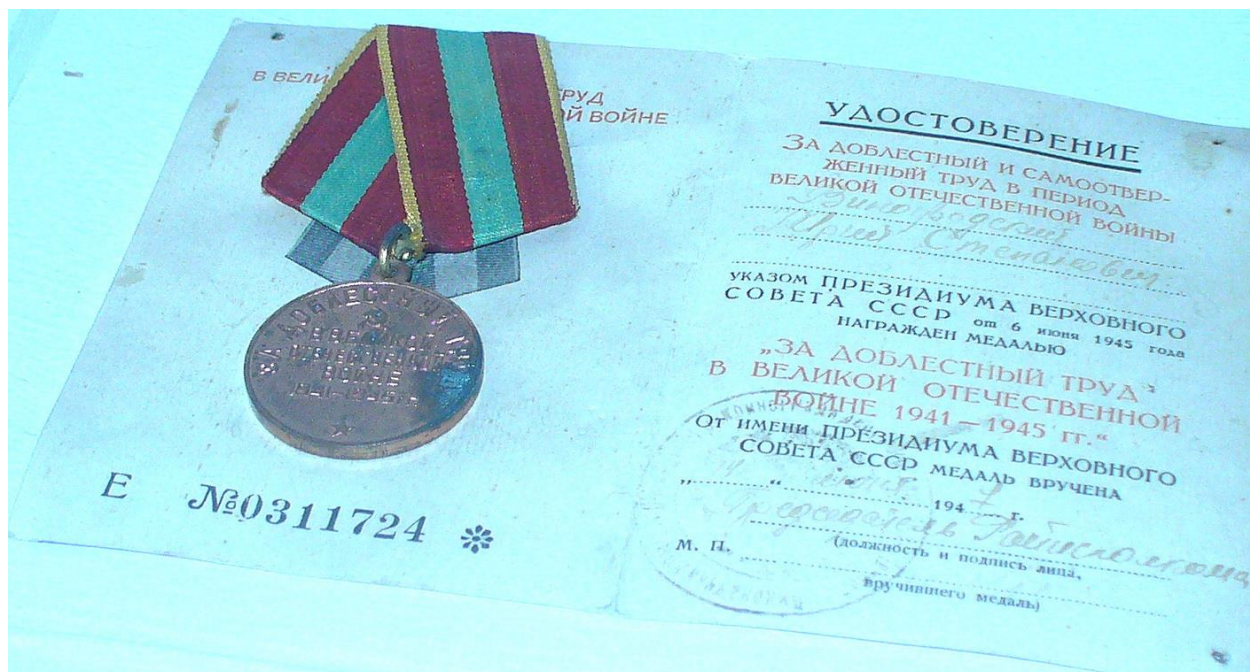
Членський квиток Ю.С. Виноградського учнівського наукового товариства «Юний краєзнавець»

Учнівське наукове товариство „Юний краєзнавець“ Членський квиток №1 Прізвище, ім'я та по батькові _____ <i>Виноградський</i> <i>Юрій Степанович</i> Рік народження _____ Клас <i>Засновник Сосницького крає-</i> <i>знавчого музею.</i> Дата вступу до товариства _____ Директор школи <i>Середа</i> Керівник товариства <i>Виноріс</i> Дата видачі квитка <i>5/5-58р.</i>	<u>Відмітки про виконану роботу</u> <i>Позесний</i> <i>член товариства</i>
---	--

Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського, інв. № 1258.

Додаток АГ

Посвідчення та медаль Ю.С. Виноградського «За доблесний труд в
Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.»

Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського, інв. № 2784.

Додаток АД

Грамота Ю.С. Виноградського

Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського, інв. № 1259.

Додаток АЕ

Автобіографія Ю.С. Виноградського [фрагмент]

Автобіографія
Ю.С. Виноградського:

Я, Юрій Степанович Виноградський,
 народився 25 квітня 1913 р. в с. Сосниці Терні-
 зької губ. По своєму походженню оу-
 носильник до слов'янського поміщицького кося-
 нського графства. Мої батьки матеріально не
 були забезпечені. По смерті батька (коли мені було 13 років)
 15-ти
 річного віку почав добувати собі
 засоби до життя своєю працею.
 Працював на полях, сім'ї допома-
 гав. Першими моїми
 вчителями, крім матері, були: дід, рідний
 дідусь і дідусь. Живописні картини Сосницького
 району, зокрема, в с. Сосниці, куди я ходив з дідом
 (в віці 9 років) і раніше ознайомлення з поезією М.С. Шевченка
 викликало у мене інтерес до рідного слова і поетич-
 ного творчості народу. Песні, так розпо-
 странені в тодішній Сосниці, окрім того, що
 вони захоплювали мене і моїми друзями

Додаток АЖ

**Меморіальна дошка на будинку Сосницького краєзнавчого музею
ім. Ю.С. Виноградського**

Фото автора

Додаток АК
Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського

Фото автора

Додаток АЛ
Особисті речі Ю.С. Виноградського

З фондів Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського.

Додаток АМ

**Речі (стіл, гасова лампа), подаровані нащадками Ю.С. Виноградського
родині Дяченків**

Фото автора

Додаток АН
Могила Ю.С. Виноградського та Н.С. Виноградської

Митрофанівське кладовище, смт. Сосниця Чернігівської області

Фото автора

Додаток АП

Могила В.С. Виноградського

Подвір'я Покровської церкви смт. Сосниця Чернігівської області

Фото автора

Додаток АР

Виноградський Ю.С. Карта городищ Сосницького району й сусідніх районів Чернігівщини

Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського, інв. № 415.

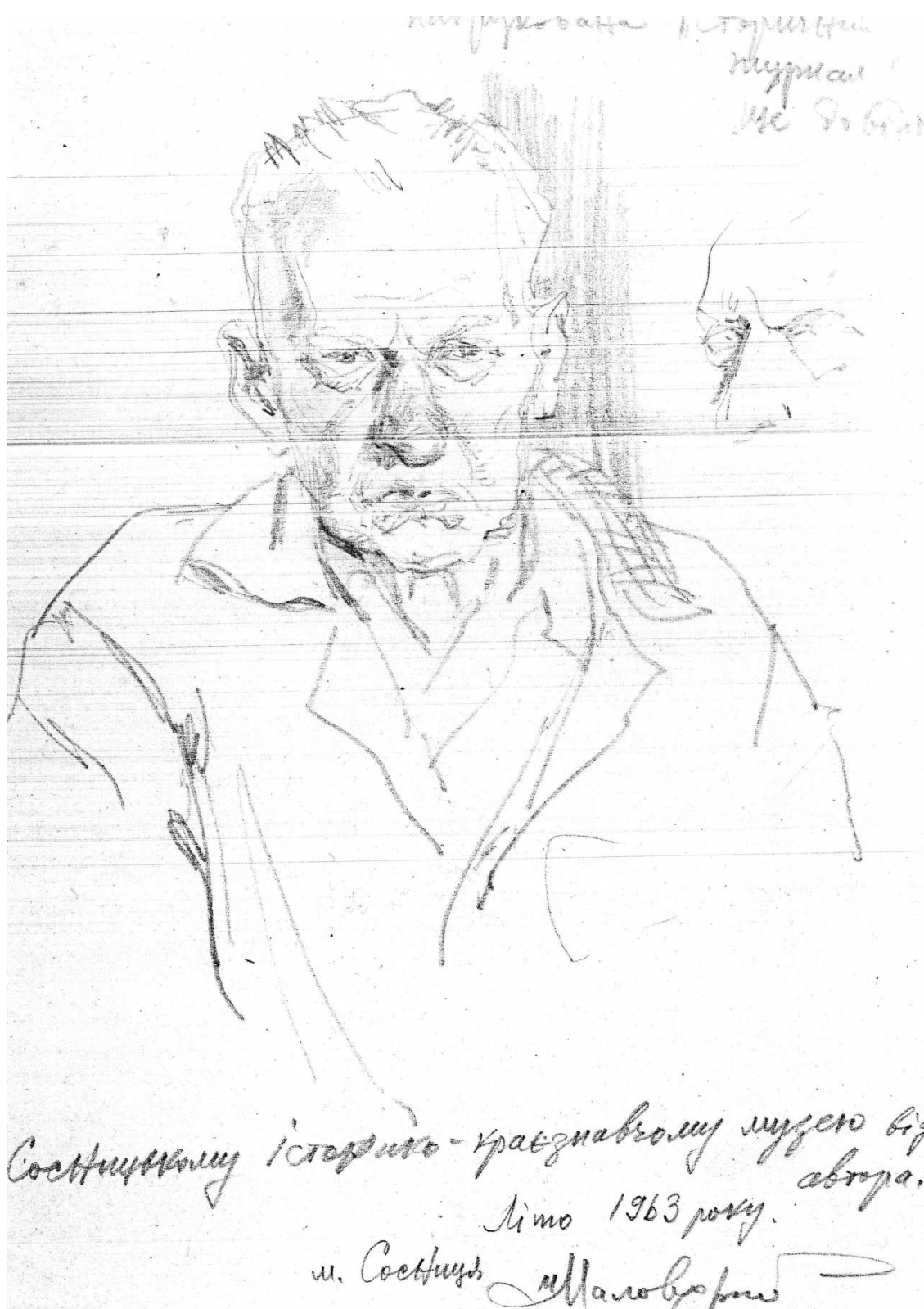
Додаток АС
Портрет Ю.С. Виноградського

Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського, інв. № 866.

Додаток АТ

Портрет Ю.С. Виноградського (художник М. Маловський. Літо 1963 р.)

Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського, інв. №1291.

Додаток АУ
Фото А.Ю. Виноградського

Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 464, спр. 2008, арк.15.

Додаток АФ

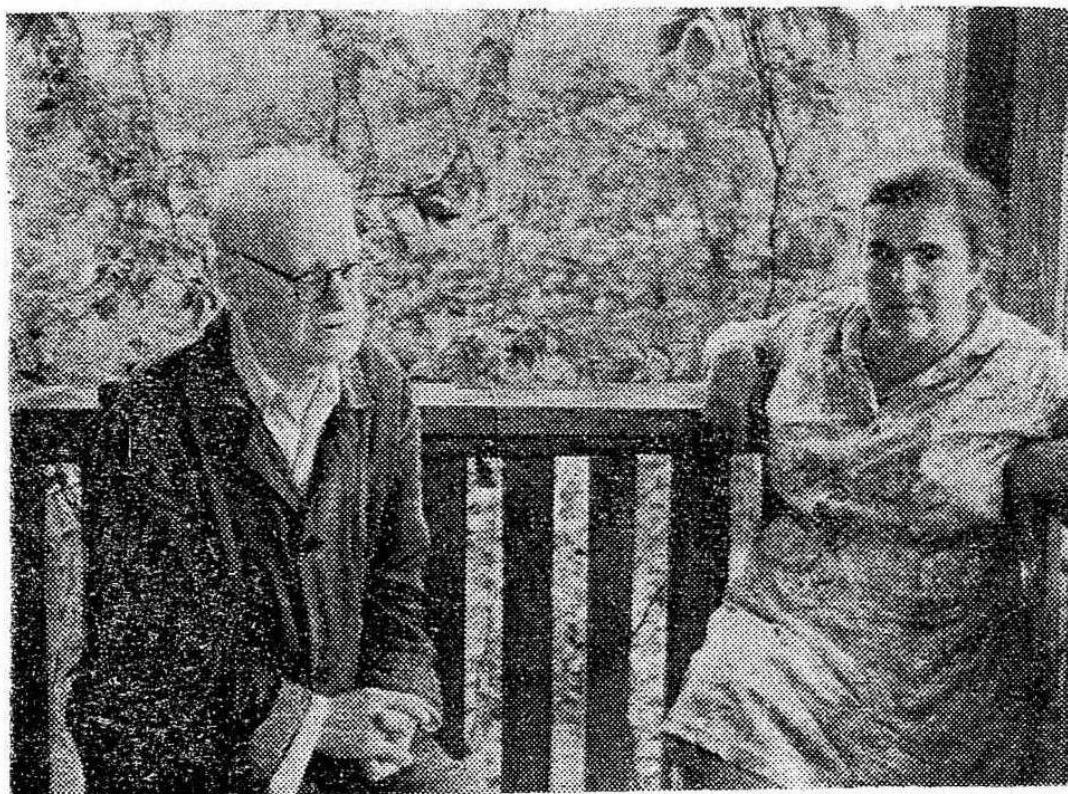
**Фото Ю.С. Виноградського з провідними діячами науки та культури,
9 вересня 1957 р., Сосниця**

Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю.С. Виноградського [134].

Додаток АХ

Ю.С. Виноградський і Ю.І. Солнцева, 1963 р., Сосниця.

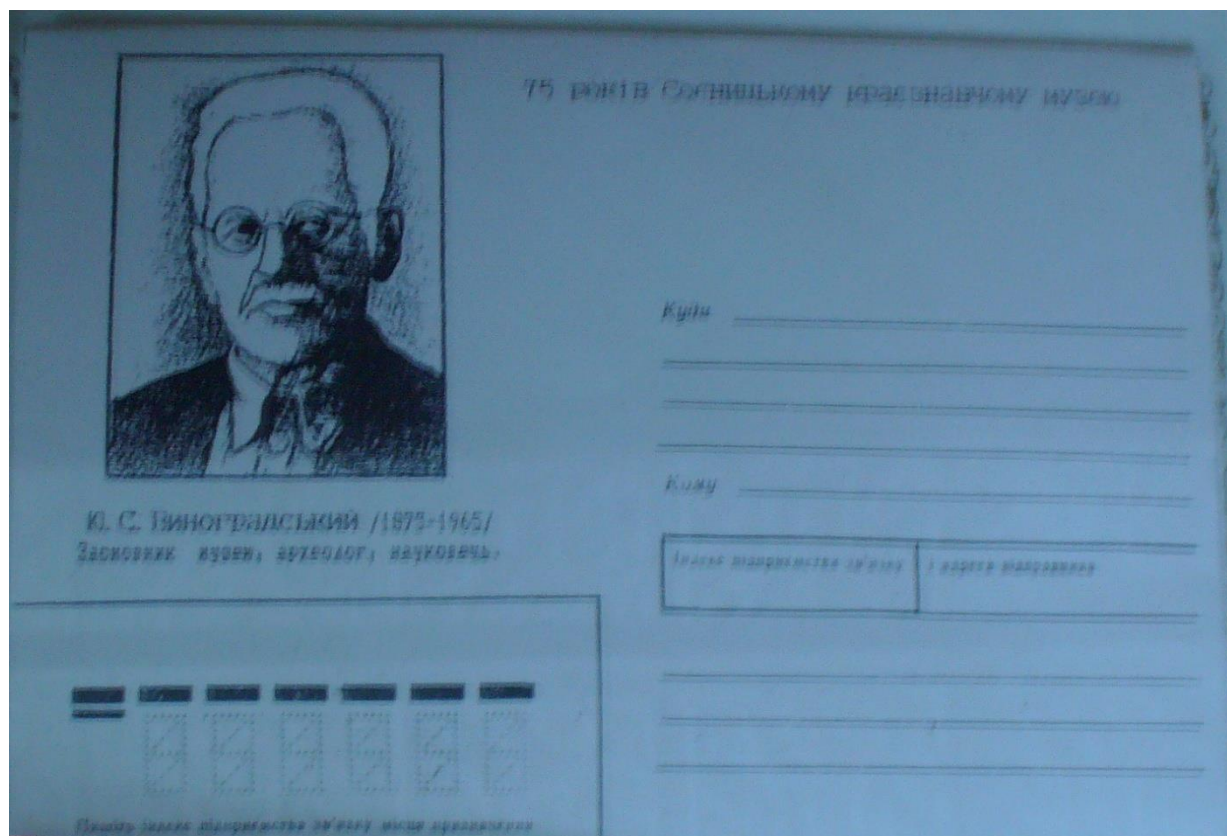

Ю. С. Виноградський і Ю. І. Солнцева. 1963.

Сорока І.Л. Слово про ентузіаста-красзнавця // Народна творчість та етнографія.
1964. С. 59.

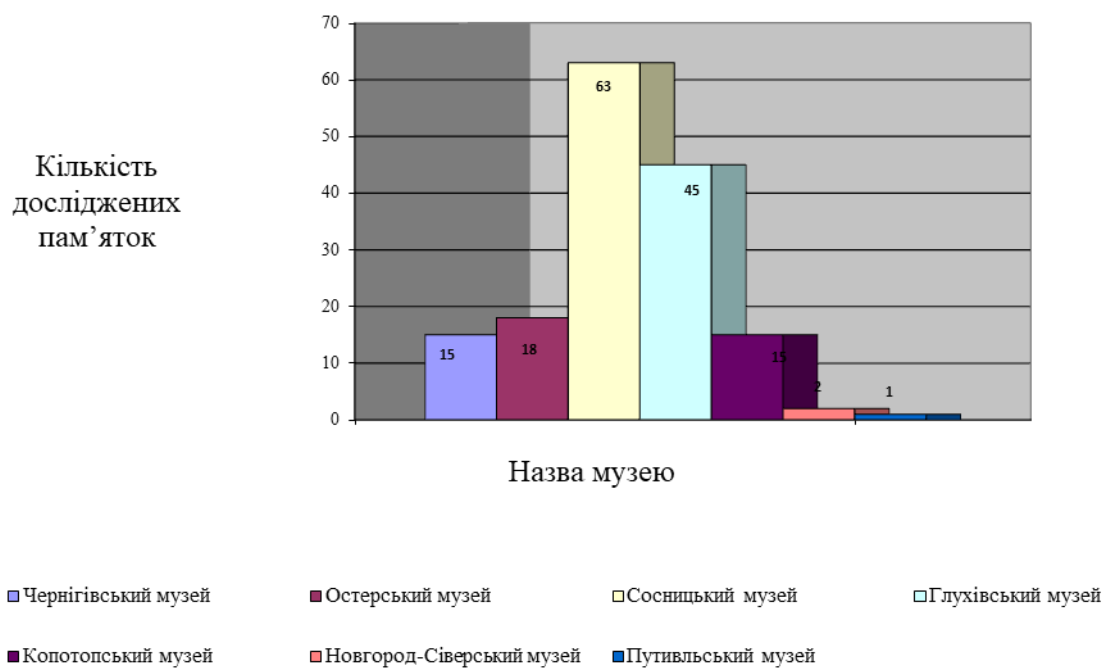
Додаток АЦ

Конверт, випущений з нагоди святкування 75 - річчя Сосницького
краєзнавчого музею.

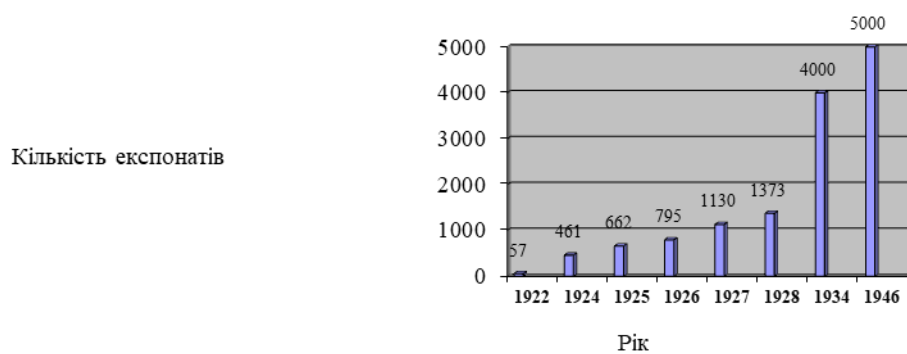
Із фондів Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю.С. Виноградського.

Додаток АШ
Археологічні дослідження музеїв Чернігівщини
у 1920 – першій половині 1930-х рр.

[979, с. 131].

Додаток АЩ
Кількість експонатів
Сосницького історико-археологічного та етнографічного музею

[84, арк. 1; 891, с. 432; 922, с. 90–91; 212, арк. 3].

Додаток АЮ
Краєзнавчі студії Ю.С. Виноградського

	Архівні	Опубліковані
Історичні студії		
1.	Батурин [260]	
2.	Бахмацький район [358]	
3.	Бобровицький район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [631]	
4.	Болдині гори [508–509]	
5.	Борзнянський район (назви населених пунктів та об'єктів природи), Батурин (очерк дореволюційного прошлого) [632]	
6.	Відомості з історії м. Сосниці Чернігівської області та деяких околиць міст [336]	
7.	Відомості про позамузейні пам'ятки старовини м. Сосниці та її околиці [206]	
8.	Відомості про стан народної освіти по Сосницькому районі [498]	
9.	Вуличка ім. Горького в Сосниці [389]	
10.	Вуличка імені Горького в Сосниці [774]	
11.	Ганнівка – Веселе [491]	
12.	Географічні назви [163]	
13.	«Географічні назви Чернігівщини» (топонімічні нариси у зв'язку з відомостями історичними). Тези [517]	
14.	Географічні назви Чернігівщини [513; 523; 525; 528; 530]	
15.	Герб Сосниці [466]	
16.	Городнянський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [637]	

17.	Дещо з історії с. Дягови [539]	Виноградський Ю. Дещо з історії Дягови // Колгоспна правда. 4 квітня 1964 [798]
18.	Дещо з історії с. Савинок і його околиць [263]	
19.	Дещо про батьківщину О. П. Довженка [499]	Виноградський Ю. Рід Олександра Довженка // Полум'яне життя. Спогади про Олександра Довженка. К.: Дніпро, 1973. С. 122–123 [818]
20.	Дещо про Десну [471]	
21.	Дещо про школи [494]	
22.	Дмитрівський район [368]	
23.	До 300-ліття возз'єднання України з Росією. Сосниччина в 1648–1654 рр. [492]	
24.	До історії колонізації середньої Чернігівщини [20–22; 569; 572; 596]	Виноградський Ю.С. До історії колонізації Середньої Чернігівщини. Ч. I // Історико-географічний збірник. К., 1929. Т. III. С. 209–219 [843]. До історії колонізації Середньої Виноградський Ю.С. Чернігівщини. Ч. II, III, IV // Історико-географічний збірник. К., 1931. Т. IV. С. 109–143 [844].
25.	До питання про назви річок Середньої Чернігівщини [177; 182] К вопросу о названных рек средней Черниговщины (заметки) [180–181]	
26.	Додатки. Міста, неопубліковані у порайонних матеріалах [351]	
27.	З життя поета Забіли [432]	
28.	З історії Мени [274]	

29.	З історії с. Киселівки Менського району [549]	
30.	З топонімічних матеріалів [175]	
31.	Забілівщина [267]	
32.	Загребелля – Якличі – Гопошківка [289]	
33.	Згадка про землетрус в Сосниці [25; 302–304]	
34.	Земля Сосницкая (до XVI в.) [458] Земля Сосницкая. Введение [456] Земля Сосницкая. Очерки из истории Черниговщины [30; 337]	
35.	Знаряддя та побут давніх сосничан, що жили в нашій місцевості [484]	
36.	Историческая справка о с. Бендеровке Сосницкого района [292]	
37.	Исторический подвиг Карпенка Ивана Климентиевича [486]	
38.	Із джерела забутого. Відомості про економіку, промисловість і торгівлю в осередковій частині Чернігівщини за кінця XVIII ст. У зв'язку з даними часів новітніх [26; 204]	
39.	Із краєзнавчих матеріалів. Великі повіні, 9 грудня 1940 р. [161]	
40.	Із краєзнавчих матеріалів. Дещо про залюднення басейну р. Убеді та суміжних районів [386]	
41.	Із стаціонарно-дослідчої практики Сосницького музею [379]	
42.	Ічнянський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [630]	
43.	К 300-летию воссоединения Украины с Россией. Сосниччина в 1648–1657 гг. [492]	
44.	К вопросу о топографии древнего Чернигова в связи с лингвистическими данными [500–502; 652]	

45.	К истории села Мощенки Щорського району [282]	
46.	К истории Сосницкого краеведческого музея, 1943 г. [213] К истории Сосницкого краеведческого музея, 1952 г. [212]	
47.	К песне «Слово о полку Игореве» [329]	
48.	К экспедиции Сосницкого музея в Якличи [227]	
49.	Календар 1730 р. [23]	
50.	Кезівська сільська рада [522]	
51.	Киріївка [470]	
52.	Кілька слів про хутори [279]	
53.	Кілька слів про школи [497]	
54.	Кнути [488]	
55.	Козелецький район [369]	
56.	Коропський район [364]	
57.	Красна Гора [575]	
58.	Красная гора и Чащи [258]	
59.	Куликівський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [638]	
60.	Лавські цегельні [291]	
61.	Локальні елементи в кіноповісті О. П. Довженка «Зачарована Десна» [436]	
62.	Лосинівський район [360]	
63.	Любецький район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [639]	
64.	Ляшківці [265]	
65.	М. Борзна в кінці XVIII ст. [272]	
66.	Макошино – Хоробор [281]	
67.	Малодівицький район [356]	
68.	Марія Дорошиха [431]	Виноградський Ю. Марія Дорошиха // Історико-географічний вісник. К., 1927. Т. I. С. 32–39 [808]
69.	Матеріали для путеводителя по Черниговщині [514; 527]	

70.	Матеріали к истории Сосницкого музея [223]	
71.	Менська фортеця [538]	
72.	Менський район [361]	
73.	Михайло-Коцюбинське [521]	
74.	Михайло-Коцюбинський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [626]	
75.	Місто Сосниця (хронологічні дані) [339]	
76.	Назва м. Чернігова [507] О названии «Чернигов» [503]	
77.	Назва річки Удай [172]	
78.	Назви залюднених пунктів Чернігівщини [326]	
79.	Назви міст, сіл та річок Чернігівщини [325; 635]	Виноградський Ю. Назви міст, сіл та річок Чернігівщини // Мовознавство. К.: Наукові записки Інституту мовознавства АН УРСР, 1957. С. 29–39 [845]
80.	Назви населених пунктів (матеріали для опису УРСР. Чернігівський район) [510]	
81.	Назви населених пунктів до опису Української РСР Сосницького району Чернігівської області [343]	
82.	Назви населених пунктів та деякі зауваження (матеріали до Опису УРСР) [рукопис] [352]	
83.	Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівської області (матеріали для опису УРСР) [328; 654; 656;]	
84.	Назви населених пунктів та об'єктів природи Чернігівщини (матеріали опису УРСР) [328]	

85.	Несколько слов о роде Любарских [450]	
86.	Ніжинський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [642; 643]	
87.	Новгород-Сіверський район [366]	
88.	Новые Млины [259, 531]	
89.	Носівський район [365]	
90.	О бюстах Румянцева и Безбородько (Сосницкий краеведческий музей) [446]	
91.	О картине «Весталка» [230]	
92.	О личном составе музея [215]	
93.	О названии г. Сосницы [465]	
94.	О писателе Ол. Десняке [449]	
95.	О портрете сотника Сахновского [211]	
96.	О. Ф. Шафонський [433]	
97.	Ольшане [479]	Виноградський Ю. Ольшани // Червоний прапор. 23 лютого 1961 [813].
98.	Описание с. Низовки Щорського района Черниговской области [355]	
99.	Описание села Загребельная Слобода Ново-Боровичского сельсовета Щорського района Черниговской области [354]	
100.	Оповідання про пожежі в м. Сосниці перед 1864 р. [434]	
101.	Остерський район [359]	
102.	Отчет Сосницкого районного краеведческого музея за работу в течение 1950 (за 1 січня 1950 р. – 1 січня 1951 р.) [207]	
103.	Пам'ятки культури на Сосниччині та в суміжних районах (ін. містах) [594]	
104.	Перші звістки про міста і села Чернігівщини та походження назв населених пунктів і об'єктів природи [533]	

105.	Перші звістки про с. Домишлін [537]	
106.	Перші звістки про с. Блистову [536]	
107.	Перші звістки про с. Городище [273]	
108.	Письменниця Жандр [31]	
109.	По следам меланхленов [529]	
110.	По слідам давніх предків [564]	
111.	Подорож у с. Козляничі [453]	
112.	Поездка в Рудню и Козлянич Воспоминания [32]	
113.	Понорницький район [363]	
114.	Поселення XV ст. Чернігівщини під владою Литви [463]	
115.	Прилуцький район [368]	
116.	Про давнину с. Ушні [541]	
117.	Про деякі пам'ятки старовини м. Чернігова [610]	
118.	Про землетрус (для шкільної газети) [303]	
119.	Про землетрус [302]	
120.	Про назви міст, сіл та річок на Чернігівщині [323] Про назви міст, сіл та річок Чернігівщини (у зв'язку з деякими питаннями з історії східних слов'ян) [324]	
121.	Про назви річок Десна, Сейм, Убедь [468]	
122.	Про села Волинку і Лави [290]	
123.	Про школу [496]	
124.	Прогони (Сторінка з історії х. Прогони) [480]	
125.	Прогонівська круча [612]	
126.	Проспект роботи Ю. Виноградського під заголовком «Географічні назви Чернігівщини» (Топонімічні нариси у зв'язку з відомостями історичними) [515]	
127.	Рідкісні книги [559]	

128.	Ріпкинський район (назви населених пунктів та об'єктів природи) [627]	
129.	Рудин – Оболонье [349]	
130.	С. М. Смирнова і листи В. Жандр [452]	
131.	Сейм [472]	
132.	Селище Домниця [266]	
133.	Село Борівка. Село Удівка [280]	
134.	Село Боровка Менського району [277]	
135.	Село Бужанка [284]	
136.	Село Великое Устье Сосницького району [345]	
137.	Село Верховісся [271]	
138.	Село Галиця Лосинівського району [276]	
139.	Село Данилівка [270]	
140.	Село Домишлин [537]	
141.	Село Жовтневе Менського району [285]	
142.	Село Куковичі [268]	
143.	Село Ліски Менського району [540]	
144.	Село Малое Устье Сосницького району [347]	
145.	Село Осьмаки Менського району Чернігівської області [264]	
146.	Село Пекарев Сосницького району [346]	
147.	Село Стільне [278]	
148.	Село Феськівка [269]	
149.	Село Долинское (бувший хутор Мариенталь) Сосницького району [348]	
150.	Село Загребелля Сосницького району [275]	
151.	Семенівський район [357]	
152.	Середня Чернігівщина наприкінці XVIII – на початку XX ст. [435]	Виноградський Ю. Середня Чернігівщина наприкінці XVIII та на початку XIX в. // Історично-географічний збірник. Т. III.

		К., 1928. С. 1–18 [850]
153.	Синявка й Волосківці [543]	
154.	Следы населенного пункта возле г. Чернигова [506]	
155.	Сосница [454; 455]	
156.	Сосница (хронологические данные) [338; 340; 341]	
157.	Сосницкий музей [209; 660]	
158.	Сосницкий музей. Справка [478]	
159.	Сосницкий район [622]	
160.	Сосницкий районный краеведческий музей [219]	
161.	Сосницький історично-археологічний та етнографічний музей [225]	
162.	Сосницький краєзнавчий музей [220; 222]	
163.	Сосницький музей [205; 228]	
164.	Сосницький музей. Реєстр поступлень до музею в царині археології за рік 1925 та 5 таблиць до нього [97]	
165.	Сосницький районний краєзнавчий музей [226]	
166.	Сосницький Степок [547]	
167.	Сосниця – Рудня [344]	
168.	Сосниця (довідка з історії) [160]	
169.	Сосниця в період 1917–1920 рр. [482]	
170.	Сосниця та її околиці [568; 633; 783]	Виноградський Ю. Сосниця та її околиці // Чернігів та Північне Лівобережжя. К., 1928. С. 147–168 [825]
171.	Сосниця: відомості з історії [464]	
172.	Сосничина в ХІХ ст. (продовження) [461]	
173.	Сосниччина в составе Русского государства ХVІІ–ХVІІІ вв. [462]	
174.	Сосниччина після татарської навали [331]	

175.	Сосниччина в епоху Київської Русі [460]	
176.	Справка об архивных сокровищах Польши, относящихся к истории Черниговщины [388]	
177.	Справка из истории и настоящего времени о с. Долинском (б. Мариенталь) Сосницкого района [286]	
178.	Справка к первому летописному упоминанию о Соснице [532]	
179.	Спроба досліджу над назвами річок [162]	
180.	Територія Менського району в епоху Київської Русі [362]	
181.	Туристи [315]	
182.	Харьков [608]	
183.	Хутір Снютин [481]	Виноградський Ю. Хутір Снютин // Червоний прапор. 1 листопада 1959 [836]
184.	Цегельня біля с. Долинського [287]	
185.	Час виникнення міст і сіл та походження назв населених пунктів і об'єктів природи Чернігівщини [179]	
186.	Час виникнення міст і сіл та походження назв населених пунктів і об'єктів природи Чернігівщини (коротка історико-хронологічна довідка) [327]	
187.	Час виникнення міст і сіл та походження назв населених пунктів і об'єктів Чернігівщини [351]	
188.	Через що с. Долинське має таку назву [288]	
189.	Чернігівщина в складі загального адміністративного поділу Російської імперії [516] Чернігівщина в складі загального адміністративно-	

	територіального поділу Російської держави. К тезам [520]	
190.	Чи давно існує с. Чорнотичі [261]	
191.	Чубкова, або Типова гора [170]	Виноградський Ю. Чубкова, або Типова гора // Червоний прапор. 14 березня 1961 [853]
192.	Щорський район для «Опису...» [353]	
193.	Экспозиционный план Сосницкого районного историко-краеведческого музея, 1947 р. [221]	
194.	Юбілей школи [495]	
195.	Як Шатило став великим поміщиком [447]	Виноградський Ю. Як Шатило став великим поміщиком // Червоний прапор. 9 січня 1960 [839]
196.		Виноградський Ю. Ганнівка-Веселе // Червоний прапор. 13 травня 1960 [842]
197.		Виноградський Ю. Далеке минуле Сосниці і її жителів // Червоний прапор. 26 січня 1960 [795]
198.		Виноградський Ю. Де була в Сосниці кріпость // Червоний прапор. 27 вересня 1959 [796]
199.		Виноградський Ю. З історії села Савинок і його околиць // Червоний прапор. 29 грудня 1960 [800]
200.		Виноградський Ю. Змітнів // Червоний прапор. 4 березня 1961. [802]
201.		Виноградський Ю. Про хутори Волинські й Чорнотицькі // Червоний прапор. 14 лютого 1961 [817].
202.		Виноградський Ю. Рейментарівка // Червоний

		прапор. 4 лютого 1961 [819]
203.		Виноградський Ю. Село Бужанка // Колгоспна правда. 25 квітня 1964 [821]
204.		Виноградський Ю. Село Жовтневе // Колгоспна правда. 21 травня 1964 [822]
205.		Виноградський Ю. Село Чорнотичі // Червоний прапор. 7 січня 1960 [823]
206.		Виноградський Ю. Скромна культосвітня установа // Зоря комуни. 1938. С. 2 –3 [820]
207.		Виноградський Ю. Сосницький Степок // Червоний прапор. 14 березня 1961 [824]
208.		Виноградський Ю. Сосниччина в епоху Київської Русі // Червоний прапор. 6 лютого 1960 [827]
209.		Виноградський Ю. Сосниччина в складі Литви і Великого князівства Московського // Червоний прапор. 11 лютого 1960. С. 4 [828]
210.		Виноградський Ю. Спаське та його околиці // Червоний прапор. 11 березня 1961 [830]
211.		Виноградський Ю. Яків Скидан – прототип Тараса Бульби // Колгоспна правда. 8 лютого 1964. С. 4 [838].
212.		Виноградський Ю., Лав'юк Д. Навала військ польського короля Яна Казиміра на Сосниччину // Червоний прапор. 12 березня

		1960 [811]
213.		Виноградський Ю., Лав'юк Д. Сосниччина за часів визвольної війни українського народу проти панської Польщі // Червоний прапор. 3 березня 1960 [829]
214.		Виноградський Ю., Лав'юк Д. Український богатир // Червоний прапор. 25 жовтня 1959 [834]
215.		Виноградський Ю., Лав'юк Д. Сосниця в час перепису населення 1666 р. // Червоний прапор. 29 березня 1960 [826]
216.		Виноградський Ю., Халимоненко Я. В краєзнавчому музеї // Деснянська правда. 9 серпня 1950. С. 4. [794]
Археологія		
217.	Археологічні вісті з Сосницького Наддесення [545; 638]	
218.	Археологічні вісті з Сосницького Наддесення [109]	
219.	Археологічні дослідження в Сосницькому та Коропському районах в 1935 р. [118]	
220.	Археологічні здобутки в долинах рр. Десни і Сейма по великій повіді 1931р [641]	
221.	Археологічні пам'ятки долішньої течії р. Сейма (Правобережжя р. Сейма між с. Матіївкою та х. Синютином). Обірок у околицях м. Батурина, 1930 р., 17 арк. [117]	

222.	Археологічні пам'ятки Чернігівщини [655] Археологические памятники Черниговщины [381] Археологические памятники Черниговщины с древнейших времен до эпохи Киевской Руси [380]	
223.	Археологічні роботи по дослідженню Сосничини р. 1927. Звіт за дослідчу працю Ю.С. Виноградського р. 1927 в галузі археології [100–102]	
224.	Археологічні роботи Сосницького музею в 1936 р. [119]	
225.	Археологічні розшуки на Сосниччині 1927 року [195; 635;]	Виноградський Ю. Археологічні розшуки на Сосниччині р. 1927 // Хроніка археології та мистецтва. Ч. 3. К., 1931. С. 33–44 [792]
226.	Боспорские монеты [335]	
227.	Бронзовое украшение в форме венца [202]	
228.	Вал в околицях м. Мени та знахідки біля нього [643]	
229.	«Два селища» (архівні матеріали з Сосницького району) [96]	
230.	Декілька слів з приводу знахідок край с. Оболоння, 26 березня 1947 р. [122]	
231.	Експонати з ранньої доби східного слов'янства [599]	
232.	З берегів р. Десни (Сосниця) [459]	
233.	З розшуків слідів життя стародавніх слов'ян на Чернігівщині [603, 647]	
234.	Загадковий скарб [250, 534]	
235.	Звіт за археологічну роботу Ю.С. Виноградського в 1937 р. м. Сосниця Чернігівської області [120]	
236.	Звіт за дослідчу роботу в галузі	

	археології в 1936 р., 23. березня 1937 р. [113]	
237.	Звіт про дослідну працю Ю.С. Виноградського р. 1927 по лінії архітектури та мистецтва [104]	
238.	Звіт за дослідчу роботу Ю.С. Виноградського в 1934 р. в галузі археології за відкритим листом від народного комісаріату освіти [217]	
239.	Звіт, щоденник та реєстр речей, добутих дослідною працею в галузі археології в 1930 р. [108]	
240.	Зернотерки [565–566]	
241.	Знаряддя для обробки землі [607]	
242.	Знахідки пам'яток поховань східних слов'ян з трупоспаленням (околиці м. Сосниці), 3 грудня 1948 р. [602]	
243.	Із археологічних досліджень 1937 р. на Сосниччині [558; 645]	
244.	Карта важливих археологічних знахідок поодиноких речей та скарбів в Сосницькому й сусідніх районів до 1943 р. [619]	
245.	Карта городищ в Сосницькому та сусідніх районах Чернігівської області [621, 658]	
246.	Карта найбільш важливих археологічних пам'яток та знахідок на території колишнього Сосницького повіту Чернігівської губернії [659]	
247.	Карта неолітичних стоянок Сосницького району й суміжних місцевостей [617]	
248.	Карта стоянок епохи енеоліту-бронзи в околицях м. Сосниці [657]	
249.	Карта Шабалинівське городище [616]	
250.	Клыки мамонта с резьбой [224]	
251.	Кости мамонта на Сосниччине [477]	

252.	Круча над р. Убеддю [166; 775]	
253.	Находки бронзовых украшений в Менском и Сосницких районах [571]	Виноградский Ю., Лавыюк Д. Находки бронзовых украшений в Менском и Сосницком районах, // Краткие сообщения Института археологии АН УССР. 1960. № 9. С. 96–98 [846] Виноградский Ю., Лавыюк Д. Находки украшений в Менском и Сосницком районах // Червоний прапор. 25 жовтня 1959 [847].
254.	Неоліт [567]	
255.	Неолітичні стоянки на Сосниччині [123; 377] Неолітичні стоянки Сосниччини (загальний огляд), 1941 [649] Неолітичні стоянки Сосниччини [384]	
256.	Несколько заметок по вопросу истории древних славян [124]	
257.	Несколько сведений и догадок по вопросам истории древних славян [600–601; 646]	
258.	Нові археологічні знахідки на Сосниччині в зв'язку з відомостями давнішніми [604]	
259.	Нові надбання з Бурімського городища [125]	
260.	Новознайдені в 1932 р. стоянки родового суспільства на Сониччині, 1932 р. [382–383; 644] Новознайдені в 1932 р. стації родового суспільства на Сосниччині. Чепелиха [112]	

261.	О находках коронообразных предметов из бронзы [561]	
262.	О находке предметов древне-славянской культуры в окрестностях г. Сосницы в 1948 г. [560]	
263.	Пам'ятки з часів раннього феодалізму та передфеодальних на Сосниччині (за дослідями 1932 р.) [373; 378; 467]	
264.	Пам'ятки з часів ранньої стадії феодалізму на Сосниччині [642]	
265.	Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі (подорож 1930 р.). Звіт за дослідницьку працю Ю. Виноградського в галузі археології [374]	
266.	Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі [107]	
267.	Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі (подорож 1930 р.), 1930 р. [114; 375]	
268.	Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі (подорож 1930 р.). Звіт за дослідницьку працю Ю. Виноградського в галузі археології [374]	
269.	Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі [640]	
270.	Передісторичні стації Нижнього Посем'я та суміжного з ним Наддесення (коротке звідомлення) 1929 р. [110]	
271.	Передісторичні стації Нижнього Посем'я та суміжного з ним Наддесення (коротке повідомлення). Звіт за дослідчу працю 1928–1929рр. в галузі археології [111]	
272.	Передісторичні стоянки Нижнього Полісся та суміжного з ним Наддесення	

	(щоденник роботи) [639]	
273.	По поводу находок бронзовых украшений VI–VII в. н. э. на Черниговщине (м. Мена Черниговской области) [562–563]	
274.	Примечание 1955 к статье «Неолитические стоянки на Сосниччине» [380]	
275.	Про деякі пам'ятки старовини м. Чернігова [126]	
276.	Путь от г. Новгородсеверска к устью р. Сейма по р. Десне, инв. № 2719/7 [583]	
277.	Раннеславянские памятники в окрестностях г. Сосниці [592]	Виноградський Ю. Раннеславянские памятники в окрестностях г. Сосница // Краткие сообщения Института археологи АН УССР. 1952. Вып. 1 С. 50–52 [636; 849]
278.	Реєстр археологічних колекцій Сосницького краєзнавчого музею 1946 р. [127]	
279.	Римські монети [333–334]	
280.	Святоаварський скарб [231]	
281.	Скарб римських монет [332]	
282.	Сокровище Десны в среднем ее течении [553; 556–557]	
283.	Сосницький районний краєзнавчий музей на Чернігівщині (розшуки й збірки археологічні) [218]	
284.	Сосницький Музей. Пам'ятки передісторичної індустрії на Сосницькому Поліссі [107]	
285.	Сосницький музей. Про археологічні досліді [103]	
286.	Сосницький музей. Про роботу музею в 1929 р. [106]	

287.	Сосницький музей. Звіт за дослідчу працю 1928 р. в галузі археології. м. Сосниця [105]	
288.	Сосницький музей. Виноградський Ю.С. Звіт про дослідчу працю та щоденник археологічних розшуків на території Сосницького, Чорнотицького та інших районів округи Конотопської [99]	
289.	Сосницький музей. З дослідчої праці завідувача музеєм сосницьким Ю.С. Винограського в галузі історії матеріальної культури в 1926 р. [98]	
290.	Старовина с. Оболоння Менського району [262]	
291.	Стоянка над озером Юровка, 1947 [650]	
292.	Стоянка над р. Піснею [376] Стоянка над р. Піснею (Матеріали з розшуків пам'яток мезоліту на Чернігівщині [121] Стоянки над річкою Піснею (ранній неоліт), 1945 [648]	
293.	Тайник р. Десны в окресностях г. Сосницы Черниговской области [129; 546; 552; 651]	Виноградский Ю., Лавьук Д. Таємниці голубої Десни // Деснянська правда. 6 березня 1960. С. 4 [832]
294.	Торфовищні знаходища пам'яток матеріальної культури на Сосниччині, 1944 р. [128]	
295.	Устенсько-Марієнтальське коло передісторичних стацій Нижнього Посем'я (Лівобережжя р. Сейма між м. Новими Млинами та с. Великим Устям), 12 грудня 1931 р. [115]	
296.	Устенсько-Марієнтальське коло передісторичних стацій Нижнього Посем'я (Лівобережжя р. Сейма між м. Новими Млинами та с. В. Устям),	

	1930 р. [116]	
297.	Устье р. Сейма. Следы жизни людей и древности [593]	
298.	Археологические работы Сосницкого историко-краеведческого музея [651]	
299.	Червона Україна [518]	
300.	Щоденник робіт Ю.С. Виноградського в галузі археології [178]	
301.	Щоденник Ю. Виноградського по відкритих листах упрнауки, 1927 р. [372]	
302.		Виноградский Ю. Археологические работы Сосницкого историко-краеведческого музея // Краткие сообщения института археологии АН УССР. К., 1955. Вып. 5. С. 86–93 [591; 840]
303.		Виноградский Ю. Археологічна експедиція на Сосниччині // Червоний прапор. 8 серпня 1946. С. 2 [791]
304.		Виноградский Ю. В'юницьке торфовище (м. Сосниця Чернігівської області) // Наукові записки ПМК. Кн. 2. К., 1937. С. 129–132 [841]
305.		Виноградский Ю. Інтересні знахідки // Червоний прапор. 17 жовтня 1946 [803]
306.		Виноградський Ю., Лав'юк Д. Науково-дослідницька експедиція в Сосницькому районі // Деснянська правда. 1949.

		27 вересня [812]
307.		Виноградський Ю. Унікальні експонати районного музею // Вечірній Київ. 11 жовтня 1958. [835]
Етнологія		
308.	«Весільні пісні», «Відомості по анкеті за ненароджені діти». Переказ про викликання «Діда з болота» [7]	
309.	Відомості за сонце, ненароджені діти, чарівництво [579]	
310.	Депо про кобзаря П. Кулика. Згадки деяких кобзарів та лірників [439]	
311.	До питання про боротьбу між світоглядами поганськими та християнськими, про чарівництво і т. п., 12 лютого 1927 р. [582]	
312.	З фольклорних пережитків у минулому [232]	
313.	З фольклорних спостережень. Пісенька-гумореска, 1965 р. [234]	
314.	Кобзар П. В Кулик. «Дума про трьох братів Озовських» [4]	Виноградський Ю. Кобзар П. В. Кулик // Історико- географічний збірник. Кн. 3. К., 1926. С. 64–66 [805]
315.	Кобзарі та лірники [441]	Виноградський Ю. Кобзарі та лірники Менщини // Колгоспна правда. 1964. 25 лютого. С. 4 [806]
316.	Колядки, щедрівки та інші подав [6]	
317.	Ой, у полі [255]	
318.	Оповідання Кияниці П. про старовину [5]	
319.	Павло Кияниця (оповідач про старовину) [445]	
320.	Песни [475]	
321.	Пісні з репертуару Сосницького співака Антіна Матющенка [3; 444]. Співак	Виноградський Ю. Співак Антін Матюшенко та

	Антін Матющенко [440] Співак Антін Матющенко та його репертуар [1;443]	його репертуар // Етнографічний вісник. К., 1929. Кн. 7. С. 60–67 [851]
322.	Пісні з репертуару сосницького співака Антона Матющенка [3]	
323.	Пісня, зміст якої відноситься до навчання у «латинських школах» [247] Песня, содержание которой относится к обучению в «латинских школах» [248]	
324.	Приказки і прислів'я [246]	
325.	Сільськогосподарські рослини як народні ліки [308]	
326.	Слово про фольклор [240]	
327.	Старовинна сосницька пісня [233]	
328.	Стрижень [176]	
329.	Толока [245]	
330.	Топоніміка [174]	
331.	Уламки поганського світогляду [580] Уламки поганського світогляду. Погляд народу на деякі хвороби. Надприродня сила води. Заговори. Переказ про «море» на В'юнищі. Спостереження в царині археології рис етнографічних [2]	
332.	Чернігівщина в складі загально-адміністративно-територіального поділу Росії [520]	
333.		Виноградський Ю. Спогади про кобзарів та лірників Менського району Чернігівщини // Народна творчість та етнографія. 1964. №1. С. 64–66 [852]
334.		Виноградський Ю. Про назви деяких урочищ // Червоний прапор. 14 березня 1961 [816]

Природознавство		
335.	«В объятиях природы (воспоминания)» [684]	
336.	Бодяга [171]	
337.	Борьба с явлениями природы [476]	
338.	Водяные орехи в 1952 г. в окрестностях г. Сосницы Черниговской области [370] Водяные орехи в окрестностях г. Сосницы Черниговской области [236; 371]	
339.	Восени на берегах Деснянських (із записів і споминів краєзнавця), інв. № 2748 [554] Восени на берегах Деснянських [549; 551]	
340.	Географічні нотатки з Чернігівського Полісся [574]	
341.	Глинище возле Андреевки Сосницкого района [313]	
342.	Гори й холми [159]	
343.	Десна [577] Дещо про Десну [249]	Виноградський Ю. Десна // Червоний прапор. 3 вересня 1961 [797]
344.	Дещо з питань біологічної науки [615]	
345.	Дещо про природні умови Сосниччини [301]	
346.	Дещо про садівництво [310]	
347.	Для посадок на Чернігівщині рекомендується [317]	
348.	Журнал метеорологических наблюдений по Соснице, 14 декабря 1951 г. – 31 декабря 1952 г. [306]	
349.	З досвіду вирощування волоських горіхів на Чернігівщині [296]	
350.	З питань садівництва [485]	
351.	З таємниць природи [473]	
352.	Задесення [283]	
353.	Заметки о погоде [311]	

354.	Заметки о явлениях природы по наблюдениям за погодой, растительностью, вскрытием и замерзанием рек, 1951–1960 pp. [474]	
355.	Згадки про минуле в садівництві на Чернігівщині в зв'язку з деякими відомостями про його сучасний стан в Сосницькому районі [300]	
356.	Карта колишньої Чернігівської губернії з показниками клімату щодо м. Сосниці [618]	
357.	Карта межі деяких рослин на території колишньої Чернігівської губернії (За В. П. Семеновим «Росія. Т. VII. Малоросія», 1903 та іншими дослідниками) [588]	
358.	Карта рек и озер окрестностей Сосницы [586]	
359.	Краткая анкета сведений о садах и парках УССР. Черниговская область Сосницкий район [490]	
360.	Круча над р. Убеддю [166]	
361.	Лікарські рослини [305]	
362.	Межі Сосницького району [318]	
363.	Найбільші ріки Чернігівщини [573]	
364.	О геологической структуре и природных богатствах средней полосы Черниговской области [293; 294]	
365.	О климате Сосницкого района [309]	
366.	О природных условиях Сосниччины [295]	
367.	О торфе [299]	
368.	О торфе в окрестностях Сосницы [298]	
369.	Об'єкти природи Сосницького району [307]	
370.	Парки [312]	
371.	Про ріки Сосниччини [585]	
372.	Птицы Сосницкого района [316]	

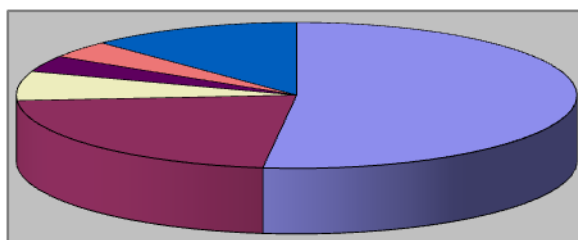
373.	Раки [168]	
374.	Річка Сейм [531]	
375.	Річка Убедь [557]	
376.	Рыбы Сосницького району [167]	
377.	Сільськогосподарські рослини як народні ліки [308]	
378.	Слово про садівництво [319]	
379.	Убедь. Замерзання та зрушення криги на ній і на деяких інших річках, 12 травня 1948 р. [562]	Виноградський Ю. Убідь та її притоки // Червоний прапор. 29 листопада 1960. С. 4 [833]
380.	Чащі [259]	
381.	Ще по лугам сосницьким [548]	
382.	Ще раз про річки й озера [519]	
383.	Яблуні [320]	
384.		Виноградський Ю. Залізна руда на Сосниччині. Рудня // Червоний прапор. 12 січня 1961 [801]
385.		Виноградський Ю. Клімат Сосницького району // Червоний прапор. 9 червня 1946. С. 2 [804]
Мовознавство		
386.	Две поговорки [238]	
387.	Декілька слів про мову [241]	
388.	Децо про мову населення Менщини [243]	
389.	Діалектичні межі на Сосницькому Наддесенні й Поліссі (колишнього Сосницького повіту), 1943 р. [634]	
390.	До питання о говорах бывшего Нежинского уезда [256]	
391.	З питань мовознавства [242]	
392.	Как писали в старое время в Мене, Соснице и соседних районах, февраль 1962 г. [252]	

393.	Несколько слов по поводу статьи В. Н. Топорова и О. Н. Трубачева в книге «Вопросы литовского языкознания [237]	
394.	Один из говоров Подесення (к характеристике малорусских говоров Черниговской губернии) [590]	
395.	Особливості місцевої говірки [254]	
396.	Пісні свадьби [253]	
397.	Пословицы и присловья, в которых упоминаются города или села Черниговщины и местностей [239]	
398.	Словник Б. Д. Грінченка [235]	
399.		Виноградський Ю. До діалектології Задесення // Український діалектологічний збірник. Кн. 1. К., 1928. С. 143–169 [634; 799]
400.		Виноградський Ю. Про деякі фонетичні особливості менських і сосницьких говірок на Чернігівщині в пам'ятках XVII–XVIII ст. // Українська діалектологія і ономастика. К.: Наукова думка, 1964. Т. 1. С. 46–49 [815]
Науково-просвітницькі студії		
401.	Бережіть красу й багатства Десни [469]	
402.	Бережіть пам'ятки минулого. Список пам'яток архітектури на території Сосницького району [460]	Виноградський Ю.С., Лав'юк Д.І. Бережіть пам'ятки минулого // Червоний прапор. 14 серпня 1959. С. 4 [793]
403.	Вопросы к проведению экскурсий (их тематика) [216]	

404.	До бесіди з шкільними робітниками Сосницького району по краєзнавству. Практичні вказівки [214]	
405.	До питань про популяризацію топонімічних матеріалів [173]	
406.	Конспект лекции на тему «Историческая дружба народов украинского и российского [229]	
407.	Лекция для проведения экскурсии в Сосницком краеведческом музее [619]	
408.	Лекция для проведения экскурсии в Сосницком краеведческом музее с учениками младших классов [208]	
409.	О садах (об охране памятников и истории) [299]	
410.	Охороняйте й зберігайте пам'ятки матеріальної культури [165]	
411.	Очерки, посланные в Черниговский исторический музей для «Путеводителя по Черниговщине» (список) [511]	
412.	Памятники старины и искусства в Черниговской губернии [489]	
413.	По гриби (із згадок краєзнавця) [314]	
414.	Подорож на р. Сейм [583]	
415.	Тези доповіді завідувача Сосницького музею Виноградського Ю. «Із джерела забутого» на курасах-конференції вчителів Сосницького і Чорнотицьких районів, 28 серпня 1927 р. [613]	
416.	Экскурсии по городу Соснице [330] Экскурсия по г. Сосница [203]	

Додаток АЯ

Тематика студій Ю.С. Виноградського

■ Історичні студії

□

■ Природознавство

■ Археологія

■ Мовознавство

■ Етнологія

■ Науково-просвітницькі студії

Додаток БА

Апробація результатів дисертації

Результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на:

- XII–XVIII Наукових конференціях молодих учених та студентів Інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (Чернігів, 2009–2017),
- XI–XII та XIV Міжнародних студентських наукових конференціях «Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи» (Чернігів, 2011–2012, 2015),
- Круглому столі «О.Ф. Шафонський та його доба» (Чернігів, 2011), П'ятих Шрагівських читаннях (Чернігів, 2012), XII–XIV науково-практичних конференціях «Сіверщина в історії України» (Глухів, 2013–2015),
- Другій науково-практичній конференції «Носівські читання: 40-річчю відновлення історичного факультету ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка» (Чернігів, 2013 р.),
- Всеукраїнській науково-практичній конференції «М. Коцюбинський: погляд з XXI століття» (Чернігів, 2015 р.),
- III Спаських міжнародних наукових читаннях (Ніжин – Батурин, 2014 р.),
- Міжнародній конференції Треті «Розумовські зустрічі» (Чернігів, 2014 р.),
- Науково-практичній конференції «Природно-екологічний та історико-археологічний потенціал Мезинської округи: минуле, сучасне та перспективи розбудови» (Чернігів, с. Свердловка Чернігівської області, 2015 р.),

- Міжнародній науковій конференції «Подесення в контексті Європейської історичної та природної спадщини» (Чернігів, 2016 р.), IV Спаських міжнародних наукових читаннях (Ніжин – Батурин, 2016 р.),
- Міжнародній конференції П'яті «Розумовські зустрічі» (Чернігів, 2016 р.),
- а також обговорювалися на щорічних засіданнях кафедри історії та археології України (нині – кафедра історії України) Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

15. Бойко Н.О. Становлення Ю.С. Виноградського-краєзнавця // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. Випуск 6. Київ – Глухів, 2013. С. 407–410.
16. Бойко Н.О. Варшавський період життя сосницького краєзнавця Ю.С. Виноградського // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. Випуск 7. Київ – Глухів, 2014. С. 198–201.
17. Бойко Н.О. Основні етапи життєвого шляху Ю.С. Виноградського // Сіверянський літопис. 2014. № 6. С. 298–308.
18. Бойко Н.О. Краєзнавча діяльність Ю.С. Виноградського у 1945–1965 роках // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. (Серія «Пам'яткознавство Північного регіону України», № 7) : Збірник наукових праць. Вип. 20 (23). Київ : Центр пам'яткознавства НАН України, 2015. С. 187–193.
19. Wojko N. Działalność ukraińskiego krajoznawcy Juria Wynogradskiego w Warszawie (1897–1915) // Nauka i studia. 2015. Nr. 8. Ark. 85–90.
20. Бойко Н.А. Влияние белорусской колонизации на топонимику Черниговщины в исследованиях Ю.С. Виноградского // Известия

Гомельського державного університету імені Ф. Скорины. 2015. № 4. С. 15–20.

21. Бойко Н.О. Діяльність Сосницького краєзнавчого музею на чолі з Ю.С. Виноградським (1920–1938 рр.) // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. Випуск 8. Київ – Глухів : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2015. С. 303–306.

22. Бойко Н.О. Історіографія життєвого шляху та наукового доробку Ю.С. Виноградського // Сіверянський літопис. 2015. №. 3. С. 140–148.

23. Бойко Н.О. Нововиявлена автобіографія Ю.С. Виноградського // Сіверянський літопис. 2015. №. 5. С. 52–57.

24. Щербина Н.О. Спогади сучасників про сосницького краєзнавця Ю.С. Виноградського // Ніжинська старовина. Ніжин – Київ, 2017. 24(27). С. 143–155.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

25. Бойко Н.О. Листування та спогади Ю. Виноградського як джерело щодо його взаємин з видатними діячами науки та культури // *Juvenia studia*: Збірник студентських наукових праць..Чернігів : Видавець Лозовий В.М. Вип. 1. 2011. С. 63–65.

26. Бойко Н.О. Археологічні студії Ю.С. Виноградського // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи: Матеріали XI Міжнародної студентської наукової конференції (Чернігів, 20–22 квітня 2012 р.) / Інститут археології НАН України, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, Центр археології та стародавньої історії Північного Лівобережжя імені Д.Я. Самоквасова. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2012. С. 23–25.

27. Бойко Н.О. Праці Ю. Виноградського, присвячені видатним сосниччанам // *Juvenia studia*: Збірник студентських наукових праць. Випуск 2 // Інститут

історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського. Чернігів : Десна Поліграф, 2012. С. 94–96.

28. Бойко Н.О. Мовознавчі студії Ю.С. Виноградського // Студентський вісник. Випуск ІХ. Серія: Філологічні студії: збірник матеріалів Студентського наукового товариства кафедри мов і методики їх викладання у початковій школі. Чернігів : ЧНПУ, 2012. С. 42–45.

29. Бойко Н.О. Археологічні дослідження Ю.С. Виноградського на Сосниччині // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи: Матеріали XII Міжнародної студентської наукової конференції (Чернігів, 12–14 квітня 2013 р.) Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2013. С. 27–29.

30. Бойко Н.О. Відомий і незнаний Ю. Виноградський // Вісті Сосниччини. 21 січня 2012. С. 4.

31. Бойко Н.О. До портрету Ю.С. Виноградського // Вісті Сосниччини. 5 травня 2012. С. 5.

32. Бойко Н.О. З історії родини Виноградських // Вісті Сосниччини. 15 червня 2013. С. 4.

33. Бойко Н.О. До історії родини Виноградських // Вісті Сосниччини. 17 травня 2014. С. 14.

34. Бойко Н.О. Сосницький слід у Варшаві // Вісті Сосниччини. 2 серпня 2014. С. 3.

35. Бойко Н.О. Діяльність Ю. Виноградського на чолі Губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини // Шрагівські читання: збірник статей і матеріалів. Чернігів : Просвіта, 2014. Вип. 3. С. 227–231.

36. Бойко Н.О. Громадська діяльність Ю. С. Виноградського у 1917 р. – на початку 1920-х рр. на Чернігівщині // М. Коцюбинський: погляд з XXI століття: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Михайла Коцюбинського. Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2014. С. 42–51.

37. Бойко Н.О. «Реєстр археологічних колекцій Сосницького краєзнавчого музею» 1946 р. як історичне джерело // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи: Матеріали XIV Міжнародної студентської наукової археологічної конференції (Чернігів, 17–19 квітня 2013 р.). Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2015. С. 16–18.
38. Бойко Н.О. «Формування наукового світогляду сосницького краєзнавця Ю.С. Виноградського» // Історико-археологічний та природно-екологічний та потенціал Мезинської округи: минуле, сучасне та перспективи розбудови. Матеріали науково-практичної конференції (Чернігів–Мезин, 17–18 вересня 2015 р.). Чернігів, 2015. С. 37–42.
39. Бойко Н.О. Діяльність сосницького міського голови О. С. Виноградського (1905–1917 рр.) // Розумовські зустрічі: збірник наукових праць. Чернігів : Сіверський центр післядипломної освіти, 2015. Вип. 2. С. 169–176.